

e-ISSN 2630-6417

Volume: 9 Issue 60 Year:2023

JOSHAS

International

Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences

**International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal**

EDITOR

Prof. Dr. Danial KIDIRNIAZOV

COMMUNICATION

 journalofsocial.com

 joshasjournal@gmail.com

From The Editor / Editorden / О т Р е д а к т о р а

English

JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES journal began its publication in 2015. JOSHAS is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of social sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Turkish

JOSHAS dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış, akademik bir dergidir. JOSHAS, sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları yayınlayan **uluslararası, hakemli ve e-dergidir**.

Şu ana kadar danışma kurulu, yayın kurulu, hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarınız bizimle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız.

Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyuyoruz.

Sosyal bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Русский

Журнал «ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ, ГУМАНИТАРНЫХ И АДМИНИСТРАТИВНЫХ НАУК» начал свою публикацию в 2015 году. JOSHAS - это международный, реферируемый пылкий и онлайн-журнал, который публикует научные исследования в области социальных наук.

Мы хотели бы поблагодарить вас за поддержку нашего консультативного совета, редакционной коллегии и арбитражного совета. Мы также благодарны ученым, которые делят ваше исследование с нами.

Мы осознаем тот факт, что мы будем руководствоваться более сильными шагами в области социальных наук с той поддержкой, которую вы нам дадите в будущем. По этой причине мы имеем честь видеть вас в наших советах по вещанию, консультации или советам.

Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение.

Professor Dr. Danial KIDIRNIAZOV
Editor

Generic Page

JOURNAL ADMINISTRATION / УПРАВЛЕНИЯ ЖУРНАЛОМ / DERGI YÖNETİMİ		
Editör/ Editor / Редактор		
Prof. Dr. Danial KIDIRNĀZOV Russian Science Academy Mahaçkala, Russian Federation		
Disciplines Editor/Disiplin Editörleri/ Редактор дисциплин		
Professor Chunxing FAN	Business Administration	Tennessee State University
Professor Junaid M.SHAIKH	Technology	Curtin University of Technology U.
Professor Mahir FISONOGLU	İktisat	Çukurova University
Professor Mehdi TEHRANI	Psychiatry	Columbus State University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Professor Milind SATHYE	Finance	University of Canberra
Ass. Prof. Dr. Fikret SOYER	Sport	Sakarya University
Professor Mieczysław W. SOCHA	Int.Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Social Sciences	Orleu National Development Inst.
Assoc.Professor Dr. Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı/ Иностраный язык Лингвист		
Dr. Lubof ABRACHAKOVA Siberia Russian Academy of Science		
Index Supervisor / İndeks Sorumlusu/ Супервизор индекса		
Tatiana KORLOVA Kiew / Ukranya		
ADVISORY BOARD / КОНСУЛЬТАТИВНАЯ КОЛЛЕГИЯ / DANIŞMA KURULU		
Dr. Ablimnat ZHOLDASBEKOV H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University		
Dr. Afaq SADIKOVA Baku State University		
Dr. Aiman AKYNBEKOVA Talas State University		
Dr. Aizhan BAİMUKHAMEDOVA Eurasian Research Institute		
Dr. Akhan BIZHANOV Institute of Philosophy, Political Science And Religion Studies		
Dr. Altaiy ORAZBAYEVA Kazakhstan Branch of the Moscow State University		
Dr. Alia R. MASALİMOVA Al - Farabi Kazak National University		
Dr. Abdikalik KUNIMJIAN Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. Alla A. TIMOFEVA Vladivostok State University of Economics		
Dr. Amanbay MOLDIBAEV Taraz State Pedagogical University		
Dr. Anatoliy LOGİNOV Ukraine Shevchenko Lugan National University		
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University		
Dr. A. M. ZHUBANDYKOVA Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. A.S. KIDIRŞAYEV Western Kazakhstan State University		
Dr. Assem SAGATOVA Karaganda State Technical University		
Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA Orleu National Development Institute		
Dr. Badriddin MAKSUDOV Tajik National University		
Dr. Bahit KULBAEVA S.Baybeşev Aktobe University		
Dr. Bakit OSPANOVA H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University		
Dr. Bibiziya KALSHABAYEVA Al-Farabi Kazakh National University		
Dr. Botagul TURGUNBAEVA Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. Cynthia CORREA Sao Paulo University		
Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA Rasulbekov Kyrgyz University of Economics		
Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA Vladivostok State University of Economics		
Dr. Elmira FARAJULAYEVA Baku State University		
Dr. Fujimaki HARUYUKI Tottori University		
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA Dosmukhamedov Atyrau State University		
Dr. Jenishbek DUYSHEYEV Toktomamatov International University		
Dr. Jun NAGAYASU Tohoku University		
Dr. Kalemkas KALIBAEVA Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. Karligash BAYTANASOVA Al - Farabi Kazak National University		
Dr. Klara PUŞKİNA Chuvash State University		
Dr. Latkin A. PAVLOVIC Vladivostok State University of Economics		
Dr. Mahabbat OSPANBAEVA Taraz State Pedagogical University		
Dr. Maha Hamdan ALANAZİ King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh		
Dr. Mahbub Ul ALAM Bangladesh Islami University		
Dr. Maira ESİMBOLOVA Kazakhstan Narkhoz University		
Dr. Maira MURZAHMEDOVA Al - Farabi Kazak National University		
Dr. Maryash KADRALİNOVA Kostanay College of Social Adaptation		
Dr. Merina B. VLADIMIROVNA Vladivostok State University of Economics		
Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR Kyrgyzstan Elaralik University		
Dr. Muhabbat KURBANOVA Tashkent State University		
Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ University of Eurasia		

Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nina KINDIKOVA	Gorno-Altai State University
Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University
Dr. Ramazan KHALIFE	El Ezher University
Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University
Dr. Talantaaly BAKCHİYEY	International Association of Manasologists
Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Dr. Vladimir VISLIVİY	National Technical University of Ukraine
Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Dr. Yang ZİTONG	Wuhan University
Dr. Zaki ALİBAYEV	Bashkir State Pedagogical University
Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
PUBLICATION BOARD / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ / YAYIN KURULU	
Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Dr. Aiman AKYNBEKOVA	Talas State University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University
Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA	K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi
Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dmitriy VASILYEV	Russian Academy of Entrepreneurship
Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Gülbahar ATASEVER	Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Gulsara Asatova	Uzbek State University of Physical Culture and Sports
Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Dr. İlnur ZAKİYEY	Bashkir State University
Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Maryam ARPENTYEVA	Ugra State University
Dr. Rimma PARDABAYEVA	Ufa State University
Dr. Ruzikul MUSTAFAKULOY	Termez State University
Dr. Samarbek OSMONOV	Osh Humanitarian And Pedagogical Institute
Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Dr. Shıgeko KAMİSHİMA	Sapparo City University
Dr. Şara MAJİTAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Takashi HASUNİ	Sapparo City University
Dr. Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University
Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Tughral YAMİN	Pakistan National University Of Science
Dr. Ulbosın KİYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Dr. Yoshio KANAZAKİ	Tohoku University
Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFEREE LIST / Список судей / HAKEM LİSTESİ	
Associate Prof.Dr.Ahmet Ayhan Koyuncu	Afyon Kocatepe University
Associate Prof.Dr.Aygül KİSSAL	Tokat Gazioşmanpaşa University
Associate Prof.Dr.Betül ÖZEN	Erciyes University
Associate Prof.Dr.Mehmet Emin KAHRAMAN	Yıldız Teknik University
Associate Prof.Dr.Mustafa ŞİT	Harran University
Assist.Prof.Dr. Ahmet KAHILOĞULLARI	Çanakkale Onsekiz Mart University
Assist.Prof.Dr. Coşkun Dikbiyik	Tekirdağ Namık Kemal University
Assist.Prof.Dr. Çiğdem Bogenç	Karabük University
Assist.Prof.Dr. Elif Sağlık	Çanakkale Onsekiz Mart University
Assist.Prof.Dr. Fatih Yaman	İstanbul Medeniyet University
Assist.Prof.Dr. Hakan METİN	Ondokuz Mayıs University

Assist.Prof.Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM	Gümüşhane University
Assist.Prof.Dr. Meryem Şahin	Afyon Kocatepe University
Assist.Prof.Dr. Merva KELEKÇİ OLGUN	Beykoz University
Assist.Prof.Dr. Necmettin Gül	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assist.Prof.Dr. Samet Zengin	Trabzon University
Inst. Fatih Kırkbir	Karadeniz Technical University
Inst. Semih DERELİOĞLU	Manisa Celal Bayar University
Res.Assist.Dr. Çiğdem ÇADIRCI	Harran University
INDEXED / İNDEKS / İNDEKSLER	
ICI World of Journals Index Copernicus	
Root Society for Indexing	
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	
ResearchBible (Academic Resource Index)	
Scientific Indexing Services (SIS)	
Active Search Results Engineer (ASR)	
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)	
I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)	
Society of Economics and Development	

Contents / İçindekiler

Semra Kocataş; Funda Tuncer Şahin; Betül Esra Çevik & Taha Yasir Mert

Effects of The Quarantine Enforced During the Covid-19 Pandemic on Elderly People: A Phenomenological Study from Turkey
Covid-19 Pandemisi Sırasında Uygulanan Karantinanın Yaşlılar Üzerindeki Etkileri: Türkiye'den Fenomenolojik Bir Araştırma

2109-2119

Şükriye Ünal & Hüseyin Koçak

Dijital Kültürün Gündelik Yaşama Etkileri ve Kuşaklar Arası Karşılaştırmaya Yönelik Sosyolojik Bir Analiz
A Sociological Analysis of the Effects of Digital Culture on Daily Life and a Cross-Generation Comparison

2120-2128

Numan Akdere & Halil İbrahim Karamaz

Sosyal Medyanın Tüketicilerin Satın Alma Davranışına Etkisi: Y ve Z Kuşağı Üzerine Bir Çalışma
The Effect of Social Media on The Purchase Behavior of Consumers: A Study on Generations Y and Z

2129-2143

Aylin Doğan

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Latin Amerika Ülkelerine Yapılan Göçler
Migrations to Latin American Countries in the Last Periods of the Ottoman Empire

2144-2156

Cihat Karşlı & Fikret Bostan

Metaverse Sanal Evren Projelerinin Gayrimenkul Sektörü Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme
The Effects of Metaverse Virtual Universe Projects on The Real Estate Sector: An Assessment on Turkey

2157-2166

Kıymet Pınar Kırkkı Aydemir

Kent - İmge İlişkisinde Okunabilirlik; Bolu / Mudurnu Örneği
Urban Legibility in The Relationship Between City and Image; Example of Bolu / Mudurnu

2167-2180

Ensar Yılmaz

Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci
During the Democratic Party Period (1950-1960) Change Process in the Field of Culture/Art

2181-2188

İsmail Erim Gülaçtı

Yapay Zekâ Modelleriyle Üretilen Görsellerdeki Yaratıcılık Olgusuna Çok Boyutlu Bir Yaklaşım
A Multi-Dimensional Approach to the Phenomenon of Creativity in Visuals Produced via Artificial Intelligence Models

2189-2213

Şeref Altundağ & Selçuk Kolsuz

İlkokulda Okuma Güçlünün Akran Öğretimi Aracılığıyla Giderilmesi
Elimination of The Strength of Reading in Primary School Through Peer Teaching

2214-2227

Hasan Güler

Spor Bilimleri Alanında Eğitim Alan Üniversite Öğrencilerinin Akademik Öz-Yeterliklerinin İncelenmesi
Investigation Of Academic Self-Efficacy Of University Students Studying In The Field Of Sport Sciences

2228-2232

Mustafa Köksal; Murat Özkan; Cengiz Revi; Celal Otlak & Sinan Sarıcaoğlu

Okul Müdürü ve Müdür Yardımcılarının Yöneticilik Alanında Motivasyonlarına Etki Eden Etmenler ile İlgili Görüşleri
Opinions of School Principal and Deputy Principal on the Factors Affecting Their Motivations in Management

2233-2240

Gökhan Mermer

Sendika Üyesi Kamu Çalışanlarının Sendika-Siyaset İlişkisi Algısı Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği
A Research on Perception of Public Employees Who Are Union Members on Union-Politics Relationship: Instances of Kocaeli

2241-2256

Effects of The Quarantine Enforced During the Covid-19 Pandemic on Elderly People: A Phenomenological Study from Turkey

Covid-19 Pandemisi Sırasında Uygulanan Karantinanın Yaşlılar Üzerindeki Etkileri: Türkiye'den Fenomenolojik Bir Araştırma

ABSTRACT

Background: Global experts repeat the warning that the fight against COVID-19 is not over yet. If the increase in the number of cases continues, there may be a possible quarantine process in the coming days and it is clear that the elderly will be affected first. This research was conducted to determine the effects of the quarantine applied during the COVID-19 pandemic on the elderly living in the Central Anatolian Region of Turkey.

Methods: The research was carried out between April 6 and May 11, 2020, with 21 elderly individuals selected by purposive sampling method and in the quarantine process. The data were collected through in-depth interviews via the Semi-Structured Interview Form, paying attention to social distancing in the open area during the hours when the elderly are allowed to go out. The collected data were analyzed through content analysis.

Results: The sub-theme of "A right decision" among the expressions of elderly who had positive opinions about the quarantine; The sub-themes of "boring/depressive process" emerged from the expressions of elderly who had negative opinions.

Conclusion: In the study, it was determined that quarantine affects the elderly negatively in general. In the research; it has been determined that staying at home during the epidemic left the elderly physically inactive, mentally depressed, and socially separated from their children, grandchildren, and friends, causing them to yearn. In addition, it was found that the elderly experienced fear and anxiety about the transmission of the disease due to the pandemic.

Keywords: COVID-19 pandemic, Elderly, Quarantine, Qualitative Research, Nursing

ÖZET

Giriş: Küresel uzmanlar, COVID-19 ile mücadelenin henüz bitmediği uyarısını yineliyor. Vaka sayısındaki artışın devam etmesi halinde önümüzdeki günlerde olası bir karantina süreci yaşanabilir ve bundan ilk olarak yaşlıların etkileneceği açık. Bu araştırma, COVID-19 pandemisi sürecinde uygulanan karantinanın Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yaşayan yaşlılar üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Araştırma, 6 Nisan-11 Mayıs 2020 tarihleri arasında amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen ve karantina sürecinde olan 21 yaşlı birey ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, yaşlıların dışarı çıkmasına izin verilen saatlerde açık alanda sosyal mesafeye dikkat edilerek Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

Bulgular: Karantinaya ilişkin olumlu görüşlere sahip yaşlıların ifadelerinden "Doğru bir karar" alt teması; Olumsuz görüşe sahip yaşlıların ifadelerinden "sıkıcı/depresif süreç" alt temaları ortaya çıkmıştır.

Sonuç: Çalışmada karantinanın genel olarak yaşlıları olumsuz etkilediği belirlendi. Araştırmada; salgın döneminde evde kalmanın yaşlıları fiziksel olarak hareketsiz, zihinsel olarak bunalımlı, sosyal olarak çocuklarından, torunlarından, arkadaşlarından kopararak hasret çekmelerine neden olduğu belirlendi. Ayrıca yaşlıların pandemi nedeniyle hastalığın bulaşmasına ilişkin korku ve kaygı yaşadıkları tespit edildi.

Anahtar Sözcükler: COVID-19 pandemisi, Yaşlı, Karantina, Niteliksel Araştırma, Hemşirelik

BACKGROUND

The elderly is at a much higher risk, especially in terms of infectious diseases and pandemics, as they experience more health problems and loss of function with aging (Yasin, 2020). Caused by the SARS-CoV-2 virus that emerged in Wuhan city of Hubei province of China in December 2019 and spread quickly throughout the world, the COVID-19 pandemic continues to threaten public health. A weakened immune system with aging increases the risk of illness and death. Most patients who needed intensive care and died during the COVID-19 pandemic were elderly (Onder et al., 2020).

Semra Kocataş¹

Funda Tuncer Şahin²

Betul Esra Çevik³

Taha Yasir Mert⁴

How to Cite This Article

Kocataş, S., Tuncer Şahin, F., Çevik, B. E. & Mert, T. Y. (2023). "Effects of The Quarantine Enforced During the Covid-19 Pandemic on Elderly People: A Phenomenological Study from Turkey", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2109-2119. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOS HAS.67184>

Arrival: 19 October 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Asst. Prof., Sivas Cumhuriyet University Faculty of Health Science, Department of Nursing, Sivas, Turkey

² Lecturer Assist., Aksaray University Health Services Vocational School Health Care Services Department, Aksaray, Turkey

³ Res. Assist., Sivas Cumhuriyet University Susehri Health High School, Sivas, Turkey

⁴ Res. Assist., Sivas Cumhuriyet University Susehri Health High School, Sivas, Turkey

The first COVID-19 case in Turkey was detected on March 11, 2020, and the effects of the COVID-19 pandemic still continue both in Turkey and in the world (Ugras-Dikmen et al., 2020). Along with the spread of COVID-19, the number of cases and deaths increased in Turkey, and hence, several new measures and precautions were issued by the Turkish President and certain ministries. The imposition of a quarantine (starting March 22, 2020) for individuals aged 65 or above through a circular published by the Ministry of Interior of Turkey on the evening of March 21, 2020, was the first of these measures (Ministry of Interior of Turkey, 2020). In Turkey, individuals who were banned from going outdoors for being aged 65 or above due to the COVID-19 pandemic were allowed to go out from 11:00 to 15:00 as of May 10, 2020, along with the softening of certain measures. On May 17, 2020, this permission was rescheduled, and individuals aged 65 or above were allowed to go outdoors from 11:00 to 17:00 as of this date (Ministry of Interior of Turkey, 2020).

Individuals who cannot get out of home and perform social or physical activities are likely to experience certain psychosocial problems (Brooke and Jackson, 2020; Yorgancioglu, 2020). Undesired circumstances such as loneliness, failure to socialize, difficulty in following up the chronic diseases, setbacks in having the medications, immobility, and fear of death can be experienced frequently by elderly people who stay at home and even more frequently by elderly staying alone during the pandemic (Hsieh and Leung, 2019). During the pandemic process, the treatment and care needs of elderly people who stay at home, especially those with chronic diseases, should be met. In this process, it is important to psychologically support the elderly, who are alone and have fear and anxiety due to the pandemic, at home. For these reasons, home care services should be provided to elderly in order to provide medical and psychological support in the home environment (Altin, 2020; Yorgancioglu, 2020). In-home care services, health professionals, especially nurses whose primary role is caregiver, have important roles and responsibilities (Grabowski and Mor, 2020). Nurses can holistically evaluate elderly in their living environments, meet their treatment and care needs, and support them psychologically with the education they will provide (Grabowski and Mor, 2020; Ekici, 2020). Determining how the elderly who are faced with quarantine for the first time within the scope of pandemic control measures are affected by this process and what they experience in this process will be effective in the revision and rearrangement of the measures taken for the elderly during the pandemic process.

This research was conducted to reveal in detail how the quarantine applied to individuals aged 65 and over, within the scope of the measures taken in Turkey during the COVID-19 pandemic, affects the elderly. It is thought that the data to be obtained within the scope of this research will shed light on the conditions of the elderly and provide a better understanding of their needs, and thus both local and health professionals will be encouraged to support the elderly. In this study, answers to the following questions were sought

METHODS

Study design

This was a phenomenological research (qualitative) and was conducted to determine the effects of quarantine applied during the COVID-19 pandemic on elderly people living in Turkey's Central Anatolian Region.

Research Questions:

- ✓ How does the curfew imposed during the COVID-19 pandemic affect the elderly living in Turkey?

Sample

The phenomenological research population consisted of individuals aged 65 and over living in a city center in the Central Anatolian Region of Turkey. The sample of the research is in public parks, gardens, etc., during the hours allowed in quarantine between April 6 and May 11, 2020. The study consisted of 21 elderly individuals living alone or with their spouses, who had no communication problems, agreed to participate in the study, and were selected using a non-probability easy-to-access situation sampling. The data were collected through in-depth interviews using the Semi-Structured Interview Form.

Measures

The data were collected using the Semi-Structured Interview Form.

A Semi-Structured Interview Form was prepared considering the relevant literature (Agirman et al., 2017; Ekici, 2020). The form has a total of two parts and 36 questions. The first part (the first 30 questions) comprises questions that explore elder participants' sociodemographic characteristics (age, gender, education level, and so on) and their circumstances in relation to COVID-19. The second part (questions 31-36) includes open-ended questions designed to determine whether the elderly is affected by quarantine measures. In the in-depth interviews with the elderly, a total of six open-ended questions were asked:

- ✓ What are your feelings and thoughts on the Covid-19 outbreak?
- ✓ What do you think about the curfew imposed for individuals aged 65 and over during the Covid-19 outbreak?

How did the curfew affect you?

- ✓ Did you receive support from any person/relatives during the curfew?
- ✓ What kind of support did you receive from any person/relatives during the curfew?

What can be done in terms of help and support for elderly individuals during and after the epidemic? What are your thoughts and suggestions on this subject?

The questionnaire, consisting of open-ended questions, was submitted to the opinion of three experts who are competent in qualitative research, and the questions were finalized after experts opinions. Afterward, a pilot study was conducted with three elderly people who were excluded from the sample to test whether the questions were understandable and whether there were any problems during the interviews.

Data collection

The research was carried out in public parks, gardens, etc., between 14:00 and 20:00 on Sundays, where the elderly are allowed to go out during the quarantine period. carried out in the environment. First, the researchers went to public places and asked the ages of individuals who appeared to be old. Elderly individuals who confirmed that they were 65 years or older were first informed about the study before obtaining verbal and written consent for participation. Interviews were started by selecting the elderly people without communication problems, volunteered to participate in the study, and lived alone or with their spouses, among the elderly people sitting and resting in the parks and gardens, using a purposive sampling method. At the beginning of the interview, the questions in the first part of the semi-structured interview form were asked to each elderly person by paying attention to social distance (by sitting at a distance of at least 1-1.5 meters from face to face and wearing a mask), and the answers of the elderly were recorded in the form by the researcher. Filling the first part of the form took approximately 10-15 minutes. Then, the second part of the form, which included open-ended questions, was passed, and before the interview, permission was obtained from each elder for the audio recording. At the beginning of the in-depth interviews, the researcher stated that each elderly person interviewed would be given a participant number (Participant 1, Participant 2, etc.) according to the order of the interview. While writing the documents created as a result of the interviews, these participant numbers were used instead of names. Each in-depth interview, in which open-ended questions were asked to the participants, lasted approximately 30–45 minutes. Data collection continued until responses from the elderly were replicated.

Analyses

The quantitative data obtained from the research were analyzed via SPSS 15.0. In the analysis of research data, a two-by-two chi-square test and multi-span chi-square test were utilized. Means, standard deviations, and percentages were used for the presentation of research data.

Qualitative data obtained through this research were analyzed in two stages, firstly the data obtained through interviews and secondly content analysis. The analysis of qualitative data was carried out by the first author, who is an expert in qualitative research and has a doctoral study on this subject.

Data coding consists of bringing together important statements and sentences related to the purpose of the study, and these statements are assigned as a code. The coded expressions were then compared for similarities and differences. Codes with common features are grouped to form main and sub-themes. Themes and sub-themes have been continually revised for clarity and relevance (Figure 1,2,3).

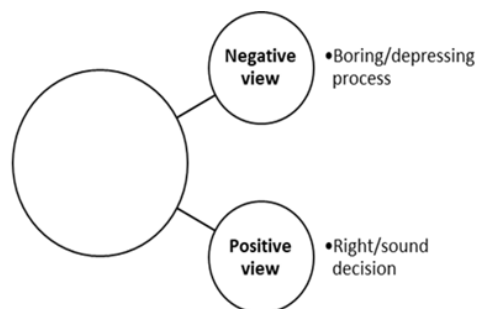

Figure 1: Themes and sub-themes created as per the elderly people's views on the quarantine

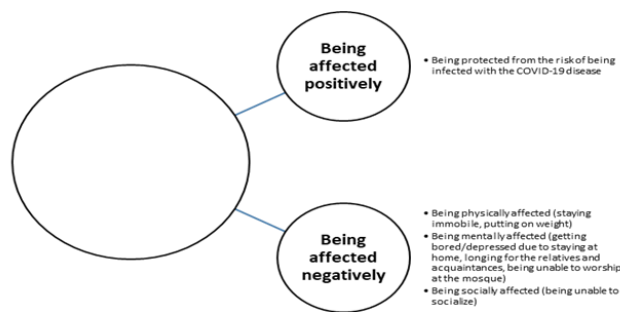

Figure 2: Themes and sub-themes created as per the elderly people's views as to whether they were affected by the quarantine

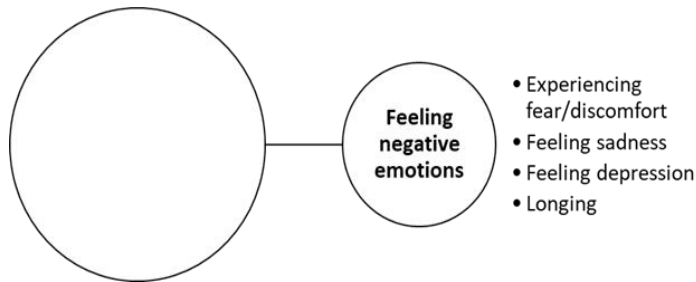

Figure 3: Themes and sub-themes created as per the elderly people's views concerning their emotions during the pandemic

Ethical considerations

Before starting the study, the elderly was informed about the study, and their verbal and written consents were obtained. Before the research was conducted, permission was obtained from the Provincial Health Directorate and approval from the Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee (2020-05/23).

RESULTS

Characteristics of the elderly

The mean age of the elderly participants was 73.81 ± 5.78 years and, of the research participants, 57.1% were female, 57.1% were elementary school graduates, 81.0% were married, 95.2% no longer worked (retired+housewife), and 61.9% were members of nuclear families. The proportion of the elderly who had at least one chronic disease and regularly used medication was 90.5% (Table 1).

Table 1: Sociodemographic characteristics of the elderly (n=21)

Sociodemographic characteristics		n	%
The average age		73.81±5.78 (Min:65; Max:85) year	
Age	65-74 age	10	47.6
	75-85 age	11	52.4
Gender	Female	12	57.1
	Male	9	42.9
Level of education	Illiterate	2	9.5
	Primary school graduate	12	57.1
	secondary school graduate	1	4.8
	High school graduate	4	19.0
	Graduated from a Universty	2	9.5
Marital status	Married	17	81.0
	Single/ widow	4	19.0
Working status	Not working (Housewife/Retired)	20	95.2
	Working	1	4.8
Family type	Nuclear family	13	61.9
	Extended family	6	28.6
	Living alone	2	9.5
Economic situation	Income less than expenses	2	9.5
	Income equals expense	15	71.4
	Income more than expenses	4	19.0
Living place	City	19	90.5
	Village	2	9.5
People living with	Partner	11	52.4
	Wife and children	6	28.6
	Their children	2	9.5
	Lives alone	2	9.5
Chronic disease status	No	2	9.5
	There is	19	90.5
Type of chronic disease (n=19)*	Hypertension	16	84.2
	Diabetes	9	47.4
	hypertension and diabetes	8	42.1
	Other (Heart failure, COPD	4	21.1
	Parkinson's, Cancer)		
Continuous drug use	Yes	19	90.5
	No	2	9.5

* Percentages were taken over n because the elderly reported more than one chronic disease.

It was ascertained that, of the participants, 47.6% received moral and material support during the COVID-19-related quarantines. Those receiving support acquired it from their children: 19.0% had trouble in follow-ups and treatments of their chronic diseases, 38.1% obtained housekeeping support, with 75.0% of those obtaining housekeeping support receiving it from their children. It was identified that all participant elderly people received support for shopping, and 95.2% of them received shopping support from their children. Last, 76.2% of them acquired information about the course of the COVID-19 pandemic from TV (Table 2).

Table 2: Support status of the elderly during the COVID-19 pandemic's quarantine application (n=21)

Support status of the elderly during the quarantine applied in the pandemic		Number	%
State of receiving moral and material support during the pandemic	Yes	10	47.6
	No	11	52.4
Person who provides moral and material support (n=10) ^a	Child(ren)	10	100.0
State of having problems in the follow-ups and treatments of chronic diseases	Yes	4	19.0
	No	17	81.0
State of receiving support for housekeeping	Yes	8	38.1
	No	13	61.9
Person who provides support for housekeeping (n=8) ^a	Daughter-in law	2	25.0
	Child(ren)	6	75.0
State of receiving support for shopping	Yes	21	100.0
Person who provides support for shopping (n=21) ^a	Neighbor	1	4.8
	Child(ren)	20	95.2
State of receiving support for bill-paying	Yes	19	90.5
	No	2	9.5
Person who provides support for bill payments (n=19) ^a	Child(ren)	19	100.0
News source extending information about the progression of the COVID-19 pandemic	TV	16	76.2
	Internet	2	9.5
	Child(ren)	2	9.5
	Social media	1	4.8

^aPercentages were calculated based on the number of respondents (n).

Opinions of the elderly regarding the quarantine process applied in the COVID-19 pandemic

Upon the review of expressed views by the elderly when questioned, "What do you think about the quarantine measures taking place during the COVID-19 pandemic for individuals aged 65 or above?", two themes emerged: a positive view and a negative view about the quarantine. While most elderly who expressed a positive view of the quarantine stated, "It is the right/sound decision" (by participant 10 "I hold a positive view of the quarantine implemented for individuals aged 65 or above. The quarantine was put in place to protect our health" as noted), most participant elderly people who expressed a negative view of it said, "It is a boring/depressing process" (by participant 4 "Honestly, I think that it is very boring and very depressing." as noted). (Table 3).

Table 3: Themes and sub-themes created as per the elderly people's views on the quarantine

Elderly People' Statements	Sub-theme	Theme
<p><i>"Not going outdoors is awful for people. You stay imprisoned at home. Therefore, staying at home is not all right."</i> (Participant 2)</p> <p><i>"Honestly, I think that it is very boring and very depressing."</i> (Participant 4)</p> <p><i>"The process affected me negatively. I was separated from my children. I was suffocated."</i> (Participant 12)</p>	Boring/depressing process (8 participants)	Negative view
<p><i>"I hold a positive view of the quarantine implemented for individuals aged 65 or above. The quarantine was put in place to protect our health."</i> (Participant 10)</p> <p><i>"In my opinion, it was all right, very all right. Otherwise, this situation would last too long. Moreover, as we were old, maybe, we would not be able to withstand it if we went outdoors. We have a poor immune system, we are no longer young, that is to say, we are old. The imposition of such a ban was all right."</i> (Participant 15)</p> <p><i>"All the things done and implemented were very all right. They were even less than enough."</i> (Participant 18)</p>	Right/sound decision (13 participants)	Positive view

According to the analysis of responses given by the elderly when the questioned, "How did the quarantine affect you?", two themes were discerned: being positively affected and being negatively affected. Under the theme of being positively affected, the sub-theme, being protected from the risk of being infected with the COVID-19 disease (by participant 1 "Hence, the danger of being infected with the disease was eliminated for us." as noted), was created based on most participant elderly persons' statements about the quarantine. Besides, under the theme of being negatively affected, the sub-themes, being physically affected (staying immobile, putting on weight) (by participant 15 "I have already had calcification in my body, I did not walk, I had limited movement, we got heavier, we put on weight." as noted), being mentally affected (getting bored/depressed due to staying at home, longing for the relatives and acquaintances) (by participant 5 "It is as if we were imprisoned inside the house..." as noted), and being socially affected (being unable to socialize) (by participant 9 "It is too hard to stay at home all the time, we could not see our children and grandchildren." as noted), were designated (Table 4).

Table 4: Themes and sub-themes created as per the elderly people’s views as to whether they were affected by the quarantine

Elderly People’ Statements	Sub-theme ^b	Theme
<p>“Hence, the danger of being infected with the disease was eliminated for us.” (Participant 1)</p> <p>“The positive side is that we never got sick, we did not have even flu; in this respect, it had a very positive effect.” (Participant 15)</p> <p>“In my opinion, thus, the disease did not spread, it was good for us, the elderly, to stay at home.” (Participant 16)</p>	Being protected from the risk of being infected with the COVID-19 disease (14 participants)	Being affected positively
<p>“I have already had calcification in my body, I did not walk, I had limited movement, we got heavier, we put on weight.” (Participant 15)</p> <p>“I cannot go outdoors, I put on weight as I always sit at home. I cannot walk, I cannot climb up and down the stairs.” (Participant 17)</p> <p>“Honestly, it affected me negatively, my dear. Here, I used to walk across the park every day, it was good for me. I used to come and go throughout the park. I used to visit my daughters, now I cannot visit them, I have footsore at home.” (Participant 21)</p>	Being physically affected (staying immobile, putting on weight) (11 participants)	Being affected negatively
<p>“When you can never go outdoors, of course, the people feel suffocated, people want to go and see their relatives and friends, wander around, and walk on the street for a while. However, due to the quarantine measures, we cannot go outdoors.” (Participant 4)</p> <p>“It is as if we were imprisoned inside the house...” (Participant 5)</p> <p>“We got bored at home...” (Participant 16)</p> <p>“I desperately yearned for meeting my relatives.” (Participant 9)</p> <p>“I could not go outdoors, I could not see my relatives and friends. I missed them. What else to complain about.” (Participant 19)</p> <p>“For months, the mosque has been locked down. We cannot go to the mosque.” (Participant 16)</p>	Being mentally affected (getting bored/depressed due to staying at home, longing for the relatives and acquaintances, being unable to worship at the mosque) (15 participants)	
<p>“It is too hard to stay at home all the time, we could not see our children and grandchildren.” (Participant 9)</p> <p>“We cannot participate in Friday prayer, I cannot see my friends from the mosque... This situation affected my life a lot. I cannot meet with my children. My house is closed to the guests.” (Participant 11)</p>	Being socially affected (being unable to socialize) (11 participants)	

^bParticipating elders expressed multiple views concerning how they were affected by the quarantine.

As per the examination of the responses given by participant elderly people to the questions, “What do you feel and think about the COVID-19 pandemic?” and “How did the pandemic make you feel?”, the theme, feeling negative emotions (by participant 6 “The pandemic made us feel very sad. Many people died and we do not know how many people will continue to die.” as noted), emerged from the combination of sub-themes represented by feelings of fear-unrest, sadness, depression, and longing (Table 5).

Table 5: Themes and sub-themes created as per the elderly people’s views concerning their emotions during the pandemic

Elderly People’ Statements	Sub-theme ^b	Theme
<p>“Our citizens are dying. People are scared. As you can also be infected, you are scared and uneasy, too.” (Participant 2)</p> <p>“When the virus emerged, we got very scared. I gave a name to this situation. Do you know how I called it? I call it World War III as a large number of people died across the world.” (Participant 7)</p> <p>“The pandemic made us feel very sad. Many people died and we do not know how many people will continue to die.” (Participant 6)</p> <p>“We were imprisoned at home, we could go nowhere, we felt suffocated. This pandemic made us feel bad. It made us feel and think the death all the time. We were very sad and anxious thinking that we would also get sick. We were very, very sorry for those who got sick and died. We were very scared thinking that we also would be infected with it. (Participant 5)</p> <p>“It was a terrible process. We are overcoming a terrible process. God forbid. As I heard about the deaths, I was demoralized. I was saddened, very saddened. The rise of such a situation all of a sudden made us saddened. We lived in fear all the time.” (Participant 15)</p> <p>“Mentally, it troubled us a little; staying at home was very boring.” (Participant 3)</p> <p>“I am retired, I no longer work; I used to come together with friends from the mosque, but now we cannot meet. I cannot see my children and grandchildren. We can only talk by phone, I missed them a lot.” (Participant 16)</p> <p>“I hope it ends soon and hence, we live as before. I shall go to the grocery store, attend the mosque to read the Holy Qur’an, I also miss friends over there at the mosque.” (Participant 17)</p>	Experiencing fear/discomfort (14 participants)	Feeling negative emotions
	Feeling sadness (10 participants)	
	Feeling depression (9 participants)	
	Longing (8 participants)	

^bParticipating seniors expressed more than one personal emotion they felt during the pandemic.

DISCUSSION

The findings of the research revealed that although the quarantine was welcomed by some elderly people, it mostly affected elderly people negatively. The elderly trust that they are protected from the disease because they do not

come into contact with infected individuals during the quarantine; they describe the curfew as the right decision. It was asserted that being away from others by staying at home would reduce the risk of infection (Smith et al., 2020). In several studies, it was ascertained that the mortality rate was quite high for elderly adults during the COVID-19 pandemic, thus requiring measures to be taken (Centers for Disease Control and Prevention, 2020; Zhou et al., 2020). The relevant literature emphasizes that the elderly contracted infections more frequently due to the physiological changes experienced in connection with aging and old age; as age increased, risk also increased together with the negative effects of diseases (Onder et al., 2020; Liu et al., 2020; Peeri et al., 2020). Especially considering that the elderly with relatively weak immune systems and various chronic diseases are the at-risk group, implementing quarantines in Turkey during the pandemic was a crucial step taken to protect their health. Prolonged exposure to restrictions; It deteriorates the physical, mental and psychological health of the elderly and causes the elderly to be at risk in many respects (Yıldırım et al., 2021).

Some elderly people expressed negative views concerning the quarantines, and having to stay at home was defined by them as a boring/depressing process. Additionally, in-depth interviews revealed that the quarantine had negative physical effects on the participant elderly. While physical distancing measures reduce the risk of infection and illness of the elderly, it is claimed that their physical, mental and emotional health may be adversely affected due to the restriction of their social lives (Kaplan and Demir, 2021; Yasin, 2020). In the research by Altin, it was ascertained that the inability to continue the daily activities and routines affected the elderly's health, and staying immobile for a long time could give rise to new problems for the elderly such as gaining weight and the increase in the secondary falls (Altin, 2020). In the current research, the participants also uttered statements in a similar vein. Departing from the elderly's views and the findings of studies in the relevant literature, it can be stated that, as the elderly stayed immobile, they felt fear of being dependent due to losing their ability to move.

Nearly all elderly people who were included in the current research were either retired or housewives, and most of them said that the quarantine affected their social lives negatively. In old age, numerous physical, mental, and social changes and functional deterioration occur in people's lives. One of the changes occurring alongside aging is a decrease in relations with the social environment and society (Agirman et al., 2017; Ouanes et al., 2021). In addition to reasons such as loss of relatives or leaving home, transition to a nuclear family, working of family members, elderly individuals' transition from working life to retirement are also reported to be among the reasons for their alienation from social life (Agirman et al., 2017). In addition, events such as reduced economic resources, signs of inactivity due to staying at home, death of relatives or friends may reduce the size of social support and thus accelerate age-related health problems in elderly individuals due to lack of socialization (Faraji and Metz, 2021; Ozcanarlan, 2022). Social networks comprised of family members and friends provide elderly people with effective and useful support. It is known that social support received by elderly people from their environment has positive effects, such as gaining prestige and morale, being satisfied with life, and coping with stress effectively (Doganyay and Copur, 2020; Kalinkara, 2016; Ozdemir, 2020). It is stated that staying at home due to quarantine during the pandemic prevents the elderly from meeting and spending time with their children or grandchildren face to face (Varisli et al., 2020). In line with the findings of the current research, the statements of the elderly regarding the quarantine such as "We stayed at home as if we were imprisoned" were even in the news during the pandemic process (Labadi et al., 2022; Ozdemir, 2020). Since the elderly cannot adapt to today's technological age and digital platforms as successfully as young adults, they could not use digital platforms as much as young adults in the pandemic, and they were negatively affected socially by this situation. During the quarantine period, young people were able to socialize with older individuals to a certain extent through digital platforms, which is not possible for most older individuals (Doganyay and Copur, 2020; Ince, 2020; Naeim et al., 2021). Alternatively, the relevant literature propounds that there was also an increase in the number of elderly who learned how to use mass communication media, despite feeling obliged to do so. This allowed them to have video calls with their families and keep up with current developments via social media (Ozdemir, 2020). As highlighted in the current research and the findings of most studies in the literature, the quarantine affected the elderly negatively by isolating them from their inner circles and, accordingly, from social support networks. Morbidity and mortality rates of the elderly have increased due to physical inactivity, age discrimination, social isolation and loneliness, difficulty in managing chronic diseases, decreased resilience and increased vulnerability due to COVID-19. The elderly had difficulties in accessing care and treatment due to COVID-19, experienced severe symptoms due to their illness or covid-19, and their need for intensive care increased. Compared to younger patients, the elderly stayed in the intensive care units for longer periods of time and were even undernourished. Malnutrition is not only valid at the hospital, but also for elderly individuals who are quarantined at home. Because some of the elderly's shopping and nutritional needs were met by individuals who were not with them and could provide social support (Hindistan and Cin, 2022).

A large majority of the elder noted that they felt fear and discomfort during the COVID-19 pandemic. Based on the statements, "Our citizens die; people feel fear. You fear and feel uneasy thinking that you will also be infected.", "I

gave a name to this situation, I call it the World War III as a lot of people died across the world”, and “We feared a lot as it could infect us, too.”, it is considered that old participants feared dying. It is claimed that the constant presentation of news about deaths due to COVID-19 in the media with the emphasis on 'elderly' affects the elderly psychosocially and that such news may increase their stress levels and cause them to experience fear of death (Kurniawidjaja et al., 2022; Labadi et al., 2022; Turk, 2020). In addition, it is underlined that the uncertainty experienced due to the pandemic may cause serious psychological problems such as stress, fear, anxiety, depression and discomfort in people (Ekici, 2020; Hsieh and Leung, 2020; Yorgancioglu, 2020). The findings in the relevant literature support the views of elderly people who stated that they got worried and had a fear of death (Doganyay and Copur, 2020; Ekici, 2020; Hsieh and Leung, 2020; Turk, 2020). From this point of view, it can be stated that the COVID-19 pandemic is frightening and worrying for people in Turkey and all over the world, especially the elderly. Since it is known that there will be other pandemics in the future, it is thought that knowing the levels of exposure and causes of the elderly in case of a possible pandemic will be a guide for health workers and policy makers. In this context, it is thought that the results obtained in the study will help to plan the interventions to be made to elderly individuals in the early period.

CONCLUSION

As a result, although the quarantine decision during the COVID-19 pandemic was generally welcomed by the elderly included in the study, it was determined that staying at home for long periods affected them negatively. It was also revealed in the research that staying at home during the pandemic period makes the elderly physically inactive, causing them to yearn to stay socially away from their children, grandchildren, and friends. Additionally, it was determined that the elderly experienced fear and anxiety about contracting the disease during the pandemic.

According to the results of the research, it can be recommended that family members provide more social and psychological support to the elderly and contact them more frequently by phone or video call during quarantine. Furthermore, these results show that the elderly who stayed at home and spent most of their time at home require support through home visits and home-care services, especially by primary healthcare workers and local governments. Moreover, they should be informed about the pandemic process to reduce their fears and concerns, as well as meet their material and moral needs.

While the COVID-19 pandemic is about 2.5 years behind, the number of cases has increased in recent weeks both in different parts of the world and in Turkey. Global experts state that the sixth wave of the pandemic may be experiencing and repeat the warning that the fight against the COVID-19 disease caused by the coronavirus is not over yet. Individuals aged 65 and over are considered a risky population for COVID-19 by both the World Health Organization and the Ministry of Health of the Republic of Turkey. If the increase in the number of cases continues, there may be a possible quarantine process in the coming days and it is clear that the elderly will be affected first. It is very important for both health professionals and policy makers to know how the elderly are affected by the quarantine process, especially in protecting and improving the mental health of the elderly.

The authors declare no conflicts of interest.

Limitations of the research

There are some limitations to this study. First, in-depth interviews were limited to the elderly who went out during the hours when the elderly were allowed to go out and were obtained using a purposive sampling method. Due to the nature of qualitative research, the inability to generalize the findings obtained from a small number of samples (21 people) to the population can be expressed as another limitation of the study. Additionally, this research was conducted at the beginning of the pandemic. The result may have changed at this time. Results of research may differ between countries.

REFERENCES

- Agirman, E., Gencer, M.Z., Arica, S., Kaya, E., Egici Taskin, M. (2017). Depression and loneliness levels among the older people, a comparison between living alone, living with family or living at nursing home. *Journal of Contemporary Medicine*, 7(3),234-40. doi:10.16899/gopctd.349938
- Altin, Z. (2020). Elderly people in COVID-19 outbreak. *The Journal of Tepecik Training and Research Hospital*, 30(Additional Issue),49-57. doi: 10.5222/terh.2020.93723
- Brooke, J., Jackson, D. (2020). Older people and COVID-19 isolation, risk and ageism. *Journal of Clinical Nursing*. doi: 10.1111/jocn.15274

- Centers for Disease Control and Prevention. Severe outcomes among patients with coronavirus disease 2019 (COVID-19)-United States, 2020. Available from: <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/69/wr/mm6912e2.htm>. Accessed: 20.05.2021
- Doganay G., Copur Z. (2020). Views of the elderly population on the COVID-19 outbreak: the case of Giresun province. *Turkish Geographical Review*, 76, 59-74. DOI: 10.17211/tcd.796128. Accessed: 18.07.2022
- Ekici, E. (2020). Care management of elderly people during COVID-19 pandemic. *Halic University Journal of Health Science*, 3(3),145-52.
- Faraji, J., Metz, G. A. (2021). Aging, social distancing, and COVID-19 risk: who is more vulnerable and why? *Aging and Disease*, 12(7), 1624.
- Grabowski, D. C., Mor, V. (2020). Nursing home care in crisis in the wake of COVID-19. *Jama*, 324(1), 23-24. doi:10.1001/jama.2020.8524
- Hintistan, S., Aynur, C. I. N. (2022). Being older in the COVID-19 pandemic. *Ordu University Journal of Nursing Studies*, 5(1), 114-124.
- Hsieh, M. O., Leung, P. (2019). Social exclusion experienced by older adults: factors for designing healthcare settings in Taipei, Taiwan. *Social Work in Health Care*, 58(4), 368-381. doi: 10.1080/00981389.2019.1575941
- Ince, C. (2020). The older people as a socially vulnerable group in disasters: the case of COVID-19. *Eurasian Journal of Social and Economic Research*, 7(9),184-98.
- Kalinkara, V. (2016). *Basic Gerontology: Geriatrics*. 2nd edition. Ankara: Nobel Academic.
- Kaplan, K., Demir, D. (2021). A qualitative research on elderly individuals participating in physical activity in restricted leisure during the Covid-19 pandemic process. *National Journal of Sport Sciences*, 5(2), 122-137.
- Kurniawidjaja, M., Susilowati, I. H., Erwandi, D., Kadir, A., Hasiholan, B. P., Al Ghiffari, R. (2022). Identification of depression among elderly during COVID-19. *Journal of Primary Care & Community Health*, 13, DOI: 21501319221085380.
- Lábadi, B., Arató, N., Budai, T., Inhóf, O., Stecina, D. T., Sík, A., Zsidó, A. N. (2022). Psychological well-being and coping strategies of elderly people during the COVID-19 pandemic in Hungary. *Aging & Mental Health*, 26(3), 570-577.
- Liu, K., Chen, Y., Lin, R., Han, K. (2020). Clinical features of COVID-19 in elderly patients: a comparison with young and middle-aged patients. *Journal of Infection*, 80(6), e14-e18. doi: 10.1016/j.jinf.2020.03.005
- Ministry of Interior of Turkey. (2020). Circular addressed to 81 province governorates about the quarantine imposed on people aged below 18 and above 65, ministry of interior of the republic of Turkey. Available from: <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-18-yas-alti-ile-65-yas-ve-uzeri-kisilerin-sokaga-cikma-kisitlamasi-genelgesi>. Accessed: 04.04.2021
- Naeim, M., Rezaeisharif, A., Kamran, A. (2021). COVID-19 has made the elderly lonelier. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders Extra*, 11(1), 26-28.
- Ouanes, S., Kumar, R., Doleh, E. S. I., Smida, M., Al-Kaabi, A., Al-Shahrani, A. M., ... AlAbdulla, M. A. (2021). Mental Health, resilience, and religiosity in the elderly under COVID-19 quarantine in Qatar. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 96, 104457.
- Onder, G., Rezza, G., Brusaferro, S. (2020). Case-fatality rate and characteristics of patients dying in relation to COVID-19 in Italy. *Jama*, 323(18), 1775-1776. doi:10.1001/jama.2020.4683
- Ozcanarlan, N. (2022). Meeting the care needs of elderly individuals isolated at home during the Covid-19 pandemic period. *Journal of Health Sciences and Life*, 6(1), 39-47.
- Ozdemir, M. (2020). The cultural change of the perception of elderliness during coronavirus outbreak. *International and Quarterly Journal of Cultural Studies*, 16(127),46-58.
- Peeri, N. C., Shrestha, N., Rahman, M. S., Zaki, R., Tan, Z., Bibi, S., ... Haque, U. (2020). The SARS, MERS and novel coronavirus (COVID-19) epidemics, the newest and biggest global health threats: what lessons have we learned? *International Journal of Epidemiology*, 49(3), 717-726. doi: 10.1093/ije/dyaa033

Smith, M. L., Steinman, L. E., Casey, E. A. (2020). Combatting social isolation among older adults in a time of physical distancing: the COVID-19 social connectivity paradox. *Frontiers in Public Health*, 8, 403. doi:10.3389/fpubh.2020.00403

Turk, A. (2020). Practices aimed at elderly and an evaluation on elderly's psychological state during the COVID-19 pandemic. *Public Association Social Work*, 35-46.

Ugras Dikmen, A., Kina, H.M., Ozkan, S., Ilhan, M.N. (2020). Epidemiology of COVID-19: what we learn from pandemic. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 4, 29-36. doi:10.34084/bshr.715153.

Varisli, B., Gultekin, T. (2020). Pandemic state of ageism: Transformation of intergenerational interaction during COVID-19 pandemic. *Turkish Studies*, 15(4),1227-37. doi: 10.7827/TurkishStudies.44376

Yasin, Y. (2020). Vulnerable groups and COVID-19; old people: Turkish Medical Association, Assessment Report on the first six month of the COVID-19 Pandemic. Available from: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part53.pdf. Accessed: 10.04.2021.

Yıldırım, F., Abukan, B., Sadak, E. (2021). Smart eco-social villages for the elderly: an assessment in the focus of the covid-19 outbreak. *Near East University Journal of Social Sciences*, 14(1), 94-115.

Yorgancioglu, A. (2020). Aging and COVID-19, In: Itil, O., Ergur, G.A., Köktürk, N., Havlucu, Y., Akgün, M., Aykaç, N. (Ed.), *The COVID-19 pandemic and the social components of health*. Turkish Thorax Association COVID-19 E-Books Series (pp.25-27).

Zhou, F., Yu, T., Du, R., Fan, G., Liu, Y., Liu, Z., ... Cao, B. (2020). Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study. *The Lancet*, 395(10229), 1054-1062

Dijital Kültürün Gündelik Yaşama Etkileri ve Kuşaklar Arası Karşılaştırmaya Yönelik Sosyolojik Bir Analiz

A Sociological Analysis of the Effects of Digital Culture on Daily Life and a Cross-Generation Comparison

ÖZET

Günümüzde kitle iletişim araçları insanların günlük yaşamlarının merkezine yerleşmiştir. Bireyler kitle iletişim araçlarını ve sosyal medyayı sosyalleşmenin bir aracı olarak görmeye başlamıştır. Bu süreç birdenbire değil aşamalı ve yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Artık toplumsal hayata ait pek çok şey sayısallaşmakta ve dolayısıyla dijitalleşmektedir. Dijital kültür bireylerin internet, teknolojik bilgi ve araçlarla kurduğu birlikteliğin bir adıdır. Teknolojik gelişmelerin ilerleyişini takip etmenin giderek zorlaştığı bir dönemde yaşadığımız bilinen bir gerçektir. Buna bağlı olarak ağ teknolojilerinde gelinen noktada başat rol oynayan internet insanlığın sosyal, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatını etkilemektedir. İnsanlar çevrimiçi teknolojiyi günlük yaşamına aktararak dijitalleşmenin getirdiği olanaklardan faydalanabilmek için yaşadığımız çağın kültürüne uyum sağlamaya çalışmaktadır. Dijital kültüre entegre olabilmek için kapsamlı bir değişime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu değişim birtakım fırsatları beraberinde getirirken insanların günlük yaşamını da bazı açılardan olumsuz etkilemektedir. Bu makalede dijital kültürün gündelik yaşama etkisi ve insanlara sunduğu fırsatlar ve oluşturduğu riskler değerlendirilmektedir. Dijital kültürün oluşum aşamasında kuşaklar arasında meydana gelen farklılaşmalar ele alınmaktadır. Değerlendirmelerin neticesinde bireylerin bilgi edinimi ve bilgiye ulaşımı noktasında kuşaklar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Kuşakların genel özellikleri dikkate alındığında dijital yaşama ne ölçüde yakın oldukları onları dijital yerli ve göçmen olarak adlandırılmasını sağlamaktadır. Bu ayrım şekillendiren temel unsur bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişim göstermesidir. Bunun yanısıra ulaşılabilir ve var olan kaynakların dijitalleşmesi bir takım risk ve fırsatları da beraberinde getirmektedir. Bu risk ve fırsatlar kıskacında insanların gündelik yaşamı şekillenmektedir. Böylece dijital kültür toplum içerisinde görünür hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Kültür, Dijitalleşme, Gündelik Yaşam

ABSTRACT

Mass media are entrenched in the ages of people's daily lives. Individuals began to see mass media and social media as a means of socialization. This process does not happen suddenly, but gradually. Now, many things belonging to social life are digitized and approximately digitized. Digital culture is the name of the association that individuals establish with the internet, technological knowledge and tools. It is a known fact that he lives in a time when it is getting harder and harder to follow the progress of technological developments. Accordingly, the internet, which plays a dominant role in the point reached in network technologies, affects the social, cultural, social, economic and political life of human beings. It is trying to go beyond the age in order to benefit from the opportunities brought by digitalization by transferring people to the daily life style of the internet. Comprehensive change is needed to integrate into digital culture. While embracing this change, it also negatively affects people's daily lives in some ways. The impact of this mix on digital consumer life, solutions for people and the risks it poses are evaluated. The differentiations between the digital formation generation generations are discussed. It is seen that the units of evaluations are cells between generations, covering units of information acquisition and information access. Considering the general characteristics of generations, how close they are to digital life enables them to be targeted as digital natives and immigrants. The basis that shapes this distinction is the rapid development of unique information and communication technologies. On top of that, access and digitization of existing resources bring some risks and bonuses. It shapes people's lives in the grip of this risk and precaution. Thus, it becomes visible in digital culture societies.

Keywords: Digital Culture, Digitization, Everyday Life

GİRİŞ

Bugün teknolojik anlamda yaşanan gelişmeler, içinde yaşadığımız dönemi dijital çağ olarak adlandırmamızı sağlamaktadır. Çünkü dijitalleşme yaşamımızı her yönüyle kuşatmaktadır. İnsanlar da bu dijital dönüşüme adapte olmaya çalışmaktadır. Dijitalleşen dünyanın sağladığı olanaklardan yararlanma, yaşanan hızlı gelişmelere ve değişimlere ayak uydurma gereksinimi dijital kültürü var etmektedir. Günümüz dünyasında insanlar iş yaşamlarında, eğitimlerinde veya günlük yaşamlarında çevrimiçi teknolojileri sıklıkla kullanmaktadır. Dijital kültürün bir parçası olabilmek için kapsamlı zihniyet dönüşümüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin dijitalleşen dünya kültürünün bir parçası olması tercihleri dışında gerçekleşmektedir. Günümüzde dijital teknolojiler aracılığıyla sunulan çözümler kısa sürede yüksek performans elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra dijital teknolojilerin verileri yorumlamayı ve saklamayı kolaylaştıran ara yüzleri de bulunmaktadır.

Web 3.0 ile başlayan dijitalleşme, web 4.0 ile ivme kazanmıştır. Bu kapsamda nesnelerin interneti, siber fiziksel siteler, karmaşık ve akıllı sistemler, büyük veri ve bilgi alışverişi, robotlar, 3D yazıcılar gibi pek çok farklı dijital gelişme ve araçla karşılaşmaktadır. Bu araç ve sistemlerin gün geçtikçe sayısının ve özelliklerinin arttığını düşünürsek dijital dönüşümün kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönüşüm beraberinde kendine ait kültürü de getirmektedir. Dijital yaşam internet aracılığıyla sunduğu yeni medya ortamında yazı, ses, görüntü veya hareketli görüntü aracılığıyla farklı medya biçimlerini kodlayarak sayısal bir iletişim ağı oluşturmaktadır. Bu iletişim ağı ulusal

Şükriye Ünal¹
Hüseyin Koçak²

How to Cite This Article

Ünal, Ş. & Koçak, H. (2023). “Dijital Kültürün Gündelik Yaşama Etkileri ve Kuşaklar Arası Karşılaştırmaya Yönelik Sosyolojik Bir Analiz”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2120-2128. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67028>

Arrival: 13 October 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, Türkiye
Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, Türkiye

sınırları aşmakta yani küreselleşmektedir. Geleneksel olarak adlandırabileceğimiz radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının yerini farklı kitle iletişim araçları almakta ve kapsamı genişlemektedir. Artık internet kullanıcıları medyayı pasif olarak kullanmanın ötesinde içerik de üretmektedirler. Yani bireyler dijital yaşamda kendine yer edinmek istemekte ve bu yaşama uyum sağlamak için çaba göstermektedir. Kuşaklar arasında da uyum noktasında farklılıklar meydana gelmektedir. Bu farklılıkları belirtmek için dijital yerli (Prensky, 2001), dijital göçmen (Prensky, 2001), kavramları kullanılmaktadır. Dijital kültüre en iyi adapte olan grubu tanımlamak için “dijital yerli” kavramsallaştırması kullanılırken en az uyum sağlayan kuşak için “dijital göçmen” kavramı kullanılmaktadır. Tüm bunlardan hareketle bu makalede dijital kültürün ne anlama geldiği, nasıl bir gelişim seyrine sahip olduğu, insanlara getirdiği avantajları ve dezavantajları ele alınmıştır. Ayrıca bugün kuşaklar arasında dijitalleşmeye bağlı olarak yapılan ayırmda dijital göçmen ve dijital yerli kavramları incelenmekte, dijital kültürün getirdiklerinin günlük yaşam pratikleri içerisine ne kadar dâhil edildiği ele alınmaktadır. Bu çalışma, dijital kültür kavramı merkeze alarak yayınlanmış çalışmaların bir derlemesidir. Bu derlemenin yapılmasındaki temel amaç dijital kültür hakkındaki bilgileri bir bütün olarak sunmaktır. Ayrıca dijital kültürün gündelik yaşama dahil olmasından sonra kuşaklar arasında nasıl bir ayırım ortaya çıktığını ve bunun nasıl değerlendirildiğini ele almaktadır. Dijital kültür kavramını ele alan diğer çalışmalardan farklı olarak dijitalleşmenin gündelik yaşamı nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

DİJİTAL KÜLTÜR NEDİR?

Teknolojik gelişmeler neticesinde geldiğimiz son noktada geleneksel bakış açısıyla değerlendirdiğimiz kültür kavramı değişime uğramaktadır. Kültür, genel hatlarıyla toplumların geçmişteki maddi ve manevi birikimlerini diğer kuşaklara aktarılması neticesinde ortaya çıkan birliğin adıdır. Yani bir toplumun neye önem atfettiği veya değer verdiği kültür neticesinde belirlenmektedir. Bugün giderek daha da dijital hale gelen dünyada insanların yaşam tarzlarında meydana gelen değişimlere bağlı olarak kültürün de değişip dönüştüğünü söyleyebiliriz (Öztemel, 2020; Türkoğlu, 2010; Çetinkaya ve Şener, 2020). Bu değişime bağlı olarak bugün bizler dijital kültür kavramından bahsetmekteyiz. İnternetin yaşamımıza dâhil olmasından bu yana üretilen her türlü şeyde dijital kültüre (Poepsel, 2018) ait bir parçayı bulmak mümkündür. Dijital, kelime anlamı itibariyle sayı ile ilgili olan anlamına gelmektedir. Yani verilerin sayısallaştırılarak sıfır ve bir şeklinde ifade edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında dijitali sadece tek bir teknolojinin etki ve imkânlarıyla ilişkilendirmemek gerekmektedir. Bu nedenle teknolojiye ait olan tüm düşünme ve ifade etme şekilleri dijitalin kapsamı içine dâhil edilmelidir. Soyutlama, eleştirel düşünme, öz düzenleme, sanallaştırma, programlama, kodlama ve daha birçok teknolojik düşünme şekli bu grup içinde ele alınmaktadır (Gere, 2008: 17). Çünkü dijital kültür tıpkı geleneksel kültür gibi insan yaşamını çeşitli açılardan etkisi altına almakta ve şekillendirmektedir (Gere, 2008; Olgun, 2020; Türkoğlu, 2020). Bu sebeple dijital kültürü sadece sanal alanlara ya da teknolojik gelişmelerin bir kısmına dâhil etmek yerine daha geniş bir alanı kapsayacak şekilde ele almak kavramın anlaşılmasını daha kolay hale getirecektir.

20. yüzyılın sona ermesi ve 21. yüzyılın başlangıcıyla enformasyon ve iletişim alanlarında yaşanan büyük çaplı teknolojik gelişmeler günümüzün iktisadi, toplumsal ve kültürel bütünlüğünün analiz edilmesinde bir araç olarak görülmüştür. Bununla birlikte enformasyon toplumu üzerine yapılan çalışmalarda ağ vurgusunun öne çıktığını görmek mümkündür. Webster; enformasyon ağlarının yerel kültürleri, ekonomileri, sosyal ilişkileri bağladığı zaman ve uzamının örgütlenişinde devrim niteliğinde bir değişim yaptığını dikkat çekmektedir (Webster 2002’ den aktaran Kara, 2013: 38-39). Foucault (2005: 291-293). “Başka Mekânlara Dair” başlıklı konferansında² “dünyanın kendini zaman boyunca gelişen uzun bir ömürden ziyade, noktalarını birbirine bağlayan ve kendi yumağını ören bir ağ gibi hissettiği” bir dönemde yaşadığımızı belirtmekte, bunun yanı sıra bu dönemin eşzamanlılığı temsil ettiğine ve mekana vurgu yaparak 19. yy’daki gibi tarihe atfedilen büyük anlamın kısmen yitirildiğine vurgu yapmaktadır

Castells’e göre (2008: 547-549) toplumumuz “sermaye bilgi, teknoloji, görüntü, ses ve sembollerin” akışları etrafında şekillenmektedir. Castell, akışların birbirine eş zamanlı olarak eklenmesine, toplumsal pratiklerin maddi olarak örgütlenmesine de akışlar uzamı adını vermektedir. Akışlar uzamını soyut görüntüsünden kurtarmak ve sınırlarını çizibilmek adına maddi destek katmanlarını incelemektedir. Bunları “elektronik bağlantılar,” “ağ merkezleri,” “hâkim yönetici seçkinlerin uzamsal örgütlenmesi” olarak üç ana maddede ele almaktadır. Akışlar uzamının mekânsız olmadığı ancak yapısal mantığın mekânsız olduğundan söz etmektedir. Buna ek olarak mekanların mantıklarının ve anlamlarının bu ağlar tarafından hazmedildiğini vurgulamaktadır. Bilgi ve iletişim ağlarının her geçen gün daha fazla gelişim göstermesi dijital kültürün yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

Castells, (Castells 2000’den aktaran Kara, 2013: 41) ağ toplumunun en belirgin farklılığın zaman ve mekan kavramlarında ortaya çıktığını belirtmektedir. Zaman kavramının genişletilmiş özelliğine vurgu yaparak mekânın

² M. Foucault, 1967 yılında Tunus’ta yazılmış bu metnin yayımına ancak 1984 ilkbaharında izin verilmiştir.

coğrafi sınırlardan veya uzaklıklardan teknolojik imkânlar yoluyla soyutlandığını ve bu durumun zaman ve uzam algısında farklılaşmalara neden olduğunu ifade etmektedir. Giddens, zaman ve mekânın birbirinden ayrılması sürecini mekanik saat uygulamalarının geniş ölçüde kullanılmaya başlanmasının gündelik yaşamın en derinlerine kök salan değişimleri beraberinde getirerek evrensel düzeyde standart zaman dilimlerine sahip bir dünyanın oluşmasını sağlamasıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca modern toplumsal organizasyon, modern çağ öncesindeki gibi belirli bir yere bağlılığı gerektirmez. Aksine fiziksel olarak aynı yerde bulunmayı gerektirmeyen koordinasyonları bünyesinde barındırır. Giddens, zaman ve mekânın birbirinden ayrılmasının modernizmin dinamizmi üzerine iki önemli etkiyi meydana getirdiğini belirtmektedir. İlki, “tarihi tarih yapmak için kullanma girişimini evrenselleştirmesi,” ikincisi ise “toplumsal kurumların yerinden çıkarılmasıdır” (Giddens, 2010: 31-33). Yaşanılan bu tür gelişmeler mekân ve zamanın birbirinden ayrılmasında ve toplumsal ilişkilerin yerel bağlamlarından koparılmasında dijital iletişim ve teknolojilerin payının büyük olduğunu göstermektedir. Bugün sanal mekân olarak tanımladığımız uzamsal olarak var olan bu mekân türü dijitalleşmenin bir ürünüdür.

Sonuç olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişimi mevcut toplumsal yapının değişime uğramasına sebebiyet vermektedir. Bugün toplumsal yaşamımızda ulus devletlerin bize birtakım hizmetleri e-devlet, e-bankacılık, e-nabız, e-okul gibi elektronik ortamda sunduğu görülmektedir. İletişim teknolojilerinin bu denli gelişmiş olması dijital kültürün günlük yaşam pratiğimize dâhil olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Yani dijital kültürü günümüzde kullandığımız teknolojinin yaşamımıza yansımaları sonucunda meydana gelen bir dizi değişim ve yenilik olarak tanımlayabiliriz.

DİJİTAL KÜLTÜRÜN GELİŞİM SEYRİ

Dijital kültür modern kapitalizmin gereksinimlerine yanıt olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı, modern elektronik dijital ikili bilgi işlemin meydana gelmesinde katalizör görevi görerek süreci hızlandırmıştır. 19. yüzyılın başlarında buharlı makineler, dönen jenniler ve işçilerin makinelere bağlı olduğu fabrikalar kurularak üretim gerçekleştirilmiştir (Gere, 2008: 27-30). 18. yüzyıl ile başlayıp 19. yüzyıla kadar devam eden süreci kapsayan birinci sanayi devrimi su ve buhar gücünün makineler aracılığıyla kullanılması, mekanik üretime geçilmesine ve bireysel tezgâhlar yerine fabrikaların kurulmasına neden olarak üretim kapasitesini artırmıştır. Bu süreçte üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve verimliliğin yükseltilmesi temel amaç olmuştur (Çetinkaya & Şener, 2020: 19). Aşamalı olarak gerçekleşen sanayi devrimleri teknolojik imkânların düzenli olarak artış göstermesini tetikleyen önemli bir unsur olmuştur. Örneğin 19. yüzyılın sonlarında iş dünyasının artan bilgi gereksinimlerine yanıt olarak icat edilen dilin üretimini mekanize eden bir araç olan daktilo icat edilmiştir. Daktilo bir anlamda kapitalizmin işleyişini daha somut bir hale getirmiştir. Kapitalizmin kar etmek için arayış içinde olması bu makine düzeneklerinin sürekli olarak gelişim göstermesini tetiklemiştir (Gere, 2008: 27-30). 19. yüzyılda paradigmatik bilgi teknolojilerinin gelişim göstermesine bağlı olarak zaman içerisinde daktilonun yanı sıra fax makinası, çevirmeli telefon, radyo, televizyon, bilgisayar, cep telefonu, akıllı telefonlar, internet ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçları hayatımıza dâhil olmuştur. Bu kitle iletişim araçlarının teknolojik düşünüş tarzıyla örtüşür biçimde gelişim göstermesi neticesinde daha iyiye, daha güzele giden bu yol daha fazla dijitalleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu durum kültürün fiziksel olarak var olan ortamının yanı sıra sanal ortamda da var olmasına neden olmuştur.

19. yüzyıl sonu 20. yüzyılın başlarını kapsayan ikinci sanayi devrimi ile birlikte kişileştirmenin önem arz etmediği seri üretim tarzı ön plana çıkmıştır. Seri üretimin en iyi örneklerinden biri fordizmdir. Fordizm “standartlaşmış malları ucuz ve kitlesel ölçekte sağlama konusunda emsalsizdir.” Fordizm kapitalist medeniyette planlı ekonomi dönemi başlatarak hem üretimi hem de bireyleri kontrol altına alarak en özel ve mahrem mekânları tahakküm altına almıştır. Yeni bir işçi tipi yaratmak için çalışma hayatının yanı sıra ev içi hayatı ve boş zamanları da standartlaştırmıştır (Kumar, 2013: 60-66). Fordist dönemin özelliklerine bakıldığında üretimin, “standartlaştırılmış kalifiye olmayan ve emeğin ucuz olduğu az gelişmiş bölgelerde gerçekleştiğini; standart olmayan, daha fazla kalifiye işgücü gerektiren parçaların ise merkezi bölgelerde yoğunlaştığı” görülmektedir (Aslanoğlu, 1998: 91-92). Ayrıca fordist dönem “zamanın mekânlaştırılması sayesinde toplumsal süreçlerin nasıl hızlandırabileceğini ve böylece üretici güçlerin nasıl artırabileceğini göstermektedir” (Harvey, 2019: 300- 302). Harvey, bu sürecin zaman ve mekân sıkışmasına neden olduğunu belirtmektedir. Örneğin ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ülkeler arası seyahatlerin kısa süreli uçuşlar neticesinde gerçekleşmesini sağlamakta ve mekâna dair temaslar en alt seviyeye inmektedir.

Birinci sanayi devrimi ve ikinci sanayi devrimi arasında ayırım yapacak olursak kuşkusuz en önemli fark artan üretim kapasitesidir. Bunun yanı sıra ikinci sanayi devrimi birinci sanayi devrimine nazaran daha fazla ülkede gerçekleşmiştir. İkinci sanayi devriminde telgraf, telefon, elektrik gibi iletişim teknolojilerinde gelişim yaşanmıştır. Üçüncü sanayi devriminin gerçekleşmesi ile birlikte dijitalleşme belirginleşmeye başlamıştır. Artık seri üretimlerin yanı sıra esnek üretim modellerinin de ortaya çıktığı bir dönem görülmektedir. Üçüncü sanayi devrimini bilgisayar ya da dijital devrim olarak tanımlamak da mümkündür. Kağıt ve dosyalarla depolanan veriler artık bilgisayar

ortamına taşınmıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin daha fazla gelişim göstermesi, yerelden küresele yayılmaya ve kültür üzerinde daha etkili olmaya sebep olmuştur (Çetinkaya & Şener, 2020: 19-20).

20. yüzyılın son yirmi yılında kitle iletişim araçlarının yanı sıra enerji kaynakları, tıbbi uygulamalar, imalat teknikleri ve bir dizi teknolojik atılım gerçekleşmiştir. Teknolojik açıdan gelişen bu dönüşüm süreci enformasyonun üretildiği, biriktirildiği, işlenerek aktarıldığı zaman dilimine tekabül etmektedir. Oluşturulan dijital dil sayesinde teknolojik açıdan ortak bir zemin oluşturulmuştur. Bu açılım enformasyon toplumu (Bell,1976) olarak adlandırılmaktadır. Sanayi toplumunda en önemli unsur nasıl ki enerjinin dağıtımı ve üretimise enformasyon toplumunda da bilgi işleme ve iletişim teknolojileri kilit unsur olmaktadır. Enformasyon toplumunu sanayi toplumundan ayıran unsur ise bilgi ve bilgi işleme süreçleri arasında bir zincir olması ve bu iki sürecin uyum içerisinde ilerlemesidir. İnsan zihni ve makineler arasında giderek artan bir kaynaşma vardır. Bilgisayarlar, iletişim sistemleri, genetik çözümleme ve programlama sadece insan aklını geliştirmekle kalmaz aynı zamanda insan aklının da bir uzantısını oluşturur. Enformasyon teknolojileri ve insan aklı arasındaki bu uzantı insanların neyi-nasıl düşüneceklerini veya yapacaklarına karar vermede etkili olmaktadır. (Castells, 2008: 38-41). Bilim insanları, enformasyon uygarlığını adlandırmak için birbirinden farklı kavramlar kullanmıştır. Daniel Bell ve Tourain (1967) “*Bilgi/Enformasyon Toplumu*,” Debord (1967) “*Gösteri Toplumu*,” Baudrillard (1970) “*Tüketim Toplumu*,” Lyotard (1979) “*Postmodern Durum*,” Toffler (1887) “*Üçüncü Dalga*,” Castells(1991) “*Ağ Toplumu*” gibi kavramsallaştırmalar yapmışlardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişim ve gelişmenin adlandırılması genel itibarıyla bilgi toplumu ya da enformasyon toplumu şeklinde yapılmaktadır. Tablo 1’de bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ve değişimler Çetinkaya & Şener ve Öztemel çalışmalarından faydalanılarak tarihsel bir çizgi içerisinde ifade edilmektedir.

Tablo 1: Endüstri 1.0’dan Endüstri 5.0’a

Web 1.0 (1765)	Web 2.0 (1870)	Web 3.0 (1969)	Web 4.0 (2011)	Web 5.0 (Yarın ve sonrasında)
Su ve Buhar gücü- makine	Elektriğin kullanılması	Dijitalleşme (Elektronik ve BT sistemlerinin kullanılması)	Siber-fiziksel sistemler (İnternet tabanlı ağların üretimi)	En önemli güç bilgi (Bilginin ve davranış tasarımcılarının hakim olduğu bir dünya)
Mekanik üretim tesislerinin kurulması	Seri üretim	Otomasyon üretime geçiş	Sanal ve fiziksel üretimin biradlığı	Kendi kendine karar veren ve hareket eden sistemler

Kaynak: (Çetinkaya & Şener, 2020: 19-22, Öztemel, 2020: 29).

Dijital kültür içerisinde yer alan teknolojik ürünler veya araçlar endüstri 4.0 ile hayatımıza dâhil olmuştur. Endüstri 4.0, genel olarak bakıldığında “*bir fabrikada robotların birbiriyle, insanların robotlarla, insanların yazılımlarla, yazılımların robotlarla, yazılımların insanlarla ve robotlarla*” bir arada uyum içinde çalışabildikleri bir ortam oluşturmaktadır (Öztemel, 2020: 56). Yapay zeka, 5G ağlar, büyük veriler, artan programlama gücü, blok zincir teknolojisi, 3D yazıcılar, akıllı fabrikalar, nesnelerin interneti, bulut teknolojisi, nano teknoloji, yenilenebilir enerji gibi birçok yeni teknoloji ve araçlar hayatımıza yavaş yavaş dâhil olmakta ve günlük yaşamımızı etkilemektedir. Endüstri 4.0’ın en temel özelliği internet tabanlı ağların aracılığıyla üretim yapılmasıdır. Böylece maliyetler en alt seviyeye indirilmeye çalışılmaktadır. Bunun için hem sanal hem de fiziksel üretim sistemleri koordinasyonlu bir şekilde çalışmaktadır. Üretimin tüm aktörlerinin birbiriyle iletişim halinde olmaları verimliliği artırmaktadır. Artık seri üretim mantığından tamamen uzaklaşmıştır. Kişiyeye özel üretimler ön plana çıkmaktadır (Çetinkaya & Şener, 2020: 21-23). Bu üretimin sisteminin mantığını post-fordist olarak adlandırmak mümkündür. Ekonomide “*kitlesel pazarlama ve üretimin yerini esnek uzmanlaşma, üretimin ademimerkezleşmesi, hiyerarşi ve örgütlü komutadan ziyade iletişim, politika ve sanayi ilişkilerinde “yerelleştirilmiş, atölye bazlı pazarlığın yükselmesi, merkez ve çevre olarak emek gücü, kişiyeye özgü koşulların yükselişi,*” kültür ve ideolojik olarak da “*bireyci düşünce ve davranış tarzlarının yükselişi, girişimci kültür, eğitimde standartlaşmanın sona erishi, değerler ve hayat tarzlarının bölük pörçük olması*” post-fordizmin gözlenebilen özelliklerindedir (Kumar, 2013: 69-70). Post-fordizmle birlikte kapitalist anlamdaki tüketimcilik anlayışı dönüşüme uğrayarak moda kültürü, reklamcılık, tasarım ve sergileme alanlarında gelişmeler yaşanmıştır. Post-fordist; üretim farklılığı, çeşitliliği ve zevkleri öne çıkararak her türden tüketimi destekleyecek şekilde inşa edilmiştir (Karakaş, 2006: 953). Yani pos-fordizm aslında postmodernizmin ekonomik alanda karşılığıdır. Postmodernizmin özgürlükçü ve esnek yapısı post-fordist yapının oluşmasına imkan sağlamıştır. Bu sayede üretim ve tüketim ilişkilerinin işleyişine yön vererek yeni bir kültür yaratılmıştır.

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak her ülkenin endüstriyel olarak gelişimi farklılık arz etse de genel çerçeveden bakıldığında endüstri 5.0 ile süper zeki bir toplum tasavvur edilmektedir. Toplumun merkeze alındığı yaratıcı kabiliyet, sosyal inovasyon, görünmez imalat, lot gibi araçlarla insanın olmadığı teknolojiler üretilmek istenmektedir. Buradaki temel amaç; dünya genelinde yaşlanmaya karşı çözüm yolları üretmek, sanal ve gerçek dünyanın birlikte yol almasını sağlamak, teknolojik imkânları insanların faydasına olacak şekilde kullanmak ve ayrıca çevre kirliliği ve doğal afetler gibi sorunlara çözüm önerileri getirmektir (Öztemel, 2020: 57-63). İnsan yararı gözetilerek yapılan işlevsel iyileştirmeler yaşam kalitesini de arttıracaktır. Gelecekte kullanılacak olan elektronik araçlar

kişiselleştirilecektir. Bireyler kendi gereksinimleri doğrultusunda düzenleme yapabilecektir. Örneğin, fotoğraf veya videolar üç boyutlu holograf şeklinde yansiyabilecek, eğlence kişiselleştirilmiş ve kapsayıcı bir deneyim haline gelecektir (Schmidt & Cohen, 2014: 31-33). Bu olumluların ötesinde endüstri 4.0 ile 5.0 arasındaki temel farka baktığımızda birinin insan yararını gözeterek aktif konumda olmasını sağlaması diğerinin ise insanı devre dışı bırakmasıdır. Endüstri 4.0 “her şey insansız” olacak derken, endüstri 5.0 “insansız olacak fakat insan yararına” olacak demektir (Öztemel, 2020: 57-63). Bu çerçeveden bakıldığında endüstri 5.0 ile her şey iyi olacak güzellemesi yapmak da doğru olmayacaktır. Endüstri 5.0 ile hukuki, teknolojik, bürokratik, toplumsal açıdan aşılması gereken sorunlar da bulunduğunu ifade etmek gerekir.

DİJİTAL KÜLTÜRÜN OLUŞTURDUĞU AYRIMLAR: DİJİTAL YERLİ, DİJİTAL GÖÇMEN

Günümüzde internet sadece sanal mekansızlığa ekonomik ve teknolojik bir altyapı oluşturmamakta bunun yanı sıra belli bir merkezin olmadığı bir ağ toplumunun oluşmasını sağlamaktadır. İnsanlar kültürel, toplumsal yapıda gelen dönüşümleri incelemek adına dönemleri bölerek incelemektedir. Dijital kültürün gelişim seyrini açıklarken kullandığımız sınıflandırmada dijitalleşmesinin Web 3.0 ile hayatımıza dâhil olmaya başladığına ve 4.0 ile de ivme kazandığına değinilmiştir. Bugün Prensky (2001: 3) dijital yerli ve dijital göçmen olmak üzere iki kuşaktan bahsetmektedir. 2000 sonrası doğan ve büyüyen gençler Z kuşağı, 1980-2000 yılları arasındaki bireyler Y kuşağı, 1965-1980 yılları arasındaki bireyler X kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Z kuşağı gençlerinin her birinin teknolojinin en iyi gelişim gösterdiği döneme denk gelmeleri, gelişmiş teknolojik araçları ve interneti kullanmaları dijital yaşamla erken safhada karşılaşmaları onların diğer kuşaklardan ayrılmasına sebep olmaktadır. Kuşakların dijital teknolojilere yatkınlıkları açısından meydana gelen farklılaşmalar dijital yerli, dijital göçmen olmak üzere iki farklı kuşak kavramlaştırmasını da belirginleştirmektedir.

Prensky (2001: 3), dijital yerli kavramını sıkça kullanan isimlerden biridir. Dijital yerli kavramı öz olarak bilgisayar teknoloji ve araçlarını iyi bilen, kullanan, yöneten sınıfı tanımlamak için kullanılmaktadır. Dijital yerliler günlük yaşamda teknolojik araçları kullanarak pek çok farklı alanda işlerini daha hızlı şekilde halledebilmektedir. Dijital araç ve gereçlere olan ilgileri yüksek seviyededir. Sosyal iletişim için teknolojik araç ve uygulamalara ihtiyaç duymaktadırlar. Dijital yerlileri dijital göçmenlerle karşılaştığımızda yaşam dünyalarının dijital kültür ve teknolojilerle kaplı olduğunu ve bunun bu şekilde devam edeceğini söyleyebiliriz. Dijital göçmenler (2000 yılı öncesinde doğanlar), dijital kültürün içine doğmadıkları için diğer tüm göçmenler gibi bazı şeyleri en baştan öğrenirler. Çünkü yaşamlarını idame ettirdikleri dünyada var olan dijital kültüre adapte olmak istemektedirler. Z kuşağı gençlerinin dijital kültürün içine doğmaları sebebiyle günlük yaşamlarında interneti, teknolojik araçları ve uygulamaları kullanmaları dijital göçmenlere nazaran daha kolay olmaktadır. Combes (2006), Z kuşağı adlandırmasının yerine internet nesli kavramını kullanmaktadır. Z kuşağı, bağımsız ve deneysel öğrenen çoklu görevleri yapabilen, ileri düzey gelişmiş bilişim teknolojisi becerilerine sahip ve farklı kültürden insanlarla iletişime geçmeyi yeğleyen, yani sosyal olarak kapsayıcı özelliğe sahip grup olarak tanımlanmakta ve bu kuşak için internet nesli kavramsallaştırması kullanılmaktadır (Combes 2006’dan aktaran Şahin, 2009: 158). Kuşaklar arasında teknolojik gelişmeler yoluyla meydana gelen dijital dönüşüm farklılaşmayı beraberinde getirmektedir.

Tablo 2 de dijital yerli, dijital göçmen kavramları arasında nasıl ayırım yapıldığına dair kısa ve öz bilgi verilmektedir.

Tablo 2: Dijital Yerli, Göçmen ve özellikleri

Dijital Yerliler	“Zaten hazır olanlar, ortam hazır doğanlar, doğdukları teknolojik ortamı son derece doğal bulanlar, teknolojinin olmamasını düşünemeyenler, doğal olarak yerli miyim/ göçmen miyim diye sorgulamayanlar.” Bu bireyler doğdukları andan itibaren internet ortamında yer almalarından kaynaklı çevrimiçi öğrenme teknolojilerine hâkimdirler. Saat, maske, araba, ev günlük yaşamını kapsayan nesne veya ürünler akıllı hale getirilmektedir. Her geçen gün akıllı nesnelerin sayısı artış göstermektedir. Ancak dijital yerliler bu duruma kendilerini alıştırmış ve yaşamlarına dâhil etmektedirler.
Dijital Göçmenler	Dijital göçmenler teknolojik araçları ve interneti ihtiyaç dâhilinde kullanılmaktadırlar. Günlük yaşamlarında dijital medya araçlarını etkin bir şekilde kullanamazlar. İletişim ve bilgi edinmede internet ilk erişim noktası değildir. Yeni gelişen teknolojiye hâkim değillerdir. Ancak bu konuda daha yüksek bilgiye sahip bireylerin yardımıyla teknolojik araç ve internet kullanımını gerçekleştirmektedirler.

Kaynak: (Tonta’dan (2009) aktaran Karabulut, 2015: 20 ve Bilgiç vd. 2011: 260).

Dijital teknoloji ve internet birlikteliği insanoğlunun yaşamına sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal olmak üzere birçok alanda etki etmektedir. İnternet; bilgi iletişim teknolojilerinin bireylerin yaşamlarına hızla girmeye devam etmesine, mevcut yapının değişmesine ve bilgi toplumunun oluşmasına sebep olmaktadır. Önünde “e” harfi olan (e-ticaret, e-devlet, e-bankacılık vs.) uygulamalar gündelik yaşamda giderek yaygınlaşmakta, gündelik yaşam pratiklerimize dahil olmaktadır (Dağıtmaç & Özbay, 2017: 127). Dijital yerli olarak adlandırılan yeni gençlik eski olana rağbet etmemektedir. Dijital göçmenler dijital kültüre uyum sağlayabildiği oranda dijital yerlilerin arasına katılabilecek ve günümüz dünyasına entegre olabilecektir. Özellikle hizmet sektöründe ve yerel pazarda yer alan dijital göçmenler bu uyumu yakalayamadığı sürece ayakta kalamayacaktır (Ercan, 2020: 99).

DİJİTAL KÜLTÜRÜN GÜNDELİK YAŞAMA ETKİSİ

Günümüzde dijital kültür gelişen teknoloji ve bilişime bağlı olarak bazı fırsatlar sunmaktadır. Ancak bunun yanında birtakım riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Televizyon, telefon, tablet ve benzeri kitle iletişim araçları internet yoluyla kablosuz şekilde diğer akıllı cihazlara bağlanabilmektedir. Birbirleriyle senkronize çalışan bu araçlar arasında veri paylaşımı sağlanabilmektedir. Bu paylaşım ağı nesnelerin interneti olarak tanımlanmaktadır. Nesnelerin interneti aracılığıyla insanların yaşamı daha dijital hale gelmekte ve kolaylıklar sağlamaktadır. Bugün kilit, termostat, priz, su ısıtıcısı, süpürge, evcil hayvan besleyici, sağlık monitörleri, araba takip adaptörü gibi pek çok ürün teknolojik manada “akıllı” hale getirilerek internet aracıyla veri aktarımı gerçekleştirilmekte ve makineler arası iletişim sağlanmaktadır. Daha büyük çerçeveden bakıldığında makineler arası etkileşimin yanı sıra akıllı hastaneler, fabrikalar hatta şehirler inşa edilmektedir. Büyük ölçekli akıllı inşalar oluşturulabilmek için kaliteli ve hızlı internet ağı gerekmektedir. Hızlı ve kaliteli internet ihtiyacı yeni yeni nesil 5G ağ gelişimine olanak sağlamaktadır. 5G ağlar teknolojik araçlar arasında hızlı ve kaliteli veri geçişinin sağlanmasının yanı sıra sürücüsüz otomobil, kasiyersiz kasa, ekspres bagaj gibi yeni açılımlar getirecektir (Olgun, 2020: 204-205). Nesnelerin interneti ve 5G internet ağının toplumsal yaşama nüfuz ettiğini düşündüğümüzde özellikle büyük çapta işletme ve üreticiler açısından verimliliğin artışı bir göstergesidir. Bu durum, bireyler açısından baktığımızda ise günlük hayatta bu tür etkileşimlerle iç içe olmanın insanlarda daha yaşanması bir dünya algısını beraberinde getireceği düşüncesini çağrıştırmaktadır. Ancak yaşamın bu ölçüde dijitalleşmesi insan hayatını daha yaşanabilir mi kılar yoksa daha yaşanmaz mı? sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Dijital kültür içerisinde değerlendirebileceğimiz bir diğer unsur bulut depolama teknolojisidir. Bu teknoloji sayesinde veriler çevrimiçi olarak depolanmaktadır. Microsoft ve Google gibi şirketler büyük çapta veri merkezleri oluşturarak depolama işlemini gerçekleştirmektedir. Dijital kültürün getirdiği fırsatlara baktığımızda özellikle gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların gelir düzeyi ve yaşam kalitesi artış göstermektedir. Bireyler internet aracılığıyla istedikleri ürünlere hızlı, bütçelerine uygun şekilde ve arzu ettikleri kalitede erişim sağlayabilmektedirler. Müşteri memnuniyeti gözetilen ve sürekli iyileşmeyi hedefleyen endüstri sistemi içerisinde “satın alma, pazarlama, satış” gibi departmanlar birbiriyle uyum içinde çalışmaktadır. Böylece müşteriler beklenti ve isteklerini en uygun şekilde özgürce karşılayabilmektedir (Çetinkaya & Şener, 2020: 22-23). Buna ek olarak sağlık sektöründe de önceden var olan bazı dijital hizmetlerin yanına yenileri eklenmiştir. Hasta kayıtları, klinik veriler ve birçok tıbbi kayıt bilgisayar aracılığıyla dijital ortamda depolanmaktadır. Birçok veriye eş zamanlı olarak ulaşım sağlanması sağlık personelleri ve hastalar için kolaylık sağlamaktadır.

Covid-19 öncesi dönemde çevrim içi eğitim yaygın olarak kullanılan ya da tercih edilen bir eğitim modeli değilken salgın nedeniyle uzaktan eğitime geçilmesi bilgisayar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin süreç içinde daha sık kullanılmasına neden olmuştur. Böylesi bir dönemde yaşıyor olmamızdan kaynaklı olarak da yedi gün yirmi dört saat izlenebilen videolar ve çevrim içi dersler yoluyla eğitim verilmesi için gerekli olan alt yapı kısa sürede oluşturulmuştur. İlerleyen süreçlerde altyapıda meydana gelen aksaklıkların daha da iyileştirilmesi neticesinde online eğitimlerin tercih edilme oranı artış gösterebilir. Eğitimin kesintisiz bir şekilde ilerlemesi için hızlı bir adaptasyon süreci yaşanmış oldu. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak gelişen altyapı dijital eğitimin devamlılığı açısından bir fırsat olmuştur. Bankacılık sektöründe verilen hizmetlerin birçoğu dijital ortama taşınmıştır. Her geçen gün yeni bir uygulamayla günlük yaşam daha da fazla dijital hale gelmektedir. İnsanlar bankacılığa ait pek çok işini bankaya uğramadan internet ve bilgisayar aracılığıyla kolayca yapabilmektedir.

İnternetin, dijital teknolojilerin ve sosyal ağların topluma sundukları olanaklar karşısında birey nasıl bir bedel ödemektedir? sorusunu da sormak gerekmektedir. (Şener, 2016: 127). Dijitalleşmenin ve internet kullanımının getirdiği olanaklardan yararlanmak elbette insanların gündelik yaşamlarını kolaylaştırmaktadır. Gündelik yaşamımızda pek çok veri telefon, bilgisayar ve iletişim ağı oluşturan internet aracılığıyla depolanmaktadır. Bu depolama sistemi tüm bu verilerin birbirlerini destekler nitelikte kullandığını düşünürsek bireyler hakkında kapsamlı bilgilerin olduğu bir profil elde etmeye olanak sağlayacaktır. Bunun yanı sıra sosyal medyada beğenilere yönelik incelemeler yapıldığında bireylerin etnik kökenleri, dini ve politik görüşleri, cinsel yönelimleri, kişilik özellikleri gibi alanlara yönelik doğruluğu oldukça yüksek tahminler yapılabilmektedir (Eken, 2020: 55). İşte tam bu noktada mahremiyet, diğer bir ifadeyle güvenlik veya gizlilik konusu devreye girmektedir. Bilgiler manipüle edilmeye açık hale gelmektedir. Böylece günümüzün bilgi kaynağı olarak sanal mekânlar daha cazip hale gelmektedir.

İnternet teknolojileriyle birlikte ortaya çıkan yeni medyada oluşturulan sanal mekânlarda bireyler artık dijital/sayısal olarak ele alınmakta yani kültür de dijital mekânlara taşınmaktadır. Modernleşme sürecinde kapitalizmin her şeyi maddiyatla şekillendirir hale getirmesi insana da sayısal bir değer atfedilmesinde etkili olmuştur. Zaman, mekân ve bedensel sınırlılıklar silikleşerek akışkan hale gelmiştir (Güzel, 2016: 86). Marx, kapitalist ilişkilerin gelişim sürecinde mekânsal her engelin altından kalkabilecek güçte olmadığını bu sebeple de “mekânın zaman ile yok edildiğini” öne sürmektedir. Ancak Urry, Marx ve diğerlerinin mekânın yok edilmesini “yeni, değişmez ve oldukça

devinimsiz mekânsal konfigürasyonlar” aracılığıyla gerçekleşebildiğini gözden kaçırdıklarını ifade etmektedir. Dolaşım ağının ve yeni toplumsal ilişkilerin fiziksel olarak mekân boyunca yayılmaya ve mekânın farklı noktalarına odaklanmaya ihtiyaç duymasınbu amacını tam anlamıyla yerine getirmesine engel olduğundan bahsetmektedir (Urry, 2018: 109-110).

Morley ve Robins (2011: 156) kimlik mekânları isimli eserinde artık kültür endüstrisinde meydana gelen küresel standartlaşmayla ortaya çıkan şeyin yeni bir elektronik kültür uzamı olduğunu belirtmektedir. Virilio ve Baudrillard gibi postmodern yazarların eserlerinde de küresel hiper-uzam yer edinmektedir. Yeni oluşturulan elektronik kültür uzamının yersiz bir görüntü ve benzetişim coğrafyası oluşturduğu bir sınırın olmadığı vurgusu yapılmaktadır. Baudrillard günümüzde gerçeğin minyatürleştirildiğini; hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından üretildiğini ve böylece gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretiminin gerçekleştiriminin mümkün olduğunu belirtmektedir. Yani asıl olanın yerine göstergelerin konulması veya gerçek süreç yerine işlemsel ikiziyle simülasyon oluşturulmasıdır. Gerçek ve sahte arasında ayırım yapma şansı ortadan kalkmaktadır (Baudrillard, 2017: 14-15). Öznenin yerini nesnelere aldığı dijital dünyada medyatikleşmenin etkisiyle neyin gerçek neyin hayal olduğu arasında ayırım yapmak güç hale gelmektedir. Dijital medyanın hızla yayılmasıyla birlikte simgesel biçimler ve dolayısıyla iletişim de dönüşüme uğramaktadır (Güzel, 2016: 88). Thompson bu değişimi “kültürün medyatikleşmesi /kültürün dolayımlanması” olarak ele almakta ve bu kavramı ele alırken şu ifadeleri kullanmaktadır; “matbaacılık ve sonrasında bilginin elektriksel kodlanmasıyla ilgili seri teknik yeniliklerin sonucunda, sembolik biçimler öngörülmecek boyutta üretildi, yeniden üretildi ve dolaşıma sokuldu. İletişim ve etkileşim kalıpları esaslı ve geriye dönülmez tarzlarda değişmeye başladı.” Thompson’un kültürün medyatikleşmesiyle anlatmak istediği; geçmişten günümüze değin teknik, iletişim ve teknoloji alanında ayrı ayrı meydana gelen bir dizi yenilikle artık herhangi bir kültür, gelenek ve bir topluma ait bilgiyi gidip yerinde görmeden farklı medya kolları ile onlara ulaşabileceğimize (Thompson’dan aktaran Hepp, 2015: 64-66).

Bugünün teknolojisi günlük yaşamımızda bir araç olmaktan çıkmakta ve amaca dönüşmektedir. Bookchin’in (1996) de ifade ettiği gibi teknoloji insanlığın uzantısı olmaktan çıkarak insanlık teknolojinin bir uzantısı olmaya başlamıştır. Dijital devrimin birey, toplum ve kültür üzerindeki dönüştürücü etkisine vurgu yapmaktadır (Güzel, 2016: 86). Bauman da “günümüzde kültür, yasaklardan, tekliflerden, kurallardan değil, önermelerden oluşmakta ve ayartma, baştan çıkarma yoluyla çekici, cezbedici şeyler ortaya koymakla meşguldür” ifadelerini kullanmaktadır (Bauman, 2015: 15). Dijitalleşmenin artık hayatımızın tüm sınırları içerisine dâhil olması bireylerin de dijitalleşmenin getirdiği kültüre göre şekillenmesini sağlamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki dijital dönüşüm her ülkenin ve toplumun kendi sosyal ve kültürel birikimi etrafında şekillenmektedir. Dijital anlamda yaşanan değişimler ve gelişmeler dijital bir kültürün oluşmasına da ön ayak olmaktadır. Teknolojik anlamda gücü elinde bulunduran ülkeler bir adım daha öne geçebilmek için adil olmayan yollara başvurabilmektedir. İnterneti ve dijitalleşmeyi bir fırsat olarak algılayan ülkeler daha iyi bir noktaya gelebilmek için stratejik yatırımlar yapmaktadır. Teknolojik gücü yüksek olmayan ülkelerde dijital dönüşümü ve kültürü gündem maddesine alamayan veya algılamayanlar bu değişim ve dönüşümü akışına bırakmaktadır (Türkoğlu, 2010: 407). Dijital kültürün her geçen gün yaşamımıza daha fazla dâhil olduğu bir gerçektir. Bu nedenle yaşanan gelişmeler olabildiğince takip edilmeli, dijital kültüre ayak uydurulmalı ve bu alanda kendi lehimize olacak şekilde çalışmalarda bulunulmalıdır.

SONUÇ

Dijitalleşme Web 3.0 ile hayatımıza girmeye başlasa da köklerini sanayi devrimine kadar götürmek mümkündür. Bugün var olan dijital teknolojilerin hepsi teknik bilgi birikimi neticesinde ortaya çıkmıştır. Dijital teknoloji ve araçların yaşamımıza dâhil olmasından sonra insan ilişkilerini, günlük yaşam biçimlerimizi şekillendiren dijital kültür; temelde teknoloji ve iletişim arasındaki ilişkiyi içermektedir. Tüm teknolojik gelişmeler bir anlamda insan yaşamına etki etmektedir. Bilgisayar ve internetin hayatımıza girmesi ile bu etki alanları genişlemiştir. Bireyler internet ve bilgisayar ile sınırsız iletişim ve etkileşime sahip olmuşlardır. Bu durum da dijital yaşamda yeni bir kültürün oluşmasına neden olmuştur.

Birinci sanayi devriminin gerçekleşmesinden sonra hem endüstri açısından hem de teknoloji açısından ilerleme ve gelişmeler devam etmiştir. Dördüncü sanayi devrimi sonrasında dijital teknolojilerin hızla gelişimi neticesinde nesnelere interneti, big data, akıllı araçlar gibi pek çok unsur hayatımıza dahil olmuştur. Bu gelişmelerin hepsinin bir anda olmadığını düşündüğümüzde kuşaklar arasında teknolojiye ve dijital araçlara yaklaşım ve kullanımda farklılıklar görülmesi olası olacaktır. Farklılıklar göz önünde bulundurularak kuşaklar arasında adlandırma yapılmıştır. Daha yakın zamanda doğan ve dijital yaşamla erken yaşta tanışan bu teknolojilere hâkim kuşak dijital yerli olarak isimlendirilmiştir. Dijital çağın erken zamanlarına denk gelen kuşak ise dijital göçmen olarak adlandırılmıştır. Bu kuşak teknoloji açısından gelinen son noktada günlük yaşamında sadece gerek duyduğu anlarda var olan teknolojiden yararlanmakta ve bu süreçte başkalarından yardım almaktadır. Yapılan bu ayrımlarda görüldüğü üzere insanlar farklı dönemlerden olsalar da yaşadıkları dünyaya ve gelişmelere dönemselsel olarak bir

şekilde uyum sağlamaktadır. Sonuç olarak dijital kültürün günlük yaşamımıza etkisini ele aldığımız bu makalede, teknolojik gelişmelerin hız kesmeden devam ettiği ve daha fazla dijitalleşmenin gerçekleştiği bu çağda insan yaşamını kaçınılmaz olarak etkilediği gerçeği görülmektedir.

Dijital kültür tanımlamasında kültür kavramının kullanılmasının temel nedeni yaşanan bu değişiklikleri ve gerçekliği tanımlayabilmek içindir. Kültür genel anlamıyla tarihsel, toplumsal süreç içerisinde oluşan ve nesilden nesile aktarılarak günümüze değin ulaşan maddi ve manevi her şeyi kapsayan önem sistemidir. Bu sistem içerisinde insan, kültürün öznesidir. İnsanlar edindikleri kültür çerçevesinde yaşamlarını şekillendirmektedir. Dijitalleşme süreci ve sanal dünyayla birlikte insan özne konumundan nesne konuma geçmiştir. Dijitalleşme var olan kültürel değerleri hiçbir zaman ve mekân sınırlaması olmadan yeniden şekillendirmektedir. Bireyler arası etkileşimler artık sanal âlemde devamlılığını sürdürmekte ve geleneksel kültür etkisini kaybetmeye başlamaktadır. Fakat bu etkileşimin tek yönlü olduğunu da söylemek eksik olacaktır. Dijital kültür hakkında yapılan çalışmalar bakıldığında; dijitalleşmenin yükselişi her ne kadar heyecan verici olsa da getireceği risklerinde farkında olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Kültürün giderek dijitalleşerek köklerinden ayrılması insanları tek boyutlu hale getireceği belirtilmektedir. (Olgun, 2020). Dijital kültür sanal kimliklerin ve mekanların oluşmasına aracılık etmektedir. Bu kimlikler mekanlar her geçen ün gerçekten kopuşu da beraberinde getirmektedir (Güzel, 2016). Dijital yerlilerin gündelik yaşamdan beklentileri farklılaşmaktadır (Bilgiç, 2011). Dijital kültür yeni toplumsallıkları ve iletişim yollarını da beraberinde getirmektedir. İnsanların duygu, düşünce ve değer yargıları, toplumsal yaşama bakış açıları, toplumsal süreç içerisinde etkileşim halinde oldukları bireylere olan yaklaşımları değişmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslanoğlu, R. (1998). Kent Kimlik ve Küreselleşme (1. Baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Baudrillard, J. (2017). Simülakrlar ve Simülasyon 11. Baskı (Çev. O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2015). Akışkan Modern Toplumda Kültür (1. Baskı) (Çev. İ. Çapcıoğlu, F. Ömek), Atıf Yayınları, Ankara.
- Bilgiç, H. G.; Duman, D.; Seferoğlu, S. Sadi (2011). "Dijital Yerlilerin Özellikleri ve Çevrim İçi Ortamların Tasarlanmasındaki Etkileri," İnönü Üniversitesi Akademik Bilişim (1-6), Malatya. https://ab.org.tr/ab11/kitap/bilgic_duman_AB11.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2022.
- Bell, Daniel (1976) The Coming of Post Industrial Society: A venture in social forecasting, Basic Books, New York.
- Castells, M. (2008). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi (2. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2008). Ağ Toplumunun Yükselişi I. Cilt (2. Baskı), (Çev. Kılıç, E.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çetinkaya, F. F., ve Şener, E. (2020). Endüstri 4.0 Paradigması İşletme Fonksiyonlarının Dijital Dönüşümü (1. Baskı), Efe Akademi, İstanbul.
- Dağıtmaç , M., & Özbay, O. (2017). Dijital Haçlı Seferleri, Motto Yayınları, İstanbul.
- Eken, Metin;. (2020). "Temel Boyutlarıyla Mahremiyet ve Güncel Dijital Mahremiyet Problemleri," H. Aydın, & F. Yazıcı içinde, Yeni Medya Çağında Popüler Dijital Sorunlar (s. 41-64), Ankara,Nobel Yayınları.
- Ercan, S. (2020). Dijitalizm. Motto Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar- Seçme Yazılar (2.Baskı), (Çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gere, C. (2008). Digital Culture (2. Baskı), Reation books, London.
- Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik (1. Baskı), (Çev. Ü. Tatlıcan), Say Yayınları, İstanbul.
- Güzel, E. (2016). "Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: Dijital Habitus", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4 (1) , 0-0,DOI: 10.19145/guifd.26114.
- Harvey, D. (2019). Postmodernliğin Durumu (8. Baskı),(Çev. S. Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hepp, A. (2015). Medyatikleşen Kültürler (1. Baskı), (Çev. Ç. Bozdağ ve E. Posos-Devrani), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kara, T. (2013). Sosyal Medya Endüstrisi (1. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul.

- Karabulut, B. (2015). “Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler ve Melezler,” Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21) , 11-23, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34743/384200>.
- Kumar, K. (2013). Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları (4. Baskı), (M. Küçük Çev.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Morley, D., & Robins, K. (2011). Kimlik Mekânları (2. Baskı) (Çev. E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Olgun, C. K. (2020). “Dijital Kültürün Yükselişine Doğru: Riskler ve Fırsatlar,” Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35) , 185-218 . DOI: 10.14520/adyusbd.737364.
- Önür, N., & Kalamın, S. (2016). “Dijital Gündelik Yaşam: Yeni Toplumsallıklar ve Dijital Yabancılaşma,” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(5), 269-289.
- Öztemel, E. (2020). Dijital Dönüşümü İyi Anlamak ve Türkiye'nin Dönüşümü, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
- Poepsel, M. (2018). Media, society, culture and you, Rebus Community, Montreal.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants . MCB University Press, 9(5).
- Smith , P. (2007). Kültürel Kuram (2. Baskı), (Çev. S. Güzelsan ve İ. Gündoğdu), Babil Yayınları, İstanbul.
- Schmidt, E., & Cohen, J. (2014). Dijital Yeni Çağ (Çev. Ü. Şensoy), Optimist Yayınları, İstanbul.
- Şahin, M. C. (2009). Yeni Bin Yılın Öğrencileri'nin Özellikleri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 155 - 172 2(9) ISSN: 1303-0876 / 2667-8683.
- Şener, N. K. (2016). İletişimin Tekno Sosyolojisi, Volga Yayınları, İstanbul.
- Türkoğlu, T. (2010). Dijital Kültür, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Urry, J. (2018). Mekânları Tüketmek (3. Baskı), (Çev. R. G.Öğdül),Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sosyal Medyanın Tüketicilerin Satın Alma Davranışına Etkisi: Y ve z Kuşağı Üzerine Bir Çalışma

The Effect of Social Media on The Purchase Behavior of Consumers: A Study on Generations Y and Z

ÖZET

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte artan rekabet ortamı nedeniyle işletmeler pazarlama alanında değişikliklere gitmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni mobil ve sosyal pazarlamanın artması, internet kullanımı ve sosyal medya aracılığıyla alışverişlerin tüketiciler tarafından yaygın kullanılmaya başlamasıdır. Bu teknolojik gelişmeler sayesinde tüketiciler ürünlere daha kolay ulaşabilir hale gelmiştir. Hem zamandan hem de ürün maliyetleri açısından avantajlar sağlayan bu teknolojik imkanlar tüketiciler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Y ve Z kuşağı denilen teknolojik gelişmelere hızlı tepki veren ve teknolojinin getirdiği imkanları sonuna kadar kullanan bu nesille beraber sosyal medya, mobil pazarlama ve viral pazarlama faktörleri gelişmeye başlamıştır. Yapılan bu çalışmada sosyal medyanın tüketicilerin satın alma davranışına etkisi incelenmiştir. Y ve Z kuşağı üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu kuşakların sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihlerinin göstermiş olduğu davranışsal boyutların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Y ve Z kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri devamlılık ve yetkinlik boyutları farklı değişkenler ele alınarak incelenmiştir. Araştırma genel tarama modeline uygun olarak 250 kişi ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda; Demografik verilere göre sosyal medya kullanımı ve satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışlarında farklılık durumu araştırılmıştır. Cinsiyete, yaşa, eğitim düzeyine ve özellikle de kuşaklar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışları ve sosyal medyada satın alma sonrası tüketici davranışları ölçeğine ait ifadelerin ortalama puan ve standart sapmaları değerlendirildiğinde olumlu ve olumsuz değerlerin analiz edildiği makale çalışmamızın bilime pozitif anlamda katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Kuşaklar, Y, Z, Sosyal Medya Kullanımı, Tüketici Satın Alma Davranışı

ABSTRACT

Due to the increasing competitive environment with the development of technology, businesses have started to make changes in the field of marketing. The main reason for this is the increase in mobile and social marketing, the increase in internet usage and the widespread use of shopping via social media by consumers. Thanks to these technological developments, consumers have become more accessible to products. These technological opportunities, which provide advantages in terms of both time and product cost, are widely used by consumers. Social media, mobile marketing and viral marketing factors have started to develop with this generation, which is called the Y and Z generation, which reacts quickly to technological developments and uses the opportunities brought by technology to the fullest. In this study, the effect of social media on consumers' purchasing behavior was examined. A study was conducted on the Y and Z generation. It is aimed to examine the behavioral dimensions of social media usage levels and preferences of these generations. For these purposes, social media usage levels of Y and Z generations were examined by considering the continuity and adequacy dimensions of different variables. The research was carried out with 250 people in accordance with the general screening model. As a result of the research; According to demographic data, the difference between pre- and post-purchase social media use and consumer behavior was investigated. Significant differences were found between gender, age, education level, income level and especially between generations. When the mean scores and standard deviations of pre-purchase consumer behavior expressions in social media and post-purchase consumer behavior scale expressions in social media are evaluated, it is aimed that our article study, in which positive and negative values are analyzed, will contribute positively to the sector science.

Keywords: Social Media, Generations, Y, Z, Social Media Use, Consumer Purchasing Behavior

GİRİŞ

Günümüzde teknolojik gelişmelerin hızla artış göstermesiyle birlikte sosyal medya ağları bireysel ve küresel anlamda iletişim kurma açısından önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Y ve Z kuşağı olarak adlandırılan genç nesil telefon, sosyal medya ağları, bilgisayar gibi birçok iletişim aracını hayatın her alanında kullanmaya başlamıştır. Akıllı telefonlarda artan özellikler sunulan hizmetler bilgiye ve teknolojiye kolay ulaşım sağlanması herkesin yanında taşıyabileceği çevrimiçi bir dünya yaratılmasına imkân sağlamıştır.

Çalışmamızda Y ve Z kuşağının sosyal medya ve viral pazarlamadan etkileşimini anlatacağımızdan öncelikle kuşak kavramının nasıl ortaya çıktığından bahsetmek gerekmektedir. Kuşak kavramıyla alakalı ilk bilimsel çalışma girişimlerinden birini gerçekleştiren Karl Mannheim ortak alışkanlıkları, toplumda kültürel ve tarihsel süreçleri aynı zaman diliminde birlikte paylaşan topluluklar olarak tanımlamıştır (Mannheim, 1950: 1952). Kuşak kavramı ülkemizde batıya göre daha geç incelenmeye başlanmış 2000'li yılların başlarından itibaren araştırmacılar tarafından ele alınmaya başlanmıştır (Ekşili ve Antalyalı, 2017).

2000'li yıllara geldiğimizde teknolojinin hızlı bir şekilde değişim göstermesi Web 4.0' a kadar uzanan gelişmelerin sonucunda kuşakların cep telefonu, bilgisayar ve sosyal medya platformlarıyla ilişkileri incelenmektedir (Dyke, Haynes ve Ferguson, 2017; Deniz ve Tutgun-Ünal, 2019; Özdemir, 2017; Kuyucu, 2017). Bu incelemeler çoğunlukla genç nesil olarak bilinen Y ve Z kuşağı üzerine yapılmıştır. Farklı gruplarla ve alanlarda yapılan bu çalışmalar

Numan Akdere ¹
Halil İbrahim Karamaz ²

How to Cite This Article

Akdere, N. & Karamaz, H. İ.

(2023). "Sosyal Medyanın Tüketicilerin Satın Alma Davranışına Etkisi: Y ve z Kuşağı Üzerine Bir Çalışma", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2129-2143.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JOS HAS.67262>

Arrival: 23 October 2022

Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

kuşakların sosyal medya kullanım sıklıklarını, tüketici tercihlerini, sosyal medyayı kullanım amaçlarını, eğitim, haber, oyun ve sosyal medya aracılığıyla iletişim kurma gibi birçok alanda araştırmalar yapılmıştır (Johnson, 2011: Keleş ve Demirel, 2011: Odabaşı, 2012: McCool, 2011: Yılmazsoy ve Kahraman, 2017). Bu teknolojik gelişmeler sayesinde tüketiciler ürünlere daha kolay ulaşılabilir hale gelmiştir. Hem zamandan hem de ürün maliyetleri açısından avantajlar sağlayan bu teknolojik imkanlar tüketiciler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Y ve Z kuşağı denilen teknolojik gelişmelere hızlı tepki veren ve teknolojinin getirdiği imkanları sonuna kadar kullanan bu nesille beraber sosyal medya, mobil pazarlama ve viral pazarlama faktörleri gelişmeye başlamıştır. İşletmeler ürün reklamlarını ve tutundurma faaliyetlerini dijital medya aracılığıyla yapmaya başlamıştır.

Sosyal medya ağları pek çok amaca yönelik kullanıldığından bir arada bulunan kullanıcıların birbirinin davranışlarından etkilendiği ortamlar haline gelmiştir. Özellikle günümüz sosyal medyasında bilinçsizce tüketime yol açan bu etkileşimler tüketicilerin diğer sosyal medya kullanıcılarının davranışlarından olumlu ya da olumsuz anlamda etkilenmelerine sebep olmuştur. Bu nedenle birçok araştırmacı sosyal medyanın aşırı ve bilinçsizce kullanılmasından kaynaklanan bağımlılıkları araştırmaya yönelik ölçekler ortaya koymuştur (Çam ve İşbulan, 2012: Andreassen, 2012). Yapılan araştırmalarda sosyal medyada geçirilen zamanın bireylerin uyku düzeninin bozulmasına, günlük hayatta kişilerin aklını fazlasıyla meşgul etmesi, sosyal medyanın kullanıcılara duygusal anlamda iyi gelmesi ve sosyal medyanın kişiler arasında çatışmalara yol açması gibi birçok olumsuzluklar barındırdığı yapılan araştırmalar sonucunda raporlanmıştır (Tutgun-Ünal, 2013: Wilson, Fornasier ve White, 2010).

Araştırmalar incelendiğinde yapılan reklamlar, cinsiyet, sosyal medyada yapılan yorumlar ve satın alma sonrasında bilgi paylaşımlarının diğer kullanıcılarında satın alma süreçlerinde etkili olduğu görülmüştür (Olgun, 2015: Sayın, Armağan ve Karakulle, 2017). Günümüzde viral pazarlama olarak bilinen bu faaliyetler tüketicilerin bilinçsizce ürün satın almalarına sebep olduğu kadar işletmelerin de reklam faaliyetlerini yürütmesine katkı sağlamaktadır. Yapılan diğer bir araştırmada sosyal medya kullanım düzeyi yüksek olan Y ve Z neslini etkilenen faktörler; sosyal medya kullanım düzeyleri, ürün hakkında yeterince bilgi sahibi olmaları, ürün seçimi ve kullanıcıya özel reklamlar ve ürünün sağladığı fayda motivasyonu gibi birçok neden sosyal medya kullanıcılarının satın alma davranışında bulunmasına neden olduğu görülmüştür (Çetin ve Kumkale, 2016: 170),

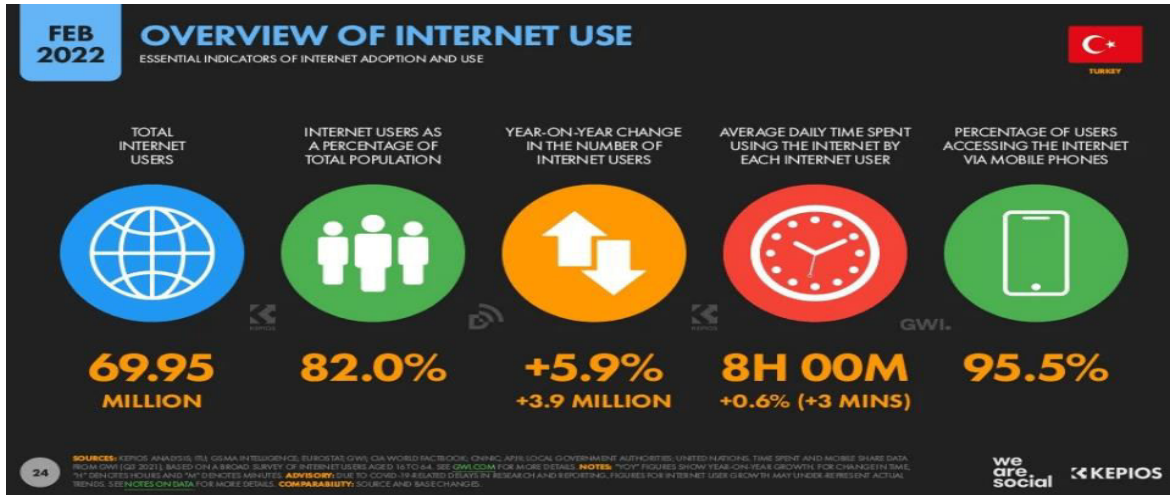
Yapılan makale araştırmamızın birinci bölümünde çalışmanın özet ve giriş kısmından oluşmaktadır. İkinci bölümde ise sosyal medya pazarlamasının tanımına, tüketicilerin satın alma davranışına ve tezimizin araştırma kapsamını belirten kuşak kavramı ve Y, Z kuşaklarının tanımlarına yer verilmiştir. Çalışmanın analizlerinin aktarıldığı üçüncü bölümde ise yapılan anket sonucunda ortaya çıkan analizler tablolar şeklinde aktarılmıştır. Son bölümde ise çalışmanın sonucunda elde edilen bilgiler tartışılmış ve kaynakçalar belirtilerek makale çalışmamız sonuçlandırılmıştır.

SOSYAL MEDYA PAZARLAMASI

Sosyal medya kullanıcıların internet yardımıyla kendi üretmiş olduğu içerikleri yayımlayarak ve kontrol ederek diğer kullanıcılarla etkileşime girmesine denir (Yılmazsoy ve Kahraman, 2017: 25). Kurallar çerçevesinde her türlü farklı görüş, bakış açısı ve yaklaşımın paylaşılabilirdiği tarafsız kabul edilebilecek, aynı zamanda kendine özgü araçlar sayesinde interaktif kullanılabilen, insanların paylaşımcı bir anlayış benimsediği diyaloglar ve paylaşımların bütünü olarak da kabul edilebilir (Kahraman, 2010: 14).

Geleneksel medya anlayışından sosyal medya dönemine geçişte tüketici ve kullanıcı açısından özgürlük, ulaşılabilirlik, katılım ve içerik açısından daha teknolojik bir döneme geçilmiştir. Bu durum insanların dilediği ürüne bilgiye kolaylıkla ulaşmasını sağladığı aynı zamanda işletmeler ve markalar açısından tüketici ihtiyaçlarına cevap vermek adına önemli bir aracılık görevi üstlenmektedir. 2000'li yıllara kadar devam eden Web 1.0 anlayışından teknolojinin gelişmesiyle beraber Web 2.0 döneminin başlaması internet pazarlamasının da temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Artan teknolojik gelişmeler ve mobil ağlar sebebiyle sosyal medyanın haberleşme, televizyon, gazete, iş arama, sağlık ve alışveriş yapma gibi birçok platforma daha kolay ulaşabilme imkânı sağlamıştır. Bu nedenle sosyal medya ve internet kullanımının artması mal ve hizmet üreten firmalarında sosyal medya pazarlamasına önem vermesine sebep olmuştur. Özellikle covid-19 sebebiyle ülkemizde ve dünyada online alışveriş ve sosyal medya platformlarında geçirilen zaman da artış meydana gelmiştir (Bati, 2018: 155).

Kullanıcıların sosyalleşmesini sağlayan sosyal medya, farklı insanlarla tanışmak, bir konuda karşılıklı bilgi paylaşımı ve yorumda bulunmak, yeni şeyler keşfetmek, bunları paylaşmak için en çok kullanılan iletişim platformları haline gelmiştir. *Sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle değişen teknolojik gelişmelerle beraber dünya genelinde sosyal medya ve online pazarlama sektöründe de hızlı bir artış sağlanmıştır.* Bu internet ağının hızlı artışıyla birlikte dünya genelinde en yaygın tercih edilen sosyal medya platformlarından Facebook, Twitter, Instagram gibi iletişim kanalları sürekli olarak yeni kullanıcı kazanmaya devam etmektedir (Koroğlu, 2015: 271).

Şekil 1: Türkiye’de 2022 İnternet Kullanıcı Sayısı
Kaynak: (<https://wearesocial.com/digital-2022>)

Şekilde görüldüğü gibi 2022 yılı ocak ayı itibariyle Türkiye’de 69,95 milyon insan interneti aktif olarak kullanmaktadır. Bu oran Türkiye nüfusunun %82,0’sine denk gelmektedir. 2021 yılı internet kullanıcı sayısı 2022 yılında 3,9 milyon artış göstermiştir. Türkiye’de insanların internette bir günde geçirdiği süre 8 saat olarak hesaplanmıştır. Tüm bu veriler doğrultusunda artan teknolojik gelişmeler dünyada ve Türkiye’de sosyal medya kullanımı gün geçtikçe daha fazla artacağı ve bu nedenle sosyal medya pazarlarının da hızlı bir gelişim sağlayacağı bir dönem bizi beklemektedir. Özellikle Z kuşağı olarak bilinen tüketici sınıfı sosyal medya kullanımı anlamında daha fazla etkileşimin olduğu yaş grubu olarak bilinmektedir. Bu nedenle firmalar artık reklamlarını ve pazarlama stratejilerini daha çok sosyal medya üzerinden yapılmaktadır. Youtube, facebook, instagram gibi sosyal medya platformları ürünün reklamının yapılması ve pazarlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Günümüzde etkileşimin çabuk yayıldığı bu platformlar bir ürünün viral pazarlama açısından da önemli etkiye sahiptir. Bu çerçevede dünyada en çok ziyaret edilen Web siteleri aşağıda belirtilmiştir.

SATIN ALMA DAVRANIŞI

Tüketicilerin ürün ve hizmetleri satın alma sürecinden başlayarak satın alınan ürünleri kullanmasına kadar geçen süreci kapsayan karar verme sürecine satın alma davranışı denir. Tüketici satın alma davranışı ise, tüketicilerin ürün veya hizmetleri farklı bir iş amacı taşımadan kişisel kullanımı ya da aile bireylerinin kullanımı için satın alınmasıdır (Pride ve Ferrell, 2000: 195).

Tüketici satın alma süreci, tüketicinin ürün ya da hizmeti satın alma öncesi karar süreci, satın alma esnasında ve ürün ya da hizmeti satın aldıktan sonraki tüm süreci kapsamaktadır. (Tek ve Özgül, 2005: 183).

Tüketiciler satın alma davranışında bulunurken farklı şekilde karar süreçleri bulunmaktadır. Bu durum karar verme şekli denilen, tüketicinin mal ve hizmetleri tercih ederken vermiş olduğu zihinsel etkileşimi ifade etmektedir (Nandi, 2013: 4). Tüketici karar verme tarzı, ürünü satın alan tüketicilerin kararlarını ve pazarda yer alana ürünlerin bölümlendirmeleri daha iyi fark etmeleri açısından önemli bir yere sahiptir (Truta ve Nitoiu, 2014: 19).

Tüketicilerin ürün satın alırken karar verme sürecini duygusal motivasyonel ve bilişsel anlamda etkileyen özellikler bulunmaktadır (Dole ve Schroeder, 2001: 236). Bu özelliklerden en önemlisi ürün ya da hizmeti satın alan bireylerin kişilik özellikleridir. Kişilik özellikleri tüketici satın alma sürecini etkilemektedir (Ünal ve Erciş, 2006: 361). Diğer satın alma sürecini etkileyen faktörler olarak demografik, psikolojik, sosyal ve durumsal etkenlerden bahsedilmektedir.

KUŞAKLAR

Geleneksel anlamda bir kuşağın anne babasının doğumuyla kendisinin doğumu arasında geçen ortalama zaman dilimine kuşak kavramı denir (McCrindle, 2014: 1-4). İnsanların geçmişten bugüne yaşadıkları zaman diliminde istek ve ihtiyaçları farklılıklar göstermektedir. Bu durum farklı zamanlarda dünyaya gelen insanların tavırlarının, olaylar karşısında algı değişikliklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Şalap, 2016: 6). Bu nedenle farklı dönemlerde yaşayan kuşaklar kendi yaşadıkları dönemlerdeki kültüre, toplumsal etkenlere göre davranış biçimleri sergilemektedir (Özdemir, 2019:128).

Y Kuşağı

İngilizce "WHY" (Neden) sözcüğünden ortaya çıkan Y kuşağı WHY sözcüğünün son harfi olan "Y" kuşağını adlandırılırken kullanılmıştır (Aksu, 2018: 90). Y kuşağı olarak adlandırılan bu nesil olaylar karşısında çok soru sormaları ve yaşanan olayları sorgulamaları nedeniyle Y kuşağı olarak adlandırılmıştır (Mutte, 2004:). Diğer adlandırılmalarına göre; milenyum kuşağı, internet kuşağı, dijital kuşak gibi birçok terim kullanılmıştır. (Murphy, 2007: 13; Agheorghiesei ve Lorga, 2013: 171). Bu durumun temel sebebi Y kuşağının internetin aktif olarak kullanıldığı dijital dönemde dünyaya gelmiş olmalarıdır (Adıgüzel, 2014: 172-175). Y kuşağının internet ve teknolojiye karşı bağımlılıkları eğitim, çalışma ve sosyal hayatlarının şekillendirilmesinde önemli rol oynamıştır (Ayhün, 2013: 101).

Z Kuşağı

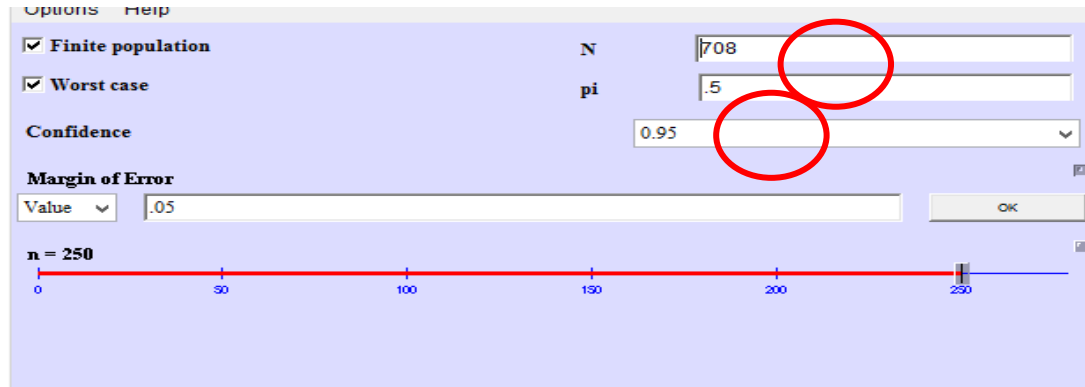
Z kuşağı olarak adlandırılan bu nesil teknolojinin hızlı bir şekilde artış gösterdiği dijital çağda dünyaya geldiklerinden küçük yaştan itibaren teknolojik imkanlarla büyümüşlerdir. Teknolojiyle iç içe büyüme nedeniyle bu kuşağın çocukları; İnternet Kuşağı, Bir Sonraki Kuşak (Levickaite, 2010: 173), Kristal Kuşak (Öz, 2015: 14), Dijital Çocuklar (Tekin, 2015: 63), Biz Kuşağı gibi birçok farklı şekilde adlandırılmıştır (Kavalcı ve Ünal, 2016: 1036). Bu kuşak literatürde tanımlanmış en genç kuşaktır. Ortaya çıkışı 1990'ların son yılları (Sezgin, 2018) veya 1990-1999 dönemi (Tulgan, 2009) ile bilinirken, bu kuşağın bitiş tarihi 2009 olarak belirtilmiştir (McCrinkle ve Wolfinger, 2009: 65).

GEREÇ VE YÖNTEM

Sosyal medyanın tüketicilerin satın alma davranışı üzerine etkisinin araştırıldığı bu çalışmamızda, gözlemlerin ve analizlerin sayısal bulgular yardımıyla nicel araştırma yönteminden faydalanılarak gerçekleştirilecektir. Araştırma nicel araştırma tekniklerinden olan tarama yöntemi modeline sahiptir. Tarama modeli "geçmişte ve halen var olan durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir" (Karasar, 2015).

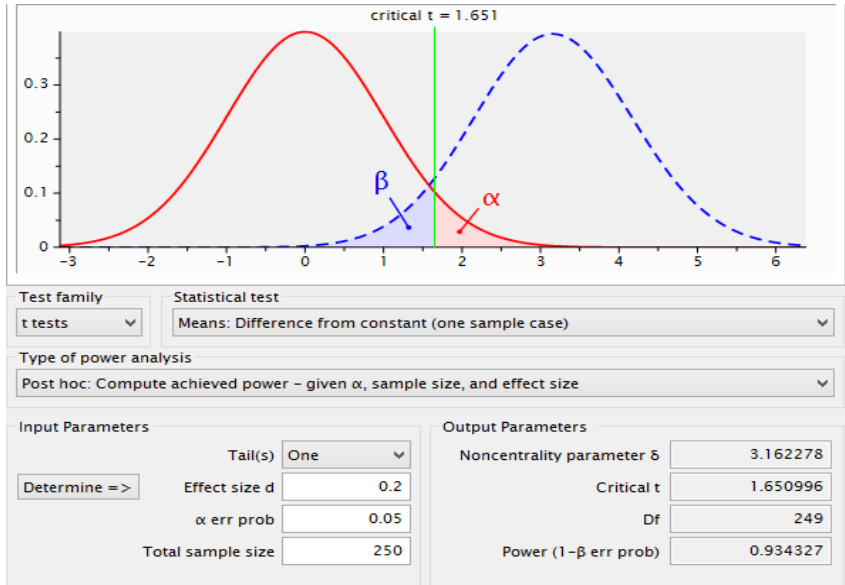
Evren ve Örneklem

Yapılan araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ilinde bulunan Y ve Z kuşağı kapsamında kabul edilen 708 birey oluşturmaktadır. Söz konusu evreni temsil etmesi amacıyla örneklem hesabı (Şekil 1) sonucunda 250 kişiye ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmada gönüllülük esasına dayanan katılımla 250 bireye ulaşılmıştır.

Şekil 2: Örneklem Hesaplaması

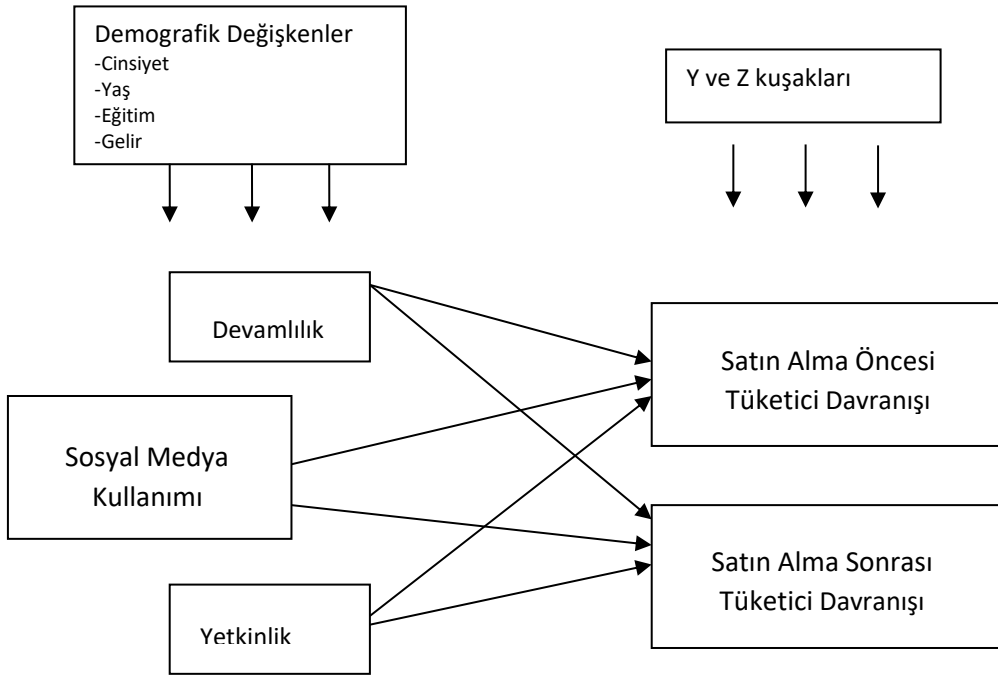
Yapılan ankete katılımın sağlandığı kişi sayısının robust (sağlam) sonuçlar ortaya koyabilme yetkinliğinin test edilmesi için Güç Analizi, G*POWER 3.1 sürümüyle yapılmıştır. Araştırmanın gücü 0.00 ve 1,00 arasında değişir ve güç yükseldikçe ölçümün farkı bulmak için daha hassas olduğu anlamına gelir. Gücün 0.80 ve üzerinde olması istenir (Pagano 2009). Bu çalışmada; 250 örneklem sayısına ulaşılması durumunda, alfa değeri 0.05, etki düzeyi 0,2 kabul edilerek yapılan analizde araştırmanın gücü 0,9343 olarak hesaplanmıştır (Şekil 2).

Şekil 3. Güç Analizi

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmada demografik değişkenlere ve kuşaklara göre sosyal medya kullanımı, satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışları değerlendirilmiştir. Sosyal medya kullanımının bireylerin satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışlarına etkisi ve aralarındaki ilişki değerlendirilmiştir.

H1. Cinsiyete göre Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

H2. Yaşa göre Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

H3. Eğitim düzeyine göre Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

H4. Gelir göre Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

H5. Y ve Z kuşakları arasında Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

H6. Cinsiyete göre Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

H7. Yaşa göre Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

- H8. Eğitim düzeyine göre Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H9. Gelire göre Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H10. Y ve Z kuşakları arasında Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H11. Cinsiyete göre Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H12. Yaşa göre Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H13. Eğitim düzeyine göre Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H14. Gelire göre Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H15. Y ve Z kuşakları arasında Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.
- H16. Sosyal Medya kullanımı ile Satın Alma Öncesi-Sonrası Tüketici Davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H17. Sosyal Medya kullanımı ile Satın Alma Öncesi-Sonrası Tüketici Davranışlarını etkilemektedir.

Veri Toplama Araçları

Anket çalışmasında demografik verilerin değerlendirilmesi, sosyal medya kullanımının belirlenmesi ve satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışlarını belirlemek adına bir kişisel bilgi formu ve farklı ölçek kullanılmıştır.

Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği

Deniz ve Tutgun-Ünal (2019) tarafından geliştirilen ölçek devamlılık (4) ve yetkinlik (4) boyutları olmak üzere 8 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 5'li derecelmeli Likert türü bir ölçek olarak hazırlanmış ve her maddeye katılım, ilgili maddenin kişiye ne derecede uyduğunu belirlemek için "Bana Hiç Uygun Değil (1), Bana Az Uygun (2), Bana Orta Seviyede Uygun (3), Bana Çok Uygun (4), Bana Tamamen Uygun (5)" biçiminde adlandırılmıştır. Yapılan analizlerde ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmektedir.

Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi ve Sonrası Tüketici Davranışları Ölçeği

Tüketicilerin satın alma davranışını ölçmek amacıyla İşlek (2012) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan 10 maddelik "Sosyal Medya Satın Alma Öncesi Tüketici Satın Alma Ölçeği" ve 9 maddelik "Sosyal Medya Satın Alma Sonrası Tüketici Satın Alma Ölçeği" kullanılmıştır. Sosyal medya araçlarının satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışına etkisine yönelik yargılarda da 5'li Likert Ölçeği kullanılmış ve katılımcılardan "kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, fikrim yok, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum" cevaplarından birini tercih etmesi istenmiştir. Yapılan analizlerde ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmektedir.

Veri Analizi

İlk olarak demografik değişkenlere ilişkin frekans ve yüzde analizi ile ölçeklere ait ifadelerin puanlarına ilişkin betimsel istatistikler verilmiştir. Toplam ölçek puanları ile alt boyutlardan ortaya çıkan puanların normal değerler gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk testleri ile değerlendirilmiş, çarpıklık ve basıklık değerleri ele alınmış olup bu değerler -2 ile +2 aralığında sonuçlandığından verilerin analizi normal olarak kabul görmüştür (George ve Mallery, 2010). Demografik değişkenlere göre ölçek puanlarının farklılaşmasında ise bağımsız gruplar t testi yöntemi ile tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yöntemlerinden faydalanılmıştır. İki gruba ilişkin sürekli ve normal dağılım özelliği gösteren ölçek puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi yöntemi kullanılırken grup sayısı ikiden fazla olduğunda ise grupların karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yöntemi kullanılır. Anova sonuçları anlamlı çıkan gruplarda Levene testi ve post hoc analizleri uygulanmış, gruplar arasındaki fark ifade edilmiştir. Ölçekler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon testi ile değerlendirilmiştir. Sosyal medya kullanımının, satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışlarına etkisi ise Regresyon Analizi ile test edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler $p < .05$ anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Veri analizinde, SPSS 23 programı kullanılmıştır.

Ölçeklerin ve alt boyutların güvenilirliği ise Cronbach Alpha Katsayısı ile değerlendirilmiştir (Tablo 5.1). Cronbach alfa, iç tutarlılığın bir ölçüsüdür; başka bir deyişle, bir grup öğenin grupla ne kadar yakından alakalı olduğudur. Ölçek güvenilirliğinin bir ölçüsü olarak kabul edilir. Alpha, bir testin veya ölçeğin iç tutarlılığının bir ölçüsü sağlamak için 1951'de Lee Cronbach tarafından geliştirildi; 0 ile 1 arasında bir sayı olarak ifade edilir. İç tutarlılık, bir testteki tüm

öğelerin aynı kavramı veya yapıyı ölçme derecesini tanımlar ve dolayısıyla test içindeki öğelerin birbirleriyle ilişkili olduğuna bağlıdır.²

Alfa katsayısı korelasyon katsayısı gibi yorumlanabilir ve 0 ile 1 arasında değerler alır. Alfa katsayısı;

- ✓ 0,80-1,00 arasında ise; Geliştirilen test (ölçek) yüksek güvenilirliğe sahiptir.
- ✓ 0,60-0,80 arasında ise; Geliştirilen test oldukça güvenilirdir.
- ✓ 0,40-0,60 arasında ise; Geliştirilen testin güvenilirliği düşüktür.
- ✓ 0,00-0,40 arasında ise; Geliştirilen test güvenilirdir değildir.

Tablo 1: Güvenirlilik analizleri

	Cronbach's Alpha	N
Devamlılık	,660	4
Yetkinlik	,716	4
Sosyal Medya Kullanımı (Toplam)	,787	8
Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışı	,794	10
Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışı	,780	9

Sonuçlara göre ölçek ve alt boyutları ileri derecede güvenilir olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Sosyo-Demografik Veriler		Sıklık (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	94	37,6
	Kadın	156	62,4
Yaş	16-18 yaş	49	19,6
	19-21 yaş	79	31,6
	22-24 yaş	39	15,6
	25-30 yaş	83	33,2
Eğitim Düzeyi	Lise	72	28,8
	Lisans	149	59,6
	Lisansüstü	29	11,6
Kuşak	Y kuşağı	167	66,8
	Z kuşağı	83	33,2
Gelir Düzeyi	2000TL ve altı	56	22,4
	2001-5000TL	19	7,6
	5001-7500TL	33	13,2
	7501-10000TL	81	32,4
	10001TL ve üzeri	61	24,4
	Toplam	250	100,0

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı değerlendirildiğinde; %62,4'ünün kadın, %33,2'sinin 25-30 yaş aralığında, %59,6'sının lisans mezunu olduğu, %66,8'inin y kuşağı sınıfına girdiği, %32,4'ünün 7501-10000TL gelirin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Sosyal Medya Kullanımı Ölçeği ve Alt Boyutlarına Ait İfadelerin Ortalama Puan ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ort.	S.S.
Devamlılık		
1. Akıllı telefonumdan uzak kaldığımda kendimi eksik, huzursuz hissedirim.	2,41	1,141
2. Uyumadan önce ve uyandıktan hemen sonra mutlaka sosyal medya hesaplarımı kontrol ederim.	3,18	1,326
3. Mobil cihazlarımla (tablet, telefon vs.) devamlı çevrimiçi/aktif bulunurum.	2,81	1,281
4. Bir şey okuyup çalışırken sosyal medya bağlantımı da kesmem.	2,92	1,343
Yetkinlik		
5. Sosyal medya ve internet kullanarak her işimi yapabiliyorum.	3,28	1,138
6. Günlük tüm etkinliklerimi (konuşma, oyun, banka alışverişi vb.) sosyal medya üzerinden yönetebilirim.	2,48	1,281
7. Yaşamımın her alanında sosyal medyayı aktif kullanırım.	3,22	1,129
8. Aynı anda hem tablet, akıllı telefon vb. kullanıp hem de diğer işlerimi yapabiliyim	2,73	1,247

Sosyal medya kullanımı ölçeği ve alt boyutlarına ait ifadelerin ortalama puan ve standart sapmaları değerlendirildiğinde; en yüksek ortalama puana sahip ifadelerin “Sosyal medya ve internet kullanarak her işimi yapabiliyorum.” ve “Yaşamımın her alanında sosyal medyayı aktif kullanırım.” Cevaplarının verildiği, en düşük

² Cronbach L. Coefficient alpha and the internal structure of tests. Psychometrika. 1951; 16:297-334.

ortalamalara ait ifadelerin ise; “Günlük tüm etkinliklerimi (konuşma, oyun, banka alışveriş vb.) sosyal medya üzerinden yönetebilirim.” ve “Akıllı telefonumdan uzak kaldığımda kendimi eksik, huzursuz hissedirim.” ifadeleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4: Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları Ölçeği Ortalama Puan ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ort.	S.S.
Ürünü satın almadan önce o ürün hakkında online araştırmalar yaparım.	3,54	1,216
Satın alacağım ürün hakkında sosyal medyada doğru ve güvenilir bilgiye ulaşıyorum.	3,24	1,355
Satın alacağım ürün hakkında sosyal medya da yapılan yorumlara güvenirim.	2,50	1,315
Ürünü satın almadan önce satıcının sosyal medyada paylaştığı bilgiye güvenirim.	2,54	1,345
Satın alacağım ürün hakkında sosyal medyada sadece yakın arkadaşlarımdan bilgilerine güvenirim.	2,80	1,189
Satın alacağım ürün hakkında sosyal medya fenomenlerinin ürün hakkında ki bilgilerine güvenirim	3,62	1,237
Online platformda takip ettiğim markaların ürünlerini satın alırken güven duyarım.	3,90	1,107
Satın alma öncesinde sosyal medyada takip ettiğim markanın benimle iletişime geçmesi beni mutlu eder.	2,92	1,157
Sosyal medya satın alma sürecinde kullanıcıların güvenle iletişim kurabileceği bir platformdur.	2,59	1,309
Sosyal medyada markaların düzenledikleri kampanyalara katılırım.	1,96	1,260

Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışları ölçeğine ait ifadelerin ortalama puan ve standart sapmaları değerlendirildiğinde; en yüksek ortalama puana sahip ifadelerin “Satın alacağım ürün hakkında sosyal medya fenomenlerinin ürün hakkında ki bilgilerine güvenirim.” ve “Online platformda takip ettiğim markaların ürünlerini satın alırken güven duyarım.” İfadeleri olduğu, en düşük ortalama puana sahip ifadelerin ise; “Satın alacağım ürün hakkında sosyal medya da yapılan yorumlara güvenirim.” ve “Sosyal medyada markaların düzenledikleri kampanyalara katılırım.” ifadeleri olduğu analizler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Sosyal Medyada Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışları Ölçeği Ortalama Puan ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ort.	S.S.
Sosyal medya aracılığıyla satın aldığım üründen memnun kalırsam çevremdeki kişilere öneride bulunurum.	2,75	1,263
Aldığım üründen memnun kaldığımda sosyal medyada olumlu paylaşım yaparım.	3,45	1,116
Satın aldığım ürün ya da hizmetten memnun kalmazsam olumsuz yönde paylaşım yaparım.	2,68	1,212
Satın aldığım üründen memnun kalmazsam şikâyet bildiriminde bulunurum.	3,41	1,223
Satın aldığım üründen memnun kalırsam sosyal medya platformlarında ki kişilere satın alma tavsiyelerinde bulunurum.	2,77	1,193
Satın aldığım üründen memnun kalmazsam sosyal medya platformlarında ki kişilere satın almamaları yönünde tavsiyelerde bulunurum.	3,50	1,333
Satın aldığım ürünlerin üreticilerinin sosyal medyada beni fark etmelerinden memnun kalırım.	3,42	1,081
Satın aldığım ürün ya da hizmetten memnun kalmadığım firmaların sorunu çözmek için benimle iletişime geçmesi fikrimin değişmesine yardımcı olur.	2,53	1,284
Satın aldığım ürün ya da hizmetten memnun kalmadığım firmaların sorunu çözmek için benimle iletişime geçmemesi o markayı tekrar tercih etmeme sebep olur.	2,54	1,320

Sosyal Medyada Satın Alma Sorası Tüketici Davranışları ölçeğine ait ifadelerin ortalama puan ve standart sapmaları değerlendirildiğinde; en yüksek ortalama puana sahip ifadelerin “Aldığım üründen memnun kaldığımda sosyal medyada olumlu paylaşım yaparım.” ve “Satın aldığım üründen memnun kalmazsam sosyal medya platformlarında ki kişilere satın almamaları yönünde tavsiyelerde bulunurum.” İfadeleri olduğu, en düşük ortalama cevaplara sahip ifadelerin ise; “Satın aldığım ürün ya da hizmetten memnun kalmadığım firmaların sorunu çözmek için benimle iletişime geçmesi fikrimin değişmesine yardımcı olur.” ve “Satın aldığım ürün ya da hizmetten memnun kalmadığım firmaların sorunu çözmek için benimle iletişime geçmemesi o markayı tekrar tercih etmeme sebep olur.” ifadeleri olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Sosyo-Demografik Verilere Göre Sosyal Medya Kullanımı Ölçeğinin Karşılaştırılması

		Devamlılık		Yetkinlik		Sosyal Medya Kullanımı	
		Ort ± Sd	Test	Ort ± Sd	Test	Ort ± Sd	Test
Cinsiyet	Erkek	2,50±,860	t=-4,562	2,77±,895	t=-2,150	2,64±,742	t=-3,812
	Kadın	3,02±,086	*p=,000	3,02±,863	*p=,032	3,02±,776	*p=,000
Yaş	16-18 yaş	3,46±,859	f=12,149	3,32±1,01	f=5,129	3,40±,891	f=10,077
	19-21 yaş	2,74±,918	**p=,000	2,86±,909	**p=,002	2,80±,826	**p=,000
	22-24 yaş	2,56±,744		3,00±,854		2,78±,640	
	25-30 yaş	2,65±,797	1>2,3,4²	2,72±,699	1>4¹	2,69±,599	1>2,3,4¹
Eğitim	Lise	3,35±,917		3,19±,987		3,27±,898	
	Lisans	2,70±,778	f=25,110	2,86±,838	f=8,171	2,80±,672	f=19,858
	Lisansüstü	2,18±,781	**p=,000	2,43±,545	**p=,000	2,31±,529	**p=,000
			3<1,2³		1>2,3¹		1>2,3
				2>3			2>3
Kuşak	Y kuşağı	2,62±,793	t=-5,267	2,83±,805	t=-2,471	2,73±,660	t=-4,392
	Z kuşağı	3,23±,960	*p=,000	3,12±,996	*p=,023	3,18±,922	*p=,000
Gelir	2000TL ve altı	3,30±,941		3,24±1,02		3,27±,918	
	2001-5000TL	2,81±,772		2,61±,774		2,72±,709	
	5001-7500TL	2,97±,938	f=7,550	2,90±,854	f=2,774	2,94±,816	f=5,437
	7501-10000TL	2,70±,767	**p=,000	2,81±,695	**p=,028	2,76±,615	**p=,000
	10001TL +	2,47±,854	1>5²	2,90±,954	1>4¹	2,69±,749	1>4,5¹

*Bağımsız Örneklem t testi **ANOVA ¹Games-Howell ²Gabriel ³Hocberg GT2 post hoc analizi

Sosyo-Demografik verilere göre sosyal medya kullanımı ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; **cinsiyete göre** devamlılık (p=,000), yetkinlik (p=,032) alt boyutların da ve sosyal medya kullanımı ölçeğinde (p=,000) istatistiksel anlamda olumlu farklılıklar elde edilmiştir. Sonuçlara göre, kadınların erkeklere göre sosyal medya kullanımı ve alt boyut puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Devamlılık ve yetkinlik açısından kadınlar sosyal medyayı daha ileri düzeyde kullanmaktadır.

Yaşa göre; devamlılık (p=,000), yetkinlik (p=,002) alt boyutların da ve sosyal medya kullanımı ölçeğinde (p=,000) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Levene testi ile varyansların homojenliği değerlendirilmiş ve farkın hangi sınıflara ait olduğunu belirlemek amacıyla post hoc analizleri uygulanmıştır. Sonuçlara göre, 16-18 yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre devamlılık puanı ve sosyal medya kullanımı genel puanının, 25-30 yaş grubuna göre ise yetkinlik düzeyinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim düzeyine göre; devamlılık (p=,000), yetkinlik (p=,000) alt boyutların da ve sosyal medya kullanımı ölçeğinde (p=,000) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, lisansüstü mezunların devamlılık, yetkinlik ve sosyal medya kullanımı genel puanının, lise ve lisans mezunlarına göre daha düşük olduğu, lise mezunlarının ise, lisans mezunlarına göre yetkinlik ve sosyal medya kullanımı düzeylerinin daha ileri derecede olduğu tespit edilmiştir.

Y ve Z kuşakları arasındaki fark değerlendirildiğinde; z kuşağının sosyal medya kullanımı (p=,000), devamlılık (p=,000) ve yetkinlik (p=,023) boyut puanlarının y kuşağına göre daha ileri düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Gelir düzeyine göre; devamlılık (p=,000), yetkinlik (p=,028) alt boyutların da ve sosyal medya kullanımı ölçeğinde (p=,000) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara göre, 2000TL ve altı geliri bulunanların, 10.000TL ve üzeri gelire sahip olanlara göre sosyal medya kullanımı ve devamlılık boyut puanının, 7501-10000tl geliri olanlara göre ise yetkinlik boyut puanının daha ileri düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7: Sosyo-Demografik Verilere Göre Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi-Sonrası Tüketici Davranışı Ölçeğinin Karşılaştırılması

		Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışı		Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışı	
		Ort ± Sd	Test	Ort ± Sd	Test
Cinsiyet	Erkek	2,72±,597	t=-3,938	2,88±,663	t=-2,048
	Kadın	3,09±,783	*p=,000	3,08±,797	*p=,033
Yaş	16-18 yaş	3,38±,838	f=8,270	3,39±,877	f=6,168
	19-21 yaş	2,93±,768	**p=,000	2,85±,787	**p=,000
	22-24 yaş	2,89±,625		2,98±,754	
	25-30 yaş	2,75±,596	1>2,3,4¹	2,93±,550	1>2,3,4¹
Eğitim	Lise	3,28±,821	f=25,110	3,25±,878	f=8,171
	Lisans	2,88±,673	**p=,000	2,91±,701	**p=,003
	Lisansüstü	2,55±,542	1>2,3 2>3¹	2,85±,533	1>2,3¹
Kuşak	Y kuşağı	2,83±,668	t=-3,790	2,93±,668	t=-2,246
	Z kuşağı	3,20±,818	*p=,001	3,15±,889	*p=,026
Gelir	2000TL ve altı	3,25±,851		3,20±,933	
	2001-5000TL	2,73±,673	f=3,489	2,71±,719	
	5001-7500TL	3,03±,702	**p=,009	2,95±,717	
	7501-10000TL	2,87±,598		2,98±,639	
	10001TL +	2,83±,781	1>4,5¹	2,96±,722	f=1,821 **p=,125

*Bağımsız Örneklem t testi **ANOVA ¹Games-Howell

Sosyo-Demografik verilere göre sosyal medyada satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışı ölçeği değerlendirildiğinde; **cinsiyete göre** satın alma öncesi tüketici davranışı (p=,000) ve satın alma sonrası tüketici davranışı (p=,033) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmiştir. Sonuçlara göre; kadınların erkeklere göre satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları daha ileri düzeydedir.

Yaşa göre satın alma öncesi tüketici davranışı (p=,000) ve satın alma sonrası tüketici davranışı (p=,000) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmiştir. Levene testi ile varyansların homojenliği değerlendirilmiş ve farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla post hoc analizleri uygulanmıştır. Sonuçlara göre, 16-18 yaş grubunun satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları, diğer yaş gruplarına göre daha ileri düzeydedir.

Eğitim düzeyine göre satın alma öncesi tüketici davranışı (p=,000) ve satın alma sonrası tüketici davranışı (p=,003) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmiştir. Sonuçlara göre; lise mezunlarının satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları, lisans ve lisansüstü gruplarına göre daha ileri düzeydedir. Ayrıca lisans mezunlarının satın alma öncesi tüketici davranış puanları, lisansüstü gruba göre anlamlı şekilde daha ileri düzeydedir.

Y ve Z kuşakları arasındaki fark değerlendirildiğinde; z kuşağının satın alma öncesi tüketici davranışı (p=,001) ve satın alma sonrası tüketici davranışı (p=,026) y kuşağına göre daha ileri düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Gelir düzeyine göre satın alma öncesi tüketici davranışı (p=,009) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmiştir. Sonuçlara göre; 2000TL ve altı geliri olanların satın alma öncesi tüketici davranışları, 7501-10000tl ve 10000tl üzeri geliri olanlara göre daha ileri düzeyde bulunmuştur.

Tablo 8: Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutları ile Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi ve Sonrası Tüketici Davranışları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

	Devamlılık	Yetkinlik	Sosyal Medya Kullanımı	Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışı	Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışı
Devamlılık	1	,554**	,884**	,621**	,601**
		,000	,000	,000	,000
Yetkinlik	,554**	1	,879**	,786**	,829**
	,000		,000	,000	,000
Sosyal Medya Kullanımı	,884**	,879**	1	,797**	,810**
	,000	,000		,000	,000
Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışı	,621**	,786**	,797**	1	,858**
	,000	,000	,000		,000
Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışı	,601**	,829**	,810**	,858**	1
	,000	,000	,000	,000	

*Pearson Korelasyon Analizi

Sosyal medya kullanımı ve alt boyutları ile sosyal medyada satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; devamlılık alt boyutu ile satın alma öncesi tüketici davranışı ($r=,621$ $p=0.000$) ve satın alma sonrası tüketici davranışı ($r=,601$ $p=0.000$) arasında pozitif yönde ileri düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Yetkinlik alt boyutu ile satın alma öncesi tüketici davranışı ($r=,786$ $p=0.000$) ve satın alma sonrası tüketici davranışı ($r=,829$ $p=0.000$) arasında pozitif yönde ileri düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Sosyal medya kullanımı ile satın alma öncesi tüketici davranışı ($r=,797$ $p=0.000$) ve satın alma sonrası tüketici davranışı ($r=,810$ $p=0.000$) arasında da pozitif yönde ileri düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Sonuçlara göre sosyal medya kullanımı ve satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışları arasında ileri düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanımı arttıkça, tüketici davranışlarının da artacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 9: Sosyal Medya Kullanımı ve Alt Boyutlarının Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi ve Sonrası Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	f	R^2	p
Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışı	Devamlılık	,512	12,469	155,475	,385	,000
	Yetkinlik	,660	20,024	400,949	,618	,000
	Sosyal Medya Kullanımı	,752	20,789	432,164	,635	,000
Satın Alma Sonrası Tüketici Davranışı	Devamlılık	,505	11,838	140,147	,361	,000
	Yetkinlik	,710	23,354	545,414	,687	,000
	Sosyal Medya Kullanımı	,779	21,749	473,019	,656	,000

*Regresyon Analizi

Sosyal medya kullanımı ve alt boyutlarının sosyal medyada satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde; sosyal medya kullanımı ve alt boyutlarının, satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışları üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Devamlılık boyutu satın alma öncesi tüketici davranışlarının tek başına %38,5'inin, yetkinlik boyutu %61,8'inin ve sosyal medya kullanımı %63,5'ini açıklamaktadır. Bir birimlik devamlılık düzeyinde artış sağlandığında, satın alma öncesi tüketici davranışlarında %51,2 oranında bir artış olacaktır. Yetkinlik düzeyindeki bir birimlik artış sağlandığında %66 oranında, sosyal medya kullanımında artış sağlandığında %75,2 oranında satın alma öncesi tüketici davranışlarında artış olacaktır.

Devamlılık boyutu satın alma sonrası tüketici davranışlarının tek başına %36,1'ini, yetkinlik boyutu %68,7'sini ve sosyal medya kullanımı %65,6'sını açıklamaktadır. Bir birimlik devamlılık düzeyinde artış sağlandığında, satın alma sonrası tüketici davranışlarında %50,5 oranında bir artış olacaktır. Yetkinlik düzeyindeki bir birimlik artış sağlandığında %71 oranında, sosyal medya kullanımında artış sağlandığında %77,9 oranında satın alma sonrası tüketici davranışlarında artış olacaktır.

SONUÇ

Teknoloji ve bilim alanında meydana gelen gelişmeler tüketicilerinde aynı doğrultuda değişimine neden olmuştur. 2000'li yıllar ve sonrasında internete yönelimin artması, sosyal medya, bilgisayarlar, akıllı telefonlar, gibi birçok teknolojik ürünlerin kullanılmaya başlanması, global pazarda artan rekabet ortamı, tüm dünyada internete erişimin artması ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması nedeniyle tüketicilerin sosyal medya odaklı yaşamalarına neden olmuştur. Bu değişim işletmelerin üretim faaliyetlerini geliştirmesine yardımcı olduğu gibi pazarlama faaliyetlerini de sosyal medya aracılığıyla yapmasına imkân sağlamıştır. İşletmeler bu değişimle beraber tanıtımlarını sosyal medyanın yaygın hale gelmesiyle birlikte online platformlarda yapmaya başlamıştır.

Çalışmada sosyal medyanın tüketici satın alma davranışının Y ve Z kuşağı üzerine etkisi makale tezler kapsamında incelenmiştir. Çalışma esnasında, doğru ve uygun veri kaynakları kullanılarak sosyal medya kullanıcılarının tüketici satın alma süreçlerine etki eden konular hakkında literatürde bulunan araştırmalar tespit edilmiştir. Çalışmalar neticesinde incelenen makale ve tezler; yazar, araştırma konusu, araştırmanın türü ve araştırmada kullanılan değişkenlere göre inceleme altına alınmıştır.

Günümüz teknoloji çağında Y ve Z Kuşağı ele alındığında, çok küçük yaşta internet ve teknolojiyle tanıştığı görülmektedir. Bu durum Z kuşağı olarak bilinen genç neslin büyüklere göre teknolojiyi daha iyi kullandıklarını göstermektedir (Altunbay ve Bıçak, 2018; Ekşili ve Antalya, 2017; Kuyucu, 2017; Özdemir, 2017; Sarıtaş ve Barutçu, 2016; Tutgun-Ünal, 2013). Sosyal medyanın bu denli kullanılıyor olması tüketicilerin satın alma davranışlarını da daha fazla etkilemesine sebep olmaktadır. Sosyal medyada yayınlanan reklamlar, ünlülerin kendi ağlarında yaptığı paylaşımları ve ürünü satın alan tüketicilerin satın alma sonrasında online platformlarda yaptığı yorumlar gibi birçok etken tüketici satın alma davranışını etkilen faktörlerdendir. Bu durumdan en çok etkilenen nesil internet ve teknolojiyle daha fazla zaman geçiren Y ve Z kuşağı olduğu araştırmalar sonucunda elde edilmiştir.

Araştırmamızın sonuçlarına göre; sosyal medya kullanımı kapsamında katılımcıların yaşamlarının her alanlarında sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları, ancak akıllık telefonlarından uzak kaldığında eksik hissedecek kadar da bağımlı olmadıkları belirlenmiştir. Satın alma öncesi tüketici davranışları açısından, fenomenlerin ürün paylaşımlarının oldukça etkin olduğu ve takip edilen firmalara güvenin olduğu ifade edilmiştir. Yapılan yorumların nispeten daha az etken olduğu ve sosyal medyada düzenlenen kampanyalara daha az ilginin olduğu belirlenmiştir. Satın alma sonrası davranışları açısından ise, alınan üründen memnun kalındığında yorum yapıldığı ve sosyal medyada tavsiyelerde bulunduğu, alınan ürünlerde bir sorun yaşandığında ise telafisinin çok zor olduğu belirlenmiştir.

Demografik verilere göre sosyal medya kullanımı ve satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışlarında farklılık durumu araştırılmıştır. Cinsiyete, yaşa, eğitim düzeyine, gelir düzeyine ve özellikle de kuşaklar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Sonuçlara göre; kadınların erkeklere göre sosyal medya kullanımı ve alt boyut puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Devamlılık ve yetkinlik açısından kadınlar sosyal medyayı daha ileri düzeyde kullanmaktadır. 16-18 yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre devamlılık puanı ve sosyal medya kullanımı genel puanının, 25-30 yaş grubuna göre ise yetkinlik düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunların devamlılık, yetkinlik ve sosyal medya kullanımı genel puanının, lise ve lisans mezunlarına göre daha düşük olduğu, lise mezunlarının ise, lisans mezunlarına göre yetkinlik ve sosyal medya kullanımı düzeylerinin daha ileri derecede olduğu tespit edilmiştir. 2000TL ve altı geliri olanların, 10.000TL ve üzeri gelire sahip olanlara göre sosyal medya kullanımı ve devamlılık boyut puanının, 7501-10000tl geliri olanlara göre ise yetkinlik boyut puanının daha ileri düzeyde olduğu belirlenmiştir. **Y ve Z kuşakları arasındaki fark değerlendirildiğinde ise;** z kuşağının sosyal medya kullanımı, devamlılık ve yetkinlik boyut puanlarının y kuşağına göre daha ileri düzeyde olduğu belirlenmiştir. Demografik verilerin sosyal medya kullanımında önemli bir etken olduğu görülmektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyine göre farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kadınların sosyal medya kullanımının yüksek olduğu, kullanım yaşının 18 yaş altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu grubun gelirinin olmaması veya düşük olması da gelire göre farklılığı ortaya çıkarmıştır. Z kuşağının sosyal medyanın içine doğmuş olması ileri yaşlara göre kullanım düzeyinin fazla olmasında önemli bir etkidir.

Sosyal medyada satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışı ölçeği değerlendirildiğinde; kadınların erkeklere göre satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları daha ileri düzeydedir. 16-18 yaş grubunun satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları, diğer yaş gruplarına göre daha ileri düzeydedir. Lise mezunlarının satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları, lisans ve lisansüstü gruplarına göre daha ileri düzeydedir. Ayrıca lisans mezunlarının satın alma öncesi tüketici davranış puanları, lisansüstü gruba göre anlamlı şekilde daha ileri düzeydedir. 2000TL ve altı geliri olanların satın alma öncesi tüketici davranışları, 7501-10000tl ve 10000tl üzeri geliri olanlara göre daha ileri düzeyde bulunmuştur. **Y ve Z kuşakları arasındaki fark değerlendirildiğinde ise;** Z kuşağının satın alma öncesi tüketici davranışı ve satın alma sonrası tüketici davranışı Y kuşağına göre daha ileri düzeyde olduğu belirlenmiştir. Sosyal medya kullanımı ile paralel sonuçlar tüketici davranışlarında yer almıştır. Sosyal medya kullanımının yoğun olduğu yaş gruplarında, sosyal medyada satın alma öncesi-sonrası davranışlarda ileri düzeyde bulunmuştur. Burada Z kuşağı için sosyal medyanın aktif kullanılması, yaşamın merkezinde bir yer tutması tüketici davranışlarında sosyal medyanın etkin kullanımını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal medya kullanımı ve alt boyutları ile sosyal medyada satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; sosyal medya kullanımı ve satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışları arasında ileri düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanımı arttıkça, tüketici davranışlarının da artacağı değerlendirilmektedir. Sosyal medya kullanımı ve alt boyutlarının sosyal medyada satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde; sosyal medya kullanımı ve alt boyutlarının, satın alma öncesi-sonrası tüketici davranışları üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bir birimlik devamlılık düzeyinde artış sağlandığında, satın alma **öncesi** tüketici davranışlarında %51,2 oranında bir artış olacaktır. Yetkinlik düzeyindeki bir birimlik artış sağlandığında %66 oranında, sosyal medya kullanımında artış sağlandığında %75,2 oranında satın alma öncesi tüketici davranışlarında artış olacaktır. Ayrıca, bir birimlik devamlılık düzeyinde artış sağlandığında, satın alma **sonrası** tüketici davranışlarında %50,5 oranında bir artış olacaktır. Yetkinlik düzeyindeki bir birimlik artış sağlandığında %71 oranında, sosyal medya kullanımında artış sağlandığında %77,9 oranında satın alma sonrası tüketici davranışlarında artış olacaktır. Sonuçlara göre, sosyal medya kullanımı tüm boyutları ile satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışlarını etkilemektedir. Alınan ürünlerin paylaşımı, hakkındaki yorumları veya satın alma öncesi ürün araştırması gibi durumlar sosyal medya kullanım düzeyi ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Araştırma sonuçları da bu kanıyı desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O., Batur, Z. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: Mobil yakalılar. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19), 165-182.

- Agheorghiesei, D. T., & Lorga, M. (2013). Psychology of Generation Y and the Attitude Towards the Drugs Users at Workplace. The Need for Ethics Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 171-176.
- Akcan A., "Word of Mouth Marketing: Ağızdan Ağıza Pazarlama-2", Pozitif, İstanbul 2009, 22s.
- Aksu, Ç.B. (2018). Kuşaklar Açısından Motivasyon Araçlarının ve Kariyer Çapalarının Karşılaştırılması ve Bir Araştırma, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altunbay, M. ve Bıçak, N. (2018). Türkçe Eğitimi derslerinde "Z Kuşağı" bireylerine uygun teknoloji tabanlı uygulamaların kullanımı, 128-142.
- Andreassen, C.S (2012). Development of a facebook addiction scale, *Psychological Reports*, 110(2), 501-517
- Ayhün, S. E. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Balcı, Ş. ve Gölcü, A. (2013). Facebook addiction among university students in Turkey: Selçuk University example. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 255-278.
- Balcı, Ş. ve Tiryaki, S. (2014). Facebook addiction among high school students in Turkey. ISES-The International Institute of Social and Economic Sciences: Vienna 10th Academic Conference, Vienna, Austria, June 3-6, 2014, 120-134.
- Batı, U., 2018. Marka Yönetimi, Alfa Yayınları, İstanbul, 155s.
- Çam, E. ve İşbulan, O. (2012). A new addiction for teacher candidates: Social networks. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 11(3), 14-19...
- Çetin, O. I., & Kumkale, İ. (2016). Sosyal medya kullanım düzeyi ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide faydacı motivasyonun aracı etkisi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2(04), 92-100s.
- Deniz, L. ve Tutgun Ünal, A. (2019). Sosyal medya çağında kuşakların sosyal medya kullanımı ve değerlerine yönelik bir dizi ölçek geliştirme çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1025-1057s.
- Dole, C. ve Schroeder, R.G. (2001). The Impact of Various Factors of Personality, Job Satisfaction and Turnover Intentions of Professional Accountants, *Managerial Auditing Journal*, 16 (4), 235
- Dyke M. V., Haynes C ve Ferguson M (2007). Bridging the divide: A public relations perspective on intergenerational communication. *Public Relations Quarterly*, 52(4), 19-23....
- Ekşili, N. ve Antalyalı, Ö.L. (2017). Türkiye’de Y kuşağı özelliklerini belirlemeye yönelik bir çalışma: Okul yöneticileri üzerine bir araştırma
- Hughes, A. M. (2002). The Value of A Name. *Journal of Database Management* 10 (2): 172
- Johnson, K. A. (2011). The effect of Twitter posts on students’ perceptions of instructor credibility
- Kahraman, M., 2010. Sosyal Medya 101, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 14s
- Kavalcı, K., ve Ünal, S. (2016). Y ve Z Kuşaklarının öğrenme stilleri ve tüketici karar verme tarzları açısından karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1034-1050.
- Keleş, E. ve Demirel, P. (2011). Bir sosyal ağ olarak Facebook’un formal eğitimde kullanımı. 5. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu. 22-24 Eylül 2011, Fırat Üniversitesi, Elâzığ
- Köroğlu, Ş. İ. 2015. Üstün Yetenekli Dijital Yerlilerin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Nicel Bir Çalışma, *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 40, ss.267-290
- Kuyucu, M. (2017). Y kuşağı ve teknoloji: Y kuşağının iletişim teknolojilerini kullanım alışkanlıkları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 845-872
- Levickaite, R. (2010). Generations X, Y, Z: How social networks form the concept of the world without borders (the case of Lithuania). *LIMES: Cultural Regionalistics*, 3(2), 170-183.
- Mannheim, K. (1950). *Freedom, power, and democratic planning*. New York: Oxford University Press
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. (Ed. P. Kecskemeti), London: Routledge&Kegan Paul Ltd.

- Mccool, L.B. (2011). Pedagogical use of Twitter in the university classroom. Unpublished Master's Thesis, Iowa State University, Ames, Iowa.
- Mccrindle, M. (2014). The abc af X, Y, Z: understanding the global generations. Australia: Pty.
- Murphy, S. A. (2007). Leading a multigenerational workforce. AARP, Erişim: 8 şubat 2019,
- Nandı, S. (2013). Consumer Style Inventory – Assessing the Decision Making Style of Young Indian, a Study on Mobile Phone, Reddy Jana Sangha Institute of Management Studies (RJS-IMS), Koramangala, Bangalore 560 0034, India
- Odabaşı, Y., Barış, G., 2007. Tüketici Davranışı, Mediacat Yayınları, İstanbul, 273s.
- Olgun, B. (2015). Sosyal medyanın tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 6(12), 485-572
- Öz, Ü. (2015). XYZ Kuşaklarının Özellikleri ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Düzeyi Analizi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, ř. (2017). Kuşaklar teorisine göre Türkiye'deki gençlerin medya kullanım alışkanlıkları ve İstanbul örneği. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pride William M. ve Ferrell, O.C. (2000). Marketing Concepts and strategies, Houghton Mifflin Compony.
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2016). Tüketici davranışlarının analizinde kuşaklar: Sosyal medya kullanımını üzerine bir araştırma. Pamukkale Eurasian SocioEconomic Studies 1-15.
- Sayın, A. A., Armağan, M. V., & Karakulle, İ. (2017). Sosyal medyanın tüketici davranışları etkileri üzerine üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 5, 438-451
- Sezgin, A. A. (2018). "New Media's Digital Bell-Jar Impact: A Review on Generation Z." New Media Conference: Entrepreneurship and Innovation in New Media Ecosystem:
- Stokes, R., eMarketing, (Quirk eMarketing, 2009) 14'den aktaran AKAR 2010. 26s.
- şalap, K. O. (2016). Çalışma yaşamında kuşaklar: Kuşakların iş ve özel yaşam dengesine ilişkin yaklaşımları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tek, Ö.B ve Özgül, E. (2005). Modern pazarlama ilkeleri. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Tekin, M. (2015). Çalışma Yaşamında Kuşaklar ve İşe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Torlak, Ö., Odabaşı, Y., Avcıkurt, C., Pirtini S., 2008. Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler, Detay Yayıncılık, Ankara, 315s.
- Truta, C. ve Nitou, C. (2014). Personality Factors And Emotions Involved In Consumer Decision-Making Styles. Romanian Journal of Experimental Applied Psychology. 5 (2), 20
- Tulgan, B. (2009). Not everyone gets a trophy: How to manage generation Y. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Tutgun-Ünal, A. (2013'a). The model explaining and predicting loneliness level And the problematic internet use of Turkish Computer Education & Instructional Technologies (CEIT) students. IJSSE-International Journal of Social Sciences and Education, 3(3), 734
- Tutgun-Ünal, A. ve Deniz, L. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının incelenmesi, Route Educational and Social Science Journal, 155-181.
- Tutgun-Ünal, A. ve Deniz, L. (2019). Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri. 5. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmaları Kongresi, Bandırma.
- Ünal, S. ve Erciş, A. (2006). Pazarın Satın Alma Tarzlarına ve Kişisel Değerlere Göre Bölümlendirilmesi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. F. Dergisi, 21 (1), 360
- Wilson, K., Fornasier, S. ve White, K. M. (2010). Psychological predictors of Young adults' use of social networking sites. Cyberpsychology, Behavior And Social Networking, 13, 176
- Yılmazsoy, B. ve Kahraman, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medyayı eğitsel amaçlı kullanımları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Facebook örneği, Journal of Instructional Technologies & Teacher Education, 6(1), 9-20

İNTERNET KAYNAKLARI

We Are Social, (<https://wearesocial.com/digital-2022>)

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Latin Amerika Ülkelerine Yapılan Göçler

Migrations to Latin American Countries in the Last Periods of the Ottoman Empire

ÖZET

Özünü insanın oluşturduğu nüfus ve göç olgusu, sosyal bilimlerin önemli çalışma alanları içinde yer almaktadır. Her iki olgu da tarih boyunca toplumları her açıdan şekillendirici bir etkiye sahip olmuşlardır. Çeşitli nedenlerle, yer değiştirme amaçlı oluşan nüfus hareketlilikleri, göç olarak tanımlanmaktadır. Tarım devrimi ve Sanayi devrimi ile görülen nüfus artışları, göçlerdeki artışı da beraberinde getirmiştir. İnsanlığın her döneminde var olan nüfus hareketlilikleri, günümüzün sanayileşmiş ve küreselleşmiş dünyasında da artarak devam etmiş ve belli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Dünyadaki sanayileşme süreci, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki nüfus yapısının şekillenmesinde de belirgin bir rol oynamıştır. Bu dönemde çeşitli itici ve çekici faktörün etkisiyle Osmanlı Devleti hem göç alan hem de göç veren bir ülke konumunda olmuştur. Yurtdışından ülkeye yapılan göçlerin, ülkeden yurtdışına yönelen göçlere göre daha yoğun olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika ülkelerine yapılan göçlerin incelenmesi hedeflenmiştir. Oldukça uzak olan bir kıtaya göçme tercihinin nedenleri, nerelere göç edildiği, yerleşme sonrasındaki durumlar, göç edilen ülkelerin ve Osmanlı Devleti'nin bu göçlere yaklaşımlarının nasıl olduğu gibi soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Göç, Arjantin, Brezilya, Şili, Küba

ABSTRACT

The phenomenon of population and migration, the essence of which is formed by man is among the important study areas of social sciences. Both phenomena have had a shaping effect on societies in every aspect throughout history. For various reasons, population movements that occur for the purpose of displacement are defined as migration. The population increases seen with the agricultural revolution and the industrial revolution have also brought about an increase in migration. Population movements that have existed in every period of humanity have continued increasingly in today's industrialized and globalized world and have concentrated in certain regions. The industrialization process in the world has also played a significant role in shaping the population structure in the recent periods of the Ottoman Empire. In this period, with the influence of various repulsive and attractive factors, the Ottoman Empire was in the position of a country that both received migration and gave migration. It is known that the migrations made from abroad to the country are more intense than the migrations directed from the country to abroad. In this study, it is aimed to examine the migrations made from the Ottoman Empire to Latin American countries. The reasons for the preference to migrate to a continent that is quite remote, where they migrated to, the situations after settlement, how the emigrated countries and the Ottoman Empire's approach to these migrations were tried to find answers to questions such as.

Keywords: Ottoman, Migration, Argentina, Brazil, Chile, Cuba

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin temelini insan oluşturmaktadır. Ekonomi, politika, sosyoloji, tarih, coğrafya, demografi gibi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde inceleme sahasını insan oluşturmaktadır. Konu insan olunca, bu bilim dallarının inceleme sahalarına nüfus ve göç olgusu da girmektedir.

İnsanlık tarihinin ilk dönemleri düşünüldüğünde, günümüz dünya nüfusunun geldiği nokta aşikardır. Tarım devrimi ve Sanayi devrimi, dünya nüfusunun artışında etkili olan iki önemli dönüm noktası olmuştur. Tarım devrimi öncesinin avcı ve toplayıcı insan toplulukları, besin kaynakları ve iklimsel koşullar nedeniyle sürekli bir hareketlilik içinde olmuşlardır ve bu yer değiştirmeleri, nüfus hareketliliğinin ilk örnekleri olarak niteleyebilir. Tarım devrimi ile artık yerleşik hayata geçilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımsal üretimin yapılabilir hale gelmesiyle birlikte hareketlilik içinde olan nüfus, yerleşilen bölgelerde artış göstermeye başlamıştır. Ancak Mezopotamya, Ortadoğu, Orta Amerika gibi farklı yerlerde ve farklı zamanlarda ilk kez yerleşik hayata geçilmesiyle, nüfus hareketliliği son bulmuş değildir. Görülen bu gelişmelerin yavaş da olsa diğer bölgelere de yayılmasında nüfus hareketliliği etkili olmuştur.

Sanayi devrimi ise, tarımsal üretimin yanı sıra ticari ve sınai alanda görülen teknolojik gelişmelerle, sosyolojik açıdan “nüfus patlaması” olarak adlandırılacak düzeyde bir nüfus artışını beraberinde getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte nüfus hareketliliği de yerel ve uluslararası ölçekte hızlı bir artış göstermiştir. Çeşitli faktörlerin etkisiyle, yer değiştirme amaçlı yapılan nüfus hareketlilikleri “göç” olarak tanımlanmaktadır. Sanayileşme sürecinde, nüfus hareketliliklerine etki eden faktörler de çeşitlilik göstermeye başlamıştır. İtici ve çekici faktörler içinde

Aylin Doğan¹

How to Cite This Article

Doğan, A. (2023). “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Latin Amerika Ülkelerine Yapılan Göçler”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(60):2144-2156. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67324>

Arrival: 27 October 2022

Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üye., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi, Şanlıurfa, Türkiye

değerlendirilen ekonomik, sosyolojik, dini, siyasi, coğrafi ve kültürel pek çok etken, nüfus hareketliliklerinin farklı nedenlerini oluşturmuştur. Farklı coğrafyalardan insanlar, kimi zaman geçinme amaçlı kimi zaman dini ve siyasi özgürlük elde etme amaçlı kimi zaman ise coğrafi ve kültürel koşulların zorlaması gibi çeşitli nedenlerle farklı yerlere göç etme gereği duymuşlardır.

Avrupa'nın sanayileşme sürecinde olduğu dönemler, Osmanlı Devleti'nin güçten düştüğü dönemlerine denk gelmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni askeri, siyasi, iktisadi ve toplumsal pek çok açıdan dış etkilere açık bir hale getirmiştir. Özellikle askeri ve iktisadi yönde beliren güçsüzlük, toplumsal yaşama da yansımıştır. Etnik ve dini çeşitlilik gösteren Osmanlı tebaasından öncelikli ve yoğun olarak gayr-i müslim ve azınlık kesimlerden göçler yaşanmaya başlamıştır. Gayrimüslim ve azınlıkların göçe yönelimlerinde, diğer etkenlerin yanı sıra, misyonerlik faaliyetlerinin de büyük bir etkisi olmuştur. Misyonerlik faaliyetleri zaman zaman Müslüman nüfusu da etkilemiştir. Bu dönemlerde Osmanlı Devleti de yapılan savaşların bir sonucu olarak, Balkanlardan ve Kafkaslardan çok sayıda gelen Müslüman göçmenleri kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti, askeri güç ve vergi kaynağı kaybına uğradığını düşündüğü için ülke dışına yapılan göçlere ılımlı yaklaşmamış, hatta yasaklamıştır. Osmanlı kimlik ve pasaportuyla ülke dışına çıkılması da mümkün olmakla birlikte bu yasak durumu, kaçak yollardan yurt dışına çıkma gibi bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın bazı liman kentlerine gelen Avrupa bandralı ticaret gemileri bu kaçak göçlere aracılık etmişlerdir. Simsarlar aracılığıyla, belli noktalardan gemilerin demirlediği liman kentlerine getirilen özellikle de Suriyeli, Lübnanlı, Filistinli Osmanlı tebaası kaçak yollardan ülke dışına çıkmışlardır. Bu göçmenler, zaman zaman da simsarlar tarafından dolandırılmışlardır.

Osmanlı topraklarından göçler Avusturalya, Avrupa, Amerika kıtası ülkelerine olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı tebaasından Latin Amerika ülkelerine yapılan göçlerin, en yoğun göç alan birkaç ülke bazında incelenmesidir. Literatürde bu konu üzerine, Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine de dayanılarak yapılan çeşitli çalışmalar, coğrafi uzaklığa rağmen Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika ülkelerine de göçler gerçekleştiğini göstermektedir. Arjantin, Brezilya, Şili, Küba, Kolombiya, Peru, Uruguay, Venezuela, Meksika gibi ülkeler bu göçlerin yaşandığı ülkelerdendir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu Latin Amerika ülkelerinin gelişme ve büyüme için duydukları emek ihtiyacı ve uyguladıkları liberal göç politikaları, Osmanlı'dan bu ülkelere yapılan göçleri teşvikte önemli olmuştur. Çalışmada, Osmanlı tebaasının en yoğunluklu göç ettiği Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba ülkeleri ile sınırlandırılmıştır. Göç edenlerin bu uzak kıtayı tercih etmelerindeki nedenler, göç ettikleri yerlere uyumları ve bu yerlerde nasıl karşılandıkları, Osmanlı Devleti'nin ve göç ettikleri ülkelerin bu göçlere yaklaşımları gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, Osmanlı'nın en yoğun göç verdiği Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba'ya yapılan göçlerin, nitel bir yaklaşım ve literatür çalışmaları doğrultusunda geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİNDE NÜFUS YAPISI

Genel olarak Osmanlı'nın asırlarca yetersiz bir nüfus oranına sahip olduğu ve bunda Osmanlı hayat tarzının rolünün bulunduğu söylenebilir (Tabakoğlu, 2015: 219). Nüfus oranının yetersiz olması durumu ekonomiye, emek faktörünün kıtlığı karşısında toprak faktörünün bol olması şeklinde yansımıştır. Düşük nüfus yoğunluğu, diğer faktörlerin etkisiyle de birleşince, tarım yapılan alanların miktarı da düşük kalmıştır (Çelik, 1999: 53). Bundan dolayı Osmanlı, herhangi bir şekilde gerçekleşen nüfus kaybını önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışmıştır. Gerektiğinde, askeri ve caydırıcı tedbirlere de başvurmuştur (Arslan ve Özbay, 2015: 124-125).

Osmanlı sisteminde, tarımsal üretimin ve vergi gelirlerinin düşmesini önlemek amacıyla, ihtiyaç olmadan yer değiştirmeler uygun görülmemiştir (Tabakoğlu, 2015: 262). Aksine, nüfus oranını arttırmaya yönelik politikalar izlenmiştir. Tarım dışı kalan topraklara nüfus aktarımı, dışarıdan içeriye göçleri teşvik etme, konar göçerlerin yerleşik hale gelmesine yönelik uygulanan iskân politikaları yerleşik nüfus oranını artırma amacıyla uygulanmıştır (Arslan ve Özbay, 2015: 125). Öncelikle ihtiyaçların karşılanması amacından hareketle devlet, emeğin istihdamı, nüfusun yerleşimi gibi konuları da içeren müdahaleci uygulamalarda bulunmuştur (Çelik, 1999: 56). Osmanlı'da hem klasik hem de yenileşme dönemlerinde zirai, sanayi, arazi ve emlak üzerine çeşitli sayımlar yapılmıştır. Nüfus sayımı girişimlerinde de bulunulmuş, ancak bu sayımlar ya tamamlanamamış ya da bütün nüfusu kapsayacak şekilde yapılamamıştır (Eldem, 1994: 10). Sayımların yapılmasında Osmanlı'nın öncelikli amacı, askere alım ve vergi toplama potansiyelinin öğrenilmesi olmuştur. Bu sayımlar, yapıldıkları dönem Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına dair önemli bilgiler içeren kaynaklardır (Tabakoğlu, 2015: 223).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarındaki değişimler ve bu sınırlar içinde Türk asıllı nüfusun yanı sıra Arap asıllı nüfusun da büyük yer tutmasından dolayı, Osmanlı nüfusunun yüzyıllar boyunca nasıl bir değişim geçirdiği konusunda kesin tahminler yapılması güçtür. Osmanlı nüfusunda da savaşlar, salgımlar, göçler, sınırların değişmesi gibi nedenlerle artış ve azalışlar yaşanmıştır. Mevcut görünüm itibarıyla, Osmanlı'da doğal nüfus artışı, dünya

nüfusundaki hızlı artıştan sonra da kalıcı bir artış seyri izlememiştir (Yenal, 2003: 33). Genel olarak bir nüfus azlığının Osmanlı'nın tarihi boyunca var olduğu söylenebilir. 16. Yüzyılda görülen nüfus artışının, diğer dönemlerde yaşanmamasından dolayı bu artış bir istisna olarak değerlendirilebilir. 17. Yüzyıl nüfus artışında durgunluğun başladığı bir yüzyıl olmuştur. Nüfusta kayda değer bir artış ancak 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşanmıştır (Çelik, 1999: 57). Oysaki Avrupa ülkelerinde, 18. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte ve sanayi devrimi sürecinde nüfus, hızla artan bir seyir izlemiştir (Tabakoğlu, 2015: 227). 19. Yüzyıl'daki nüfus artışında, nüfusun kendi doğal artışı dışında, bu süreçte İmparatorluk'tan ayrılan bölgelerden Anadolu'ya, Kırım, Kafkaslar, Balkanlar ve Ege adalarından gelen Müslüman nüfusun göçleri de etkili olmuştur. Bu nüfus hareketleri, Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim kesimin nüfus içindeki oranını da düşürmüştür (Pamuk, 2014: 64; 68). Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle bağımsızlığı veya özerkliğini kazanan yeni devletlerin kurulması da gayrimüslim azınlıkların oranını düşürmüştür. Balkan Hristiyanlarının imparatorluktan kopuşu Ermeniler, Müslüman topluluklardan Arnavutlar, Kürtler, Araplar gibi toplulukları da bağımsızlık konusunda cesaretlendirmiştir (Karpat, 2010: 123).

Osmanlı'da nüfus, etnik ve dini açıdan oldukça çeşitlilik gösteren bir yapıda olmuştur. Osmanlı topraklarındaki Rum, Ermeni, Bulgar, Arnavut, Sırp, Türk, Kürt, Yahudi, Arap, Müslüman, Hristiyan, Musevi varlığı bu çeşitliliğin göstergesi niteliğindedir. Etnik ve dini azınlıklar, ülkenin iktisadi hayatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Rumeli ve çoğunlukla Batı Anadolu'daki büyük şehirlerde yerleşmiş olan Rumlar, toptan ve perakende ticaret, ithalat ve ihracatın yanı sıra halıcılık ve ipekçilik gibi iktisadi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ermenilerin ise, İstanbul'da yaşayan kısmı ticaret ve küçük sanatlarla uğraşırken, Doğu Anadolu'da yaşayan kısmı ise ticaret haricinde tarımla da uğraşmışlardır. Diğer etnik ve dini gruplara göre sayıca az olmakla beraber Museviler ise, iktisadi faaliyetlerin her alanına nüfuz ettikleri gibi idareyle ilgili birçok kilit mevkide de yer almışlardır (Eldem, 1994: 16-17). Müslüman Osmanlı elit sınıfı ise, ticari ve sınai faaliyetleri küçük görme eğilimlerinden dolayı çoğunlukla askeri, dini ve kamu hizmeti ile ilgili mesleklerde çalışmayı tercih etmişlerdir. Avrupa'daki, varlık yoluyla siyasal güç kazanma yaklaşımı, Müslüman Osmanlı elitinin değer anlayışında, siyasal güç yoluyla varlık edinme yaklaşımı şeklinde tezahür etmiştir. Yoksul Türk köylüsünün ise tarımsal faaliyetlerden başka bir seçeneği olmamıştır (Yenal, 2003: 38).

Ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı'da faal nüfusun çoğunluğunu, 19. yüzyılın ikinci yarısında da tarım kesimi oluşturmuştur. Bu dönemde göçlerle gelen nüfus da savaşlarla azalan ülke nüfusunu ikame etmiş ve gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu da tarımsal alanda istihdam edilmişlerdir (Tabakoğlu, 2015: 345-346). Osmanlı Devleti'nin kentsel iktisadi yaşam, ticaret ve sanayi alanlarında ağırlık gösteren azınlıklar ve yabancılar ayrıca, 19. yüzyılın sonları itibariyle Batı Anadolu'da gelişmeye başlayan pamuk ve tütün tarımında da varlık göstermişlerdir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sürecindeki Türkleştirme çabaları, yeni Türkiye devletinin kurulması ve nüfus mübadelesi ile ilgili anlaşmaların bir sonucu olarak azınlık ve yabancıların ülkeden ayrılmaları, zaten yeterli olmayan teknik ve mesleki yetenek birikiminde önemli bir kayba yol açmıştır (Yenal, 2003: 24). Bununla birlikte, Osmanlı'ya gelen göçmenler arasında refah düzeyi yüksek topluluklardan göç edenlerin önemli bir bölümünün de ülkeye, sermaye ve beceri aktarımında buldukları söylenebilir (Karpat, 2010: 162).

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE LATİN AMERİKA ÜLKELERİNE YAPILAN GÖÇLER

Osmanlı'nın İçeriden Dışarıya Yapılan Göçlere Yaklaşımı

19. yüzyıl Osmanlı nüfusuna yönelik değerlendirmelerde dikkate alınması gereken üç temel süreç bulunmaktadır. Bunlar; içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye doğru göçler ve nüfusun kendi iç dinamikleridir (Pamuk, 2014:64). Osmanlı'da da kitlesel göçlerin yaşandığı dönemlerde diğer ülke nüfuslarını da harekete geçiren itici ve çekici faktörlerin etkisiyle içeriden dışarıya göçler yaşanmıştır. İtici faktörler içinde ekonomik fırsat eşitsizliği, demografik büyüme, yaşam standartlarının düşük olması, siyasal baskılar yer alırken, çekici faktörlerin en başında ise Osmanlı nüfusu ile göç alan ülkelerin nüfusları arasındaki gelir farklılığı gelmiştir (Genç, 2017: 517). Birinci Dünya Savaşı öncesinde artış gösteren Osmanlı'dan dışarıya göçler, özellikle de büyük kentlerde, vasıflı işçi ücretlerini arttırıcı bir etkide bulunmuştur. Osmanlı'da dışarıdan içeriye yapılan göçler ise, içeriden dışarıya yapılan göçlerden daha fazla yoğunluk göstermiştir (Pamuk, 2014: 64). Ayrıca Osmanlı'nın son dönemlerindeki hem içeriye olan göçler hem de dışarıya olan göçler, ülkenin gayrimüslim nüfus oranında önemli bir düşüşü de beraberinde getirmiştir (Çelik, 1999: 107).

Osmanlı'da, içeriden dışarıya yapılan göçlere sıcak bakılmamıştır. Bunda, Osmanlı'dan dışarıya göç edenlerin askeri, siyasi, iktisadi, idari ve insan kaynağı açısından rakip devletleri güçlendireceği düşüncesi etkili olmuştur (Arslan ve Özbay, 2015: 143). Dolayısıyla devlet, dışarıya yapılan göçler konusunda uzunca yıllar yasaklayıcı bir tavır sergilemiştir. Göçlerle ülke nüfusunun ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalması durumu devlet için endişe verici olmuştur. (Çiçek, 2012: 71). Özellikle de gayrimüslim Osmanlı tebaasındaki dışarıya göç temayülünün, Müslüman

gençleri askerlik vazifesindeyken dahi firar ederek yurt dışına çıkmaya yönlendirdiği konusundaki endişeler çeşitli yazışmalara da yansımıştır (Cingöz, 2013: 47). Ayrıca bu göçler, Osmanlı resmi çevrelerinde ülkenin yurt dışındaki imajı açısından da bir olumsuzluk olarak görülmüştür. Bunda, göç edenler arasında alt sınıflardan vatandaşların da olması ve gittikleri ülkede Osmanlı'nın saygınlığını zedeleyecekleri düşüncesi etkili olmuştur. Ayrıca bu göç edenlerin uyruk değiştirip sonradan geri dönmeleri halinde gittikleri yerde edindikleri statülerinden dolayı, yabancılara sağlanan ayrıcalıkları talep etmeleri ve Osmanlı tebaasının yükümlülüklerinden azade olmaları gibi bir durumun oluşması da istenmemiştir. Osmanlı resmi makamları tarafından göçleri önleme konusunda etkili çözümler üretilmemiştir (Çiçek, 2012: 71-72). Göç edenlerin Osmanlı uyruğundan çıkmaları istenmediği için, gittikleri ülkenin vatandaşlığına geçenlerden, kendi ülkelerine tekrardan dönmek isteyenlerin, vatandaşlığına geçtikleri ülkenin pasaportu ile ülkeye girmeleri yasaklanarak, bu yöndeki girişimler önlenmeye çalışılmıştır (Kavas, 2016: 223).

Osmanlı'nın dışarıya yapılan göçlere yasaklayıcı bakış açısı, devletten izin alınmadan, firar yolu ile yapılan göçleri arttırmıştır. Ticaret amacıyla giden az bir kısım, pasaport alma suretiyle göç etmişlerdir (Genç, 2017: 508). 19. Yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yoğunluk gösteren firar yolu ile Amerika'ya gidişlerde, liman kentlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buna bir örnek Mersin Limanı'dır. Özellikle Suriye'den, Lübnan'dan, İskenderun'dan Amerika'ya yapılan göçlerde Mersin Limanı, önemli bir hareket noktası olmuştur. Arşiv belgelerinde, firar yoluyla Amerika'ya göç edilmesine dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Belgelere göre, Amerika'ya gitmek isteyen kadınlı erkekli gruplar (Harput Ermenileri gibi), simsarlar aracılığıyla Mersin Limanı'na getirilmiş ve sandallarla liman açıklarında demirleyen Avrupa bandralı gemilere bindirilerek Osmanlı sınırları dışına çıkarılmışlardır. Belgelere göre, ticaret amacıyla bu kıyılara kesintisiz bir şekilde gelip giden İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol, İsveç-Norveç bandralı gemiler bu bölgelerden kaçak yolcu taşımacılığına aracılık eden ülkeler arasında yer almışlardır (Doğan, 2016: 1106-1108).

Osmanlı'dan dışarıya göç sürecinde, göç etme isteğinde olan insanların ellerindeki her şeyin alınarak, simsarlar tarafından kandırıldıklarını gösteren durumlar, pek çok arşiv belgesine yansımıştır (Cingöz, 2013: 65-66). Örneğin, kimi zaman Amerika'nın almadığı Suriyeli yolcular, geri götürme masrafından kaçınan bazı seyahat şirketleri tarafından, Meksika ve Arjantin limanlarının kendilerine ABD'nin bir parçası gibi tanıtılması ve bu ülkelere bırakılmaları suretiyle dolandırılmışlardır (Baycar, 2016: 9)

Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Latin Amerika'ya Yapılan Göçler

ABD ve Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları öncesinde tüm kıta "Amerika" olarak adlandırılırken, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, "Amerika ve Latin Amerika" şeklinde bir ayrışma oluşmuştur. "Latin Amerika" terimi özellikle, Anglo-Sakson ve Protestan Kuzey Amerika ile Latin dillerin konuşulduğu Katolik Amerika coğrafyasını, siyasi ve kültürel açıdan ayırmak için kullanılır hale gelmiştir. İspanyol ve Portekizliler, "Latin Amerika" terimine karşı "İberoamerikan" terimini kullansalar da bu terim, "Latin Amerika" terimi kadar yaygınlık kazanamamıştır. Günümüzde, İspanyolca ve Portekizce konuşulan ülkeler bazında, 19 ülke Latin Amerika tanımı içinde yer almakta olup İspanyolca konuşan ülkeler olarak; Arjantin, Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay ve Venezuela, Portekizce konuşulan tek ülke olarak ise Brezilya, "Latin Amerika" kapsamına girmektedir (Zelan, 2021: 45-46).

Latin Amerika ülkelerinin birçoğunun 19. yüzyıl başlarında bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarının öncesinde, 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti, bir gerilemiş içinde olduğunu ve önlemler alması gerektiğini anlamaya başlamış ve modernleşmeye yönelik adımlar atmaya, Avrupa karşısında güçlü durmaya, yayılan milliyetçi ayaklanmalar neticesinde toprak kaybetmemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda askeri, siyasi ve iktisadi açıdan var olan zayıflıkları giderebilmek amacıyla diplomasi faaliyetlerine verilen önem artırılmış ve 19. yüzyılın sonları itibariyle, Osmanlı dış ilişkilerini nitelik ve nicelik yönünden geliştirme çabaları içinde olunmuştur (Erdem, 2012: 322). Osmanlı Devleti'nin, Latin Amerika ülkeleri ile ilişkiler kurmaya başlaması da bu çabaların bir neticesi olarak görülebilir (Kaygusuz, 2012: 279).

Osmanlı ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilk resmi ilişkiler, Latin Amerika sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında gelişmeye başlamıştır. Ancak Osmanlıların Amerika kıtasına dair bilgilerinin daha erken dönemlere dayandığı söylenebilir. Hatta Osmanlılar, bu kıtanın ilk keşfiyle birlikte yeni kıtadan haberdar olmuşlardır. Nitekim, Piri Reis'in keşiften yaklaşık 21 yıl sonra çizdiği ve Güney Amerika kıyılarını son derece doğru bir şekilde gösterdiği dünya haritasının varlığı, keşfedilen bu yeni kıtadan Osmanlı'nın da haberdar olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Zelan, 2021: 48).

19. Yüzyıl, Osmanlı ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkiler açısından hem nüfus hem de diplomasiyle ilgili olarak önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu ülkelerin günümüzdeki sınırlarını şekillendiren önemli siyasal

değişimler de bu yüzyılın başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın bölgeye olan ilgisi de özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır (Zelan, 2021: 52). Bu ilgi artışının temelini ise Osmanlı'dan Amerika kıtasına yapılan göçler oluşturmuştur. Latin Amerika ülkelerinin emek gücü ihtiyacından dolayı göçmen kabul etmeleri, 19. yüzyılın sonları itibariyle Osmanlı'dan da bu ülkelere göçü teşvik etmiştir (Kaygusuz, 2012: 279). Ekonomik ilerleme amacıyla olan Latin Amerika ülkeleri dış göçü teşvik edici uygulamalarda bulunmuşlardır. Dolayısıyla hem Avrupa ülkelerinden hem de Osmanlı'dan bu ülkelere yoğun göçler yaşanmıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 307). Ancak bu dönemlerde Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan göçlerin, Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçlere nispeten oldukça düşük bir oranda olduğu söylenebilir (Çelik, 1999: 106).

Genel olarak, 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı hakimiyetindeki topraklardan Kuzey ve Güney Amerika'ya yapılan göçler veya göç eden topluluklar için "Câliye" terimi kullanılmıştır. Sonraları bu terim Müslümanların Amerika kıtasına ve Orta Amerika adalarına yaptıkları göçleri de kapsamıştır. Günümüzde ise bu terim sadece, Amerika'ya göç eden Müslümanlar için kullanılır hale gelmiştir (Karpas, 1993: 34-35).

Osmanlı topraklarından Amerika'ya yapılan ilk göçlerin 1820 yılı ve özellikle de 1860'lar sonrası başladığı bilinmektedir (Karpas, 1993: 35). Göçler çoğunlukla, o dönemlerdeki adıyla Biladü's Şam, yani günümüz Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin bölgelerinden yapılmıştır. Göç edenlerin çoğunluğunu ise Hıristiyan Araplar ve Müslümanlar oluşturmuştur. Biladü's Şam'dan ayrıca Dürzi, Yahudi ve Ermeni nüfustan da göçler yaşanmıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 305). Makedonya, Arnavutluk, Trakya da Osmanlı'nın göç verdiği yerlerdendir (Genç, 2017: 508). Ayrıca İstanbul, Anadolu ve Ege adalarında yaşayan Rum ve Ermeni bir miktar nüfusun da Kuzey ve Güney Amerika'ya göç etmiş oldukları bilinmektedir (Pamuk, 2014: 64).

Bahsedildiği üzere, göç hareketlerinde genel olarak iktisadi, siyasi, dini, toplumsal pek çok iten ve çeken faktör rol oynamaktadır. Zamana göre değişiklik görülse de Osmanlı'dan Amerika'ya göçlerin sebeplerini de bu faktörler oluşturmuştur. Göç edenler arasında eğitimlisinden eğitimsizine, fakirinden zenginine kadar çeşitli kesimlerden insanlar yer almıştır. Ekonomide yaşanan darboğazlar, yatırımlardaki yetersizlikler, geleneksel sanatların gittikçe gerilemeye başlaması, filoksera adlı bir hastalıktan dolayı Lübnan'da bağların kuruması, ipek böcekçiliğini sekteye uğratan bir hastalığın ipek sanayisini olumsuz etkilemesi gibi yerel sebeplerin yol açtığı fakirlik ve işsizlik, göçlerin temelini oluşturmuştur. 1911 yılında, İttihat ve Terakki hükümetinin askerliği, Hıristiyanlara da mecburi kılması da özellikle Suriye ve Lübnan'dan yapılan göçleri arttırıcı bir etkide bulunmuştur (Karpas, 1993: 35). Osmanlı topraklarında yapılan misyonerlik faaliyetleri de bu göçlerde etkili olmuştur. Çeşitli kurumlar aracılığıyla sürdürülen misyonerlik faaliyetleri gayrimüslimlere yönelik olsa da zamanla Müslüman nüfusu da etkilemiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 307-308). Amerika'da işçiye olan ihtiyaçtan dolayı yevmiyelerin çok yüksek olması ise göçü çekici kılan başlıca etmenlerden biridir. Amerika'ya göç edip bir süre orada para biriktirerek yurda geri dönenlerin hayat standartlarındaki değişim, bu kişilerin çevrelerindeki de Amerika'ya göçte teşvik edici bir etkide bulunmuştur (Karpas, 1993: 35).

Osmanlı göçmenler, göç ettikleri yerlerde çoğunlukla ticaret, sanayinin çeşitli dalları, dergicilik ve gazetecilik gibi alanlarda faaliyette bulunmuşlardır. Yerleşik ticaretin dışında, seyyar satıcılık da önemli bir faaliyet alanı olmuştur. Büyük bir kısmı Arapça olarak yayımlanan gazetelerin her biri farklı bir dini gruba ait olup, özellikle de göçmenlerin yoğunlukta olduğu Rio de Janeiro, Sao Paulo, New York ve diğer bazı şehirlerde basılmışlardır (Genç, 2017: 508). Yayımlanan bazı gazetelerde Osmanlı aleyhine yazılara da yer verilmesi nedeniyle, Osmanlı yönetimi bu gazetelerin Osmanlı sınırlarından girişlerinin yasaklanması kararı almıştır. Arjantin, Buenos Aires'te Arapça olarak yayımlanan "*ez-Zaman ve Hüsnü'l-Fetât*" gazetesi; Brezilya, Rio de Janeiro'da yayımlanan "*el-Hamra, İstiklâl, el-Efkâr, Amerika ve Feta'l-Benân ve el-Emniyyetül-Arab*" bu gazetelerden bazılarıdır (Kavas, 2016: 221-222).

Tahminlere göre; 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle başlayan ve I. Dünya Savaşı sonrasında da devam eden bu göçler süresince, bir milyondan fazla Osmanlı vatandaşı Latin Amerika'ya göç etmiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 305). Amerika Birleşik Devletleri İstatistik Dairesi verilerine göre, 1869-1915 arasında Anadolu ve Suriye'den Brezilya, Arjantin, Meksika ve Küba gibi Latin Amerika ülkelerine göçler yaşanmıştır (Karpas, 1993: 35). Literatürde yer alan bazı çalışmalara göre göç alan ülkeler arasında Şili, Uruguay, Kolombiya, Peru gibi Latin Amerika ülkeleri de yer almıştır (Baycar, 2008; Cingöz, 2013; Kavas, 2016; Genç, 2017; Tuncer ve Zengin, 2020).

Osmanlı'dan Latin Amerika'ya göç edenler, Osmanlı pasaportu kullandıkları için din ve etnisite ayrımı yapılmaksızın "Los Turcos" (Türkler) "El Turco" (Türk) olarak adlandırılmışlardır (Kavas, 2016: 228; Zelan, 2021: 56). İlk başlarda, yerliler ve siyahlara yönelik kategorilendirme El Turcolar için yapılmasa da "beyaz" olarak da görülmemişlerdir. Sonraları ise Arjantin, Şili, Brezilya gibi ülkelerde, "extanjero" (istenmeyen yabancı) ve "pernicioso" (ziyankâr) ifadeleri kullanılır olmuş, bu durum Osmanlı göçmenleri kimi zaman kimliklerini gizleme durumunda bırakmıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 312). Bunun dışında resmi evraklarda Osmanlı göçmenleri, "arabes" ve "sirios" olarak da adlandırılmışlardır (Genç, 2017: 508).

Osmanlı arşiv belgeleri, Osmanlı otoritelerinin, Amerika kıtasına yapılan göçler nedeniyle bu coğrafyadaki ülkelerde hatırı sayılır bir Osmanlı nüfusunun varlığından haberdar olduklarını göstermektedir (Çiçek, 2012: 73). Bahsi geçen dönemlerde Osmanlı'nın bu kıtaya uzak ve önemsiz bir bölge olarak bakmadığı, ciddiyle yaklaşmış olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Osmanlı vatandaşlarının bu bölgeye yerleşmeye başlaması, Osmanlı yönetiminin bölgeye olan ilgisini artırıcı bir etken olmuştur (Kutlu, 2012: 31-32). Meksika da dahil, Arjantin, Peru, Uruguay, Şili, Kolombiya gibi Latin ülkelerine, Osmanlı tebaasından göç edenlerin sayıca artması ve bu göçmenleri koruyacak konsolosların bulunmaması, devleti göç edilen bu ülkelerin gerekli şehirlerine konsolosluk kurulması kararına yöneltmiştir (Kavas, 2016: 223). Ancak karşılıklı ilişkilerin başlangıcı konusunda, talepkâr olan tarafın çoğunlukla Latin Amerika ülkeleri olduğu ve Osmanlı'nın bu talepler doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. İlişkilerin resmiyet kazanması yönünde Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması yapma talebinde bulunan ilk Latin Amerika ülkesi Brezilya olmuştur (Zelan, 2021: 53). Diğer bazı Latin Amerika ülkeleri de benzer taleplerde bulunmuşlardır.

Osmanlı'dan Arjantin'e Yapılan Göçler

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında, Osmanlı ve Arjantin arasındaki ilk ilişkiler Arjantin, İspanya'ya karşı bağımsızlığını kazanmış genç bir cumhuriyetken Osmanlı ise, yüzlerce yıl hakimiyet sürmüş yorgun bir imparatorlukken gelişmeye başlamıştır (Cingöz, 2013: 23). Yeni kurulan ve kalkınmaya çalışan Arjantin Cumhuriyeti'nin dış ticaret hacmindeki artışlar bu devleti, yabancı ülkelerle siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir. Bu doğrultuda Arjantin, farklı Avrupa ülkeleriyle olduğu gibi Osmanlı Devleti ile de siyasi ve ticari ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Gerileme süreci yaşayan Osmanlı Devleti de yenileşmeye yönelik çabalar içinde olduğu için, dışarıyla ilişkiler büyük önem arz etmiştir (Atakan, 2012: 3). Bu iki ülke ilişkilerinin esasen, ikisinin de var olma mücadelesi içinde oldukları bir dönemde başladığı söylenebilir.

21 Temmuz 1870 tarihinde, Arjantin'in Paris Büyükelçisi Balkari, Osmanlı yönetimine bir mektup yazmış ve ülkesinin, bazı Osmanlı şehirlerinde konsolosluk açma isteğine yönelik talebini bildirmiştir. Bu mektup, iki ülkenin ilişki geliştirmeye başlamasında önemli bir rol oynamıştır. 1872 yılında imzaladıkları ilk ticaret anlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik atılan ilk adımı oluşturmuştur. On beş maddelik bu anlaşmada genel olarak, iki ülke arasındaki dostluğun devamını sağlamaya, karşılıklı haklar verilerek deniz ticaretinin ve serbest dolaşımın rahatlıkla yapılabilmesine, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arjantinliler ve Arjantin sınırları içinde yaşayan Osmanlıların siyasi ve iktisadi açıdan korunmalarına, her iki ülkenin konsoloslarının diğer ülke konsoloslarının sahip olduğu izin ve imtiyazlara sahip olmalarına yönelik bazı hükümlere yer verilmiştir. 1900 Yılı itibariyle başlayan ve iki ülkenin Roma temsilcilerince yürütülen Konsolosluk açılması çalışmalarının sonuçlanması on yıl kadar bir süreyi bulmuştur. Nihayetinde, Osmanlı ve Arjantin Roma Büyükelçilikleri tarafından hazırlanan taslak antlaşma metni, 1909 yılında ilgili ülkelerin yetkilileri tarafından onaylanarak imzalanmıştır (Atakan, 2012: 4-5). Kısa bir süre sonrasında Osmanlı Devleti, Lübnan asıllı Dürzi bir aileden gelen, Fransa ve Brüksel'de konsolosluk deneyimi bulunan Emir Emin Arslan'ı, Arjantin büyükelçiliğine atamıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 311).

Arjantin'e yapılan ilk göçler, önce Osmanlı toprağı iken sonradan Fransız yönetimine giren Suriye ve Lübnan'dan yapılmıştır. Arjantin'e Türk pasaportu ile giren bu göçmenler Müslüman, Hristiyan ve diğer dinlerden olup genelini ise kırsal kesimden gelenler oluşturmuştur. Arjantin'e ilk girişleri, Buenos Aires Limanı'ndan olmuştur. 1891-1926 yılları arasındaki Arjantin devlet istatistiklerine göre; 1891-1900 tarihleri arasında Arjantin'in göç aldığı ülkelere gelenlerin oranları: %65,66 İtalyan, %20,31 İspanyol, %3,95 Fransız, %2,69 Rus, %1,79 Türk ve %5,60 diğer ülkelere göçler şeklindedir (Atakan, 2012: 3). Görüldüğü üzere Türkler, göç eden nüfus oranı olarak, diğer milletlere göre beşinci sırada yer almaktadır.

Farklı kaynaklarda, Arjantin'e göç edenlerin farklı yıllardaki miktarlarına yönelik veriler yer almaktadır. Bir kaynaktan, 1887-1913 yılları arasında Osmanlı'dan sadece Arjantin'e 131.000 kişinin göç ettiği ve göçmenler içinde bekâr olanların oranının evli olanlara oranla daha yüksek olduğundan bahsedilmiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 308). 1908 yılında Buenos Aires'teki Osmanlı göçmenlerin miktarı konusunda bir rapor sunan eski nahiye müdürü Habibullah Efendi, 60.000'lere varan bir göçmen nüfusun bulunduğundan bahsetmiştir. Osmanlı'nın Arjantin'deki ilk konsolosluğunu Emir Emin Arslan Bey ise sunduğu bir raporda, 1911 yılı itibariyle Buenos Aires'teki Osmanlı göçmen sayısını 13.605 olarak belirtmiştir. 1912 yılına ait, Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri arasındaki bir yazışmada ise, Arjantin'deki Osmanlı göçmen miktarı ile ilgili olarak 100.000 kişinin varlığından bahsedilmiştir (Baycar, 2008: 57-58).

Kalkınma ve büyüme amacıyla olan Arjantin Cumhuriyeti'nde, sanayileşen Avrupa'dan gelen göçmenlere daha sıcak bakılmıştır (Cingöz, 2013: 56). 1890 yılında Arjantin'de yayınlanan bir raporda Suriyeli Arap göçmenler ile ilgili olarak şu değerlendirmelere yer verilmiştir; "*Suriyelilerin kendilerine has görünüşleri vardır. Hepimiz onların sokaklarımızda sefil yürüdüklerini, kapıdan kapıya gezdiklerini ve ellerindeki malları sürüklediklerini görürüz.*"

Bazıları bu ticareti şehir merkezlerinde yaparken bazıları uzak yerlere kadar giderek risk almaktadır. Bu tüccarların çoğu, nispeten büyük sermayeyle iş yapan küçük esnaflardır. Küçük bir gözlemden sonra onların ticari olarak bir değer taşımadıkları kolayca anlaşılır. Suriyeli göçmenlerin tüketici olarak rolü minimumdur ve üretici olarak oynadığı rol yoktur. Bu anlamda onların çalışması- faydalı olmaktan çok- aşırı rekabet ile sonuçlanan ve birçok soruna sahip küçük esnaflar olacakları sonucu çıkartılabilir.” (Tuncer ve Zengin, 2020: 310-311). Böyle bir bakış açısı da bulunmakla birlikte, ülkenin ziraat ve ziraat endüstrisindeki gelişimi için, ziraat işlerinde deneyimli Ortadoğulu göçmenler de ülkeye kabul edilmiştir (Cingöz, 2013: 56).

Latin Amerika ülkeleri nezdinde bakıldığında Osmanlı’dan Arjantin’e yapılan göçler, kısmen Suriye’nin iç kesimlerinde yaşayanlar ve çoğunlukla da Lübnanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Arjantin Cumhuriyeti’nde, Osmanlı’dan gelen göçmenler, etnik ve coğrafi farklılıkları belirtilmeksizin, “Turkish” (Türk) olarak kaydedilmişlerdir. 1900’lü yılların başlarına kadar Suriye’den gelen Osmanlı göçmenler Arjantin makamlarınca “Turcos” kategorisine dahil edilmişlerdir. Oysaki Osmanlı’dan Arjantin’e göç edenlerin çoğunluğunu Türkler değil, Maruni Araplar oluşturmuştur (Baycar, 2016: 11-12).

Osmanlı’dan Brezilya’ya Yapılan Göçler

Brezilya da Osmanlı Devleti’nden göç alan Latin ülkelerinden biridir. Brezilya’daki bazı gelişmelere yönelik 1807 yılına ait bir rapor, Osmanlı arşiv kaynaklarında Brezilya ile ilgili en erken tarihli belge niteliğindedir. Bu raporla yönetime, Fransız kuvvetleri tarafından Portekiz Krallığı’nın işgali üzerine, Portekiz Kralı’nın henüz bağımsızlığını kazanmamış olan Brezilya’ya kaçışına yönelik bilgiler iletilmektedir. 19. yüzyılın başlarında, Brezilya ile ilgili böyle bir raporun varlığı, Osmanlı Devleti’nin Brezilya ile olan mesafeye karşın bu coğrafyaya ilgisiz olmadığını göstermektedir. (Kutlu, 2012: 31).

Brezilya, 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar Portekiz’in sömürgesinde kalmış, Portekiz’den bağımsızlığını ise 7 Eylül 1822 tarihinde kazanmıştır (Temel, 2002: 168). Yeraltı ve yerüstü zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen Brezilya, bağımsızlığını kazandığı 1822 yılında bazı büyük çiftlik sahipleri ve bazı tüccarlar dışında yoksul bir halka sahip bir konumda olmuştur. 1834 yılında gerçek bir parlamenter rejime geçen Brezilya, 1840 yılı itibariyle ise iktisadi gelişme politikası uygulamaya başlamıştır. Yoğun işgücü ihtiyacı dolayısıyla, ülkeye yönelik göçleri destekleyici bir yaklaşımda olmuştur. Göçmenlerin gelmesiyle hem nüfusu artmış hem de tarım ve ticaret sektöründe önemli gelişmeler kaydetmiştir. 1914 yılı itibariyle Latin Amerika’daki en gelişmiş ülke olarak görülmesi, Brezilya’nın izlediği göçmen politikasında başarılı olduğunun bir göstergesi olarak nitelenebilir (Temel, 2009: 135).

Osmanlı Devleti-Brezilya arasındaki ilk resmi ilişkilerin 1858 yılında karşılıklı olarak imzalanan ticaret anlaşması ile başladığı söylenebilir. Böyle bir anlaşma talebinin gündeme gelmesi, Brezilya’nın Londra Ortalçisinin, Osmanlı’nın Londra sefirine, Osmanlı Devleti’nin Portekiz ile daha önceden imzaladığı ticaret anlaşmasına benzer bir anlaşmanın kendi ülkesiyle de yapılması talebiyle söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti de bu talebe, Brezilya’nın Güney Amerika’nın en büyük ülkesi olduğu ve böyle bir anlaşmanın Osmanlı ticaretine de faydalı olacağını bildirerek olumlu yaklaşmıştır. Hazırlık aşamalarının tamamlanmasıyla iki ülke arasındaki ilk ticaret anlaşması 5 Şubat 1858 tarihinde imzalanmıştır (Genç ve Bozkurt, 2010: 84). Böylece, Osmanlı Devleti-Brezilya arasındaki ilk ilişkiler, “*Osmanlı-Brezilya Dostluk, İkamet, Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması*” ile resmen başlamıştır. 10 yıllığına imzalanan bu anlaşmada, 11 madde ve bir sonuç yer almıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşmada, daha önceden anlaşma imzaladığı diğer devletlere tanıdığı hakları Brezilya’ya da tanımıştır. Anlaşmanın serbest ticaret anlayışına dayanması ve geniş haklar tanımına rağmen Osmanlı’da bulunan Brezilya vatandaşı Brezilya’da bulunan Osmanlı vatandaşına göre oldukça düşük bir oranda kalmıştır. İkili ilişkiler açısından bakılırsa, Brezilya-Osmanlı Devleti arasındaki iktisadi ilişkiler, Avrupa ülkeleriyle kıyaslanırsa çok fazla gelişmemiştir. Bahsi geçen anlaşma, taraflardan herhangi biri fesih yoluna başvurmadiği için, Osmanlı Devleti’nin 7 Şubat 1912’de anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmesine kadar yürürlükte kalmıştır (Temel, 2002: 168; 171). Osmanlı Devleti’nin anlaşmayı feshetmesinde, bu anlaşmanın Osmanlı tebaasının hukuki haklarını ve devletin menfaatlerini koruyamaz hale geldiği düşüncesi etkili olmuştur (Genç ve Bozkurt, 2010: 84).

Osmanlı Devleti’nden Latin Amerika ülkelerine yönelik göçlerde Brezilya’ya özellikle Suriye’nin iç kısımlarından göçler yaşanmıştır (Baycar, 2016: 12). Suriye’nin yanı sıra, Lübnan ve Filistin’den de göçler yaşanmıştır (Temel, 2009: 126). 1888 yılında Brezilya’da, kölelik resmen kaldırılmış ve bu durum tarımsal alanda önemli ölçüde emek açığı doğurmuştur. Devletin izlediği göç politikası doğrultusunda bu açık, dışarıdan göçle gelen işgücüyle kapatılmaya çalışılmıştır (Genç ve Bozkurt, 2010: 84). Brezilya hükümeti, ülke açısından kahve tarım ve ticaretinin önemi dolayısıyla, ülkeye tarım işçisi, çiftçi getirmeye çalışarak kahve ihracatını arttırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, Avrupa’da çeşitli propaganda faaliyetleri, Brezilya lehine, kahveye ilişkin bilimsel toplantılar, konferanslar verdirtme, gazetelerde ilanlar yayınlama şeklinde pek çok girişim içinde olmuştur. Brezilya’ya gelecek çiftçilerin yol masrafının karşılanmasından, ücretsiz tarım aleti sağlanacağına, toprak dağıtılacağına kadar pek çok vaatte

bulunması da bu girişimlerdenidir (Temel, 2009: 126). Ülkeye girişte pasaport zorunluluğunun olmaması, hüviyeti gösteren resmi bir belgenin yeterli görülmesi, ülke vatandaşlığına geçilmesinde ve pasaport verilmesinde dahi herhangi bir engel ile karşılaşılmasının Brezilya'ya göçü daha cazip hale getirmeye çalıştığı uygulamalardanidir (Genç ve Bozkurt, 2010: 74). Brezilya'nın Osmanlı Devleti'nde bulunan Mansure, Tanta, Kahire ve Yafa konsoloslukları da dini ve etnik farklılıkları kullanmak suretiyle, Ortadoğu'dan Brezilya'ya göçü teşvik edici çalışmalarda bulunmuşlardır (Temel, 2009: 126). Genel göç trendi içinde Brezilya, diğer göç alan ülkelerden ABD ve Arjantin'den sonra üçüncü sırada yer almış olup, Osmanlı vatandaşlarının da yoğun olarak göç ettikleri Latin Amerika ülkelerinden biri olmuştur (Genç ve Bozkurt, 2010: 84).

Brezilya'ya Avrupalı göçmenlerin sevinde, hükümetler ve taşıyıcı şirketler Brezilya'ya ne kadar göçmenin ne şekilde sevk edileceğine, hangi şehirlere gideceklerine yönelik planlamalar yapmışlardır. Osmanlı göçmenlerine yönelik böyle bir planlama olmadığı için, Osmanlı göçmenleri yolculukları esnasında da varmaları sonrasında da sıkıntılar yaşamışlardır. Dillerini, adetlerini bilmedikleri yeni bir yere göçleri hem yolculuk esnasında hem de sonrasında bazı dolandırıcılıklara maruz kalmalarına yol açmıştır. Osmanlı Hükümeti yaşanan mağduriyetler karşısında Arapça, Türkçe ve Fransızca öğütlerin bulunduğu broşürler bastırarak göçmen acentelerine ve nakilde vasıta olan vapurlara asılmasını sağlayarak bu konuda tedbir almaya çalışmıştır (Temel, 2009: 128).

1878 tarihinde, Osmanlı Devleti'nin Brezilya'da henüz bir konsoloslugu olmadığı için, buradaki vatandaşların sorunlarının çözülmesinde Washington sefaretini faaliyette bulunmuştur. Ancak Fransa'nın bu durumdan yararlanarak, özellikle Brezilya'daki Suriye ve Lübnanlı gayr-i Müslim Osmanlı vatandaşları üzerinde nüfuz kurmaya çalışması, Rio de Janeiro'daki Fransız konsolosluginun Brezilya'ya göç etmiş olan Suriyelileri himayesi altına aldığı ilan etmesi Osmanlı Devleti'ni oldukça rahatsız etmiştir. Ayrıca, talep edenlere Fransız pasaportunun veriliyor oluşu da pasaportsuz bir şekilde firar eden Osmanlı vatandaşlarının, Fransız pasaportuyla, Fransız vatandaşı gibi ülkeye girebilecek olmaları durumu da Osmanlı için rahatsızlık verici olmuş ve hükümeti bazı girişimlerde bulunmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti 1898 yılında, Rio de Janeiro'ya bir fahri şebender atamıştır. Bu atama Osmanlı Devleti'nin Brezilya'da fahri konsolosluk düzeyinde, yetersiz bir şekilde temsili niteliğinde olmuş, Osmanlı Devleti'nin temsil gücünü arttırabilmesi ancak, 30 Ocak 1908 tarihli padişah iradesiyle, Cebel-i Lübnan'ın eski mutasarrıflarından Muzaffer Paşa'nın oğlu Fevaid Bey'in Brezilya'ya baş şebender olarak atanması ile gerçekleşmiştir (Genç ve Bozkurt, 2010: 85).

Literatürde, farklı yıllar arasında Osmanlı'dan Brezilya'ya göç edenlerle ilgili olarak bazı rakamlar verilmiştir. Bu kaynaklardan birinde, 1850-1924 yılları arasında göç edenlerin sayısı yaklaşık 105.000 olarak verilmiş olup, en yoğun göçlerin 1896-1915 yılları ile I. Dünya Savaşı'nı takiben 1920-1924 yılları arasında yaşandığı belirtilmiştir (Temel, 2009: 128-129). Bir diğer kaynakta ise, Brezilya'ya göç edenlerin sayısı 1881-1900 yılları aralığında 1.654.101 kişi, 1901-1914 yılları aralığında 1.252.678 kişi ve 1915-1920 yılları arasında ise 189.417 kişi olarak gerçekleşmiştir (Genç ve Bozkurt, 2010: 84). Bir başka kaynağa göre ise, 1897-1915 yılları arasında Brezilya'ya Suriye, Anadolu ve Filistin'den 45.000 kişi göç etmiştir (Karpas, 1993: 35). Görüldüğü üzere, farklı kaynaklarda nüfus verileri ile ilgili farklı rakamlardan bahsedilmekte olup tahmini değerlere de yer verilmiştir.

Osmanlı'dan Brezilya'ya ilk göçler, Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz dağılmadığı tarihlerde başladığı için ve göçmenler Osmanlı pasaport ve kimliği ile giriş yaptıkları için diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, dini ve etnik kimliklerine bakılmaksızın "Türk" (Turco) olarak adlandırılmışlardır (Tuncer ve Zengin, 2020: 311). Göçmenler, Brezilya'ya vardıkları ilk dönemlerdeki iklim, yiyecek, yaşam şekli ve alışkanlıklar, iş yaşamı ile ilgili karşılaştıkları farklılıkları sonraki yıllarda aşarak, gittikleri ülkeye daha fazla entegre olmuşlar ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamışlardır. Önemli miktarlarda sermaye birikimi de sağlayan Osmanlı göçmenleri Brezilya'da sadece iş yaşamında değil, ülke basınında ve iç politikasında da etkili konumlarda yer almışlardır (Temel, 2009: 135-136).

Osmanlı'dan Şili'ye Yapılan Göçler

Osmanlı Devleti'nin göç verdiği ve ilişkilerini kurumsallaştırma yönünde adım attığı Latin Amerika ülkelerinden biri de Şili'dir (Kaygusuz, 2012: 273). 20. Yüzyılın başlarında, Brezilya ve Arjantin dışındaki Latin Amerika ülkelerinde Osmanlı'nın herhangi bir temsilciliği bulunmamıştır. Temsilcilik olmayan yerlerdeki Osmanlı göçmenlerle ilgili konularda yabancı ülke temsilcilikleri vasıtasıyla çeşitli çözümler sunulmaya çalışılmıştır. Sunulan çözümlerin yetersiz kalması hem Osmanlı vatandaşları hem de bazı devlet yetkililerince gündeme getirilerek, çözülmesi istenilen bir sorun olmuştur. Devlet buradaki vatandaşları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı gibi bu göçmenlerin yanında da olamamıştır. Devletin gerekli desteği göremeyen göçmenler himaye konusunda farklı kanallar aramaya yönelmişlerdir (Genç, 2017: 509-511).

İki ülke arasında temsilcilik açılmasına yönelik diplomatik ilk temaslar 1911 yılında başlamış ve 1913 yılında "Kapitülasyon usulünden âri" olmak üzere hazırlanan Konsolosluk Protokolü Anlaşması onaylanarak yürürlüğe

girmiş, böylece resmi anlamda ilk ilişkiler başlamıştır (Genç, 2017: 517). Bununla birlikte, Osmanlı arşivlerinde yer alan ve Şili’de süren iç savaşla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren 14 Temmuz 1891 tarihli bir rapor, Osmanlı’nın bu tarihlerde Şili’deki siyasi gelişmeleri takip ettiğini göstermektedir. Raporda Şili’den, Latin Amerika’da yeni kurulan devletlerden en istikrarlısı, Brezilya ve Arjantin’e kıyasla, karışıklıklardan genel olarak uzak duran ve mali itibarını koruyan bir ülke olarak bahsedilmiştir. Ayrıca Şili’nin askeri zaferleri övülmekle birlikte, ülkenin yaşadığı iç savaşla Latin Amerika’daki genel siyasal istikrarsızlığın içine girdiği, en büyük nedenin ise askeri bir yönetim ve diktatörlerin keyfi yönetimlerinin olduğu belirtilmiştir (Kaygusuz, 2012: 282-283).

Şili bağımsızlığını, 19. yüzyılın başlarında, 1818 yılında kazanmıştır (Yılmaz, 2017: 435). Bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet olarak Şili de Brezilya ve Arjantin gibi, göçleri desteklemek amacıyla vatandaşlık verme yoluna gitmiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 307). Bu doğrultuda Şili hem Osmanlı Devleti’nden hem de Avrupa ülkelerinden yapılacak göçlere olumlu yaklaşmıştır. Osmanlı’dan diğer Latin Amerika ülkelerine yapılan göçlere neden olan sosyo-ekonomik, siyasi ve dini olmak üzere çeşitli itici ve çekici faktörlerin, Osmanlı’dan Şili’ye yapılan göçlerde de etkili olduğu söylenebilir (Genç, 2017: 504).

1840 ve I. Dünya Savaşı arasındaki süreçte Şili’ye göç eden Avrupalı sayısı yaklaşık 100.000 kişiye ulaşmış olup, göçlerin önemli bir kısmı Almanya, İspanya ve İtalya’dan yapılmıştır. Dışardan gelecek göçlere olumlu yaklaşımın birlikte Şili’de, Avrupa’dan yapılan göçlere daha sıcak bakılmıştır (Genç, 2017: 504). Çünkü, Avrupa’dan gelen göçmenlerle sanayileşmenin gerçekleşeceğine inanılmıştır. Sanayileşmeye yönelik deneyime sahip olmadıkları düşüncesinden dolayı, Osmanlı’dan giden göçmenlere ilk etapta olumsuz yaklaşmıştır. Osmanlı göçmenleri içinde çoğunluğu oluşturan ve ağırlıklı olarak ticaret ile uğraşan Araplar, ilk göç dalgası sonrasında, mensup oldukları din fark etmeksizin Latin Amerika’da istenmeyen göçmenler olarak görülmüşlerdir. Arap göçmenlerle ilgili bu olumsuz bakış açısı Brezilya, Şili ve Arjantin’deki gazetelere de yansımıştır. Şili’de, 1911 yılında yayınlanan El Mercurio adlı bir gazetede Arap göçmenler hakkında şöyle bir yazıya yer verilmiştir: “İster Muhammedi olsunlar ister Budist olsunlar, çok uzaklardan pis kokuları burnumuza gelmekte, Konstantinapolis’in uyuz köpeklerinden daha uyuzlar. Ülkeye özgürce girip çıkmaktalar ve bu köpekler istedikleri gibi hareket edip tüm haklardan faydalanmaktalar, zira hiç kimse kendilerine nerden gelip nereye gittiklerini sormuyor. Dahası doğunun pis, iğrenç, mistik hastalıklarından ülkemize getirip getirmediğini kimse sorgulamıyor ve hiç kimsenin de umurunda değil.” (Tuncer ve Zengin, 2020: 310). Şili’deki bir gazetede yer alan böyle bir yazı, Osmanlı’dan göç eden Arap göçmenlere hissedilen olumsuz duyguların derecesini gösterir niteliktedir.

20. Yüzyılın başlarından itibaren ise, özellikle Arjantin’in yanı sıra Şili’nin de izlediği göçleri destekleyici liberal göç politikasından zamanla vazgeçilmeye başlanmıştır. Bu yöndeki değişim öncelikle Asyalılara karşı etnik ayrımcılığa dayanan politikalar şeklinde gerçekleşmiş, I. Dünya Savaşı’na doğru ise, 19. yüzyılın ortaları itibariyle olumlu bakılan Avrupalı göçmenlere de olumsuz bir bakış gelişmeye başlamıştır. Bunda 1890’larla birlikte, her iki ülkenin şehirlerinde göçmenler kaynaklı sosyal sorunların artması önemli bir etken olmuştur (Genç, 2017: 507).

Şili’de yapılan 1854 yılına ait nüfus sayımında, iki Türk ve bir Mısırlı olmak üzere tutulan bir kayıt, Şili’deki Osmanlı varlığına ilişkin en erken tarihli bir kayıt olarak değerlendirilebilir. Osmanlı’dan Latin Amerika’ya yapılan göçlerin 1870’ler sonrası artmaya başladığı düşünüldüğünde bu kayıt istisnai bir örneği teşkil etmektedir. 1865 tarihli Şili nüfus sayımında bu üç kişinin kaydının devam ettiği görülürken, 1875 tarihli sayımda ise bu üç kişiye bir kişi daha eklenmiş ve mevcut Osmanlı vatandaşı sayısı dörde çıkmıştır. 19. Yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı gibi Osmanlı’dan Şili’ye göç edenlerin miktarında önemli bir değişiklik olmuştur. 1895 Tarihli Şili nüfus sayımında 105 Osmanlı göçmen kayıtlı iken, 1907 yılında bu sayı 1.745 kişiye ulaşmıştır. Dini ve etnik farklılıklar gösteren Osmanlı göçmenler içinde; Rum Ortodokslar, Rum Katolikler, Maruniler, Dürziler ve Müslümanlar yer almıştır (Genç, 2017: 512).

Genel olarak tüm Latin Amerika ülkelerine olduğu gibi Şili topraklarına göçler de çoğunlukla, Osmanlı’nın Ortadoğu bölgelerinden gerçekleşmiştir (Genç, 2017: 504). Bu göçmenlerden Türk, Suriyeli ve Lübnanlı Osmanlı vatandaşları Arjantin, Brezilya gibi Latin ülkelerini daha fazla tercih ederlerken, Filistinli vatandaşlar ise çoğunlukla Şili’ye göçü tercih etmişlerdir (Baycar, 2016: 12). Şili’ye ilk gidişleri 1880’li yıllara dayanan Filistinli göçmenler başlangıçta Buenos Aires ve Sao Paulo’ya gitmişlerdir. Ancak bu şehirlerde hem sayıları hem de toplumsal örgütlenme düzeyleri daha yüksek olan, başta Suriyeli ve Lübnanlı göçmenler ve diğer Arap göçmenlerle bir rekabet içine girmeme doğrultusunda Şili gibi daha küçük ülkelere yönelmişlerdir. Hatta kuzey istikametinde devam eden bazı göçmenler Peru, Bolivya, Ekvador gibi ülkelere kadar gitmişlerdir (Kaya, 2020: 60). Filistinliler, II. Dünya Savaşı sonrasında da Latin Amerika’ya doğru göçe yönelmişlerdir. 21. yüzyılın ilk yarısı itibariyle Şili’deki Filistin asıllı nüfusun 300.000 veya üstünde olduğu yönünde bir tahminde bulunulabilir (Kavas, 2016: 229).

Çoğunluğunu, Filistinli-Arap göçmeninin oluşturduğu Şili’deki Osmanlı göçmen nüfusu ekonomik faaliyetlerini öncelikle Santiago’da sürdürüp geliştirmişler ve Şili’de kalıcı bir yerleşim sürecinin oluşmasına hız kazandırmışlardır

(Kaya, 2020: 67). Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde yaşayan Osmanlı vatandaşları gibi Şili'deki Osmanlı göçmenler de Balkan ve Trablusgarp Savaşları gibi, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle yaptığı savaşlarda, maddi ve manevi çeşitli yardımlarda bulunmaya çalışmışlardır (Genç, 2017: 514).

Şili ve Osmanlı Devleti arasındaki resmi ilişkiler, Şili'ye yapılan Osmanlı göçlerinden daha geç bir tarihte başlamıştır (Genç, 2017: 514). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk Latin Amerika ülkesi ise Şili olmuştur. 30 Ocak 1926 tarihli Şili ile Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla iki ülke arasındaki resmi ilişkiler başlamıştır. Türkiye'nin Şili büyükelçiliği de Türkiye'nin Latin Amerika'daki ilk büyükelçiliklerinden biri olmuştur (Zelan, 2021: 57).

Osmanlı'dan Küba'ya Yapılan Göçler

16. Yüzyıl'da, Osmanlı Devleti ve İspanya arasındaki savaşlarda esir düşenlerden düşman kadırgalarında forsa olarak kürek çekmeleri şeklinde yararlanılmıştır. Bir göç hareketi şeklinde olmasa da Küba topraklarına ayak basan ilk Osmanlılar, İspanya'ya esir düşen bu forsalar olmuştur. San Agustín adlı bir İspanyol kadırgasının kayıt defterinde Müslüman olarak kaydedilen 44 forsanın yaşları, adları, fiziksel özellikleri, geldikleri yerler gibi bilgilerine yer verilmiştir. “Ysayn de Metexeli (Midillili Hüseyin), Rexefe de Anadolía (Anadolulu Recep), Beli de Anadolía (Anadolulu Veli), Dargute de Mar Negro (Karadenizli Turgut) bu defterdeki kayıtlara örnek gösterilebilir (Reyes, 2010: 28-29).

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan bazı belgelere göre, Osmanlı'dan bir Latin Amerika ülkesi olan Küba'ya göç niteliğindeki ilk hareketler ise, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla gerçekleşmiştir. Bulduğu coğrafyada ticari bir öneme sahip olan Küba, Osmanlı Devleti'nin ilgisini de bu dönemlerde çekmeye başlamıştır (Çiçek, 2012: 77). Nitekim Küba, İspanya idaresindeyken Osmanlı Devleti'nin Washington Sefareti tarafından İstanbul'a, Küba'nın jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı Havana'ya bir Fahri Baş Şehbender atanması tavsiye edilmiş ve öneri olarak da John Grandi'nin ismi verilmiştir. Daha sonrasında ise, 1890 yılı başlarında, İspanya'daki Osmanlı diplomatları tarafından Havana'da Fahri Baş Şehbender olarak, Quirico Gallostra'nın görevlendirilmesi İstanbul'a iletilmiş ve Gallostra İstanbul'dan onay aldıktan sonra Küba ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde bir köprü görevi görmüştür (Dilek, 2016: 479-480).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl sonlarında Küba'da yaşanan bağımsızlık mücadelesi ile ilgili haberler ile İspanya'nın Küba konusunda aldığı tedbirleri yakından takip etmeye çalışmıştır. Bu maksatla da Enver Paşa, çatışmaların şiddetli olduğu bir esnada gözlemci olarak Küba'ya gönderilmiştir. Gitmesinden kısa bir süre sonra ise, bir çatışmada denk gelen kurşunla yaralanan Enver Paşa Washington'a dönmek durumunda kalmıştır (Reyes, 2010: 94). Küba'daki mücadelenin yakından takip edilmesi amacıyla, üst düzey bir askeri yetkilinin Küba'ya gönderilmesi, devletin izlediği çok yönlü dış politikanın bir gereği olarak uzak bölgelerle de ilgilendiğinin bir göstergesi olarak nitelenebilir (Dilek, 2016: 480).

Osmanlı Arşivleri'nde yer alan 10 Şubat 1868 tarihli ve Hariciye Nezareti Tercüme Odası çıkışlı bir belge, Küba ile ilgili en eski tarihli resmî belge niteliğindedir. Bu belge, İspanya Elçiliği'nin Osmanlı İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu resmi bir yazının çevirisidir. Belgede; “*Haşmetli Kraliçe Hazretlerinin Mayıs'ın on dördü tarihli emirleri gereğince, gerek bağlı olduğum devlet vatandaşlarının ve gerek yabancı devletlerin vatandaşlarının Küba adasına pasaportsuz gitmelerine şimdiye kadar izin verilmişti. Ancak Kraliyet hükümeti tarafından bu uygulamanın kaldırılmasına karar verilmiştir. Bundan sonra Küba adasına gidenlerin her giriş yaptıklarında gereken pasaportu almaları gerektiğinden, adaya gidecek olan Osmanlı tebaası mensuplarının bilgilendirilmeleri gerekmektedir.*” İspanya'nın, sömürgesi olan Küba'yı kontrol etmede sorun yaşamamak için böyle bir karar aldığı söylenebilir (Çiçek, 2012: 70).

1890'lı yıllara kadar Osmanlı'dan Amerika kıtasına daha küçük ölçekli olarak yapılan ilk göçler, 1878-1879 yılları itibarıyla ağırlıklı olarak Güney Amerika ve Karayipler istikametinde artış göstermeye başlamıştır. Ancak İspanya, 1891'den sonra Küba ve Filipinler'e yönelik Osmanlı göçlerine yasak getirerek önlem almaya çalışmıştır. İspanya Hükümeti'nin bu hareketi İstanbul'a bildirilmiş ve İstanbul'dan da Madrid Sefaretine, bu yerlere gidecek olan Osmanlı vatandaşlarının pasaportlarına vize verilmemesi hususu iletilmiştir (Dilek, 2016: 476). İspanya'nın almış olduğu bu yasaklama kararının bir sonucu olarak Osmanlı'dan Amerika kıtasına olan göç akışı, Kuzey Amerika istikametine doğru kaymaya başlamıştır. Bu dönemde giden göçmenler çoğunlukla eğitimli kesimlerden olup, eğitim ve ticaret amacı ile gitmişler ve kısa zamanda tekrar dönme niyeti içinde olmuşlardır (Şıvgın ve Günaydın, 2015: 2).

Osmanlı'dan Küba'ya göç edenlerin miktarı konusunda literatür kaynaklarında farklı yıllara ait veriler bulunmaktadır. Bir kaynağa göre, 1869-1900 yılları arasında Küba'nın Havana limanına Osmanlı'dan 800 Arap asıllı vatandaş giriş yapmıştır (Reyes, 2010: 40). Farklı bir kaynaktan ise, 1890 yılı başları itibarıyla Osmanlı tebaasından

yaklaşık 4000 kişinin Küba’da ikamet ettiğinden bahsedilmiştir (Dilek, 2016: 476). Bir başka kaynakta da Suriye, Anadolu ve Filistin’den Küba topraklarına göç edenlerin sayısı 4500 olarak verilmiştir (Karpat, 1993: 35).

Küba’ya göçlerde izlenen rotanın ilk ayağını, Barselona, Kadiz ve Sanender gibi İspanya limanları oluşturmuştur. Santiago da göçmenlerin giriş yaptığı bir başka önemli limandır. Göç edenlerden bazıları, Küba’ya yerleşmek amacıyla değil, diğer Latin Amerika ülkelerine geçebilmek amacıyla gitmişlerdir (Reyes, 2010: 40). Bu nedenle de gidenlerin sayısı net olarak bilinmiş olsa dahi bu göçmenlerden ne kadarının Küba’da ikamet etmeyi ne kadarının diğer ülkelere geçmeyi tercih etmiş olduklarının bilinmesi, Küba’da o dönemlerdeki Osmanlı nüfusun miktarının öğrenilmesi açısından oldukça önemlidir.

Küba’da ikamet eden Osmanlı göçmenlerin büyük bir kısmı, tekstil ticareti ile uğraşmışlardır. Bu alanda seyyar satıcılıktan başlayıp sonrasında küçük işletmelere sahip olmuşlar, daha sonrasında ise ihracatçı olarak devam etmişlerdir. Osmanlı göçmenlerden birçoğu, Küba’nın bağımsızlık mücadelesine askeri güç olarak da destek vermişler, Küba’nın sorunlarının dışında kalmamışlardır (Reyes, 2010: 42-43).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, nüfus hareketliliği konusunda denetleyici bir tavır içinde olmuştur. Bu tavrın altında, askeri güç, vergi toplama, üretimin devamı gibi önceliklerde olumsuzluklar yaşanmaması amacı yatmaktadır. Ayrıca verilen göçlerle, göç alan ülkelerin güç kazanmaları da istenmemiştir. Ancak, özellikle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları itibarıyla her anlamda güç kaybeden Osmanlı Devleti, kaynak ve pazar arayışı içindeki sanayileşen Avrupa ülkeleri arasında bir rekabete konu olmuştur. Bu rekabetin bir sonucu olarak, Osmanlı’nın uzunca yıllar her alanına nüfuz etmiş olan etnik ve dini çeşitlilik kullanılarak, Osmanlı’nın varlıklarından yararlanılmaya çalışılmıştır. Dini ve etnik unsurlara yönelik uygulanan misyonerlik faaliyetleri, ekonomik, sosyal, siyasal ve dini farklı faktörlerle de birleşince, öncelikli olarak gayr-i müslim kesimden ve sonrasında Müslüman tebaadan da ülke dışına göçlerin yaşanmaya başlamasında etkili olmuştur. Ülke dışına çıkışları sıkı bir şekilde denetleyen Osmanlı Devleti’nde, Osmanlı kimlik ve pasaportu ile çıkışlar ile ülkeden kaçak yollarla çıkışlar söz konusu olmuştur. Özellikle Osmanlı liman kentlerine gelen Avrupa bandralı ticaret gemileri vasıtasıyla gerçekleştirilen ülke dışına kaçak yollardan çıkışlara yeterli çözümler üretilmediği ve çok sayıda göçmenin bu yoldan ülke dışına çıktıkları görülmektedir.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları, Osmanlı Devleti’nin etnik ve dini kimlik üzerinden nüfus kaybettiği gibi ekonomik ve askeri gelişmelerden dolayı da nüfus kaybettiği dönemler olmuştur. Göç edenler için askeri, iktisadi, siyasi, dini, toplumsal olmak üzere pek çok faktör etkili olmuş ve yasal veya kaçak olarak Osmanlı tebaasından önemli oranlarda bir nüfus miktarı dünyanın farklı kıtalarına göçe yönelmişlerdir. Bu kıtalardan biri de Amerika kıtası olmuştur. Amerika kıtasının güneyine yani Latin Amerika ülkelerine göçlerin de var olduğunu görmek, mesafelerin uzaklığından dolayı ilk başta şaşırtıcı gelse de arşiv belgeleri, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı tebaasından bu coğrafyaya yapılan göçleri gösteren belgeler içermektedir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu Latin Amerika ülkelerindeki emek açığı, bu ülkeleri göçü destekleyici politikalara yöneltmiştir. Yoğunluğu veya nadirliği bir kenara bırakılırsa, Osmanlı’dan Latin Amerika ülkelerine yönelen göçlerin Arjantin, Brezilya, Şili, Küba, Venezuela, Peru, Uruguay, Meksika, Kolombiya gibi farklı Latin Amerika ülkelerine yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı’dan daha yoğun göç aldığı görülen Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba ülkelerine yapılan göçler ve bu ülkelerle Osmanlı Devleti’nin Osmanlı göçmenler dolayısıyla kurduğu ilişkilerin gelişme süreci incelenmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu konu ile ilgili olarak ilk resmi temaslarda bulunduğu Latin Amerika ülkesinin, Osmanlı tebaasının yoğunlukla göç ettiği ülkelerden biri olan Brezilya olduğu görülmektedir. Konu bağlamında ele alınan ülkeler açısından bakıldığında Brezilya ve Arjantin’in, Şili ve Küba ülkelerine nazaran daha fazla göç alan ve resmi ilişkilerin daha erken başlatıldığı Latin Amerika ülkeleri oldukları söylenebilir.

Dini ve etnik aidiyetlerine bakılmaksızın Osmanlı’dan Latin Amerika ülkelerine göç edenler “Los Turcos” (Türkler), “El Turco” (Türk) olarak adlandırılmışlardır. Bu ülkelere yerleşen Osmanlı göçmenlerin çoğunluğunu Suriyeli, Lübnanlı ve Filistinli Arap göçmenler oluşturmuştur. Özellikle göç ettikleri ilk yıllarda bu göçmenler, göç ettikleri ülkelerin vatandaşlarının olumsuz nitelendirmeleri ve ön yargılarına maruz kalmışlar, özellikle Müslüman göçmenler kimi zaman kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Genellikle seyyar satıcılık yaparak ticarete atılan bu göçmenlerden, gittikleri ülkelerde önemli siyasi kariyerler edinenler olduğu gibi başka alanlarda başarılı kariyerler edinenler de olmuştur.

Osmanlı Devleti, Osmanlı tebaasından Latin Amerika’daki bu ülkelere göçlere olumsuz bir yaklaşım içinde olmuştur. Göç edenlerin, gittikleri ülkenin vatandaşlığına girip geri dönmeleri halinde, vatandaşlıklarının kabul edilmeyeceği yönünde engelleyici kararlar almaya çalışmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin, bu ülkelere göç etmiş, sayıları oldukça artmış olan bu vatandaşlarının gittikleri ülkede kendilerini sahipsiz hissetmemeleri ve haklarını koruma adına, bu ülkelere gelen resmi ilişkiler kurma taleplerine olumlu karşılıklar verdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. ve Özbay, R. D. (2015). “İktisadî ve Siyasî Etkenlerle Osmanlı’da Dış göç: 16. Yüzyılda Mühimme Defterlerinde”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 30. Sayı, 2015/1, 397-424
- Atakan, Ş. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu ile Arjantin İlişkilerinin Başlangıcı”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 1-27, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Baycar, M.K. (2008). *Ottoman Emigration to Argentina 1870-1914*, Bogazici University, Master of Arts in History.
- Baycar, M.K. (2016). “Küresel Göç Çağında Osmanlı Transatlantik Göçleri ve Sebepleri (1870-1914)”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt:21, Sayı: 40 (2016/1), 1-32.
- Cingöz, S.C. (2013). “Osmanlı Arjantin İlişkileri (1840-1918)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Çelik, G. (1999). “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı 6, 49-110.
- Çiçek, N. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu ve Küba İlişkilerinin Başlangıcı”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 63-118, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Dilek, M. S. (2016). “Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti-Küba Siyasi İlişkileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2): 467-492.
- Doğan, A. (2016). “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyılın Sonları ve 20. Yüzyılın Başları İtibariyle Mersin Limanı’nda Kaçakçılık Sorunu”, *International Conference of Strategic Research in Social Science and Education (ICoSReSSE)*, 14-16 Ekim 2016, 1091-1112, Antalya.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erdem, G. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu ile Venezuela Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 321-437, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Genç, H. (2017). “Küresel Göç Dalgası Döneminde Osmanlıların Latin Amerika’ya Göçü: Şili Örneği”, (Ed. İsmail Ermağan), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*, 504-518, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Genç, H. & Bozkurt, İ. M. (2010). “Osmanlı’dan Brezilya ve Arjantin’e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 71-103.
- Karpat, K. (1993). “Câliye” Maddesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7. Cilt, 34-38, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavas, A. (2016). “Osmanlı Topraklarını Nüfus Bakımından Boşaltma Girişimi”, (Ed. Abdülatif Çeviker-Faruk Bal), *Türk-İslam Dünyasında Göç ve Göç Yönetimi*, 207-231, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- Kaya, N. G. (2020). “Transnasyonalizm ve Diaspora: Şili’deki Arap-Filistin Toplumu”, Ankara Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- Kaygusuz, Ö. (2012). “Osmanlı Devleti ile Şili Arasında Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 273-319, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kutlu, M. N. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu-Brezilya İlişkilerinin Başlangıcına Dair Bir Deneme”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 29-62, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, II. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reyes, Y. B. (2010). “Osmanlı İmparatorluğu ile Küba Arasında Köprü Oluşturan Olaylar”, Ankara Üniversitesi, SBE, Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- Şıvgın, H. & Günaydın, M. (2015). “Amerika’dan Osmanlı Devleti’ne Ermeniler’in Geri Dönüşleri (1908-1914); Tabiiyet, Emlâk ve Arazi Meselesi”, *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 16, 1-40.
- Tabakoğlu, A. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi*, 13. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Temel, M. (2002). “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Brezilya İlişkileri”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 167-189.
- Temel, M. (2009). “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa’dan Brezilya’ya Yönelik Göçler”, Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 2, 123-136.
- Tuncer, F. F. & Zengin, M. (2020). “Unutulan Göçmenler El Turcolar: Osmanlı Dönemi Suriye Bölgesinden Latin Amerika’ya Yapılan Göçler ve Etkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı 70, 304-314.
- Yenal, O. (2003). Cumhuriyet’in İktisat Tarihi, 1. Basım, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Yılmaz, S. (2017). “ABD’nin Arka Bahçesi Latin Amerika: Askeri Müdahaleler ile Dayatılan Sömürü Düzeni”, (Ed. İsmail Ermağan), Dünya Siyasetinde Latin Amerika, 432-455, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Zelan, M. (2021). “Türkiye’nin Yumuşak Gücünün Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi: Latin Amerika Örneği”, Ufuk Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.

Metaverse Sanal Evren Projelerinin Gayrimenkul Sektörü Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*

The Effects of Metaverse Virtual Universe Projects on The Real Estate Sector: An Assessment on Turkey

ÖZET

Sanal evren olarak tanımlanan “metaverse”, özellikle son günlerde avantajları ve dezavantajları açısından çokça tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Meta” ve “Evren” terimlerinin birleşimiyle ortaya çıkan bu kavram sanal ve gerçek dünyanın füzyonu olarak da tanımlanabilmektedir. Metaverse sanal evreninde insanlar, sanal temsilcileri olan avaturları ile var olmakta, aynı zamanda diğer kullanıcıların avaturları ve evrende yer alan dijital nesnelere de etkileşim içerisine girebilmektedir. Dolayısıyla metaverse, özellikle e-ticaret, oyunlar, sosyalleşme, eğitim, sağlık, finans, gayrimenkul gibi çeşitli projelerde kullanılmaktadır. Bu projeler içerisinde gayrimenkul sektöründeki gelişmeler ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu projeler kapsamında işletmeler ve bireyler özellikle kripto paralar kullanarak gayrimenkul yatırımları yapabilmektedir. Günümüzde global işletmeler bu evrende gayrimenkul alımları yaparak ziyaretçilerine ve müşterilerine farklı deneyimler sunarak ülkelerin ekonomik büyümelerinde de belirleyici rol oynamaktadır.

Bu çalışmada sanal evren metaverse projelerinin Türkiye ekonomisi gayrimenkul sektörüne arz yönlü etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nitel veri toplama aracı olan “görüşme” türlerinden “yarı-yapılandırılmış görüşmeler” tekniği tercih edilmiştir. Ayrıca “kartopu” ya da “zincir örnekleme yöntemi” kullanılarak gayrimenkul sektöründe aktif olarak faaliyet gösteren 15 paydaş ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular “içerik analizi” aracılığıyla değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, metaverse projelerinin kullanıcıların yoğun olarak ilgisini çektiğini ve gayrimenkul sektöründe işletmeler açısından müşterileri sadakati yarattığını göstermektedir. Nitekim, işletmelerin müşterilerine sunduğu gayrimenkul yatırım amaçlı olarak daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak, sanal evren metaverse projelerinin Türkiye ekonomisi gayrimenkul sektörü üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Evren Metaverse, Gayrimenkul Sektörü, Sanayi Ekonomisi, Dijital Pazarlama, İçerik Analizi Tekniği

ABSTRACT

The "metaverse", defined as the virtual universe, is a concept that has been discussed a lot in terms of its advantages and disadvantages, especially recently. This concept, which is a combination of the terms "Meta" and "Universe", can also be defined as the fusion of the virtual and real world. In the Metaverse virtual universe, people exist with their avatar, which has virtual representatives, but can also interact with other users' avatars and digital objects in the universe. So if it is metaverse, especially e-commerce, games, socialization, education, it is used in various projects such as health, finance, real estate. In these projects, developments in the real estate sector are a key factor of the countries' economies. Within these projects, companies and individuals can make real estate investments, especially using crypto currency. Today, global companies are also playing a decisive role in the economic growth of countries by buying real estate in this universe, giving visitors and customers different experiences.

In this context, the virtual universe metaverse projects are intended to reveal their supply-oriented effects on the real estate sector in Turkish economy. For the purpose of the study, the “semi-structured interviews” technique is preferred from the “interview” types, which are qualitative data collection tools. In addition, face-to-face interviews were held with 15 stakeholders who were actively performed in the real estate sector using the “snowball” or “chain sampling method”. The findings were evaluated by “Content Analysis method”. The findings show that the metaverse projects are intensively attracted to users and create customer loyalty to companies in the real estate sector. Therefore, the real estate that companies offer to their customers has become more preferred for investment purposes. As a result, virtual universe metaverse projects have a significant and positive effect on the real estate sector in Turkish economy.

Keywords: Virtual Universe Metaverse, Real Estate Sector, Industrial Economy, Digital Marketing, Content Analysis Technique

GİRİŞ

“Metaverse” kelimesi ilk olarak 1992 yılında Neal Stephenson’ın ‘Snow Crash’ (Parazit) isimli romanında geçmektedir. Stephenson, umutsuz ve kaotik bir gelecek tasvir ettiği romanında, karakterlerin bu karamsar dünyadan kaçarak girdikleri üç boyutlu sanal dünyayı ‘Metaverse’ olarak tanımlamıştır (Xu vd., 2021). Dolayısıyla sanal evren olarak tanımlanan “metaverse”, özellikle son yıllarda ilgili teknolojilerin gelişmesiyle birlikte ilgi görmeye başlamıştır. Bununla birlikte hem avantajları hem de dezavantajları açısından oldukça tartışılan bir kavram haline gelmiştir. “Meta” ve “evren” terimlerinin birleşimiyle ortaya çıkan bu kavram, sanal ve gerçek dünyanın füzyonu olarak da tanımlanabilmektedir (Park ve Kim, 2022). Başka bir deyişle, insanların dijital avaturları aracılığıyla dijital nesnelere, çevreyle ve diğer kullanıcıların avaturları ile etkileşime girdiği üç boyutlu sanal bir ortamı ifade etmektedir (Mystakidis, 2022). Kısacası Metaverse, Sanal Gerçeklik (Virtual Reality - VR) gözlükleri, aparatları ve

Cihat Karşlı¹
Fikret Bostan²

How to Cite This Article

Karşlı, C. & Bostan, F. (2023). “Metaverse Sanal Evren Projelerinin Gayrimenkul Sektörü Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2157-2166. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67429>

Arrival: 30 October 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

* Bu makale, 7-9 Eylül 2022 tarihinde düzenlenen “5th International Congress on Economics, Finance & Energy (EFE’2022)” başlıklı kongrede sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

¹ Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İşletme, İzmir, Türkiye

² Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat, İzmir, Türkiye

yazılımları ile insanlara, o dünyanın içinde olma hissi veren alternatif bir yaşamsal alandır (Jeon vd., 2022). Bu sanal ortamda insanlar birbirleriyle vakit geçirebilmekte, seyahat edebilmekte, alışveriş yapabilmekte ve çalışabilmektedir.

Gelişmiş ülkeler ve dünya markaları 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bilişim alanında çalışmalar yapmakta, kamuoyunun yönlendirmesi ve alt yapısı ile gençlerin ilgisini bu alana çekmektedir. Sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), yapay zeka, blockchain, 5G, giyilebilir teknolojiler ve sensör teknolojilerinde 'metaverse' dünyasında gençlere yeni fırsatlar sunulmaktadır. Artırılmış gerçeklik, üç boyutlu yapılar üzerinde daha doğru ve gerekli iyileştirme faaliyetlerini gerçekleştirmek, iş dünyasına ve tüketicilere önemli fırsatlar sağlamak için geliştirilmiştir. Dolayısıyla metaverse gerçek dünyadaki tüm nesnelere bilgisayar ortamında oluşturulmuş ses, görüntü ve grafik verilerle tasarlanması ve fiziksel bir görünüm kazandırılmasıdır. Kısaca gerçekliğin bilgisayar tarafından sağlanmasıdır (Madsen, 2016). Öte yandan, sanal gerçeklik, kullanıcıların gerçek zamanlı ve çok duyuşsal etkileşimlere sahip olduğu, bilgisayarlar aracılığıyla deneyimlenen sürükleyici ve etkileyici bir ortamdır. Bu teknolojiler sayesinde işletmeler ihtiyaç duydukları gerçek dünya verilerine kolayca erişebilmektedir (Gomez vd., 1995).

Fiziksel ve sanal dünyayı birleştiren yakın geleceğin interneti olarak ifade edilen Metaverse, etkileşim ve sosyalleşme alanı olmasının yanı sıra ülkelerin sanayilerini ve ekonomilerini, toplumları, kültürleri ve günlük hayatı yeniden şekillendirebilecek teknolojilerden birisi olarak görülmektedir (Ynag vd., 2022). Dolayısıyla metaverse, özellikle e-ticaret, oyunlar, sosyalleşme, iletişim, eğitim, sağlık, finans, moda, sanat, turizm, pazarlama ve gayrimenkul gibi çeşitli projelerde ve pazarlarda kullanılmaktadır (Ning vd., 2021). Bu projeler içerisinde özellikle gayrimenkul sektöründeki gelişmeler ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu projeler kapsamında işletmeler ve bireyler kripto paralar kullanarak gayrimenkul yatırımları yapabilmektedir (Yoo, 2022). Günümüzde global işletmeler bu evrende gayrimenkul alımları yaparak ziyaretçilerine ve müşterilerine farklı deneyimler yaşatmaktadır. Bu durum da özellikle arsa ve sanal konut satışlarını pozitif yönde etkilemektedir. Bu sayede ülkelerin ekonomik anlamda büyümelerine ve kalkınmalarına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada sanal evren metaverse'ün özellikle hızlı ekonomik büyümeye ulaşmada Türkiye ekonomisinin itici gücünü oluşturan gayrimenkul sektörüne etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda literatürde konuyla ilgili yapılan incelemelerde, metaverse projelerinin gayrimenkul sektörüne etkileri yüzeysel olarak teorik bilgiler çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye ekonomisi gayrimenkul sektörü ile ilgili doğrudan çalışmalara da yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın belirtilen hususlar çerçevesinde literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle metaverse kavramına ve bu kavramın ortaya çıkışına ilişkin bilgiler verilmiştir. Metaverse uygulamalarında kullanılan platformlar tanıtarak, konu ilgili istatistiklerle desteklenmiştir. Alanda yapılan çalışmalar incelendikten sonra uygulama kısmında sırasıyla çalışmanın yöntemine, analizine, veri setine ve bulgularına yer verilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular çerçevesinde de sonuç ve tartışma bölümünde değerlendirmeler ve önerilerde bulunulmuştur.

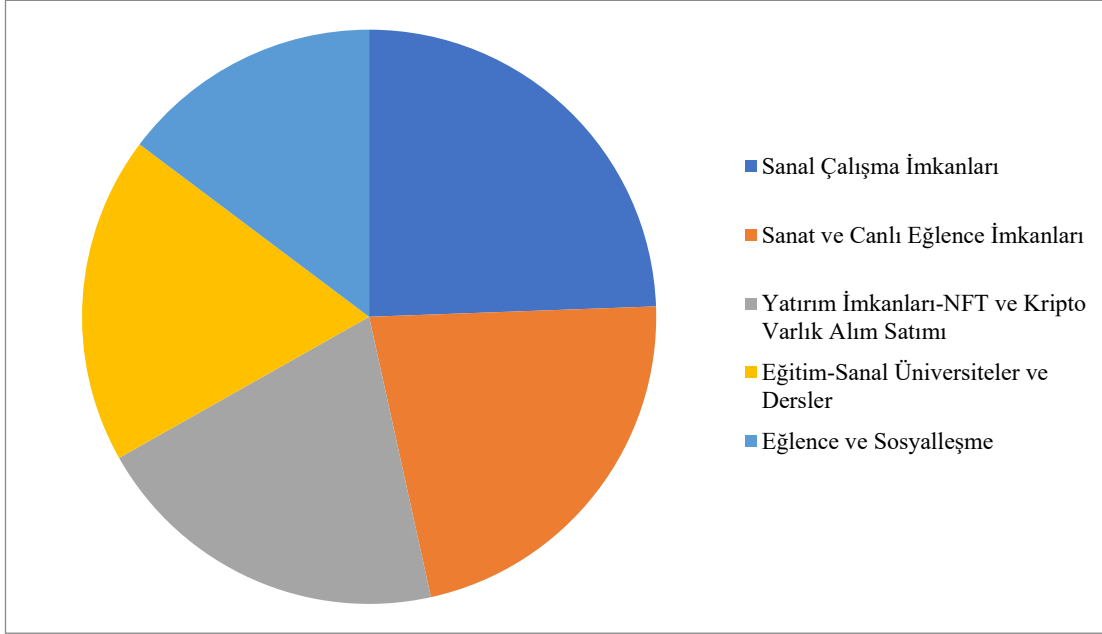
DİJİTAL EVREN METAVERSE VE UYGULAMALARI

2019 yılı sonunda dünyayı etkisi altına almaya başlayan COVID-19 pandemisi ile birlikte, sağlık ve güvenlik endişeleri nedeniyle iş hayatında ve kişiler arası iletişimde değişiklikler meydana gelmiştir (Anderson vd., 2020). İnsanlar internet özelliği bulunan cihazlar ile ya da çeşitli platformlar üzerinden iletişim kurmuş ve evden çalışmaya başlamıştır. Dolayısıyla bilgi işlem okuryazarlığı, yalnızca iletişim amacıyla değil, aynı zamanda kapanma sırasında herkes için gerekli olan temel bir beceri haline gelmiştir (Park ve Kim, 2022). Böylelikle, gerçek dünyaya alternatif olarak ortaya çıkan metaverse, çevrimiçi ve sanal bir dünyanın yaratılmasında popüler hale gelmiştir.

Metaverse'ün amacı, bireylerin kişisel avatarlarla temsil edildiği gerçekçi bir alan yaratmak ve insanlara mevcut pandemi sırasında ihtiyaç duydukları eğlenme, sosyalleşme, iş yapma vb. fırsatları sağlamaktır (Ynag vd., 2022). Bu bağlamda metaverse, perakendeden teknolojiye, tekstilden turizme tüm sektörleri etkilemektedir. Bununla birlikte gayrimenkul sektöründe de büyük bir değişim getiren metaverse sayesinde evler ve arsalar zaman ve yer kısıtı olmaksızın 3 boyutlu olarak gezilebilmektedir (Duan, vd., 2021). Gerçek dünyada olduğu gibi sanal evren metaverse de nitelikli fikri tapular (NFT) olarak temsil edilen kara parçalarından oluşmaktadır (Yoo, 2022). Nitelikli fikri tapulara sahip olan kişiler de satın aldıkları arsa ya da konutun mülkiyet hakkına sahip olmaktadır.

Sanal evren metaverse'de gayrimenkul alım-satım işlemi gerçekleştirmek için kullanılacak olan platformun seçimi önemli konuların başında gelmektedir. Bu sanal evrende pek çok platform bulunmaktadır. Her platform kendine özgü kripto para birimine sahiptir. Ayrıca her platform farklı parsellerde ve farklı ücretlerde gayrimenkul alım-satım imkânı sunmaktadır (Duan, vd., 2021). The Sandbox, OVR ve Decentraland metaverse arsalarının satıldığı en popüler platformlar olarak öne çıkmaktadır.

Ethereum ve Sand dijital-kripto para birimi tabanlı çalışan The Sandbox (parsel: 96mx96m) kullanıcıların insanlar, hayvanlar, binalar ve çeşitli araçlar oluşturmasını ve bunları kullanarak para kazanmalarını sağlamaktadır. Bir başka sanal evren olan Decentraland'de (parsel: 16mx16m) kripto paralar kullanılarak sanal arazi ve gayrimenkuller alınarak kiralanabilmekte ya da satılabilmektedir (Yoo, 2022). Ayrıca metaverse sanal evreninde Axie Infinity, Blocktopia, Genesis City, Dvision Network, Lunacia gibi pazar yerlerinde de arazi alınıp satılabilmektedir. Metaverse son yıllarda farklı kullanıcı türleri için farklı nedenlerle kullanılmaktadır. Metaverse sanal evrenine katılımın nedenleri Grafik 1'de gösterilmektedir.

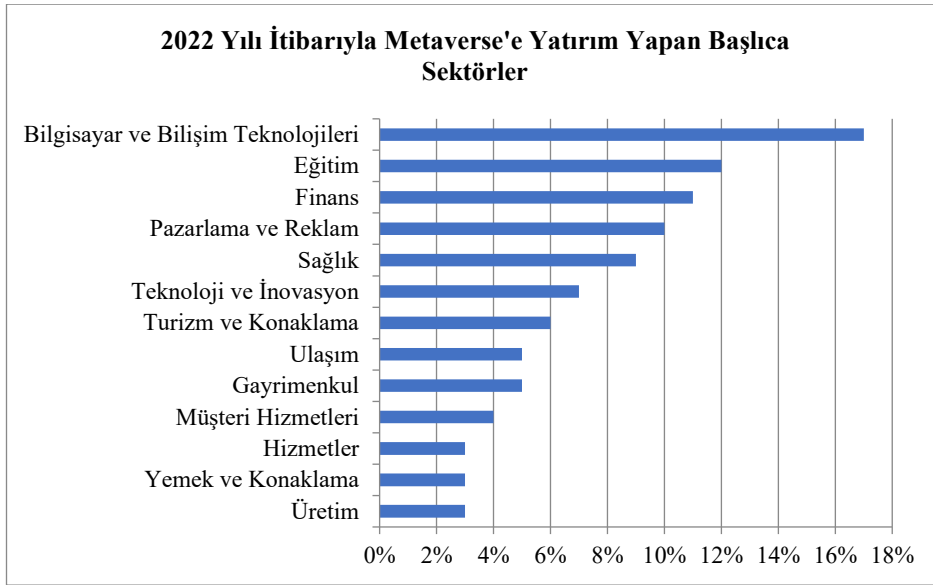
Grafik 1: Metaverse Sanal Evrenine Katılma Nedenleri

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/1288870/reasons-joining-metaverse/>

Grafik incelendiğinde kullanıcılar,

- ✓ Metaverse sanal evreninde sanal çalışma imkânlarından faydalanmak,
- ✓ Sanat ve konser gibi canlı eğlencelere katılmak,
- ✓ Yatırım amaçlı olarak NFT ve kripto varlık alım-satımı gerçekleştirmek,
- ✓ Eğitim imkânlarından faydalanmak,
- ✓ Eğlence, sosyalleşme ve iletişim amaçlı katılım sağlamaktadır.

Sanal evren metaverse, ülke ya da bölge kavramını ortadan kaldırmakta ve farklı endüstriler için yeni fırsatlar sunmaktadır. Metaverse'ün gelişimine ayak uydurmak isteyen ve bu bağlamda sektörlerine göre metaverse'e yatırım yapan işletmelerin oranları da Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2: 2022 Yılı İtibarıyla Metaverse'e Yatırım Yapan Başlıca Sektörler

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/1302091/global-business-sectors-investing-in-the-metaverse/>

Bilgisayar ve bilişim teknolojileri sektöründe faaliyet gösteren işletmeler metaverse yatırımlarında daha ön plandadır. Dolayısıyla bu sektördeki işletmelerin yüzde 17'si metaverse'ü gelecekte önemli bir yatırım pazarı olarak görmektedir. %12'lik yatırım oranı ile eğitim sektörü ikinci sırada yer almaktadır. Çalışmamızın konusunu oluşturan gayrimenkul sektörü de %5'lik bir yatırım oranı ile metaverse evreninde yerini almış durumdadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Son yıllarda, metaverse oldukça ilgi görmesine ve önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen hala emekleme aşamasındadır. Metaverse'ün devasa potansiyelini kullanan bazı sektörler önceden hazırlık yaparak bir adım öne geçmiştir. Bu alanda literatürde yapılan incelemede metaverse hakkında yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır. Dahası bu konuda sektör bazlı çalışmalara hiç rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, bu alanda Tablo 1'de görüldüğü gibi sınırlı sayıda çalışmaya yer verilmiştir.

Tablo 1: Alanda Yapılan Çalışmalar

Yazar(lar)	Veri Kapsamı	Yöntem	Bulgular
Yoo (2022)	Görüşme	Nitel Araştırma	Bu çalışma, metaverse tabanlı bir sanal ortamın kurulması, ilgili araştırmalara katkı sağlaması ve sanal gayrimenkul hizmetlerinin kullanılması açısından anlamlı etkilere sahiptir.
Demir (2022)	Mevcut Literatür Güncel Uygulamalar	Nitel Araştırma	Metaverse teknolojisi Y ve Z kuşağı kişilere daha çok hitap etmekte ve bu yeni teknolojinin konaklama sektörüne sağlayabileceği olası etkilerden bahsedilmektedir.
Ağırman ve Barakalı (2022)	Mevcut Literatür Güncel Uygulamalar	Nitel Araştırma	Metaverse'ün finans ve finansal hizmetler için kapsamı ve potansiyel fırsatları konusunda kavramsal bir çerçeveye oluşturulmuştur.
Duan vd. (2021)	Güncel Uygulama	Nitel Araştırma	Sosyal fayda bağlamında altyapı, etkileşim ve ekosistemi içeren, ayrıntılı bir zaman çizelgesi ve tablosu ile yeni bir meta veriye ulaşılmıştır.

Kaynak: Yazar(lar) tarafından oluşturulmuştur.

METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Bu bölümünde çalışmanın metodolojisi hakkında açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. Sonrasında çalışmada kullanılan veri seti ile ilgili tanımlayıcı bilgiler paylaşılmıştır.

Metodoloji

COVID-19'un patlak vermesi ile birlikte metaverse ve gayrimenkul konusu her geçen gün daha da ilgi çekmektedir. Metaverse yeni bir yatırım aracı olarak da öne çıkmış durumdadır. Fiziki paralar, altın, gümüş gibi değerli madenler ve daha pek çok ilgi gören yatırım aracı, yerini farklı araçlara bırakmaktadır. Yıllarca insanlar tarafından sıklıkla tercih edilen gayrimenkul yatırımcılığı da metaverse evrenindeki yerini sağlamlaştırmaktadır. Dolayısıyla metaverse bundan sonra gayrimenkul sektörü için ek bir kanal olacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada sanal evren metaverse

projelerinin Türkiye ekonomisi gayrimenkul sektörüne arz yönlü etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nitel veri toplama aracı olan “görüşme” türlerinden “yarı-yapılandırılmış görüşmeler” tekniği tercih edilmiştir.

Görüşme nitel araştırmalarda çoğunlukla tercih edilen bir yöntem olmakla birlikte insanların tutumlarını, duygularını, görüş ve davranışlarını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. Yarı-yapılandırılmış görüşme türünde, araştırmacı soruları önceden hazırlamaktadır. Görüşme esnasında da katılımcıya esneklikler sağlanmaktadır. Gerekli görülmesi durumunda soruların yeniden düzenlenmesine ve görüşülen konu üzerinde tartışma yapılabilmesine imkan tanınmaktadır (Ekiz, 2015). Bu çalışmada da paydaşların düşüncelerini ve fikirlerini rahatlıkla ifade edebilmeleri sağlanmıştır. Görüşme sırasında önceden hazırlanan soruların dışına da çıkılarak araştırmayla ilgili farklı boyutlar da ele alınmıştır. Ayrıca araştırmacının amacına uygun olarak “kartopu” ya da “zincir örnekleme yöntemi” kullanılarak gayrimenkul sektöründe aktif olarak faaliyet gösteren paydaşlar ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerin referanslarıyla yeni katılımcılar önermeleri istenmiştir. Bu süreç bu şekilde ilerleyerek bilgi kaynağı açısından zengin bir örneklemin oluşturulmasını sağladığı için tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Veri Seti

Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce görüşme soruları hazırlanarak bir görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Araştırma dahilinde 23 Temmuz-23 Ağustos 2022 tarihleri arasında paydaşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 60-120 dakika aralığında 15 paydaş ile görüşülmüştür. Kuzel (1999) örneklem büyüklüğü konusunda standart beş ve sekiz arasındaki katılımcının yeterli sayıda olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada yeterli katılımcı sayısına ulaşıldığı düşünülmektedir.

Çalışmada katılımcılardan elde edilen veriler içerik analiziyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, yazıya dökülmüş görüşme metinleriyle başlayan bir süreci ifade etmektedir. Ayrıca elde edilen verilerin daha detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. İnceleme sonucunda bu verileri en iyi şekilde açıklayan kod, kategori ve temalara ulaşılmaya çalışılmaktadır. İçerik analizinde öncelikle yazıya dökülen metinlere odaklanılmaktadır. Veri setinde özellikle tekrarlanma sıklığı yüksek olan ve katılımcının daha çok vurguladığı konudan ya da olaydan kodlar elde edilmektedir. Bu kodlardan kategorilere, kategorilerden de temalara ulaşılmaktadır. Dolayısıyla birbirleriyle benzerlik gösteren ve ilişkili oldukları tespit edilebilen kodlar, belirlenen kategoriler ve temalar kapsamında toplanarak ya da bir araya getirilerek değerlendirilmektedir (Merriam ve Grenier, 2019). Son olarak da elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların izniyle ses kaydı alınarak elde edilen veriler hiçbir değişiklik yapılmadan yazıya aktarılmıştır. Oluşturulan bu yazılı ifadeler bütünsel bir anlam çıkarılması amacıyla defalarca okunmuştur. Okumalar sonucunda verilerden anlamlı bütünlere ulaşılmış ve kod isimleri oluşturulmuştur. Oluşturulan kodların birbirleriyle ilişkileri incelenmiş ve birbirine benzeyen kodlardan kategoriler elde edilmiştir. Başka bir deyişle, benzer kodlar isimlendirilen kategoriler altında toplanılmıştır. Kategorilerden de temalara ulaşılmıştır. Son olarak oluşturulan kodlar, kategoriler ve temalar bağlamında değerlendirmeler ve yorumlamalar yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında paydaşlardan elde edilen bulguların incelenmesi sonucunda, “Sanal Evren Metaverse” ve “Sanal Evren Metaverse’ün Gayrimenkul Sektörüne Etkisi” konu başlıkları oluşturularak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Sanal Evren Metaverse

Nitel araştırma kapsamında paydaşlarla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen verilerin içerik analiziyle incelenmesi sonucunda Tablo 2’de “Kavramlar” teması altında “Sanal Evren Metaverse” kategorisi ve kodları oluşturulmuştur.

Tablo 2: Paydaşların Sanal Evren Metaverse Konusuna Yönelik Değerlendirmeleri

TEMA	KATEGORİLER	KODLAR
Kavramlar	Sanal Evren Metaverse	Teknoloji
		Sanal Dünya
		İnternet
		Kripto Paralar
		Blok Zinciri (Blockchain)
		NFT
		The Sandbox
		Decentraland
		OVR
		Yatırım
		Avatarlar
		COVID-19
		İş/Toplantı/Eğitim Amaçlı
		Aracısız
		Farklı Sektörler
		Farklı Arayışlar
		Son Dönemlerde Yoğun Tercih Edilme
		Ticaret/E-Ticaret
		Değişim
		Yeni Bir Uygulama
Dijitalleşme		

Kaynak: Yazar(lar) tarafından oluşturulmuştur.

Gerçekleştirilen görüşmelerde, paydaşlardan sanal evren metaverse konusundaki görüşleri sorulduğunda özellikle “teknoloji ve internet” ile yakın ilişkili sanal bir dünya olduğu ifade edilmiştir. Görüşmelerde paydaşların metaverse ile ilgili ifadelerinden ve değerlendirmelerinden bazıları şöyledir:

P4: “Metaverse, çalışabileceğimiz, oyun oynayabileceğimiz, işlem yapabileceğimiz ve sosyalleşebileceğimiz sanal bir dünya, fiziksel ve dijital yaşamlarımızın birleşimi aslında...”

P7: “Metaverse evrenini internetin yakın gelecekteki hali olarak görüyorum. Çeşitli teknolojiler kullanan tamamen sanal bir dünya...”

P10: “Metaverse furyası teknoloji dünyasını kasıp kavurmakta, işletmeler ve bizler de internetin geleceği olarak görülen bu sanal evrende şimdiden yerimizi alma çabamızdayız.”

P14: “Metaverse, kullanıcıların çeşitli dijital varlıklar oluşturmalarına ya da çeşitli coinler aracılığıyla bu varlıkları alıp satabilmelerini sağlayan sanal bir dünya...”

Metaverse ile birlikte gayrimenkul sektöründe yaşanan değişimler P1 tarafından ifade edilmiştir:

P1: “Kripto paralar, NFT’ler, AR (Artırılmış Gerçeklik) ve VR (Sanal Gerçeklik) destekli metaverse kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte özellikle sanal arsalar yatırım amaçlı değerlendirilebilir yerler haline gelmiştir.”

Metaverse evreninde alım satım yapan kullanıcıların öncelikle tercih ettikleri platformlar P8 tarafından ifade edilmiştir:

P8: “The Sandbox, Decentraland, OVR gibi metaverse ortamlarından alım satım yapılmaktadır. Şu anda ön plana çıkan güvenilir platformlar bunlar...”

Metaverse kavramının özellikle COVID-19 pandemi döneminde yaygınlaştığını ifade eden P2, farklı sektörler tarafından farklı amaçlar için kullanıldığını belirtmiştir:

P2: “Salgın döneminde yaşanan kısıtlamalardan dolayı özellikle hizmet sektöründeki işletmeler için alım-satım, kiralama, pazarlama, reklam, tanıtım, finans vb. işlemler için metaverse evreni ve platformları yoğun ilgi görmeye başladı. Tüketicilerde, kullanıcılarda merak uyandıran bir enstrüman haline dönüştü.”

Son dönemlerde yaşanan dijital dönüşüm ile birlikte metaverse’ün yeni bir uygulama olarak karşımıza çıktığını vurgulayan P13, herhangi bir aracı olmadan gayrimenkul sektörü başta olmak üzere, çeşitli ticari işlemler gerçekleştirilebilen bu sanal evrenin önemli bir değişim aracı olduğunun altını çizmiştir:

P13: “Metaverse oldukça yeni bir uygulama...Son zamanlarda bizim de faaliyette bulunduğumuz gayrimenkul sektörüne bir değişim, dönüşüm getirdiğini görebiliyoruz. Teknoloji konusunda güvensiz olan müşterilerimizin de ilgisini çekebilecek bir uygulama...Gerek ticarete gerekse e-ticarete yeni bir soluk getirdiğini düşünüyorum.”

Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre sanal evren metaverse kavramı hakkında paydaşların değerlendirmeleri genel olarak literatür ile uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Sanal Evren Metaverse'ün Gayrimenkul Sektörüne Etkisi

İçerik analizi sonucunda “Türkiye Ekonomisi” teması altında “Metaverse'ün Gayrimenkul Sektörüne Etkisi” kategorisine ve bu kategoriye ait kodlara ulaşılmış ve Tablo 3’de ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Tablo 3: Paydaşların Sanal Evren Metaverse'ün Gayrimenkul Sektörüne Etkisine Yönelik Değerlendirmeleri

TEMA	KATEGORİLER	KODLAR
Türkiye Ekonomisi	Metaverse'ün Gayrimenkul Sektörüne Etkisi	Tam Mülkiyet
		Zamanla Değer Kazanabilme
		Stratejik Varlıklar
		Gelir Elde Etme
		Rekabet Gücü
		Alım-Satımda Artış
		Sanal Ev Turları
		Masrafsız
		Zaman Kaybetmeden
		İstenilen Zamanda
		Lider Ülke
		Müşteri Sadakati
		Ulaşılabilirlik
		Eşitlik
		Sanal Gayrimenkul Piyasası
Hukuki Boyutu		
Dolandırıcılık		

Kaynak: Yazar(lar) tarafından oluşturulmuştur.

Metaverse'ün gayrimenkul sektörüne etkisini belirlemek amacıyla paydaşlarla gerçekleştirilen görüşmelerde öncelikle P1, bu etkinin güçlü boyutlarda olduğunu ifade ederek NFT'lerin öneminden bahsetmiştir:

P1: “Gayrimenkul sektöründe metaverse arazileri, NFT'ler olarak temsil edilir ve bu arazileri satın alan kişiye tam mülkiyet hakkı sağlar. Mülkiyet hakkı alım-satım işlemlerinde oldukça etkili...”

Metaverse arazilerin gayrimenkul sektöründeki değerinden bahseden P15, bu arazileri elinde bulunduranların her pozisyonda kazanç elde edebileceğini belirtmiştir:

P15: “Metaverse arazileri Metaverse sanal evrenindeki en kazançlı yatırımdır bence. Bu araziler, gerçek hayatta olduğu gibi zamanla değer kazanabilmekte. Alınabilir, satılabilir bu açıdan stratejik varlıklardır. Bu sayede yatırım yapanlar pasif gelir elde edebilirler.”

Metaverse arazilerin alım satım işlemlerinin Türkiye’de yoğun ilgi gördüğünü sayısal verilerle ifade eden P12, gelecekte de bu sayıların artacağını vurgulamıştır:

P12: “Ülkemizde şu ana kadar 30 bin, İstanbul’da 20 bini aşkın parselin satıldığını biliyoruz. Gelecek dönemlerde arsa alım satımının sanal dünyada daha da artacağını da tahmin ediyoruz.”

P5, metaverse projelerinin gayrimenkul sektöründeki en önemli etkisinin herhangi bir kısıt olmadan gayrimenkullere bu sanal evrende kolaylıkla erişilebilmesi olduğunu ifade etmiştir:

P5: “Sektörümüzde büyük bir değişimi yaşamaya başladığımız bu dönemde metaverse sayesinde evler zaman ve mekân kısıtı olmadan 3 boyutlu olarak gezilebilmektedir.”

Türkiye’nin genç nüfusunun teknolojiye olan eğilimlerinin yüksek olduğunu belirten P3, metaverse konusunda dünyada lider ülke olabileceğimizi vurgulamıştır:

P3: “Bizim sektörümüz de dahil olmak üzere metaverse konusunda genç nüfusun eğilimleri oldukça fazla...Araştırıyorlar, sorguluyorlar, merak ediyorlar ve bu sanal evreni kullanma konusunda bizlerden daha istekliler...Metaverse konusunda gençlerimizden sorular alıyoruz, cevaplamaya çalışıyoruz ve bu istekli, meraklı halleri de açıkçası bizleri de motive ediyor. Metaverse konusunda ilerde çok daha aktif faaliyetler, hizmetler gerçekleştirebileceğimizi düşünüyorum.”

Sanal evren metaverse uygulamalarının tüketicilerde müşteri sadakati oluşturduğunu dile getiren P6, tüketicilere eşitlik ve ulaşılabilirlik açısından da avantajlar sağladığını ifade etmiştir:

P6: “Metaverse uygulamaları sayesinde müşteri çeşitliliğimizin arttığını söyleyebilirim. Farklı yaşlardan yeni müşterilerimiz oldu ve o gruplarda bir müşteri sadakati yakaladığımızı da düşünüyorum. Çünkü metaverse

uygulamaları ve platformlarına her yaştan müşterinin ulaşabildiğini görüyoruz. Bu durumda herkese bir eşitlik sağladığı açıkça görülmekte...”

Metaverse’ün gayrimenkul sektöründe bir dönüşüm meydana getirdiğini belirten P11, özellikle pandemi dönemi boyunca sanal gayrimenkul piyasası görevi gördüğünü vurgulamıştır:

P11: “2019 yılı sonu itibarıyla Dünya’ya etkisi altına almayan başlayan COVID-19 salgını pek çok sektörü olumsuz anlamda etkilediğini düşünüyorum. Bu dönemde özellikle internet bağlantılı çeşitli uygulamalar insanlara büyük ölçüde yardımcı oldu. Bizim de içinde bulunduğumuz gayrimenkul sektörü de oldukça durgun bir dönem yaşadı. O dönem de metaverse ile bizim de tanışma şansımız oldu. Birlikte çalıştığımız iş ortaklarımızla metaverse üzerinden çalışma şansımız oldu. Metaverse’ün sektörümüze köklü bir değişim getirdiğini söyleyebilirim. Arada hiçbir aracı kullanmadan gerek alıcılarımız için gerek bizim için sanal bir gayrimenkul piyasası görevi görmüştür.”

Metaverse sanal evreninin ve bu evrendeki platformları hukuki boyutları açısından değerlendiren P9, kullanıcıların özellikle güvenilir platformları tercih etmelerinin öneminden bahsetmiştir:

P9: “Metaverse hem arz yönüyle hem talep yönüyle dikkat çeken bir sanal evren...Bir uygulama platformu...Kullandığımız her uygulama gibi aslında hukuki boyutları ve yasal çerçevesi olması gerekmekte...Ancak bu açıdan henüz üzerinde bir yasal düzenleme yok ve hukuki boyutları açısından dikkat edilmesi gereken bir uygulama...Özellikle dolandırıcılık konusunda alıcı ve satıcıların daha temkinli ve tedbirli olması gereken bir alan...Bu yüzden de çoğunlukla tercih edilen platformların kullanılması gerektiğini düşünüyorum ve tavsiye ediyorum.”

Paydaşların tamamı sanal evren metaverse projelerinin Türkiye ekonomisi gayrimenkul sektörü üzerinde oldukça etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu etkinin özellikle pandemi ile birlikte son yıllarda giderek arttığını da belirtmişlerdir. Paydaşlara göre, Metaverse evreninde elde edilen arazilerin kişiye tam mülkiyet hakkı vermesi, zamanla değer kazanabilen stratejik varlıklar olması ve bu varlıklardan gelir elde edilmesi insanları metaverse arazileri satın almaya iten temel sebeplerdir. Bununla birlikte rekabet avantajı sunması, alım-satım işlerinin giderek yaygınlaşması, masrafsız, zaman kaybı olmadan ve istenilen zamanda sanal ev turları düzenlenebilmesi metaverse’ün gayrimenkul sektörüne olumlu etkileridir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İnternet altyapısı ve kullanımına ek olarak, teknolojik cihazları ve dijital uygulamaları kullanan kişi sayısının artması ile birlikte dijital okuryazarlık düzeylerinde genel bir artış meydana gelmiştir. Dijital okuryazarlık düzeyi arttıkça fiziksel sanala yolculuk daha güvenilir, anlaşılır ve kullanılabilir hale gelmektedir. Dijital çağın metaverse’ü gibi yenilikçi uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Sanal evren metaverse ile birlikte işletmeler ürünlerini ve hizmetlerini, kullanıcıların ve müşterilerin günlük alışkanlıklarından satın alma tercihlerine kadar pek çok faktörü dikkate alarak sunmaya başlamıştır. Farklı sektörlerden işletmeler dijital ve sanal bu evrende ofis açmaya yönelmektedir. Fiziki mağazacılık faaliyetlerinde bulunan firmalar farklı metaverse evrenlerinde açtıkları sanal mağazalar ile kullanıcılara benzersiz bir deneyim sunmaktadır. Oyun işletmeleri, çevrimiçi oyunlarda gerçeklik ve sanallık arasında daha güçlü bir bağlantı sağlayarak oyuncuların daha özgür hareket etmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda hem firmalar hem de oyun işletmeleri dijital pazarlama ve satış faaliyetleri doğrultusunda kullanıcılarına, tüketicilerine ve müşterilerine ulaşmayı amaçlamaktadırlar.

Öte yandan pandemi nedeniyle insanların toplu olarak katıldığı kültür ve sanat etkinliklerine katılım tüm dünyada önemli ölçüde azalmıştır. Kentlerde iş, alışveriş, eğitim, spor, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde metaverse uygulamaları sayesinde yeni bir deneyim yaşanmaktadır. Metaverse uygulamaları, mülkiyet ilişkilerini kökten dönüştürmektedir. Farklı metaverse evrenlerinden gayrimenkul satın almak ve kiralamak mümkün olmaktadır. Dünyadan bağımsız bir sanal evren oluşturarak, NFT’ler ile gerçek dünya arazileri gibi çeşitli gayrimenkuller, meta veri deposu üzerinden sanal olarak kiralanabilmekte veya satın alınabilmektedir. Metaverse platformları üzerinden gerçekleştirilen bu işlemler hem gayrimenkul sektörünü hem de ülke ekonomilerine etki etmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmada gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular çerçevesinde sanal evren metaverse projelerinin Türkiye ekonomisi gayrimenkul sektörü üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca metaverse projeleri, kullanıcıların yoğun olarak ilgisini çekmekte ve gayrimenkul sektöründe işletmeler açısından müşteri sadakati yaratmaktadır. Böylelikle işletmelerin müşterilerine sunduğu gayrimenkuller yatırım amaçlı olarak daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır. Bu sayede gayrimenkul alım-satımında yaşanan bu artışlar da gayrimenkul sektörüne olumlu anlamda yansımaktadır. Yaşanan bu olumlu gelişmeler hızlı ekonomik büyümeye ulaşmada Türkiye ekonomisinin itici gücünü oluşturan gayrimenkul sektöründe metaverse sanal evreninin önemini göstermektedir.

Çalışmada paydaşlar Türkiye'nin genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu ve bu genç nüfusa verilecek destek ile ülkemizin metaverse alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede gençlerimiz ilgi çeken içerikler üretebilir ve ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunabilirler. Günümüzde metaverse evreninde çeşitli platformlarda alım-satım işlemleri yapılmaya devam edilmekte ancak hukuki açıdan sistemin altyapısı henüz yeterli değildir. Dolayısıyla da bu sanal evrende özellikle tercih edilen platformlar konusunda mümkün olduğunca tedbirli olunmalıdır.

Metaverse oldukça yeni bir çalışma alanı olduğu için bu konuda gerçekleştirilen çalışmaların öncü nitelikte ilk çalışmalardan olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmanın sektör bazlı veriler sunması ve metaverse konusunda okuyuculara güncel bilgiler sağlamasından dolayı literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Metaverse sanal evreninde ticari faaliyetlerin artmasıyla birlikte gayrimenkul sektöründe faaliyette bulunmak isteyen girişimcilerin metaverse hakkında bilgi sahibi olması, ilgili kavram ve teorileri öğrenmeleri gerekmektedir. Geleceğin araştırmacıları için sanal evren metaverse dünyası araştırılması gereken önemli bir konudur. Bu bağlamda metaverse projelerinin gayrimenkul sektörüne etkisini ölçebilmek adına bir ölçek geliştirilmesi önerilebilir. Bu ölçek geliştirme konusunda özellikle gayrimenkul sektöründe faaliyet gösteren metaverse projelere sahip firmalar ve konuyla ilgilenen akademisyenlerle işbirliği yapılabilir. Son olarak, metaverse projelerinin özellikle eğitim, tekstil, banka ve finans gibi sektörler ekseninde ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla asıl ya da proxy değişkenlerden oluşan çeşitli ampirik çalışmalar yapılabilecektir. Böylece, bu çalışmanın ve gelecekte aynı alanda farklı sektörler üzerine yapılacak nitel ve ampirik çalışmaların araştırmacılara önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağırman, E. & Barakalı, O.C. (2022). Finans ve Finansal Hizmetlerin Geleceği: Metaverse. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 9(2), 329-346.

Anderson, R. M., Heesterbeek, H., Klinkenberg, D. & Hollingsworth, T. D. (2020). How will country-based mitigation measures influence the course of the COVID-19 epidemic? *The Lancet Journal*, 395(10228), 931-934.

Demir, Ç. (2022). Metaverse Teknolojisinin Otel Sektörünün Geleceğine Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2022, 10 (1), 542-555.

Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. In *Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia* (153).

Ekiz, D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gomez, D., Burdea, G. & Langrana, N. (1995). Integration of the Rutgers Master II in a virtual reality simulation. *İçinde Proceedings Virtual Reality Annual International Symposium '95*, 198-202.

Jeon, H. J., Youn, H. C., Ko, S. M., & Kim, T. H. (2022). Blockchain and AI meet in the metaverse. *Advances in the Convergence of Blockchain and Artificial Intelligence*, 73. [Intechopen.com/chapters/77823](https://www.intechopen.com/chapters/77823).

Kuzel, A. J. (1999). Sampling in Qualitative Inquiry. In: Crabtree, B. F. and Miller, W. L., (Eds.), *Doing Qualitative Research* (pp.33-45). 2nd Edition, Sage Publications, Thousand Oaks.

Madsen, J. B. (2016). *Aspects of user experience in augmented reality*, (Published Dissertation Thesis Ph.D), Aalborg Universitetsforlag. Faculty of Engineering and Science, Aalborg University.

Merriam, S. B. & Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2 (1), 486-497.

Ning, H., Wang, H., Lin, Y., Wang, W., Dhelim, S., Farha, F., & Daneshmand, M. (2021). A survey on metaverse: The state-of-the-art. *Technologies, Applications, and Challenges*. 10.

Park, S. G. & Kim, Y. G. (2022). A Metaverse: taxonomy, components, applications, and open challenges. *IEEE Access*.

Statista, <https://www.statista.com/statistics/1288870/reasons-joining-metaverse/>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.

Statista, <https://www.statista.com/statistics/1302091/global-business-sectors-investing-in-the-metaverse/>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.

Xu, M., Niyato, D., Kang, J., Xiong, Z., Miao, C., & Kim, D. I. (2021). Wireless edge-empowered metaverse: A learning-based incentive mechanism for virtual reality. *ArXiv Preprint ArXiv:2111.03776*.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ynag, Q., Zhao, Y., Huang, H. & Zheng, Z. (2022). Fusing blockchain and AI with metaverse: A Survey. IEEE Open Journal of the Computer Society, 3, 122-136.

Yoo, J. (2022). A study on transaction service of virtual real estate based on metaverse. The Journal of The Institute of Internet, Broadcasting and Communication (IIBC) 22(2), 83-88.

Kent - İmge İlişkisinde Okunabilirlik; Bolu / Mudurnu Örneği

Urban Legibility in The Relationship Between City and Image; Example of Bolu / Mudurnu

ÖZET

Her kent, doğal ve kültürel peyzaj değerleri, tarihsel ve toplumsal değişimleri ile bireylere yaşadığı çevre hakkında algısal izlenimler kazandırmaktadır. Gelişen ve değişen sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik normlar ve toplumsal yaşanmışlıklar, kente kolektif bellek kazandırmakta, kimlik, strüktür ve anlam olmak üzere üç bileşende sorgulama imkanı vermektedir. Bu kapsamda kentsel imgeler, şehrin insanlar ile iletişim yolunun bir parçasını oluşturmaktadır.

Çalışmada Tarihi kent Mudurnu'da somut ve soyut imgeler tespit edilmektedir. Somut imgeler için Lynch (1960) analizi kullanılmakta, soyut imgeler için Delgado (2005) tarafından geliştirilen landmark sınıflandırmasından yararlanılmaktadır. Kentsel imgeleri belirlerken yerleşimin karakter dokusuna ilişkin literatürel veri toplanmış, katılımcı anket değerlendirmesinden yararlanılmıştır.

Yerli halk ve üniversite öğrencileri ile yapılan anket değerlendirmesi ve karşılıklı görüşmelerde, işaret öğeleri/ landmarkları belirtmede katılımcılarda algısal farkındalıkların olduğu tespit edilmiştir. Kente anlam ve karakter kazandıran soyut kavram ve imgelerinin yaşatılmama tehdidi ile karşı karşıya kaldığı, özellikle yeni yapılaşma ile oluşan yerleşim alanlarının geçmiş doku ile bütünsellik göstermemesinin kentsel okunabilirliği olumsuz yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Tarihi özellikli yerleşimlerde kentsel okunabilirliği sağlamada en önemli koşul, sosyal ve kültürel değerleri korumak, geçmiş ile gelecek arasında kentin sürdürülebilirliğini ve sürekliliğini sağlayabilmektir. Mudurnu'da kentsel okunabilirliği destekleyici planlama/tasarım ve uygulama yaklaşımlarına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Kent, İmge, Okunabilirlik, Mudurnu (Bolu)

ABSTRACT

Each city, with its natural, cultural landscape values, historical and social changes, gives individuals perceptual impressions about the environment they live. Developing and changing socio-economic norms and social experiences bring a collective memory to the city and provide the opportunity to quotations in three components; identity, structure and meaning. In this context, urban images form a part of the city's communication path with people.

In the study, concrete and abstract images are identified in the historical city of Mudurnu. Lynch (1960) analysis is used for concrete images, and landmark classification developed by Delgado (2005) is used for abstract images. While determining the urban images, literature data on the character texture of the settlement were collected and participant survey evaluation was used.

In terms of urban image, it was determined that the participants had perceptual awareness in specifying landmarks in the survey evaluation and mutual interviews with local people and university students. Abstract concepts and images that give meaning and character to the city are faced with the threat of not being able to survive, and that the residential areas formed by new construction do not show integrity with the past texture, negatively affecting the urban legibility.

The most important condition for ensuring urban legibility in historical settlements is to protect social and cultural values, to create the sustainability and continuity of the city between the past and the future. There is a need for planning/design and implementation approaches that support of urban legibility in Mudurnu.

Keywords: City, Image, Legibility, Mudurnu (Bolu)

GİRİŞ

Yaşadığımız kentlerde, yapılandırılmış alan ve onu çevreleyen açık alanlar bir bütün halinde kent peyzajını oluşturmaktadır (Tanrıverdi, 2019). Lynch (1960) kentsel peyzaj bütünlüğü içerisinde yerleşmelerin tanımlanmasını sağlayan özellikleri kentin imaj öğeleri olarak adlandırmakta; sınır/kenar öğeleri (kentin topografik sınırları, ormanlık alanlar, sur yapıları, kıyı, kanal vb. doğal eşikleri), yollar (süreklilik gösteren ulaşım aksları), bölgeler (farklı ölçekler arası ilişkili zonlar ya da aynı karaktere sahip alanlar), odaklar/düğüm noktaları (gözlemcinin içine girebildiği ya da içinden geçebildiği stratejik öneme sahip odak noktaları, düğümler, meydanlar vb.), landmarklar/işaret öğeleri (dikkat çekici yapısal öğeler, sıra dışı referans noktaları, işaretler, yükseltiler vb.) olmak üzere beş bileşende incelemektedir (Şekil 1). Belirtilen beş bileşen, Lynch'e kenti 'imgelenebilir, okunabilir' yapan parametreler ile sorgulama imkanı vermiştir.

**Kıymet Pınar Kırkık
Aydemir¹**

How to Cite This Article

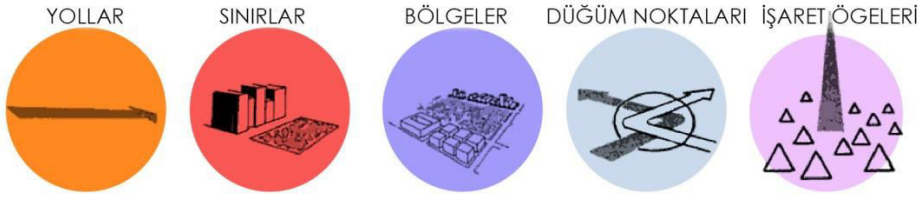
Kırkık Aydemir, K. P. (2023). "Kent - İmge İlişkisinde Okunabilirlik; Bolu / Mudurnu Örneği", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2167-2180. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67441>

Arrival: 30 October 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bolu, Türkiye

Şekil 1: Kentsel İmaj Ögeleri

Kaynak: Sağlık ve Kelkit, (2019) tarafından üretilmiştir.

Lynch (1960), her kentin kolektif bir belleği olduğunu savunmaktadır. Bu kolektif bellek, bireye, kimlik, strüktür ve anlam olmak üzere üç bileşende kentsel mekanı okuyabilme olanağı sağlamaktadır. Burada kimlik, “ayırt edilebilen”, “benzeri olmayan” anlamını taşıırken, strüktür; “imgenin mekânsal ve örgütsel ilişkilerini içermektedir. Anlam ise; objenin gözleyen için duygu ve düşünce bakımından ne ifade ettiği ile açıklanmaktadır (Halu, 2010). Kentin tarihsel süreçteki kazanımları, toplumsal değişimler, kent peyzajını oluşturan doğal ve kültürel değerleri, bütünsel kurgu içerisinde bireye yaşadığı çevre ile ilgili olumlu yada olumsuz algısal izler bırakmaktadır (Sağlık ve Kelkit, 2019; Bayram, 2007).

Bireyin herhangi bir yerin nerede olduğunu tahmin etmesi ve o yer hakkında fikir yürütmesi; gözlem, deneyimleme sonucunda zihinsel haritalama yöntemi ile gerçekleşmektedir (Kitchin ve Freundschuh, 2000). Lynch (1960) çalışmasında kenti çözümlenmede beş bileşenin, bilişsel imgelerle birleşerek kent imajını oluşturduğu ifade etmiş olup, Boston, Jersey City ve Los Angeles olmak üzere üç Amerikan şehrinde kentsel imgelerin insan zihninde bazı imajları şekillendirdiğini ve kentin okunabilirliğini bu imajlarla ortaya çıkardığını tespit etmiştir (Erkan ve Yenen, 2010). Lynch’e göre bir çevre zihinde ne kadar kolay imgelenirse, o kadar okunabilir (Lynch, 1960).

İnsanların eylemleri, mekândaki davranışları (çevresel farkındalık ve mekan algı - biliş süreçlerine bağlı olarak) kısmen çevrelerinden elde ettikleri imgeler ile ilişkilidir. İmgeler; bireyin varsayım, anımsama, saptama ve değerlendirme sonucu zihninde oluşturduğu üç boyutlu algılardır (Tanrıverdi, 2019). Bu kapsamda bireyin çevresini hatırlama şekli, çevrenin imgesel içeriğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Weisman (1981) okunabilirliği bireyin fiziksel çevreyi algılamasında yönünü kolaylaştıran bir imge ya da çevre kalitesi şeklinde tanımlamaktadır. Nasar (1988)’e göre okunabilirlik; bireyin kaybolmadan çevresini kapsamlı bir şekilde keşfedebilmesidir. Köseoğlu (2010) ise okunabilirliği ilk olarak bireyin bulunduğu çevrenin mekânsal yerleşim planının karmaşıklık yapısı, ikinci olarak da yer işaretlerinin belirginliği ile değerlendirmektedir (Köseoğlu ve Önder, 2010).

Literatür araştırmalarında kentsel okunabilirliğin; toplumların yaşam tarzı, kültürel, ekonomik, politik, sosyolojik yapıları ve bu alanlardaki gelişmeleri ile de ilgili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Damayanti vd., (2016), kentsel okunabilirlikte landmarklara dikkat çekerek; görsel, strüktürel ve anlamsal özellikler olmak üzere üç bileşende, bireyin çevresini algıladığına değinmiştir. Burada görsel ve strüktürel olan görülebilmekte, ancak anlamsal özellikler, maddi olmayan duygusal değer olarak ifade edilmektedir (Damayanti ve Kossak, 2016). Jacobs (1993)’e göre de kentsel okunabilirlik anlamsal açıdan, insanların biyolojik, kültürel ve bireysel algılarına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

İçinde yaşadığımız kent, sürekli değişim içerisinde devingen bir yapıdır. Dolayısıyla topluma ait sosyo kültürel, sosyo-ekonomik normlar da süreç içerisinde değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Kentte süreç içerisinde yaşayan kültürler farklılaştıkça tarihsel katmanlar meydana gelmekte ve bunlar kentin belleğinde izler bırakmaktadır (Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015).

Bu durum kentin okunabilirliğinde fiziksel olanla olgusal olanın, soyut göstergeler ile (simgesel, kavramsal, düşsel, anısal) somut göstergelerin karşılıklı etkileşiminin iyi algılanmasını gerektirmektedir (Gigi, 2009). Kentin her katmanı birey algısı ve dikkatinde uyarıcı tepki oluşturmaktadır. Kenti okumak, kentteki ilişkileri araştırmak, algılanabilirliği zayıf noktaları fark edilir kılmak, kentsel örüntüleri iyi değerlendirmek ve tüm bunlardan mekana dair anlam çıkarmak ile mümkündür (Çil, 2006).

Lynch (1960), insanların kenti; anılar, anlamlar ve uzun süreli ilişkiler ile okuyabildiklerine dikkat çekmiştir. Rapoport (1977) ise insan ve çevre arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği kitabında imge kavramını ortaya koyarken, imgenin fiziksel boyutu yanı sıra anlamsal boyutunun önemine vurgu yapmıştır. Henderson vd., (2009)’a göre de kentte “anlam” arayışı, insanların görsel dikkatlerini yönlendirmede önemli rol oynamaktadır.

Bu noktada Lynch’in beş bileşeninden biri olan; işaret öğelerinin en önemli özelliği kenti algılamada farkındalık oluşturması, eşsiz olması, zihin haritalarında hatırdaki kalabilecek özellik taşımasıdır. İşaret öğeleri, şehrin insanlar ile iletişim yolunun bir parçası, şehrin okunabilirliğini sağlayan göstergelerdir (Bala, 2016; Köseoğlu ve Dural, 2019).

Appleyard (1969), Venezuela Guayana kentinde yaptığı anket çalışmasında insanların buldukları çevreleri hatırlama nedenlerini; fiziksel form ayrıcalığı, kişisel mekan oluşturma, kent içi yaya dolaşımında görülebilirlik, biricik ve tek olması, toplum içerisindeki kültürel rolü şeklinde kente kimlik kazandıran özellikler olarak tespit etmiştir (Faria ve Krafta, 2003; Appleyard,1969; Briggs, 1973, Ayvalıoğlu, 1993; Kaya ve Akdemir, 2021; Vaitkevičiūtė, 2019; Akkaya 2019).

Bireylerin bir kenti çözümlemesi, çevresel izleri beş duyu ile algılamasının ötesinde, kültürel birikim, yaratıcılık, alışkanlık, deneyim, aşinalık vb. soyut göstergeler ile de ilişkilidir (Uzun vd., 2011). Bu kapsamda Santos Delgado (2005) Davao Tarih Enstitüsünde yaptığı çalışmada şehrin işaret öğelerini sosyal, tarihsel, simgesel, ekonomik, estetik olmak üzere beş farklı kategoride ele almıştır (Tablo 1) (Delgado, 2005).

Tablo 1: Santos Delgado Tarafından Yapılan İşaret Öğeleri Kategorilendirmesi

Sosyal	Tarihsel	Simgesel	Ekonomik	Estetik
Bir kentin kolektif hafızasını oluşturan, geçmiş dönem ve yaşamları sembolize eden, tarihsel izlere tanıklık eden yapılar, mekanlar	Kamusal kullanım özelliği olan, insanların toplu halde buldukları, sosyal etkileşim olanağı sağlayan yapı/meanlar	Sembolik özelliği olan inançsal, zafer kazanımı gibi bireysel, toplumsal açıdan insanların yaşamlarına tanıklık eden tarihsel yapılar, mekanlar	Toplumların ticari faaliyetleri, bulunulan konum itibari ile coğrafyanın sunduğu ekonomik değerler şeklinde gelişen yapılar, mekanlar, öğeler	Estetik değere sahip, toplumsal kültür, inanç, gelenekler ya da insanların kişisel hassasiyetleri, ilgi alanlarını birleştiren yapılar, öğeler, işaretler.

Kaynak: Delgado, (2005)'ten yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Delgado (2005), bir kentin soyut özellikteki; simgesel, kavramsal, düşsel, anısal özellikleri ile somut yapısal özelliklerinin birleşmesi sayesinde bütünü temsil edildiğini belirtmiştir. Bu durum, yerleşimin kimliğini öne çıkaran ve onu fark edilebilir yapan bir özeldir (Lynch, 1960; Suher vd, 1996; Bala, 2013; Köseoğlu ve Önder, 2010).

Kentsel imgeler, düzen ve çeşitlilik içinde, kentsel kültürel peyzaj dokusuna anlam kazandıran, algısal karışıklığı önleyen, Lynch'in deyimiyle kentin kolay okunabilmesi için gerekli bir kriterdir (Sağsöz ve Al, 2013). Okunabilir kentsel çevre; form, şekil, ölçü, renk, doku vb. tasarımsal yaklaşımları kimlik, strüktür, kentsel imaj öğeleri ile birlikte ele alarak kente bağlam kazandırmaktadır (Schulz, 1980; Biniyaz vd., 2017). Dolayısıyla yapı bir çevreyi; kentin tarihi, kimliği, sosyal değerleri, sosyal yaşamı ile bir bütün olarak ele almak gerekir (Gigi, 2009). Okunabilir kentsel çevreler;

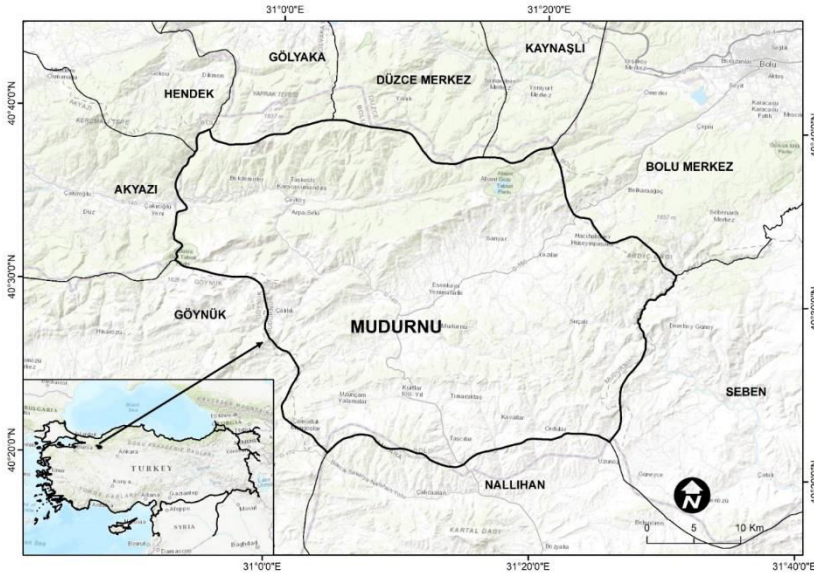
- ✓ Bireylerde kaybolmuşluk hissini ortadan kaldırmaktadır (Wener ve Kaminoff, 1983).
- ✓ Duygusal açıdan çevre, bireye güven vermektedir (Yeung ve Savage, 1996).
- ✓ Bireyin yön bulması ve kenti algılaması kolay olmaktadır.
- ✓ Psikolojik ve duygusal tatmin oluşturarak, bireye rahat bir ortam sunmaktadır.
- ✓ Toplumsal hareketi geliştirmektedir (Erem ve Erkman, 2003).

Bireylerin, kenti deneyimlerken, gideceği yönü bulması, referans olarak kullandığı imgeler ve mekanın bağlantısalılığı vb. mesajlar ile sağlanabilir (Faria ve Krafta, 2003; Appleyard,1969; Briggs, 1973, Ayvalıoğlu, 1993; Kaya ve Akdemir, 2021; Vaitkevičiūtė, 2019; Akkaya 2019).

Çalışma akışında ilk olarak Mudurnu ilçesinin niteliklerini özetleyen kısa bir literatürel bilgi paylaşılmıştır. İkinci olarak da yerli halk ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mudurnu Süreyya Astarıcı MYO öğrencileri ile açık uçlu sorulardan yararlanılarak hazırlanan anket değerlendirmesine göre Mudurnu'da soyut ve somut imgeler belirlenmiş olup, kentsel okunabilirlik üzerine katılımcı görüşleri değerlendirilmiştir.

MUDURNU

Türkiye'de Batı Karadeniz bölgesinde yer alan Mudurnu, Bolu iline bağlı bir ilçedir. İlçenin merkezi Hisar ve Kulaklı Tepeleri arasında vadi tipi bir yerleşim yapısına sahiptir. İlçenin doğusunda Seben, kuzeydoğusunda Bolu, kuzeyinde Düzce, kuzeybatısında Hendek, batısında Göynük ve Akyazı güneyinde Nallıhan, ilçeleri bulunmaktadır (Dinçtürk, 2019) (Şekil 2).

Şekil 2: Bolu - Mudurnu İlçesi Konumu

Kaynak: Copernicus, 2011'den yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Tarihsel süreçte baktığımızda İlkçağlardan günümüze Mudurnu; Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı olmak üzere birçok uygarlığın yönetimi altında bulunmuştur. Stratejik bir yerleşim merkezi niteliği göstermektedir. Bursa - İzmit - Bolu - Düzce bölgesinde bulunması sebebi ile tarihsel süreçte Bitinya eyaleti olarak bilinmektedir. İlçenin ilk kuruluşu Hisar Tepesi ve çevresinde olmuştur. (Yıldırım, 2011). Tarihsel kayıtlarda ilçenin Mondurlu, Modra, Modrena, Meterani, Metrani ve Mela gibi isimler ile anıldığı bilinmektedir (Erkut, 1987).

1307 yılında Osmanlı Beyliği'ne geçen yerleşim, İpek yolu güzergahı üzerinde olması sebebi ile önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. 17 yy. gezginlerinden Evliya Çelebi'nin mektuplarında Mudurnu' "iğne şehri" olarak bahsedilmiştir (Yönetim Planı, 2014; Lakerta, 2019).

Sanayileşme hareketleri sırasında zanaattaki gücünü kaybeden Mudurnu ilçesi, 1960'lı yıllarda tavukçuluk sektörü ile yeniden ekonomik hareketlilik kazanmış olup, 2001 krizi ile ilçe ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Günümüzde ilçenin ekonomik yapısını tarım, ormancılık, kereste, tavukçuluk ve saray helvası oluşturmaktadır (Mudurnu Kültürel Miras Alanı Yönetim Planı 2014-2018, 2014). İstanbul - Ankara karayolu ulaşım aksı güzergahının taşınması, ilçenin kendi içine kapalı bir yerleşim yapısı göstermesine ortam hazırlamış, ilçede özgün kent yapısı büyük oranda korunmuştur (Lakerta, 2019).

Mudurnu, Osmanlı mimarisi ile zengin geleneksel bir yerleşimdir. Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma (KTKV) Kurulu'nun 15.01.1991 tarih ve 1609 sayılı kararı ile kentsel sit alanı ilan edilmiş, Ankara KTKV Kurulu'nun 20.10.1992 tarih ve 2691 sayılı ve 16.10.1995 tarih ve 4219 sayılı kararları sonucunda 26.12.1995 tarih ve 4421 sayılı kararıyla Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanmıştır (Yönetim Planı, 2014; Lakerta, 2019; Plan Açıklama Raporu, 2019).

2.8.2002 tarih ve 8104 sayılı kararı ile 16'sı tescilli olmak üzere 26 yapıya, 16.5.2003 gün 8571 sayılı kararı ile 37'si tescilli olmak üzere 55 yapıya bakım/basit onarım kapsamında onarım izni verilmiştir. Kurul kararlarıyla Mudurnu Belediyesi tarafından hazırlatılan 17 adet yapıyı kapsayan Sokak Sağlıklaştırma Projesi Ankara Koruma Kurulu'na uygun bulunmuş; bu proje ve uygulaması için gerekli maddi olanak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlanmıştır (Koçan, 2012). Kentsel Sit Alanında 214 adet tescilli parsel, 1 adet tescilli köprü ve 1 adet de anıt ağaç (*Platanus orientalis*; Doğu Çınarı) bulunmaktadır (T.C. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2015; Ercan vd., 2021).

Tarihi İpek Yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezi olarak gelişmiş olan ilçe (Yönetim Planı, 2014). 2015 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine Ahilik temasında kaydedilmesi uygun görülmüştür (Taşkıran ve Binan, 2020). Kentsel kültür yapısı ve tarihi dokusu ile özgün değerini koruyabilen ilçe 2018 yılında da "citta slow-sakin şehir" ağına katılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013).

Mudurnu yerleşim açısından Bizans Döneminde Hisar kalesi içerisindeyken, Osmanlı döneminde Mudurnu Çayı'nın çevresine ve yamaçlara doğru yayılım göstermiştir (Babalı, 2007). İlçenin topografik dokusu ve orman varlığının yönlendirmesi ile doğadan edinilen izler ile geliştiği görülmektedir. Geleneksel doku tipi görülen yerleşimde organik doku ve ızgara plan hakimdir. Kentin merkezinde ızgara plan sistemi ile yapılmış, tarihsel nitelikli Arasta çarşısı

bulunmaktadır (Yıldırım, 2011). Tarihi konakları yanında, ilçede çok sayıda türbe bulunması ilçeyi inanç turizmi açısından da fark edilir yapmaktadır (Lakerta, 2019).

Mudurnu doğal peyzaj değerleri açısından da zengin bir yerleşimdir. Korunan orman alanları-doğal bitki örtüsü, Abant gölü, Karamurat gölü, Sülüklü göl, Sünnet gölü, Yedigöller ve termal turizme olanak tanıyan Babas kaplıcaları, Sarot Kaplıcaları, Mudurnu'yu doğa turizm açısından öne çıkaran tabiat alanlarıdır.

YÖNTEM

Çalışmada ilk olarak literatür taraması ile birlikte saha araştırması yapılmıştır. Bu aşamada Mudurnu Belediyesi 1/1.000 ölçekli halihazır harita, fotoğraf vb. veriler temin edilmiştir. Coğrafi Bilgi Sistemleri, Photoshop, Google Earth Pro 7.x sürümü vb. farklı araç ve programlar kullanılmıştır. İkinci olarak basit rastgele örneklem yöntemi ile yerli halk ve üniversite öğrencileri ile katılımcı anket değerlendirmesi yapılmıştır. Mudurnu'da bireyin mekan ile kurduğu iletişim dili üzerinden somut ve soyut imgeleri tespit edilmektedir. Somut imgeler için Lynch analizi kullanılmakta, soyut imgeler için Delgado (2005) tarafından geliştirilen landmark sınıflandırmasından yararlanılmaktadır. Çalışmada kentsel imgeleri belirlerken yerleşimin karakter dokusuna ilişkin literatürel veri toplanmış, soyut-somut imgeleri belirlemek için karşılıklı birebir görüşmeler yapılmıştır. Bir katılımcının birden fazla yol, sınır, bölge, düğüm noktası, landmark belirttiği durumlarda, söyleme sırası dikkate alınmış olup, toplam cevaplar içerisindeki ağırlık yüzdesi MS Excel ve SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların belirttiği imgeler Google Earth Pro 7.x sürümü görüntüsü üzerine işlenmiştir.

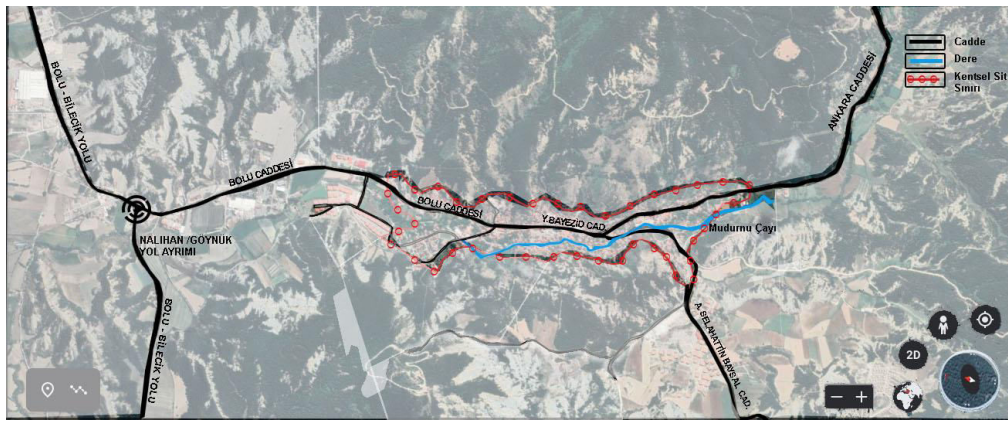
BULGULAR

Yerli halk ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mudurnu Süreyya Astarıcı Meslek Yüksek Okulu öğrencileri olmak üzere 184 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. Katılımcıların 77'si Mudurnu'ya dışarıdan gelen üniversite öğrencileridir. 107 kişi ise Mudurnu ilçesinin yerli halkıdır. Çalışmada ilk olarak Mudurnu'da anket değerlendirmesi ile somut ve soyut öğeler tespit edilmiştir. İkinci olarak, kentsel imge - okunabilirlik ilişkisini sorgulamada, katılımcı görüşleri değerlendirilmiştir.

Mudurnu'da Yerli Halk Ve Üniversite Öğrencilerin Belirttikleri Somut ve Soyut Öğeler

Yollar

Çalışma alanı olan Mudurnu, Bolu kent merkezinden 52 km mesafe uzaklıkta olup (Şekil 1), erişim Bolu - Bilecik yolu üzerinden sağlanmaktadır. İlçeye gelmeden 2 km geride Ankara Nallıhan ve Beypazarı-Göynük yol ayrımı vardır. Belirtilen yol ayrımından Mudurnu kentsel sit alanına Bolu Caddesi ile erişim gerçekleşmektedir. Mudurnu çayına paralel devam eden Bolu Caddesi kentin odak noktaları olan Yıldırım Bayezid Camii ve Hamamı'nın olduğu yerde Yıldırım Bayezid Caddesi adı ile devam eder. Aks üzerinde Saat Kulesi izdüşümünde yol çatallaşarak, güneybatı yönünde A. Sebahattin Baysal Caddesi, güneydoğu yönünde Ankara caddesi olarak ikiye ayrılmaktadır (Şekil 3).

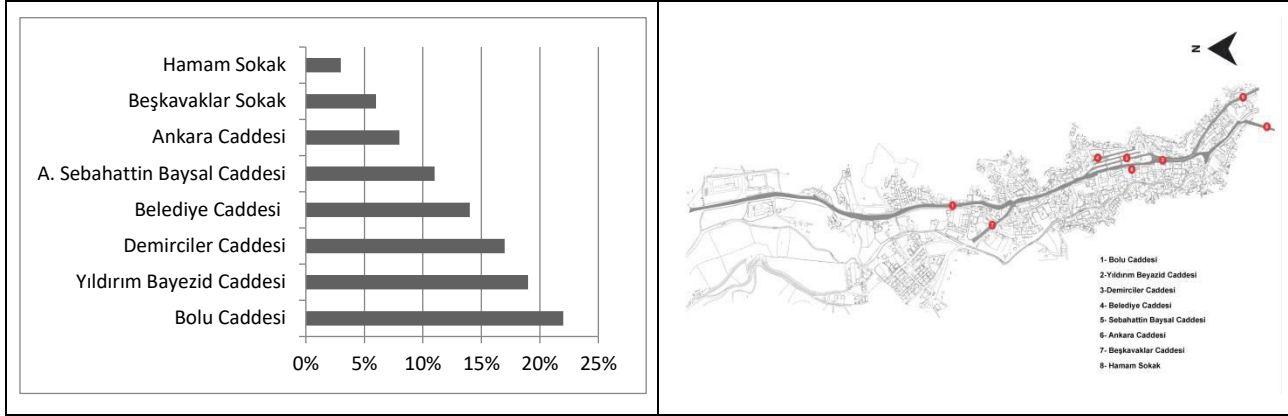

Şekil 3: Mudurnu Bolu Caddesi ve Diğer Yol Bağlantıları ile Olan Bağlantısı

Kaynak: Google Earth Pro 7.x görüntüsünden yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Mudurnu ilçesinde; tarihi yapılar ve konaklar, ticaret merkezi olarak kullanılan Arasta çarşısı'nın aks üzerinde olması sebebi ile Bolu Caddesi, katılımcı anket değerlendirmesinde algılanabilirliği en yüksek cadde olarak belirtilmektedir. Bolu caddesi, Yıldırım Bayezid Camii ve Hamamı'nın olduğu yerde Bayezid Caddesi olarak devam etmektedir. Katılımcı anket değerlendirmesinde Yıldırım Bayezid Caddesi ile aynı zanaat dalında üretim yapan dükkânların bir arada toplandığı, ahilik geleneğinin yaşatıldığı yayalaştırılmış bir aks olan Demirciler Caddesi ve Arasta'nın doğusundaki Belediye Caddesi sırası ile en çok algısal farkındalık oluşturan caddeler olarak belirtilmektedir (Şekil

4). Mudurnu somut ögeler ile soyut kültürel kimliğin bulunduğu önemli bir yerleşimdir. Bu kapsamda Demirciler Caddesi'nde yedi asırdır her cuma günü esnaf duası okunması şeklindeki gelenek günümüze değin yaşatıldığı bilinmektedir.

Şekil 4: Mudurnu Kent Merkezi Algısal Farkındalık Oluşturan Cadde-Sokak Akılları

Kaynak: Mudurnu Belediyesi 1/1000 hâlihazır haritadan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Bölgeler

Katılımcıların verdiği cevaplarda, Mudurnu ilçesinde işlevsel özelliklerin dikkate alındığı karakter bölge sınıflandırması yapıldığı görülmektedir. Katılımcılar tarafından;

Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 15.01.1991 tarih ve 1609 sayılı kararı ile ilan kentsel sit alanı,

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından TOKİ konut alanları,

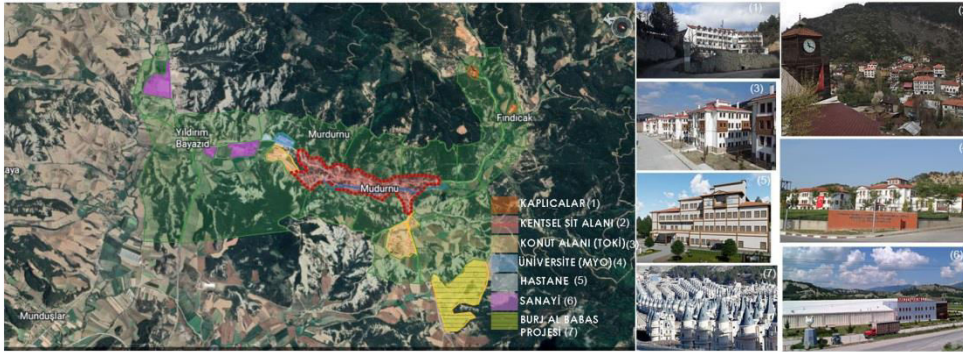
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mudurnu Süreyya Astarıcı Meslek Yüksek Okulu Yerleşkesi,

Devlet Hastanesi'nin bulunduğu alan,

Tarım, ormancılık, kereste, tavukçuluk ve gıda endüstrisinin bulunduğu sanayi alanı,

Jeotermal Kaplıca alanları,

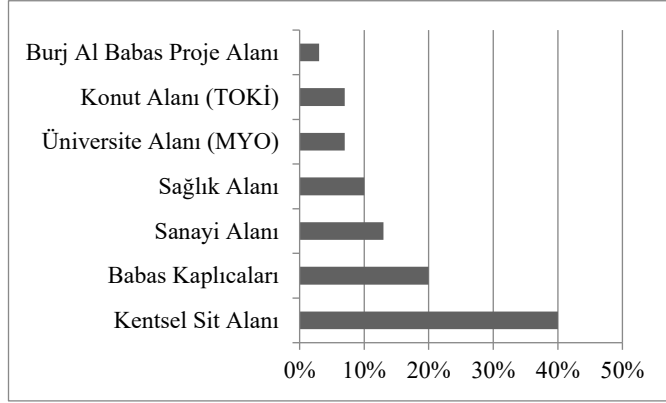
A. Sebahattin Baysal Caddesi üzerindeki Burj Al Babas Proje alanı olmak üzere yedi farklı karakter bölge belirtilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: Katılımcı Anket Değerlendirmesinde Kentsel İmge Olarak Belirtilen Bölgeler

Kaynak: Google Earth Pro 7.x görüntüsünden yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Yapılan anket değerlendirmesinde halkın kendisi ile özdeşleştirdiği bölge; Ankara KTKV Kurulu'nun 15.01.1991 tarih ve 1609 sayılı kararı ile kentsel sit alanı olarak ilan edilen kentsel sit sınırları içerisindeki alan ile Jeotermal özellikli kaplıca alanlarıdır. Yerleşim yerinin güneybatısında "Mudurnu Şato evler" olarak bilinen Burj Al Babas Projesi'nin yapıldığı alan, bulunduğu konuma göre geniş bir alana yayılmış olması ve Mudurnu'nun canlandırılmaya çalışılan Arasta çarşısının, yerel ürünler pazarının ve geleneksel evlerinin onarılıp konaklama için kullanılma imkanlarının önüne geçmesinden dolayı, katılımcılarda olumsuz imge algısı oluşturduğu tespit edilmiştir. Katılımcı anketi ile imge algısı oluşturan bölgelerin algılanma oranları Tablo 2'de belirtilmektedir.

Tablo 2: Katılımcı Anketi Sonrası Bölge Algısı Oluşturan Alanlar ve Algılanma Oranları.

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Sınırlar

Mudurnu ilçesinde kuzeydoğuda Abant dağları, güneybatıda ise Kocaman dağları yerleşim açısından doğal sınır oluşturmaktadır. Kentin merkezi, doğuda Hisar Tepe, batıda Kulaklı Tepe'nin sınır olarak belirlediği %0- %2'lik eğim yapısı olan derin vadiye lineer olarak kurulmuştur. İlçe merkezinin ortasından geçen Mudurnu Çayı yerleşim alanını ikiye bölmektedir (Şekil 6).

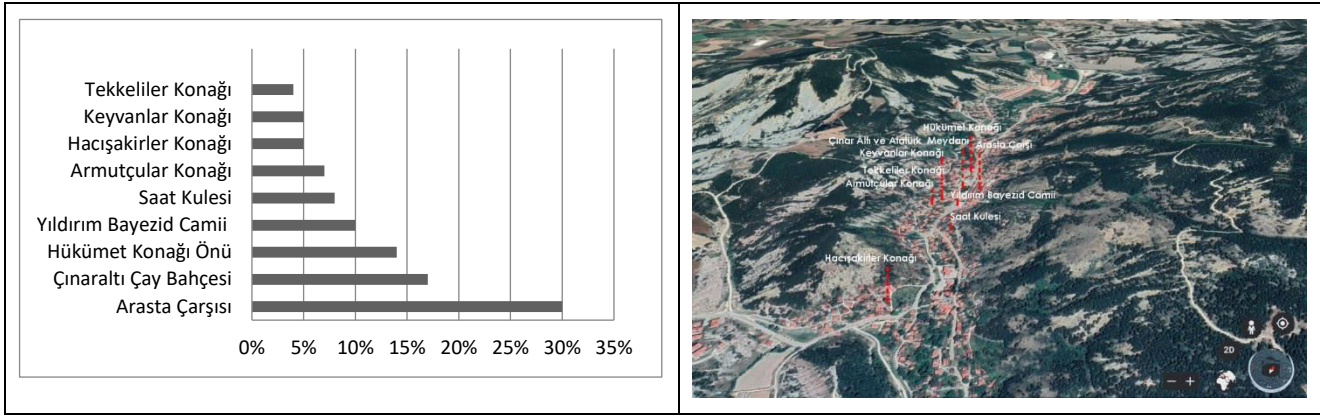
Şekil 6: Mudurnu'da Sınır Ögesi Olarak Topografya ve Mudurnu Çayı

Kaynak: Copernicus, 2011; Bolu-Mudurnu 360 Air-1; 2019. den yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Mudurnu'da doğal orman alanları varlığı da bir sınır ögesi özelliği göstermektedir. 89.67 ha orman alanı ile Mudurnu, Bolu'nun ikinci büyük orman varlığına sahip ilçesini oluşturmaktadır (Dinçtürk, 2019).

Odaklar/Düğüm Noktaları

Odaklar; kentin geçiş noktaları, yaya toplanma - dağılma noktaları, gözlemcinin kente girebilmesini sağlayan stratejik noktalardır. Yapılan anket değerlendirmesinde katılımcılar odak noktası olarak; Çınar altı ve Atatürk Meydanı, Arasta Çarşısı, Hükümet Konağı, Saat Kulesini, Yıldırım Bayezid Camii, Tekkeliler Konağı, Hacışakirler Konağı, Armutçular Konağı, Keyvanlar Konağı'nı belirtmişlerdir. Mudurnu'da en önemli odak noktası kentin merkezinde bulunan ticari faaliyetin devam ettiği Tarihi arasta çarşısıdır. Çınar altı çay bahçesi - Atatürk Meydanı insanların vakit geçirmesine olanak sağlayan ikinci bir odak noktası oluşturmuştur. Hükümet konağı ise Mudurnu'ya farklı illerden gelen insanları yönlendirmede Bolu Caddesi üzerinde konumlanması sebebi ile odak noktası özelliği göstermektedir. Bu sıralamayı tarihsel doku, kültürel özellikleri barındırması, kentle özdeşleşmiş sembol özelliği açısından Yıldırım Bayezid Camii, Tarihi konaklar ve Saat Kulesi takip etmektedir (Şekil 7).

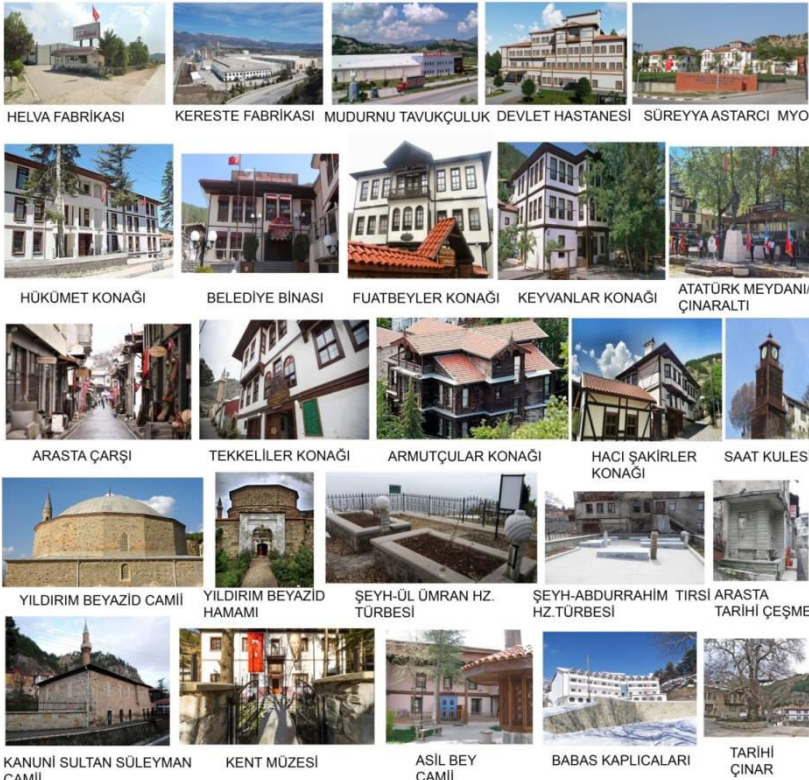
Şekil 7: Katılımcılar Tarafından Belirtilen Mudurnu Kent Merkezi Odak Noktaları ve Algılanma Oranları

Kaynak: Google Earth Pro 7.x görüntüsünden yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

İşaret Ögeleri/Landmarklar

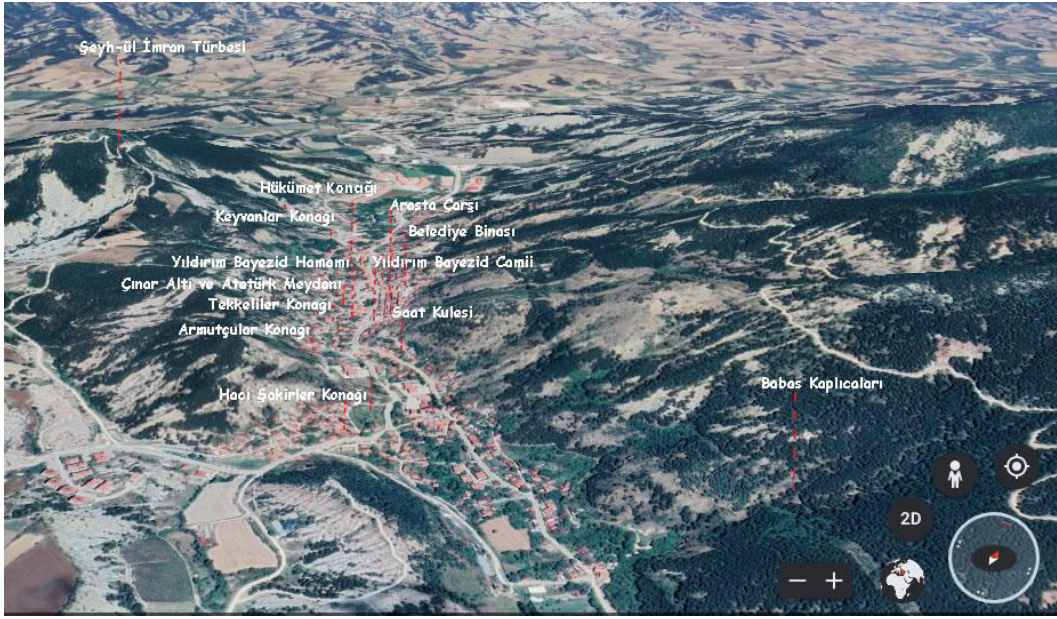
İşaret ögeleri “çevreyi tanımda ve tarif etmede kullanılan bir öge” olarak bilinmektedir. Kentsel imge açısından işaret ögeleri/landmarklar; tarihsel özellikli bir yapı, ağaç, donatı, işaret levhası olabildiği gibi tepe vb. uzaklıktan rahatlıkla görülebilen kente karakter kazandıran bir sembolik yapı da olabilmektedir. Unesco Dünya miras geçici listesindeki Mudurnu ilçesi tarihsel ve kültürel landmarkları; tarihi konakları, Arasta çarşısı, Yıldırım Beyazid camii ve hamamı, türbeler ve Babas kaplıcasıdır. Kent dokusunu oluşturan meydan niteliği taşıyan açık alanlardaki çeşme, anıt ağaç (çınar ağacı) gibi kentsel ögeler de bir kentsel odak ögesi özelliği göstererek, kentin kimlik yapısını zenginleştirmektedir (Şekil 8).

Yerli halk ve üniversite öğrencileri ile yapılan katılımcı anket değerlendirmesinde bireyler; Mudurnu’da yaşayış tarzları, sosyal çevre algıları ile landmarkları belirtmişlerdir. Özellikle yerli halkın somut ögeler dışında soyut algılar ile kentsel işaret ögelerini ifade ettikleri görülmüştür. Katılımcılar; tarihsel, simgesel, estetik açıdan öne çıkan landmarkları; Tarihsel Konaklar, Yıldırım Beyazid Camii, Yıldırım Beyazid Hamamı, Arasta Çarşısı olarak belirtmişlerdir. Sosyal landmark mekanları olarak buluşabildikleri ve vakit geçirebildikleri, Çınar altı ve Atatürk Meydanı ile Hükümet Konağı eşliğini, estetik ve simgesel açıdan kent ile özdeşleşen Saat kulesini, inançsal anlamda ise Şeyh-ül İmran Veli Türbesini imge olarak belirtmişlerdir (Şekil 8; Tablo 4).

Şekil 8: Mudurnu Kent Merkezi İşaret Noktaları/Landmarklar.

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 9: Katılımcılar Tarafından Belirtilen Somut Öğeler Kategorisindeki Tarihsel, Simgesel, Estetik Landmarklar
Kaynak: Google Earth Pro 7.x görüntüsünden yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Katılımcıların yaşadıkları çevrede coğrafi ve ekonomik landmark olarak belirttikleri imgeler de vardır. Jeotermal alanlar açısından zengin olan Mudurnu ilçesinde Babas Kaplıcaları, şifa turizmi açısından ilçede ekonomik bir landmark algısı oluşturmaktadır. Ekonomik ve simgesel olarak, Mudurnu tavukçuluk ve tadım kültürü ile Helva fabrikası öne çıkan imgesel landmark öğeleridir. Karşılıklı görüşmelerde; orman varlığı, doğa koruma alanları vb. tabiat güzellikleri ve eşsiz kültürel mimarisi ile sakin şehir (yavaş kent) hareketi, esnaf kültürünün yaşatılması ile Ahilik kültürü, yaşam tarzları ve geleneksel sosyal mahalle algısı ile komşuluk ve samimiyet kavramları da kente anlam kazandıran soyut işaret öğeleri olarak belirtilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Mudurnu’da Katılımcılar Tarafından Belirtilen Somut ve Soyut Landmarklar/İşaret Öğeleri.

Landmarklar	Sosyal	Tarihsel	Simgesel	Ekonomik	Estetik	Yüzdesele
Tarihi Konaklar						22,20%
Sakin Şehir						15,21%
Yıldıırım Bayezid Camii ve Hamamı						12,20%
Arasta Çarşısı						10,36%
Kaplıca						8,74%
Saat Kulesi						7,90%
Tavukçuluk						7,79%
Ahilik Kültürü						6,66%
Helva						3,05%
Çınaraltı Çay Bahçesi ve Atatürk Meydanı						2,26%
Komşuluk ve Samimiyet						1,34%
Oya İşçiliği						0,57%
Hükümet Konağı						0,57%
Kaşık Sapı Yemeği						0,45%
AİBÜ (MYO) Kampüs						0,23%
Şeyh-ül Ümran Türbesi						0,47%

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

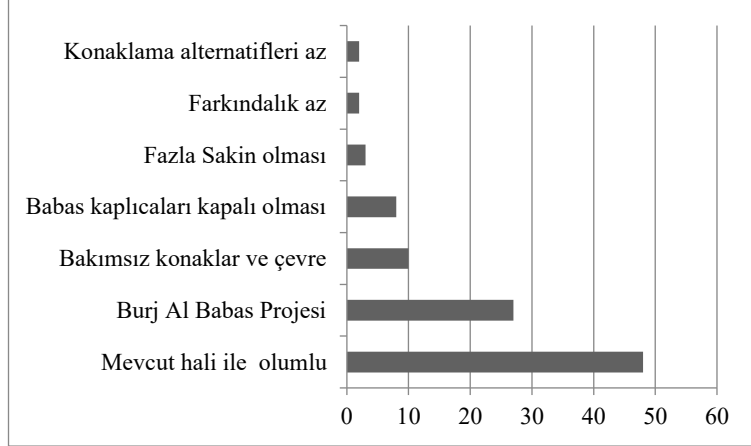
Tablo 3’de verilen bilgilere göre Mudurnu’da günümüze kadar korunabilmiş olan sivil mimari örnekleri olarak tarihi konaklar, kentin karakterini yansıtan en önemli landmark öğeleri olarak ifade edilmiştir. Bunu sırası ile Yıldıırım Beyazıt Camii ve Hamamı, Arasta Çarşısı ve kaplıcalar takip etmektedir. Katılımcılar tarafından belirtilen soyut landmarklar ise; %15,21 ile sakin şehir, %6,66 ile Ahilik Kültürü, %1,34 ile komşuluk ve samimiyettir. Karşılıklı görüşmelerde belirtilen, kentin ekonomik yapısı ile özdeşleşen Mudurnu tavukçuluk %6,66 oranında, helva fabrikası ise %3,05 oranında landmark öğesi olarak ifade edilmiştir. Yerli halk tarafından oya işçiliği, kaşık sapı yemeği gibi yerel sanatsal etkinlikler ve tadım kültürü kapsamındaki yöresel ürünler de soyut landmark öğeleri olarak öne çıkmaktadır.

Kentsel İmge - Okunabilirliği Sorgulamada Katılımcı Görüşleri

Mudurnu’da kentsel imge – okunabilirliği sorgulamada yerli halkın %85 oranında Mudurnu kenti ile kendini özdeşleştirdiği belirtilmiş olup, bu oranın üniversite öğrencilerinde %66 olduğu görülmüştür. Yerli halk ve üniversite öğrencileri ile yapılan karşılıklı görüşmelerde; mevcut yapı ve çevre ilişkisi açısından %48 oranında yerleşim

dokusunun olumlu yönde değerlendirildiği, %52 oranındaki katılımcının ise geleneksel dokunun korunmasında yeni yapılaşma ile oluşan yerleşim alanlarının geçmiş doku ile bütünsellik göstermemesi sebebi ile kaygılı oldukları tespit edilmiştir. Katılımcılardan %27'si Burj Al Babas projesinin yerel ile uyumsuz mimarisi, %10'u tarihi konakların ve çevrenin bakımsızlığı, %7'si Babas kaplıcalarının kapalı olması, %8 oranında katılımcı da ilçenin fazla sakin olması, farkındalık oluşturacak etkinliklerin az olması ve konaklama alternatiflerinin yetersizliği sebebi ile Mudurnu'da kentsel imge - okunabilirlik ilişkisini zayıf buldukları yönünde izlenimlerini aktarmışlardır (Tablo 4).

Tablo 4: Mudurnu Kentsel İmge- Okunabilirlik İlişkisini Etkileyen Olumlu/Olumsuz Faktörler

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yerel halk ve üniversite öğrencilerinin kentsel okunabilirlik – imge ilişkisini değerlendirmede özellikle üniversite öğrencileri tarafından, kentin tarihsel ve kültürel dokusunu yansıtan etkinliklerin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Karşılıklı görüşmeler ve anket değerlendirmesinde üniversite öğrencilerinin Burj - al Babas Projesi, TOKİ evleri vb. yeni yapısal oluşumları “bölgeler” kategorisinde kentsel imge olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kent imgesi, çevre ve insan arasındaki etkileşimde algı, kavrama, biliş süreçlerini içermekte ve bireyin çevresel deneyimini kimlik, yapı ve anlam bütününde zihinde kodlamaktadır. Dolayısıyla kent dokuları, fiziksel ve sosyal boyutu yanı sıra psiko-mekânsal boyutu da içeren çok katmanlı bir yapıdır (Turgut,2019). Bireyin zihninde var olan mekan; alışkanlık, aşinalık, deneyim, kültürel birikim vb. bir çok kez tekrarlanan ilişkiler bütünüdür (Ateş, 2021). İnsanların duyuları ile algıladığı bilgiler, yaşam standartları, deneyim, kişisel farklılıklara göre de değişiklik gösterdiğinden (Eraydın, 2016) kentsel çevreyi deneyimlemeleri ve değerlendirmeleri de farklılık göstermektedir. Bu durum kentte her bir bireyin kişisel algı farkındalıklarından dolayı, öznel imgesi olmasına sebep olmaktadır (Lynch, 1960; Pocock ve Hudson, 1978).

Birçok uzman Lynch'in beş temel bileşeninin kenti deneyimleyenlerde bir bilişsel algı oluşturduğunu fakat bireyin yaşanmışlıkları, anıları, davranışları, kişisel tercihleri vb. faktörlerden kaynaklanan soyut imgeleri de kent ile ilişkilendirmek gerektiğini belirtmiştir (Appleyard, 1980; Carmona, vd. 2003; Lang, 1987; Madanipour, 1996; Rapoport, 1977; Köseoğlu ve Önder, 2011). Dolayısıyla güçlü bir kent imgesi ancak anlamsal boyut ile birlikte ele alındığında kent ile bütünleşir (Appleyard, 1980; Carmona, vd. 2003; Lang, 1987; Madanipour, 1996; Rapoport, 1977).

Mudurnu'ya yönelik yapılan çalışmada Lynch'in ifade ettiği beş temel bileşende katılımcı grubu oluşturan yerli halk ve üniversite öğrencilerinin “yollar, düğüm noktaları, bölgeler, sınırlar” şeklindeki kent imgelerinde birbirine yakın cevap verdikleri görülmüştür. Fakat işaret öğeleri ve landmarkları belirtmede algısal farkındalıkların olduğu, öğrencilerin; Çınar altı çay bahçesi ve Atatürk anıtı vb. vakit geçirebildikleri kamusal mekanları ön planda tuttukları, yerli halkın ise kentin tarihsel dokusuyla uyumlu, “Tarihi konaklar ve yapıları”, esnaflar arası yardımlaşmayı ve dayanışmayı temsil eden “ahilik kültürü”nü, ilçe ticari yapısını oluşturan tavukçuluk, helva vb. girişimsel faaliyetleri ve günümüz kentlerinde yitirilen bir değer olarak “komşuluk ve samimiyet” e dayalı kentin karakteri ile özdeşleşen somut ve soyut landmark öğelerini belirttikleri görülmüştür. Yerli halkın kentsel imge vurgusu; yaşanmışlıklar, deneyimler, geçmişten izler ile birlikte gelişirken, üniversite öğrencilerinin daha çok çevre kalitesi ve görsel algı üzerinden kentsel imge - okunabilirlik ilişkisini yorumladıkları dikkati çekmektedir. Mudurnu kenti ile etkileşimde bireylerin kültürel birikimi, yaratıcılık, alışkanlık, deneyim, aşinalık vb. ölçülemeyen soyut göstergeler ve kentin sahip olduğu soyut kavramsal imgelerin yerli olmayan halk tarafından algılanabilir olmaması katılımcı – kent ilişkisini ve kentsel okunabilirliği zayıflatmaktadır.

Mudurnu coğrafi yapısı sebebi ile içe dönük bir yerleşim yeri olması ve karayolu açısından İstanbul ve Ankara ile bağlantısının çevre yollar ile sağlanması, kentteki sosyal baskıyı azaltarak, ilçede geleneksel dokunun büyük ölçüde korunmasını sağlamıştır. Yalnız süreç içerisindeki sosyoekonomik gelişmeler, mevcut nüfusu istihdam etmek ve bölge ekonomisini güçlendirmek amaçlı sektörel gelişmeler, Mudurnu' da nüfus hareketliliğini artırarak, Mudurnu Belediyesi tarafından eski kent dokusunun güneybatısında TOKİ konutlarının yapımını başlatmıştır. TOKİ konutlarının yörenin geleneksel mimarisi dikkate alınarak yapılması ve kat sayısının beş kat ile sınırlandırılması görece tarihsel kimliğe yansiyabilecek olumsuz etkiyi azaltsa da, kentsel sit alanı içerisindeki nüfusun iklimsel koşullar, ısınma vb. sebepler ile barınmada TOKİ konutlarını tercih etmeleri, kent merkezindeki hareketliliği azaltmasına sebep olmuştur. Yapılan anket değerlendirmesi ve karşılıklı görüşmelerde yerli halk tarafından, ahilik kültürünün yaşatılması açısından, geleneksel zanaat ile uğraşan ustaların yaşlanmış olmaları ve yeni ustaların yetiştirilememesine dikkat çekilmiştir. Üniversite öğrencileri tarafından da zanaata yönelik araştırmaların, sergilerin, etkinliklerin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Bu durum kentte kültürel mirasın sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemekte, kente anlam ve karakter kazandıran soyut kavram ve imgelerinin yaşatılmama tehdidi ile karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.

Mudurnu'da kentsel okunabilirliği olumsuz etkileyen bir diğer faktör ilçe merkezine 1.5 km uzaklıkta, termal turizmin gelişmesi amacı ile yapılması amaçlanan, yerel mimari ile uyumsuz özellikteki, Burj Al Babas Projesi'dir. Katılımcı anket görüşlerinde, projenin ilçenin sosyal ve kültürel yapısında yozlaşmaya sebep olacağı belirtilmiştir.

Mudurnu, Kentsel Sit Alanı ve Koruma İmar Planı'nın onaylanmasından günümüze değin kendi özgün kimliğini, soyut ve somut kültürel mirasını büyük oranda koruyabilmiş, Türkiye'de önemli tarihi kentlerden biridir. Ankara KTKV Kurulu'nun 15.01.1991 tarih ve 1609 sayılı kararı ile kentsel sit alanı ilan edilen kentte 26.12.1995 tarih ve 4421 sayılı kararı ile Koruma Amaçlı İmar Planı Uygulama Esasları ve Hükümlerine uyulmasına karar verilmiştir (Yönetim Planı, 2014; Lakerta, 2019; Plan Açıklama Raporu, 2019). Tarihi İpek Yolu üzerindeki konumu ve ahilik kültürünün yaşatılmasıyla tanınan Mudurnu ilçesi, 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmış, 2018 yılında da "citta slow-sakin şehir" ağına katılmıştır (Türkiye'nin Kültür Hazinesi, 2018; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013).

Benzer tarihi özellikteki bir çok yerleşim gibi Mudurnu kenti de korunan sivil mimarlık örnekleri, soyut ve somut kültürel mirasıyla geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini günümüze yansıtmakta, ölçü ve oran, malzeme, doku, renk vb. özellikler ile Bolu iline simgesel bir değer katmaktadır. Mudurnu'ya simgesellik kazandıran bu yapılar ve imgeler, yerel halkın yaşam tarzı, kültürleri, gelenekleri vb. toplum hafızasında da birçok çağrışımlar oluşturmaktadır.

Tarihi özellikli yerleşimlerde kentsel okunabilirliği sağlamada en önemli koşul, sosyal ve kültürel değerleri korumak, geçmiş ile gelecek arasında kentin sürdürülebilirliğini ve sürekliliğini sağlayabilmektir (Koçan, 2011; Bogenç vd., 2021). Bu çalışmanın Mudurnu tarihi kentinde, imgesel sınıflandırmanın anlaşılması ve çevresel kalite iyileştirmesinde yerel yönetim, merkezi yönetim, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversite, yerel halk vb. aktör/paydaşlar ilişkisinde sorumluluk bilincinin geliştirilmesine teşvik edici olacağı öngörülmektedir. Mudurnu'da kentsel okunabilirliğin sürdürülebilirliğini destekleyici planlama/tasarım ve uygulama yaklaşımlarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaya, M. (2019). Kentsel Tasarım Kapsamında Zamanın Mekan Algısı Üzerine Etkileri [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Algan, Ö. (2009). Türkiye'nin Kuzey-Güney Mimarisi ve Yaşam Tarzı [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Appleyard, D. (1969). Why Buildings Are Known. *Environment and Behavior*, 1, 131-156.

Appleyard, D. (1980). Why buildings are known: A Predictive Tool for Architects and Planners. Broadbent, G., Bunt, R. & Llorens, T. (der), *Meaning and Behavior in the built Environment* içinde (ss. 135-161). New York: John Wiley & Sons, Chichester

Ateş, M. (2021). Üsküdar'ın Kent İmgeleri Bağlamında Okunabilirliği. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(1), 223-244.

Ayvalıoğlu, N. (1993). İstanbulluların Zihnindeki İstanbul: İstanbul'un Kognitif İmajının İncelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 19, 5-50.

Babalı, M. (2007). Mudurnu'nun Fiziksel ve Tarihsel Dokusu, Sivil ve Anıtsal Mimarlık Örnekleri, Çevresel Analiz ve Koruma Önerileri [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

- Bala Alkan, H. (2013). The Semiology of Landmarks in Urban Space. [Conference Presentation]. (T. Papanikos , Ed.). 3rd Annual International Conference on Architecture. Athens, Greece.
- Bala Alkan, H. (2016). Landmarks in Urban Space as Signs. *Current Urban Studies*, (4). 409-429.
- Bayram, B. (2007). Kamusal Mekan Kalitesinin Yükseltmesinde Yöntemler Ve Kamusal Sanatın Rolü [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Biniyaz, F. ve Hanaie, T. (2017). Recognition of Elements Affecting Readability in Adult Perception, Case Study: Emamieh Boulevard of Mashhad, *Journal of Urban Studies*, 23, 2017.
- Bogenç, Ç., Bekci, B., (2020) Regeneration of Historical Akçaabat Ortamahalle, *Atlas Journal International Refereed Indexed Journal of Social Sciences*, 6(33), 811-823.
- Bolu-Mudurnu 360 Air-1. (2019). https://www.360tr.com/bolu-mudurnu-360-air-1-panorama-virtual-tour_4969ffd6ee_en.html. 17.01.2023.
- Briggs, G. A. (1973). Diffusion estimation for small emissions. Preliminary report. United States. <https://doi.org/10.2172/5118833>
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. & Tiesdell, S. (2003). *Public Spaces Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press.
- Copernicus. (2011). Europe's on earth. September 30, 2022 from <https://land.copernicus.eu/imagery-in-situ/eu-dem/eu-dem-v1.1>.
- Çil, E. (2006). Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsak ve Yöntemsel Tartışması. *Megaron*, 1(4), 1-16.
- Damayanti, R. ve Kossak, F. (2016). Extending Kevin Lynch's concept of imageability in third space reading; case study of Kampung, Surabaya–Indonesia. *A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture*, 13(1), 57–67.
- Delgado, R. S. (2005). *Architectural Landmarks In Davao City: Value-Based Approach To The History Of Architecture* Banwa Archives 2 (1).
- Diñçtürk, C. (2019). Kentsel Dış Mekanda Kadın: Bolu – Mudurnu Yerleşimi Örneği [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Eraydın, Z. (2016). Kentsel Markalaşma Stratejilerinin Kent Belleği ve Kent İmgesi Üzerine Etkileri: Ankara Örneği, *İdealkent Dergisi*, 20 (7), 830-855.
- Ercan, Ş.A., Öztürk, D., Karadeniz, B., Akçura, S.U., Tchernega, N., Çetinkaya, G., Salman, S.Y., Tanyeli, G., Sayar, Y.K. (2021). Mudurnu Geleneksel Ticaret Merkezi “Arasta” ve Koruma Sorunları [Conference Presentation]. Mimarlık ve Kent Araştırmaları Konferansı 2021, İstanbul, Türkiye.
- Erem, Ö ve Erkman, U. (2003), Tatil Köylerinin Okunabilirliğinde Çevre İşaretlerinin Rolü, *İTÜ Dergisi*, 2(1), 51-59.
- Erkan, N. Ç. ve Yenen, Z. (2010). Yerleşmelerde İmaj Analizi Konusunda Bir Yöntem: Kastamonu Örneği. *Megaron Dergisi*, 5(2), 67-81.
- Erkut, S. (1987). *Tarihte Mudurnu, Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı Yayınları*, Bolu.
- Faria, A.P.N. ve Krafta, R. (2003). Representing Urban Cognitive Structure Through Spatial Differentiation. [Conference Presentation]. 4th International Space Syntax Symposium, Londra, U.K.
- Gigi, Y. (2009). Tarihi Mekanların Mekan Dizim Yöntemiyle Okunması, Güney Haliç Bölgesi Örneği [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Halu, Z. Y. (2010). Kentsel Mekan Olarak Caddelerin Mekansal Karakterinin Yürünebilirlik Bağlamında İrdelenmesi Bağdat Caddesi Örneği, [Yayımlanmış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Henderson, J. M., Malcolm, G. L., & Schandl, C. (2009). Searching in the dark: Cognitive relevance drives attention in real-world scenes. *Psychonomic Bulletin & Review*, 16(5), 850–856. <https://doi.org/10.3758/pbr.16.5.850>
- Jacobs, J. (1993). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. Çev. B.Doğan, Metis Yayıncılık.

- Kaya, A.Y. ve Akdemir, İ.O. (2021). Kentsel Değişim-Kent İmgesi Korelasyonu: Elazığ Örneği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (1), 1-23.
- Kitchin, R. ve Freundschuh, S. M. (2000). The Future of Cognitive Mapping Research. *Cognitive Mapping: Past, Present, and Future*. <https://doi.org/10.4324/9781315812281>
- Koçan, N. (2011). Mudurnu (Bolu) Kentsel Sit Alanı Üzerine Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 44-51.
- Koçan, N. (2012). Tarihi Kent Koruma ve Mudurnu (Bolu) Örneği. *Ordu Üniv.Bil.Tek.Derg.* 2(2),293-102.
- Köseoğlu, E. ve Önder, D. E. (2010). Mekânsal Okunabilirlik Kavramının Çözümlemesi. *Yapı*, 343, 52-56.
- Köseoğlu, E. ve Önder, D. E. (2011). İnsan Belleğinin Ve Kentin Belirgin Öğelerini Tanımlak: Ayvalık'taki öznel ve nesnel işaret öğeleri. *Arkitekt*, 524,40-51.
- Köseoğlu, E.ve Dural, G. (2019, November 22-24). Göynük'te Mekansal Aşinalık ve Kentsel Okunabilirlik İlişkisi. [Conference Presentation]. 4 th International Symposium on International Symposium on Innovative Approaches in Architecture, Planning and Design,Samsun, Turkey. <https://doi.org/10.36287/setsoci.4.7.012>
- Kürkçüoğlu, E. ve Ocakçı, M. (2015). Kentsel Dokuda Mekansal Yönelme Üzerine Bir Algı-Davranış Çalışması: Kadıköy Çarşı Bölgesi. *Megaron*,10 (3),365-368.
- Lakerta, A. G. (2019). Mudurnu Kentsel Sit Alanı İçin Koruma Önerisi ve Turizm Potansiyellerinin Değerlendirilmesi [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Lang, J. (1987). *Creating architectural theory*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City*. The MIT Press.
- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space*. England: John Wiley and Sons Ltd.
- Mudurnu Kültürel Miras Alanı Yönetim Planı 2014-2018. (2014), İstanbul.
- Mudurnu (Bolu) Koruma Amaçlı İmar Planı Plan Açıklama Raporu, (2019). Şahin Planlama, Ankara.
- Nasar, J. L. (1988). *Environmental aesthetics; theory, research and applications*. (Nasar, J.L. ed.) Cambridge University Press. xxi-xxvii pp.
- Pocock, D. ve Hudson, R. (1978). *Images of the urban environment*. London: Macmillan.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*. *Urban and Regional Planning Series*, 15.
- Safari, H., Fakouri, M., Fataneh, S. ve Mahdzar, S. (2016). Influence of geometry on legibility: An explanatory design study of visitors at the Kuala Lumpur City Center *Frontiers of Architectural. Research*, 5, 499-507.
- Sağlık, E. ve Kelkit, A. (2019). Kentsel Kimlik Bileşenlerinin Kent Kullanıcıları Tarafından Belirlenmesi: Örnek Kent Çanakkale. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1),63-79.
- Sağsöz, A, Al, S. (2013). Kent İçinde Bir Yapı, Yapı İçinde Bir Kent. *Sanat Tarihi Dergisi*. 22 (2), 91-109.
- Schulz, N. C. (1980) *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.
- Suher,H., Ocakçı, M. ve Karabay, H. (1996). İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi [Conference Presentation]. *Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.
- Tanrıverdi Kaya, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Zihinsel Haritalarında Kentin İmajı: Düzce Örneği. *Tasarım Kuram Dergisi*, 15(28),165-178.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (22 Şubat 2013). Türkiye Kültür Portalı, Sakin Şehir Mudurnu - Bolu. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/TurizmAktiviteleri/mudurnu>. Adresinden 07 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2015). Mudurnu Tarihi Ahi Kenti UNESCO Dünya Miras Geçici Listesinde. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-138544/mudurnu-tarihi-ahi-kenti-unesco-dunya-miras-gecici-listesinde.html>. Adresinden 07 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- Taşkıran, A.A., Binan, C.Ş. (2020). Unesco Dünya Miras Listesi ve Sınır Aşırı Seri Miras Kavramı: Türkiye'nin potansiyeli. *MEGARON*, 15(1),67-83.

- Turgut, E. (2019). Yerin Anlamı'nın Planlama Kentsel Tasarım İlişkisi İçerisinde İncelenmesi Ve Yeni Bakış Açısı Üzerinden Burgazada Deneyimi [Yayımlanmış yüksek lisans tezi] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Türkiye'nin Kültür Hazinesi (2018). Mudurnu'da Hedef UNESCO Dünya Mirası Listesi. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/mudurnuda-hedef-unesco-dunya-mirasi-listesi/1216914>.
- Uzun, İ., Akyol Altun, T. D. ve Bal, E. (2011). İzmirli'nin İzmir: Kentlinin Belleğindeki mekânsal Temsiller. Ege Mimarlık, 76, 34-39.
- Vaitkevičiūtė, V. (2019). Legibility of Urban Spaces in Kaunas New Town: Research, Strategy, Suggestions. Architecture and Urban Planning, 15, 13-21.
- Yeung, H.W. ve C, Savage, V. R. (1996), Urban Imagery and the Main Street of the Nation: The Legibility of Orchard Road in the Eyes of Singaporeans, Urban Studies Magazine, London
- Yıldırım, A. E. (2011). Kentsel Koruma Projelerinde Aktörlerin Örgütlenmesi–Gaziantep, Kuşadası ve Mudurnu Örnekleri Üzerinden Türkiye'nin Tarihi Kent Dokularında Uygulanabilir Örgütlenme Modellerine Yönelik Bir Araştırma [Yayımlanmış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Wener, R. ve Kaminoff, R. (1983). Improving Environmental Information: Effects of Sign on Perceived Crowding and Behaviour, Environment and Behaviour, Psychology at The Polytechnic Institute of New York, New York.
- Weisman, G. (1981). Evaluating Architectural Legibility: Way finding in the Built Environment, Environment and Behavior, 13: 189-204.

Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci

During the Democratic Party Period (1950-1960) Change Process in the Field of Culture/Art

ÖZET

Türkiye’de Demokrat Parti’nin(DP) iktidara gelişinin ardından sadece iktisadi ve siyasi alanlarda değil, kültür ve sanat alanında da değişim süreçleri yaşanmıştır. DP döneminde izlenen kültür ve sanat politikalarının, bazı yönleriyle daha önceki Atatürk ve İnönü dönemlerinde izlenen politikalarından farklı olduğu gibi benzeşen yönleri olduğunu söylemek de mümkündür. Bu benzeşme, hedeflenen çağdaş devletler seviyesine çıkma idealidir. Burada çağdaş devletler seviyesi Batı dünyasını ifade etmektedir. Dolayısıyla kültür/sanat alanındaki formlar da Batı kaynaklı olacaktır. DP’ye göre devlet, kültür sahasından elini çekmeli, bu konudaki talepler doğrudan halktan gelmeliydi; dolayısıyla bu da devletin kültürel alandaki sorumluluğunun en aza indirgenmesi anlamına geliyordu. Atatürk ve İnönü döneminin en önemli yapısal özelliklerinden biri kültür/sanat ürünlerinin siyasi iktidarların ideolojisini toplumsal alanda yaygınlaştırmak için araçsallaştırılmasıdır. Bir anlamda kültür/sanat ürünlerinden toplumun bilinçlendirilmesi işlevini görmesi beklenmektedir. DP döneminde ise uygulanan politikalarla bu alanda farklı yapısal özelliklerin ortaya çıktığı ve görece de olsa iktidarın ideolojik tekçiliğinin dışında farklı anlayışlara da yer veren izleklerin oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemin en önemli yapısal özelliklerinden biri olarak kültür/sanat ürünlerinin siyasi iktidarın ideolojik araçsallaştırmasından bağımsızlaşmasıdır. Bu durum sanatçılara daha geniş bir özgürlük alanı açarak farklılıkların kültür/sanat ürünleri üzerinden sunulabilmesine olanak vermiş bu da daha önceki dönemlere göre yeni bir yapısal oluşuşturmuştur. Dolayısıyla bu dönem; gerek dil ve edebiyat gerek plastik sanatlar, sahne sanatları, müzik, sinema hatta kültürel alanın güncel yansıması olarak moda/giyim kuşam yeni yapılanmalarla geleceğin mayalanma süreci olarak öne çıkmakta, önem kazanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Demokrat Parti, Kültür/Sanat, 50’li Yıllarda Edebiyat, Sinema, Müzik

ABSTRACT

After the Democratic Party (DP) came to power in Turkey, change processes occurred not only in the economic and political fields, but also in the field of culture and art. Although the culture and art policies followed during the DP period were different from the policies followed during the Atatürk and İnönü periods in some aspects, they also had similarities. This similarity is the ideal of reaching the level of the targeted contemporary states. Therefore, the forms in the field of culture/art would be of Western origin. According to the DP, the state should not intervene in the field of culture, and the demands on this issue should come directly from the people, which meant minimizing the responsibility of the state in the cultural field. One of the most important structural features of the Atatürk and İnönü periods is the instrumentalization of cultural/art products to disseminate the ideology of political power in the social sphere. In a sense, cultural/art products are expected to function to increase awareness in society. On the other hand, with the policies implemented during the DP period, different structuralities emerged in this field, and themes that included different understandings were formed apart from the ideological monism of the power, albeit relatively. Therefore, one of the most important structural features of this period is the independence of cultural/art products from the ideological instrumentalization of political power. This situation created a wider area of freedom for the artists and allowed the differences to be presented through culture/art products, which created a new structurality compared to previous periods. Therefore, this period stands out and gains importance as the fermentation process of the future with new structures as a current reflection of language and literature, plastic arts, performance arts, music, cinema, and even cultural field.

Keywords: Democratic Party, Culture/Art, Literature, Cinema, Music in the 50s

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında uluslararası koşulların da uygun düşmesiyle, siyaset alanını tümüyle dolduran bürokratik güç; oluşturduğu siyasal kurumlar, uyguladığı ekonomik yöntemler ve sosyo-kültürel açıdan kendi egemenliğini meşrulaştırıcı, yüceltici kültür/sanat ürünleri aracılığıyla toplumu bütün yönleriyle kuşatmış, bu da siyaset-toplum ilişkisinde tek yönlü, determinel bir ilişkinin kurulması için uygun bir zemin oluşturmuştur. Yönetici seçkin eliten topluma doğru tek yönlü olan ve buyrukçu bir özellik gösteren bu determinel ilişkinin belli bir grup

Ensar Yılmaz¹

How to Cite This Article

Yılmaz, E. (2023). “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2181-2188. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67503>

Arrival: 02 November 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Türkiye

tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulması ve uygulanması da bu ilişkinin en önemli özelliklerinden biridir (Yılmaz, 2008).

Türkiye’de Demokrat Parti (DP)’nin iktidara gelişinin ardından sadece iktisadi ve siyasi alanlarda değil, kültür ve sanat alanında da değişim süreçleri yaşanmıştır. DP döneminde izlenen kültür ve sanat politikalarının, bazı yönleriyle Atatürk ve İnönü dönemlerinde izlenen politikalarından farklı olduğu gibi benzeşen yönleri olduğunu söylemek de mümkündür. Bu benzeşme, hedeflenen çağdaş devletler seviyesine çıkma idealidir. Dolayısıyla kültür/sanat alanındaki formlar da Batı kaynaklı olacaktır.

Atatürk döneminin (1923-1938) yapısal özellikleri olarak; kültür/sanat alanında Batılı formların kullanımındaki ısrarlı tutumla birlikte içeriğin Türk kültürü üzerinden üretilmesine önem verilirken İnönü döneminde (1938-1950) hümanist ve evrensellik vurgusuyla farklı bir yapısal izlek oluşmuştur. Ayrıca iki dönemde de karşımıza çıkan yapısal bir olgu da siyasi iktidarın ideolojisinin toplumsal yaşamda yaygınlaştırılması için kültür/sanat ürünlerinin araçsallaştırılmasıdır (Yılmaz, 2022).

Siyasi iktidarların, ekonomik, sosyal politikaları olduğu gibi kültür/sanat politikaları da vardır ve elzemdir. DP’nin iktidara gelmesiyle kültür/sanat alanında toplumsal değerlerle uyumlu politikaların gündeme gelmesi beklentisi doğmuştur. Bu doğrultuda DP hükümetlerinin programlarında kültür/sanat konusuna değinilmiş, bu programlarda genel olarak kültür/sanat işlerinin parti programlarının ilkeleri doğrultusunda yürütüleceği vurgulanmıştır. Her ne kadar hükümet programlarında kültür/sanat ile ilgili olarak ayrıntılı bir yaklaşım olmasa da manevi değerlere önem verileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte tiyatro ve konservatuar gibi sanat kurumlarını kurmak devletin başlıca vazifesi olarak kabul edilmektedir. DP’nin kültür/sanat anlayışındaki bu yaklaşımı hiç kuşkusuz kendinden önceki dönemlerden farklı anlayışların, yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

Gerek dil ve edebiyat gerek plastik sanatlar, sahne sanatları, müzik, sinema hatta kültürel alanın güncel yansıması olarak moda/giyim kuşam bu dönemde yeni yapılanmalarla geleceğin mayalanma süreci olarak önem kazanmaktadır.

Çalışmada konuyla ilgili yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler tasnif edilerek tasvirî/betimsel bir yöntemle ele alınıp DP dönemi kültür/sanat alanındaki değişim sürecinde ortaya çıkan yapısal özellikler belirlenmeye çalışılmış ve kavramsal düzeyde ifade edilmesi/izah edilmesi amaçlanmıştır.

DİL VE EDEBİYAT ALANINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Türkiye’de dil konusu, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana üzerinde hassasiyetle durulan konuların başında gelmektedir. Atatürk döneminden beri Türkçenin sadeleştirilmesi meselesi, yabancı sözcüklerin dilden çıkarılmasıyla doğan boşluğu Türkçe sözcükler türeterek doldurma çabası şeklinde sürdürülmüştür (Tamak, 2019, s.48). Fakat bu sadeleştirme çabaları, CHP’nin 1935 Kurultayında onaylanan programında görüldüğü gibi işyalar (memurlar), özgür ertik (meslek) sahipleri, vatan savga (müdafaa)sı gibi onlarca yeni sözcük geniş toplumsal kesimlerle analaşabilmeyi zorlaştıracak bir aşamaya gelmesi nedeniyle itirazlarla karşılaşmıştır.

Bununla birlikte DP döneminde de dilde sadeleşme politikaları, toplumsal iletişim dikkate alınarak devam etmiştir. Bu sadeleştirme çabalarına ek olarak bir dizi faaliyetin de bu sürece eşlik ettiğini, sözgelimi 1953 yılında Türkçe Kılavuzu adında bir sözlük yayımlandığını vurgulamak gerekir (Tamak, 2019, s.48). Yine 8. Türk Dil Kurultayı’nda hazırlık aşamasındaki bir Etimoloji Sözlüğü’nden bahis açılmış, Türkçeye çevrilme hazırlıklarının yapıldığı yabancı dildeki sözlükler gündeme getirilmiştir. Ancak bu alana damgasını vuran şey, dil uzmanları yetiştirmenin amaçlanmış olmasıdır. Ne var ki bütün faaliyet ve kurultay raporlarına bakıldığında, Türkçenin sadeleştirilmesi doğrultusundaki çalışmaların kısmen sürdürüldüğü görülmektedir (Tamak, 2019, s.48).

Yine bu dönem Ulus Gazetesi’nin 26 Eylül 1953 tarihli sayısında Dil Bayramı’nın 20. Yılı dolayısıyla Ağah Sırrı Levend’in yazısının yayımlanması, Dil Bayramı kutlamalarının da sürdüğünü göstermektedir. Levend, gramer ve sözlük çalışmalarının o yıllarda devam ettirildiğini söylediği yazısında, derleme-tarama çalışmalarıyla dil devriminden itibaren halk arasında dolaşımda olan binlerce sözcüğün Türkçeye kazandırıldığını da belirtmiştir (Tamak, 2019, s.49).

1950’li yıllar, tek parti dönemiyle gelişmeye başlayan tiyatro, sinema ve resim gibi sanat dallarının büyük canlılık gösterdiği bir dönem olmasının yanı sıra, şiir, öykü ve roman alanında da ciddi dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Sözgelimi 1950’li yıllara kadar Türk romanının ana eksenini oluşturan Batılılaşma problemi, yerini Cumhuriyet’in ilanının ardından uygulamaya konulan ekonomi-politikalarla sınıf çatışmalarına bırakmıştır (Moran, 2001, s.8). Toplumsal meselelerin konu edinildiği toplumcu-gerçekçi anlayış yaygınlaşarak edebiyat dünyasını belirlemeye başlamış; bir yandan kentte yaşayan yoksulların sorunları ele alınırken, diğer yandan memleketin kalkınması ile köylerin kalkınması bir tutulduğu için bu da yazarlar arasında ilginin köy romanlarına kaymasına neden olmuştur (Naci, 1990, s.261).

Bir önceki dönem Batı merkezli Cumhuriyet'in inşası sürecinde resmi ideoloji doğrultusunda toplumu "bilinçlendirme" ve Doğu-Batı / geleneksel-modern çatışmasına odaklanan yazarlar, 1950'lerle birlikte sadece yoksulluk ve sınıf çelişkisini değil, aynı zamanda varoluşsal problemleri de gündeme getiriyor, yeni gruplaşmalar oluşturuyorlardı. Şiirde Edip Cansever, Cemal Süreya, Turgut Uyar, İlhan Berk, Ece Ayhan, Ülkü Tamer ve Sezai Karakoç gibi İkinci Yeni şairleri, roman ve öyküde ise Oğuz Atay ve Yusuf Atılgan dilde ve edebiyatta yeni bir kanal açarak daha varoluşsal/bireysel bir çizgiyi temsil etmekteydiler. Diğer yandan Hisar ve Büyük Doğu dergileri çevresinde ise milliyetçi-muhafazakâr yazarlar sol/sosyalist veya Batılılaşma yanlısı yazarlardan farklı bir edebiyat anlayışını temsil etmekteydi.

SAHNE SANATLARINDAKİ DEĞİŞİM

Türkiye'de tiyatro, 1950'li ve 1960'lı yıllarda herhangi bir siyasi düşünce veya ideolojinin toplumda karşılık bulmasının aracı olmaktan çok, dönemin sosyal olaylarının bir nevi aynası olma vazifesini görmüştür. Örneğin, 1950'li yılların tiyatro yazarları incelendiğinde, bu kuşağın, olaylardan ve durumlardan toplumun sorunlarına yöneldiklerine, bireyin sorunlarından yüzlerini toplumun sorunlarına çevirdiklerine, evrensel anlamda sorunlarla toplumu yansıttıklarına ve köy sorunlarına eğildiklerine tanık olunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, bireysellikten topluma yöneliş ve köy toplumu sorunsalı 1950 tiyatrosunun belirleyici konuları arasında yer alır (Özmen, 2015, s.420-421).

1950 yılında kurulan Vahi Öz Opereti'nin yanı sıra, o yıllarda faaliyetlerini devam ettiren Raşit Rıza Topluluğu ve yine 1950'de hayata geçirilen Saat 6 Tiyatrosu da dönemin önemli tiyatro toplulukları arasındadır ve yeni oyun yazarlarını Türk Tiyatrosu'na dahil etme hedefi gütmektedir. Günümüzde özel tiyatroların öncüsü kabul edilebilecek olan Küçük Sahne, Muhsin Ertuğrul'un girişimi ve Yapı ve Kredi Bankası'nın desteğiyle 1951 yılında İstanbul'da hayata geçirilmiştir. Küçük Sahne kendini bir tek tiyatroyla sınırlanmamış, operadan müzikallere ve çocuk sinemasına birçok faaliyetin sahnelenmesine olanak tanımıştır (Ergün, 2010, s.71).

Yine aynı dönem İstanbul Opereti adıyla 1954 yılında tiyatro yaşamına katılan ve 1959 ile 1960'lı yıllarda vodvilleri sahnelemeye başlayan bir topluluk, daha sonra İstanbul Tiyatrosu'na dönüşmüştür. İstanbul Opereti'nin kurulduğu yıl, Çığır Sahne açılır; amatör ruhlu profesyonel tiyatro grubu şeklinde tanımlanan bu sahneyi Avni Dilligil ve Mümtaz Erener açmıştır. Bu tiyatroları bir yıl sonra, 1955'te Necati Cumalı'nın İzmir'de açtığı Ara Tiyatrosu ve Haldun Dormen'in yarı profesyonel olan Cep Tiyatrosu'nun takip ettiği görülmektedir. 1957 yılında profesyonelleşen Cep Tiyatrosu, ismini Dormen Tiyatrosu olarak değiştirir. Bu tiyatronun ilk oyuncu kadrosu, Nisa ve Metin Serezli, Erol Keskin ve Erol Günaydın gibi isimlerden oluşmaktadır. Bir diğer önemli tiyatro topluluğu da, 1956-1957 sezonunda İstanbul'da Mücap Ofluoğlu ve İrfan Erdem'in öncülüğünde bir araya gelen Oda Tiyatrosu'dur (Ergün, 2010, s.71-73).

Kimi kentlerde tiyatroların kurulduğu, bölge tiyatrolarının açılmaya başlandığı DP döneminde ilk bölge tiyatrosu Konya'da açılmış ve bunu Eskişehir takip etmiştir. Bursa, Adana, İzmir'de Devlet tiyatroları açılmaya devam eder (Kasalı, 2015, s.168). Bu dönemde tiyatro, liberalleşmenin de etkisiyle devlet desteği alamamıştır; bu durum devlet tiyatrolarını sıkıntıya sokmuş olsa da aynı dönemde özel tiyatrolar açılmış ve sayısında hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Tiyatro yazarlığı da yine bu dönemde gelişmiştir. "Eleştirel Dönem" olarak adlandırılan dönemin ünlü kişileri arasında; Çetin Altan, Turgut Özakman, Necati Cumalı, Refik Erduran ve Orhan Asena gibi isimler sayılabilir (Aslan, 2017, s.149).

Bütün bu gelişmelerden de anlaşılacağı gibi, söz konusu dönemde tiyatronun fiziki altyapısının kurulduğu, Amerika ve Avrupa'daki sanatsal gelişim ile Türkiye'deki sanatsal gelişimin koşutluk içerisinde olduğu görülmektedir (Kasalı 2015: 171, 172). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkemizin hemen her alanında görülen Amerikan etkisinin tiyatroya da sirayet etmesi elbette ki kaçınılmazdır (Sucuoğlu 2018, s.62-63).

Haldun Taner, 1953 yılındaki bir Avrupa gezisinde Türkiye'deki üniversitelerde tiyatroyla ilgili bir eğitim verilmesi gerektiğini idrak etmiş ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde tiyatro bölümünün kurulması noktasında bir girişimde bulunmuş, ancak sadece Edebiyat Fakültesi'ne tiyatro dersi konulmasını sağlayabilmiştir (And, 2015, s.174). Ne var ki onun bu hayali, aradan geçen beş yıllık bir zaman diliminden sonra, 1958'de hayata geçirilebilmiştir. Bedrettin Tuncel ve Muhsin Ertuğrul öncülüğünde hayat bulan bu düşünce, Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi bünyesinde Tiyatro Enstitüsü adıyla kurulmuş; bölümde öğrencilere iki yıllık tiyatro eğitiminin yanı sıra, kitaplık, araştırma, arşiv çalışmaları gibi hizmetler sunulmuştur. Başkanlığını Bedrettin Tuncel'in, yardımcılığını da İrfan Şahinbaş'ın yaptığı enstitünün kurulmasıyla birlikte, aynı yıl oyun yazarlığı semineri için Amerikalı tiyatro sanatçısı Kenneth McGowan davet edilmiş ve Türkiye'ye getirilmiştir. Eğitim-öğretime 1959-1960 döneminde başlayan bu enstitüde eğitimleri, Ahmet Kutsi Tecer'den Refik Ahmet Sevengil'e, Mustafa Nihat Ozon'dan Bedrettin Tuncel'e ve hatta Seattle Washington Üniversitesi'nden Prof. Grant Redford'a kadar birçok önemli kişinin ders verdiği görülmektedir. Prof. Grant Redford'un 1959 yılında enstitüdeki derslerine ilaveten her cumartesi günü tiyatro severleri kendi evinde

bir araya getirerek oldukça verimli toplantılar tertip ettiği de belirtilmektedir. Öte yandan, Türkiye’de resmi görevin haricinde sanatla amatör olarak ilgilenen Amerikalıların ‘Ankara Players’ isimli bir tiyatro topluluğu kurduğu ve Prof. Redford’un grubun tiyatro yönetmenliğini üstlenerek oyunlar sahnelediği de bilinmektedir (Sucuoğlu, 2018, s.62).

Devlet Tiyatroları 1949 yılında kurulmuştu. O günkü adı “Devlet Tiyatro ve Operası Genel Müdürlüğü”dür ve sadece Ankara’dadır. Bu kurumda tiyatro ve opera birlikte düşünülmüştür. İlk Genel Müdür, dönemin meşhur tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul’dur (Çatalbaş & Koç, 2016, s.234).

Opera, Ankara Devlet Konservatuvarı’nın içinde yer almıştır. Opera, konservatuarda Tatbikat Sahnesi döneminde Carl Ebert tarafından yönetilmekteydi. Eskiden Sergievi olarak bilinen bugünkü opera binası, Devlet Tiyatroları ve Operası’na verildi. Devlet Operası İstanbul, Ankara ve İzmir’de eserler vermekteydi. 1951-1952 döneminde Devlet Tiyatrosu ilk kez bir operet denemesine girişti (akt. Çatalbaş & Koç, s.239).

1950 yılında Ankara’ya taşınan ve Devlet Konservatuvarı’nın bir bölümü olarak faaliyet göstermeye başlayan Bale Okulu, aynı yıl Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın huzurunda ilk gösterisini gerçekleştirmiştir. İlk mezunlarını faaliyete geçmesinden altı yıl sonra veren Bale Bölümü’nden 1956 yılında 7 dansçı adayı çıkmıştır. Sonraki yıl, yani 1957’de konservatuar eğitiminden sadece 3 mezun çıkabilirken, bu sayı 1958 yılında 15’e yükselmiştir. Bale sanatının halkla buluşma süreci ise, okulun İstanbul’dan Ankara’ya taşınarak Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü adını alması ve ilk mezunlarının sahne temsilleri yapmaya başlamasıyla mümkün olmuştur. Türkiye’de bale sanatının serüveni, ABD ve yurtdışından gelen yabancı eğitimcilerle başlamış, daha sonra kendi sanatçısını kendisinin yetiştireceği bir noktaya ulaşmıştır (Ayvazoğlu, 2015, s.257-258).

PLASTİK SANATLARDA ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER

Uluslararası ilişkilerin DP döneminde gelişmesiyle birlikte kendilerini ispatlama çabası içerisine giren Türk heykeltıraşları, sonraki yıllarda bu sanat dalını yine Batı’nın etkisiyle entelektüel bir uğraş olarak görmüştür. Bir de buna Batı’da devlet bursuyla eğitim gören öğrencilerin dönmesi de eklenince bu alan Türkiye’de daha bir canlılık kazanmıştır (Çatalbaş & Koç, s.2016: 243).

1950’li yıllarda soyut sanat tartışmaları sanat dünyasının başlıca konuşulan, tartışılan meselelerinden biri olmuş, sosyal-siyasi gelişmeler Türk heykel sanatını başka bir yöne doğru evriltmiştir. 1950’den önce devletin ideolojik yapısıyla koşutluk içeren eserler Devlet Resim Heykel Sergileri’nde sanatseverlerin beğenisine sunulurken, bu dönemin sanatçıları ise daha bağımsız ve özgün eserlerini sergilemek istemiş ve sergi imkânlarının zenginleşmesiyle sonuçlanmıştır(Coşkun, 2011, s.4-5).

1950’den sonra devletin sanata desteğinin azalması özel galerilerin açılmasına neden olmuş, sanatçıların Devlet Resim Heykel Sergilerine olan ilgisini azaltmıştır. Nihayetinde Yeniler Grubu’nun 1952 yılındaki Fransız Konsolosluğu galerisinde ilk kez sanatseverlerin beğenisine sunulan soyut heykel, Devlet Resim Heykel Sergileri’nde ancak 2 yıl sonra izleyici karşısına çıkabilmiştir. 1954 yılında Ankara’da 15. Devlet Resim Heykel Sergisi’nde ilk kez soyut heykellerinde yer aldığı bu sergi, daha sonra İstanbul, İzmir, Bursa ve Eskişehir’de de tertip edilmiştir (Coşkun, 2011, s.4-5). 1950’li yıllara damgasını vuran en önemli etkinliklerin başında Anıtkabir’i süslemek amacıyla, cumhuriyet ideolojisinin anlatımcı tavrının izlerini taşıyan, figüratif ve anlatımcı bir üslupla yapılan heykeller gelmektedir (Coşkun, 2011, s.5).

1950-1960 yılları arasında kapsayan dönem Türkiye’de sanat ortamının hareketlendiği bir dönemdir; bu dönemde sergilerin çoğalmasının yanı sıra, yurtdışında düzenlenen yarışmalar, sergiler ve bienallere katılımında da büyük artış gözlemlenmiştir. Ayrıca banka ve konsoloslukların sanat alanına girmesi ve özel sanat galerilerinin fazlaşması da sanatçılara daha özgürlükçü bir ortam oluşturmuş, daha geniş bir hareket alanı vermiştir(Coşkun, 2011, s.5).

Ülkedeki sosyoekonomik değişim yeni bir kavram olan bireyselliği de beraberinde getirmiş, özellikle sanatçıları etkisi altına almıştır. Devletin politikalarına muhalif olan ya da uyum sağlamak istemeyenler, modern sanat anlayışı doğrultusunda yönlerini çizerek daha özgür ve özgün eser ortaya çıkarmışlardır. 1940’lı yılların sonlarına doğru Türkiye’yi temsilen yurtdışındaki sanat organizasyonlarına katılan kimi sanatçılar, ülkemiz sanatının asrı yakalayamadığı inancındaydı ve başka ülkelerdeki yarışmalara, sergilere katılarak sanatçı kimliklerinin kabul edilmesinin yolunu açmış, sanat gündemini belirlemeye başlamışlardı.

Sanatçıların yurtdışından hareketle yurtiçindeki sanat ortamını belirleyici bir pozisyona gelmesi, serbest atölyelerin açılmasına ve Grup Espas, d Grubu, Kare, Yeniler ve Metal gibi yeni oluşumların ortaya çıkmasına önyak olmuştur (Coşkun, 2011, s.134).

Ülkemiz sanatçılarının uluslararası arenada kendilerini ispatlaması, 1953 yılından sonra başlamıştır. Sözgelimi, 57 ülkenin 3500 eserle katılımcı olarak yer aldığı Londra Çağdaş Eserler Enstitüsü'nün "Bilinmeyen Siyasi Esir" adlı yarışmasında, 80 ödülün ikisine Zühtü Müridoğlu ve Şadi Çalık değer görülmüştür (Çatalbaş & Koç, 2016, s.243).

Bu dönemde sayıca çoğalan özel galerilerin de katkısıyla kişisel sergilerde de bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu galerilerin artmasında devlet politikalarının etkisi de büyüktür, çünkü aynı dönemde Devlet Resim ve Heykel Sergileri, Güzel Sanatlar Birliği Sergileri de etkinliklerini sürdürmüş, ancak devletin bunların gelişmesi noktasında hiç çaba sarf etmemesi nedeniyle, alan özel sektöre kalmıştır (Kasalı, 2016, s.167).

DP'nin iktidara gelmesi ve geçmişteki birikimlerle beraber resim sanatındaki gelişme daha da hızlanmıştır. Türkiye'nin Avrupa ve Amerika'yla etkileşiminin artması ülkedeki sergilerin artmasıyla sonuçlanmış, özgün yapıtların incelenme olanağını artırmıştır. 1950'lerden itibaren özel sanat galerinin açılmasına Maya Sanat Galerisi önderlik yapmıştır. 1950'lerden itibaren sosyoekonomik yapının değişmesi ressamı da etkilemiş, yeni toplumsal sorunlar ressamların ülke gerçeklerine yönelmesine neden olmuştur. Bu şekilde resim sanatı, toplumla bir bağ kurmakta ve topluma mesaj verebilme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Toplumla bağ kurulabilmesi için halk katmanlarının iyi bilinmesi; kültürünün, gelenek ve göreneklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir (Çatalbaş & Koç, 2016, s.239-242).

Bu dönemde (1959) kurulan ve şimdiki Mimar Sinan Üniversitesi'nin temelini oluşturan Güzel Sanatlar Akademisi, heykel, resim, mimarlık, seramik, şiir, hat ve tezhip gibi çalışmalarıyla güzel sanatlar alanındaki kurumsallaşmanın önemli bir adımıdır. Bu dönem, özel tiyatroların ve sanat galerilerinin de peş peşe açıldığı bir dönemdir (Şeyhanlıoğlu, 2020, s.1380). Aynı dönem sanat eserlerinin korunmasına yönelik "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu" için hazırlanan yasa meclisten geçmiş, ayrıca "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Yasası" da yine mecliste onaylanmıştır. Öte yandan, Bern Birliği'ne katılmak için yasa tasarısı teklifinin hazırlanması da bu alandaki önemli bir başka girişimdir (Kasalı, 2015, s.165).

MÜZİK ALANINDAKİ DEĞİŞİMLER

DP öncesi dönemde, devlet tümüyle Batı müziğini desteklemiştir. Ancak 1950'lerden sonra Klasik Türk Müziği ile Batı Müziği arasında denge sağlanmıştır. Hatta bu tarihten sonra Klasik Türk Müziği daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Radyolarda Türk Müziği yayınları büyük ölçüde artmıştır (Sucuoğlu, 2018, s.43). Konservatuarlar haricinde müzik öğretmeni yetiştirebilmek için yapılan düzenlemeler de olmuştur. Yine ortaokuldan sonra üç yıl süreyle İlk Öğretmen Okulu "Müzik Semineri" yahut "Özel Müzik Bölümü" açılmıştır (Sucuoğlu, 2018, s.44).

1950'li yıllarda değişen kültür/sanat alanı; yaşam tarzı ve ortaya çıkan yeni tür müziklerle birlikte birçok ulusal ve uluslararası müzikal faaliyetleri de beraberinde getirmiştir (Sucuoğlu, 2018, s.30). DP döneminde festivaller dışında gerçekleşen resitaller, konserler ve konserler de önemli müzik faaliyetleri arasında yer almıştır. Bütün bu etkinliklere davetler yalnızca Türk sanatçıları ve bestekârlarla sınırlı kalmamış, ülke dışından çağrılan sanatçılara da yer ayrılmıştır. Bu durum popüler kültürün ülkemizde yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Caz, rock'nroll, piyano ve keman konserleri bu konserlerin başında gelmektedir (Sucuoğlu, 2018, s.32). Diğer yandan Muzaffer Sarıözen'in Anadolu'dan derlediği türküler, "Yurttan Sesler" programıyla yayın yapmıştır Türk müziğinin radyoya girmesiyle, konservatuarda olmayan Türk müziği için radyo, bir okul işlevi görmüştür (Aslan, 2017, 148).

TÜRK SİNEMASINDA ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER

DP'nin iktidar yıllarındaki sinema alanındaki hukuki yapı, 1930'larda yürürlüğe girmiş kanun ve nizamnamelerden oluşuyordu. İçinde filmlerin denetimine ilişkin maddelerin bulunduğu yasa, 14 Temmuz 1934 yılında çıkmış olan 2559 sayılı "Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu"ydü. Bu kanuna göre yurtdışından ithal edilen filmlerin denetlenmesi ve yurtiçinde film üretilmesi polis iznini gerektiriyordu (Coşkun, 2009, s.32). Bu nizamnameyle hükümet, halka gösterilecek olan yerli ve yabancı filmleri, gösterimden önce denetlemeyi amaçlamıştı. Sinema filmlerinin hukuki durumları hakkında karar verilebilmesi, bu iş için kurulan komisyonlar aracılığıyla İstanbul ve Ankara'daki bir sinema salonunda filmin izlenmesinden ibaretti (Lüleci, 2015, s.437). Bu nizamnamenin 18. maddesi gereği, yerli veya yabancı sinemacılara, senaryolarının kontrol gördüğüne dair tasdik belgesi alma koşulu getirilmiştir. Nizamnamenin 10. maddesinin geniş yorumlamalara açık olması ise, hükümete sinema eserlerini tam anlamıyla kontrol altına alma imkânı tanımıştır (Lüleci, 2020, s.35).

1950'li yıllar boyunca DP'nin kültür-sanat alanındaki icraatlarına etki eden faktörlerden biri de komünizm karşıtlığıdır. DP, tek parti iktidarından devraldığı komünizm karşıtlığını, ABD ve Kuzey Avrupa ülkelerinden oluşan Batı Bloğu'na daha da yaklaştığı için Soğuk Savaş döneminde daha da artırmıştır. 1950'lerde DP hükümetinin sinema alanında görülen anti-komünist tavrı, akıllara ABD'de 1950'li yıllarda ordu ve bürokrasi üzerinde olduğu gibi Hollywood üzerinde de ciddi bir etkisi olan McCarthy Soruşturması'nı getirmektedir (Lüleci, 2020, s.36).

Cumhuriyet tarihinde 1950-1959 yılları arası çoğunlukla “Sinemacılar Dönemi” olarak nitelendirilir. 1950 yılı Türk sineması için bir kırılma noktasıdır; DP'nin iktidara geldiği yıllarda doğrudan ve dolaylı etkilerle gelişme göstermeye başlayan sinemanın, tiyatronun etki alanından sıyrılarak kendine özgü bir dil oluşturma çabası içine girdiğini, sinema terimleriyle düşünmeye ve sinema diliyle anlatmaya başladığını, bunun ilk örnekleri verdiğini görürüz (Güngör, 2017, s.101-104). Bu dönem sinemasında Lütfi Ömer Akad'ın *Vurun Kahpeye* (1949) ve *Kanun Namına* (1952) filmlerini çektiğine, Osman F. Seden'in çok sayıda yerli film çevirdiğine tanık olunurken, Amerikan ve Fransız sinemasından tercüme yapıldığı da görülmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2020, s.1380). Bilhassa sinema yazarlığı, dergi ve günlüklerde film eleştirilerinin yapılmasına da aynı dönemde başlamıştır. Bu dönem, ayrıca sinema değerlendirilmesinin başlaması itibarıyla da önemlidir (Çatalbaş & Koç, 2016, s.245).

Türkiye'de sinema sektörünün 1950'den itibaren gelişiminde birden çok faktör bulunmaktadır ve elbette ki bunların en başında Türk filmlerinden alınan vergi oranının %25'e çekilmesi sayesinde yerli film üretimindeki artıştır. Bununla birlikte sinema, bu dönemde toplumun gündelik yaşamının 'Amerikanlaşması'nın da müsebbiplerinden biridir. Çünkü 1950'li yıllar, Türkiye'deki kültürel normların ve değerler sisteminin modern dünyaya açılmasında başlıca araçlarından biri olan sinemanın kitlelere ulaşımının alabildiğine kolaylaştığı yıllardır (Güngör, 2017, s.101-104).

Öte yandan, aynı dönem, karayolları düzenlemeleriyle Türkiye'de ulaşım ağı çoğalmış, elektrik şebekesi genişlemişti; bütün bunlara bir de sinema diline hâkim yeni bir yönetmen kuşağı eklendiğinde sinema alanındaki film sayısının artışa geçmesi kaçınılmazdı. Verilere baktığımızda; 1940 yılında 5, 1945 yılında 4 olan üretilen yerli film sayısı, 1950 yılına gelindiğinde 23, 1955 yılında 57 ve 1959 yılında da 95 olarak gerçekleşmiştir (Özon, 1968, s.252). 1950-1959 yılları arasında yıllık ortalama film sayısı 53'e çıkmıştı, oysaki bu oran 1911-1944 yılları arasında yıllık sadece 1.53'tü. DP'nin iktidara gelişiyle birlikte sinema salonları sayısının %600 gibi yüksek bir oranda artış göstermesinin nedenleri arasında; tarımda makineleşme, karayollarının yapımıyla kır-şehir ulaşımının genişlemesi, elektrik altyapılarındaki artış gibi sebepler sayılabilir. Sözgelimi, 1949 yılında sadece 20 tane olan açık sinema sayısının 1953 yılına gelindiğinde 103'e ulaştığını, 1960 yılında ise 119'a çıktığı görülmektedir (Güngör, 2017, s.102).

Sinema olgusunun sosyal gerçeklikle sıkı sıkıya bağları vardır ve bu, 1950'li yılların Türkiye'si için de geçerlidir. O dönemde yapılan filmlerde dikkati çeken, sinemanın ülkenin siyasi atmosferinden bağımsız hareket etmediğidir. Örneğin, siyasi iktidarın ABD'yle yakın ilişkiler kurulması sonucu komünizm karşıtlığı ve Türk milliyetçiliğinin geliştirilmesi kararı, sinema alanında Orhon Murat Arıburnu'nun 1950 yılında çektiği *Yüzbaşı Tahsin*, Aydın Arakon'un 1951 yapımı *Vatan İçin*, Atıf Yılmaz Batıbeki'nin 1959 tarihli *Bu Vatanın Çocukları* ile kendini göstermiştir. Yine aynı dönemde NATO'ya üye olabilmek için Kore'ye asker gönderilmesi kararı da Seyfi Havaeri'nin 1951 yılında *Kore'de Türk Kahramanları* adlı filmi çekmesiyle sonuçlanmıştır (Güngör, 2017, s.104-105).

Türk sineması modern anlamda 1950 yılında günlük hayata girmiştir denilebilir. Bu dönemin ünlü yönetmenleri; Ömer Lütfi Akad, Metin Erksan, Atıf Yılmaz Batıbeki, Osman Fahir Seden, Memduh Ün, Orhan Elmas'tır. Bu dönemde ilk defa tiyatro dışından sinemacı ve sanatçı kuşağı yetişmiştir (Aslan, 2017: 148). Aynı dönemde Mısır filmleri daha önce yasak olmasına karşın ithal edilmiş ve bu sayede de dinsel içerikli filmler gösterime girmiştir. Kore'ye asker gönderilmesiyle birlikte bu konuyla ilgili filmler de yapılmış, komünizme karşı milliyetçiliği işleyen filmler de gösterime girmiştir. 1950'lerde yaşanan köyden kente göç de filmlerin konuları arasındadır (Aslan, 2017, s.149).

MODA VE GİYİM- KUŞAMDAKİ DEĞİŞİMLER

Bu dönem, Türkiye'de kültürel açıdan 'Amerikanlaşma'nın yoğun olarak yaşandığı, modernleşme ya da Batılılaşma doğrultusunda toplumun giyim kuşamının dönüşüme uğradığı bir dönemdir. Amaç çağdaş bir tüketim toplumu yaratmaktır ve bunda da moda sektörü belirleyici olmuştur (Bulanık, 2020, s.63).

Söz konusu dönemin modası incelendiğinde; tıpkı Amerika ve Avrupa'daki gibi Türkiye'deki kadınların da bedenlerini seksi ve olgun gösterdiğini düşündükleri korse ve dar kalem etekler giydiklerine, türlü türlü şapkalar ve eldivenler kullandıklarına, kolay ve ütü gerektirmeyen kumaşları yeğlediklerine tanık olunurken, erkeklerde ise canlı ve rahat bir stil benimsenmiştir. Modada renklilik ve canlılık baskındır, dolayısıyla kültür kodlar rengârenk egzotik bitki desenler, limuzinler, Tahiti günbatımları, rodeo yarışları ve güzel kızlar gibi "Amerikan rüyası"na kapı aralayan, kısa kollu Havaii gömlekler ve kravatların kumaş desenleri aracılığıyla verilir. Bu dönemde blucin pantolonlar da gözde kıyafetlerden biri haline gelmiştir. Önceleri sadece kovboy filmlerinde görülen blucin pantolonlar, 1950'li yıllarda toplumda aşırı derecede ilgi uyandırmış, Türkiye'de ilk kez 1955 yılında imal edilmeye başlanmıştır. Öyle ki, 1958 yılında düzenlenen İzmir Fuarı'nın Amerikan pavyonunda Singer dikiş makinelerine bir bölümün ayrıldığı ve burada günde 350 projenin üretildiği bilinmektedir. Ayrıca, toplumda bir başka yenilik olarak naylon çorap da

yine aynı yıllarda yaygınlaşmıştır. Söz konusu dönemin modasını belirleyen bir başka etken de, terzi Kemal Milaslı'nın kendisine özel diktığı takım elbiselerle Menderes Modası'nın oluşmasına neden olan Başbakan Adnan Menderes'in giyim tarzıdır (Bulanık, 2020, s.63).

Dönemin kadın dergilerine bakıldığında ise, ev işlerine yönelik birtakım önerilerin toplumun büyük bir bölümünü ilgilendirmediği görülür. Çok küçük bir kesimi ilgilendirebilecek bu öneriler gerçekte bir burjuva kültürü yaratmak amacıyla hazırlanmış; piyanonun temizlenmesinden ziyafet sofrasının düzenlenmesine, Panama şapkaların bakımından hasır mobilyaların temizliğine, "watercup" denilen piriç el yıkama kâsesinin kullanımından fildişlerini beyazlatmaya değin birtakım bilgilerden oluşur (Güngör, 2017, s.101).

Amerikan yaşam biçiminin Türk kültürüne sızarak günlük yaşamı değiştirdiği bu yıllar, moda, mimari, mekânlar, sosyalleşme tarzları vb. her şeyin etkilendiği yıllar olmuş; Blue-Jean ve Coca-Cola da günlük yaşamın tüketim maddeleri arasına girmiştir. Toplumda kısa süreli ekonomik refahın ve tüketimin arttığı 1950'li yıllar, kültürel değerlerin altüst olması ve günlük alışkanlıkların değişmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum en iyi şekliyle eğlence mekânlarında, kamusal alandaki davranışlarda görülmektedir. Örneğin, bir eğlence yerinde müzik yapanların geceye yavaş ritimlerle başlayıp (slow veya tango), samba, çaç, rumba, rockanroll veya swing gibi günün modasına uygun bir müzikle hızlanması, ama gecenin bu ritimlerden birine uyarlanmış "Aman Adanalı" ile son bulması da bunu göstermektedir (Güngör, 2017, s.101).

Türkiye daha önce hiç görmediği içecek ve yiyeceklerle ilk defa bu dönemde tanışmıştır. Ülkenin en yoğun nüfusuna sahip olan İstanbul, birçok yeni ürünle ilk kez buluşarak, her zamanki gibi ülkedeki değişimi en yoğun hisseden il olmuştur. Bu dönemde, sözgelimi modernliğin sembolü olarak görülen sandviç yaygınlaşmış, Türkiye'de satılmaya başlayan Sana ve Vita markalarının reklamlarda besin değerlerinin öne çıkarılmasıyla toplumda margarin tüketmek çılgınlık halini almış, gündelik yaşamın bir parçası olmuştur. Modernleşme ile yemek kültürü arasındaki ilişki, dönemin likör tutkusundan da anlaşılabilir; o yıllarda birçok evde misafirlere sunulmak üzere vişne, ahududu ve kahve likörü bulunurken, estetik görünümlü likörler üretmeye başlayan Tekel idaresi de çeşitlerini artırmıştır. Bütün bunlara ek olarak, aynı yıllarda ülkeye bir de Coca-Cola'nın girmesiyle toplumun içecek alışkanlığı tamamen değişmiştir (Bulanık, 2020, s.57-58).

SONUÇ

Türkiye'nin çok partili yaşama geçişiyle birlikte, DP'nin 1950 ile 1960 yıllarında iktidarda olduğu dönemde meydana gelen siyasi dönüşümlerin yanı sıra, köklü kültürel dönüşümler de yaşanmıştır. DP döneminde kültür ve sanat alanında yeni ve farklı adımlar atılmaya çalışılmış, yeni tiyatrolar, konservatuarlar kurulmuş, bu süreçte eğitim-öğretim hayatında kültür ve sanat faaliyetlerine daha çok yer verilmeye başlanmıştır. Bütün bu gelişmelerden, dönem boyunca fiziksel altyapının oluşturulduğu ve bu bağlamda bir sorun yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

DP döneminde izlenen kültür ve sanat politikalarının, bazı yönleriyle daha önceki Atatürk ve İnönü dönemlerinde izlenen politikalarından farklı olduğu gibi benzeşen yönleri olduğunu da söylemek mümkündür. Bu benzeşme, hedeflenen çağdaş devletler seviyesine çıkma idealidir. Batı ve özellikle ABD ile ilişkilerin artması ve kültür politikalarına yansımaları bunun en büyük kanıtı olmuştur. ABD ile olan kültürel etkileşim, DP'nin kültür politikalarını da etkilemiş, bu durum sanatın neredeyse bütün dallarında kendini göstermiştir. Fakat bununla birlikte aynı dönemde Türk-İslam kültürüne özgü öğelerde bir canlanma olduğunu da söylemek mümkündür.

1950-1960 yılları arasını kapsayan DP döneminde benimsenen kültür politikaları, diğer dönemlere göre daha liberal olarak tanımlanabilir. Kendinden önceki iki döneme oranla daha az müdahaleci olduğunu söylemek mümkündür. Hükümete göre devlet, kültür sahasından elini çekmeli, bu konudaki talepler doğrudan halktan gelmeliydi; dolayısıyla bu da devletin kültürel alandaki sorumluluğunun en aza indirgenmesi anlamına geliyordu (Hızarcı, 2015, 17). Böylece bu dönemde sanatçı devletten kaçınılmaz olarak özerkleşmekte, hatta özgürleşmektedir. Fakat bu görece özgürleşme, sanatçıların daha önceleri devlet desteği ile yurtiçinde ve yurtdışında eğitim görme imkânlarını da ortadan kaldırmaktadır.

Atatürk ve İnönü döneminin en önemli yapısal özelliklerinden biri kültür/sanat ürünlerinin siyasi iktidarların ideolojisini toplumsal alanda yaygınlaştırmak için araçsallaştırılmasıdır. Bir anlamda kültür/sanat ürünlerinden toplumun bilinçlendirilmesi işlevini görmesi beklenmektedir. DP döneminde ise uygulanan politikalarla bu alanda farklı yapısalıkların ortaya çıktığı ve görece de olsa iktidarın ideolojik tekçiliğinin dışında farklı anlayışlara da yer veren izleklerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemin en önemli yapısal özelliklerinden biri olarak kültür/sanat ürünlerinin siyasi iktidarın ideolojik araçsallaştırmasından bağımsızlaşmasıdır. Bu durum sanatçılara daha geniş bir özgürlük alanı açarak farklılıkların kültür/sanat ürünleri üzerinden sunulabilmesine olanak vermiş bu da daha önceki dönemlere göre yeni bir yapısalılık oluşturmuştur. Diğer önemli yapısalıklardan biri de kültür/sanat ürünleri üzerinden siyasi iktidarın eleştirilmesi hatta siyasi iktidarlara muhalif yapıların ortaya çıkmasıdır.

Dolayısıyla bu dönem; gerek dil ve edebiyat gerek plastik sanatlar, sahne sanatları, müzik, sinema hatta kültürel alanın güncel yansıması olarak moda/giyim kuşam alanlarında yeni yapılanmalarla geleceğin mayalanma süreci olarak öne çıkmakta, önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- And, M. (2015). Başlangıcından 1983'e Türk tiyatro tarihi. İletişim Yayınları. (8. baskı)
- Aslan, A. (2017). Demokrat parti döneminin muhafazakâr kültür politikaları. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Maltepe Üniversitesi.
- Ayvazoğlu, S. (2015). Türkiye'de akademik bale eğitiminin kurumsal yapısında meydana gelen değişimlerin değerlendirilmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(1), 257-258.
- Bulanık, G. E. (2020). 1950'li yıllarda Türkiye'de gündelik hayatta yaşanan dönüşümler: Adana ili üzerine bir araştırma, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Hacettepe Üniversitesi
- Coşkun, E. (2011). 1950-1960 yılları arası Türk heykel sanatı. CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 35(2), 132-149
- Çatalbaş, S. G. & Koç, N. (2016). Demokrat parti dönemi kültür politikaları (1950-1960). Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 11(22), 227-247.
- Ergün, S. (2010). 1923-1960 yılları arasında Türk tiyatrosunda özel tiyatro çalışmaları. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 30 (30), 59-78.
- Güngör, E. (2017). 1950'ler Türkiye'sinde modernleşme ve gündelik hayat değişimlerine sinema üzerinden bakmak: İstanbul Geceleri filmi, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2(3), 94-112
- Hızarcı, Ç. (2015). Türkiye'nin güncel kültür-sanat politikası ve opera sanatı. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Maltepe Üniversitesi.
- Kasalı, B. K. (2015). Menderes dönemi hükümet programlarında sanatın yeri: 1950-1960 arası kısa dönem analizi. Sanat Tarihi Dergisi, 24 (2), 161-174
- Lüleci, Y. (2020). Demokrat parti döneminde (1950-1960) iktidar ve sinema ilişkileri, Ege üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E –Dergisi. (14), 28-46
- Moran, B. (2001). Türk romanına eleştirel bir bakış-2. İletişim Yayınları. (7. baskı)
- Naci, F (1990). 100 soruda Türkiye'de roman ve toplumsal değişme, Gerçek Yayınevi. (2. basım)
- Özmen, Ö. (2015). Türkiye'de politik tiyatronun gelişimi. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Dergisi, 55(1), 420-421
- Özon, N. (2013). Türk sineması tarihi 1896-1960. Doruk Yayıncılık. (4. baskı).
- Sucuoğlu, E. (2018). Demokrat parti döneminde sanat (müzik-tiyatro-sinema. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
- Şeyhanlıoğlu, H. (2020). Demokrat parti döneminde Türkiye'de kültürel faaliyetler (1946-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1369-1384
- Tamak, H. (2019). İsmet İnönü ve Adnan Menderes dönemi dil ve tarih politikaları (1938-1960). [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
- Yılmaz, E. (2008). Türkiye'nin demokrasiye geçiş yılları 1946-1950, Birey Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2022). Atatürk Dönemi Kültür/Sanat Alanının Yapısal Görünümü, Turan-sam, 14(53), 60-67

Yapay Zekâ Modelleriyle Üretilen Görsellerdeki Yaratıcılık Olgusuna Çok Boyutlu Bir Yaklaşım

A Multi-Dimensional Approach to the Phenomenon of Creativity in Visuals Produced via Artificial Intelligence Models

ÖZET

Yapay zekâ modellerine metinsel istemler girerek görseller oluşturma, özellikle 2021'den itibaren çok yoğun bir ilgi görmektedir. Derin makine öğrenmesine, çekişmeli üretken ağlara ve doğal dil işleme sistemlerine dayanan bu modellerle birkaç sözcükten oluşan metinsel istemlerden sanatsal ve estetik yönden etkileyici görseller üretilebilmektedir. Artık bu sayede herkes sadece birkaç saniye içinde dijital eserler yaratabilmektedir. Bu durum da üretilen bu görsellerde herhangi bir yaratıcılık bulunup bulunmadığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Kaynak taramasına dayanan derleme türündeki bu çalışmada, yapay zekâ modellerine girilen metinsel istemler yoluyla üretilen ve yapay zekâ sanatı olarak adlandırılan görsellerdeki yaratıcılığın doğasını ve bu yaratıcılıktaki insani boyutlarını incelemekte ve yaratıcılık kavramına ilişkin mevcut ürün merkezli sosyokültürel modelin söz konusu görsellerdeki yaratıcılığı değerlendirmek için yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Yapay zekâ modellerinin çalışma mantığına dair temel kavramlar açıklandıktan sonra bu yetersizlik örnek görseller ile tartışılarak somutlaştırılmaktadır. Ardından yaratıcılığa ilişkin mevcut modelin yapay zekâ modellerine girilen metinsel istemler yoluyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığı açıklamadaki yetersizliğine yanıt olarak alternatif bir model üzerinden görsel üretim süreci ürün, kişi, süreç ve çevre bileşenleri bağlamında incelenmektedir. Sonuç bölümünde söz konusu görsellerdeki yaratıcılığa böyle geniş bir perspektiften bakmanın getirdiği bazı zorluklar ve sağladığı araştırma fırsatları tartışılmakta ve bu görsellerdeki yaratıcılığın insan-yapay zekâ etkileşimine dayanan ortak bir yaratıcılık niteliğinde olduğu saptanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Sanatı, Yaratıcılık, İnsan-Bilgisayar Etkileşimi, Bilgi-İşlemsel Yaratıcılık

ABSTRACT

Creating visuals by entering textual prompts into artificial intelligence models has been attracting a lot of attention, especially since 2021. With these models based on deep machine learning, generative adversarial networks and natural language processing systems, artistic and aesthetically impressive visuals can be produced from textual prompts consisting of a few words. Thanks to this, anyone can now create digital works in just a few seconds. This situation begs the question of whether there is any creativity in such images. This study, based on a literature review, examines the nature and the dimensions of this creativity in these visuals called artificial intelligence art, produced through textual requests entered into artificial intelligence models, and argues that the prevalent product-centered sociocultural model of the concept of creativity is insufficient to evaluate the creativity involved in these visuals. After the fundamental concepts of the operational mechanisms of artificial intelligence models are explained, this insufficiency is concretized by discussing through sample visuals. Then, in response to the inadequacy of the prevalent product-centered sociocultural model of creativity in explaining the creativity involved in the visuals produced through textual prompts entered into the artificial intelligence models, the visual production process is examined through an alternative model in the context of product, person, process and environmental components. In the conclusion, some of the difficulties and research opportunities of looking at the creativity in these images from such a broad perspective are discussed and it is claimed that the creativity in these images is a joint creativity based on human-artificial intelligence interaction.

Keywords: Artificial Intelligence, AI art, Creativity, Human-Computer Interaction, Computational Creativity

GİRİŞ

Derin makine öğrenmesine ve üretken çekişmeli ağ modellerine dayalı ve kendisine verilen metinsel istemden görsel üretebilen yapay zekâ modelleri, günümüzün disiplinler arası görsel kültüründe dijital çalışmalar yaratmanın popüler bir aracı haline gelmiştir. Bir doğal dilde, diğer bir ifadeyle tarihi bir geçmişi olan ve insanların birbirleriyle anlaşabilmek amacıyla kullandığı (Lyons, 1991) Türkçe, İngilizce veya Hintçe gibi bir dilde, metinsel bir istem verildiğinde, bu üretken modeller söz konusu metni temel alarak sanatsal ve estetik değeri olan dijital görseller üretebilmektedir. Söz konusu metinsel istemler ise en temel tanımıyla herhangi bir yapay zekâ modeline girilen ve modele “oluşturmasını istediğiniz görseli tarif eden betimleyici metinler”dir (http 1) Kısa ya da uzun olabilen istemler isim, sıfat, miktar, boyut ya da belli bir sanatsal tarzı belirten her türlü sözcük olabilmektedir. Yapay zekâ modeline girilen istemler ne kadar detaylı olursa modelin ürettiği çıkardığı görsel de uygulamacının zihnindeki görsele o derece yakın olmaktadır. Yeni bilgi ve yapay zekâ mimarileri sayesinde son zamanlarda bu istemlerin etkin bir şekilde

İsmail Erim Gülaçtı¹

How to Cite This Article

Gülaçtı, İ. E. (2023). “Yapay Zekâ Modelleriyle Üretilen Görsellerdeki Yaratıcılık Olgusuna Çok Boyutlu Bir Yaklaşım”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2189-2213.
DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JOS HAS.67510>

Arrival: 02 December 2022

Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı, İstanbul, Türkiye

kullanıldığı çok çeşitli alanlarda yüksek estetik ve sanatsal nitelikte görsel üretme platformları geliştirilmiştir. Bunun sonucunda da bu yolla görsel oluşturma esasına dayanan, çevrimiçi olarak çalıştırılabilir ve birçok açık kaynaklı araç ve kaynak ekosistemi ortaya çıkmıştır. Google'ın Collaboratory (Colab) projesi, Imagen, DALL-E, Midjourney, Craiyon, Artbreeder, Nightcafe, Pollinations, Wombo, StarryAI ve Multimodalart gibi daha birçok benzer proje yukarıda değinilen bağlamda metinsel istemden görsel üretme amacıyla kullanılan ücretsiz ve oldukça popüler çevrimiçi platformlardır. Bu platformlar aynı zamanda kendilerine verilen metinsel istemden görsel üretme amacıyla yapay zekâ modellerini kullanan uygulamacıların oluşturduğu geniş bir ekosistemde sanatsal yeniliği de sürükleyen çok önemli etkenler olmuştur. Oppenleander'e göre (2022) söz konusu uygulamacı terimi "teknolojiden anlayan geliştiriciler, hobi amaçlı kullananlar, yeni başlayanlar, ticari amacı olan veya olmayan sanatçılar, profesyoneller ve yarı profesyonelleri" kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışan birçok uygulamacı dijital çalışmalarını kendi sosyal medya hesaplarında ya da bu tarzda çalışmaların sergilendiği çevrimiçi toplulukların sayfalarında paylaşmaktadır. Metinsel istemden görsel üreten bu yapay zekâ modellerinin giderek artan yetenekleri ve kullanım kolaylıkları göz önüne alındığında, bu modellerle yapılan üretken sanatın hızla ana akım bir sanatsal disiplin ve uygulamaya dönüşmenin eşliğinde olduğu gözlemlenmektedir.

Metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerinin ortak noktası, uygulamacıların, derin makine öğrenmesi ya da üretken çekişmeli ağlar gibi yazılımsal boyutu yoğun disiplinlerden hiç anlamadan ya da bu konular hakkında çok az bilgi sahibi olarak yapay zekâ modellerine sadece metinsel istemler girip sonrasında da bu istemlere dayalı, sanatsal beğeniye hitap edebilen ve estetik katmanları da bulunan çalışmalar oluşturabilmeleridir. Belirli bir görsel stil elde etmek için özenle seçilmiş kelimelerin veya bu tür kelimelerle oluşturulmuş cümlelerin kullanıldığı bu uygulama istem mühendisliği olarak adlandırılmaktadır (Rombach, Blattmann ve Ommer, 2022; Radford vd., 2021). Liu vd. (2022: 11) yapılan bu yeni tür mühendisliği "en etkili sonuçlarla biten bir yönlendirme... süreci" olarak ifade ederken Reynolds ve McDonnell (2021: 1) ise istem mühendisliğini benzer bir şekilde "görevin niyetini ve yapısını kendi kendini denetleyen bir modele ileten teknikler" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar ile temelde odaklanılmak istenen nokta ise yapay zekâ modelinden gerçekleştirilmesi istenen göreve ya da sonuca ilişkin bilgiyi, bu çalışma bağlamında uygulamacının zihninde canlandırdığı görsele dair bilgiyi, etkileşimi başlatmak amacıyla modelin diline uyarlamaktan ibarettir. Dolayısıyla hangi istemin ya da istem serilerinin istenen görselleri ortaya çıkaracağı ve diğer görselleri üretim sürecinden eleyeceği istem mühendisliğinin özünde yatan yegâne soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Oppenleander'in de (2002) dikkat çektiği üzere istem mühendisliği bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarındaki gibi resmi bir eğitimi ve diploması olan somut bir 'mühendislik' disiplini değildir. Aksine yapay zekâ modelleri aracılığıyla metinsel istemlerden görsel üreten uygulamacıların kendi çevrimiçi topluluklarında ortaya çıkmış pragmatik bir terimdir ve yine bu topluluklardan kaynaklanan 'yapay zekâ sanatı' ve 'yapay zekâ sanatçısı' terimlerine benzer bir şekilde uygulamacıların yaptıkları işi nasıl tanımladıklarını yansıtmaktadır.

Daha geniş çerçevede Duyu-Dil Programlama denilen terapi anlayışının bir bileşeni olan istem mühendisliği (Radford vd., 2019; Radford vd., 2021), doğal dil işleme ve derin öğrenmeye dayalı yapay zekâ modellerinin kesişim noktasında bulunmaktadır. Metinsel istemleri estetik ve sanatsal beğeniye hitap eden görseller oluşturmak için kullanılan bu yeni tür 'mühendislik', yukarıda da değinildiği gibi özel bir eğitim gerektirmeyen kullanım kolaylığı ve metinsel istemden görsel çıktı üreten yapay zekâ modellerinin giderek artan yaygınlığı göz önüne alındığında, genel düzlemde eser ve yaratıcılık daha özel bağlamda da sanat eseri ve sanatsal yaratıcılık kavramlarının, günümüzün insan-bilgisayar etkileşimi bakımından yoğun, disiplinler arası bilgi ve yöntemler gerektiren konjonktüründe yeniden sorgulanmasının önünü açmaktadır. Eğer Almanca, İspanyolca ya da Çince gibi herhangi bir doğal dile hâkim olan biri, işleyiş ilkeleri ilk bakışta anlaşılmayan ve kolayca da açıklanamayan bir sisteme, adına istem mühendisliği denen bir mecrayla sadece metinsel istemler girerek estetik beğeniye hitap eden ve usta işi sanat eserlerini andıran dijital görseller üretebilecekse, böyle bir sanat eseri doğasında yaratıcılık barındırmakta mıdır? Metinden görsele uzanan bu dönüşümde üretilen görsellerin üretim sürecindeki yaratıcılığın özünde ne gibi bileşenler bulunmaktadır? Bu çalışmanın amacı bu sorulara yanıtlar aramaktır.

Söz konusu soruların kapsadığı bağlamın karmaşıklığı göz önüne alındığında, bu çalışma, farklı nitel yöntemleri birleştiren çoğulcu bir araştırma yaklaşımı benimsemektedir. Betimsel kaynak taramasına, Kozinets'in (2010) katılımcı-gözlemsel yaklaşımına ve araştırmacının kendi uygulamalarına dayanan bu nitel çalışma, metinsel istemden görsel çıktı üreten yapay zekâ modelleriyle yaratılan ve bu yarı otonom modelleri kullanan uygulamacıların jargonunda "yapay zekâ sanatı" (Boden ve Edmonds, 2010: 34) veya "üretken sanat" (Galanter, 2016: 146) olarak adlandırılan etkinlik alanında ortaya çıkarılan görsellerin doğasındaki yaratıcılık kavramına odaklanmaktadır. Ayrıca Twitter ile çalışmanın başında sayılan Midjourney, DALL-E, vb. platformlardaki uygulamacılar tarafından oluşturulan çevrimiçi kılavuzlar ve diğer yardımcı kaynaklar gibi çevrimiçi kaynaklar incelenmiştir. Bu inceleme hem özellikle istem mühendisliği ve insan-bilgisayar etkileşimi bağlamında makale ve kitap gibi geleneksel bilimsel literatürü hem de metinsel istemler girilerek yapay zekâ modellerinde üretilen görsellere ilişkin blog, gazete haberleri

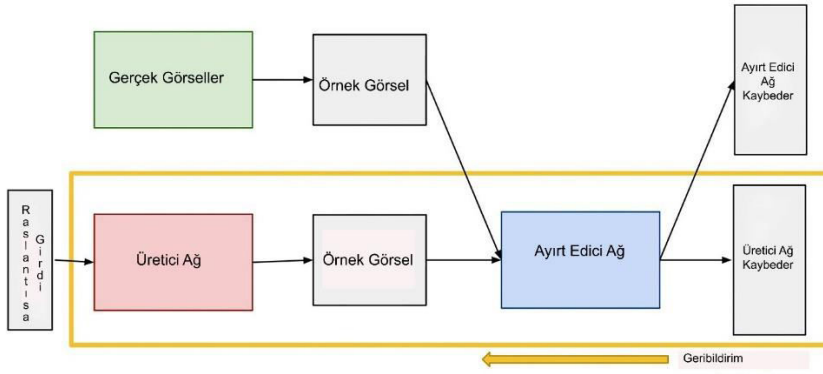
ve sanatçı veya uygulamacıların kişisel internet sayfalarını içermektedir. Araştırmaya konu olan veriler, birçok kez değerlendirilen kaynaklardan ve araştırmacı tarafından genişletilerek alınan notlarından toplanmıştır.

Galanter (2003: 4) üretken sanatı, “sanatçının bir dizi doğal dil istemi, bir yazılım, bir makine veya başka bir yöntem ile yaratıcı bir süreç başlattığı, bu sürecin daha sonra bir dereceye kadar kendi özerkliği ile hareket ettiği ve tamamlanmış bir eserle sonuçlandığı herhangi bir sanat pratiği” olarak ifade etmektedir. Üretken sanat, temelinde algoritmik süreçler veya matematiksel temelli hesaplama teknikleri kullanılarak yapılan bir sanatsal ifade mecrasıdır ve makine öğrenimi ile matematiksel algoritmaları ve diğer sayısal hesaplama yöntemlerini içermektedir. Hatta Boden ve Edmonds’a göre (2009) üretken sanat ile ortaya çıkan eserleri oldukça çeşitlidir ve müzik, ses, görsel sanatlar, video sanatı, multimedya enstalasyonları, sanal gerçeklik, kinetik heykel, robotik, performans sanatı ve metinsel istemleri içermektedir. Üretken sanat ile uğraşanların amacı ise özgün, öngörülemez, benzersiz ve genellikle yaratıcılık sürecinde rastgelelik ve şans unsurlarını içeren dijital görseller, videolar, müzik ve fiziksel nesnelere dahil olmak üzere çeşitli mecralarda eserler yaratmaktır. Böyle bir süreçte uygulamacı yaratıcılığının kontrolünü söz konusu algoritmalarla paylaşmakta hatta kısmen onlara bırakmaktadır. Yapay zekâ modelleri de eserin doğrudan sanatçı tarafından karar verilmesini gerektirecek birçok özelliğini sanatçıdan bağımsız olarak belirleyebilmektedir. Bu durumda metinden görsele uzanan bu yaratım sürecinde metinsel istemlerden üretilen görsellerin yaratıcılığı, sadece son üründe yani görsellerde değil, o metinsel istemleri sağlayan uygulamacıların yapay zekâ modelleri ile etkileşiminden ve bu etkileşimden doğan sonuçta doğrudan etkisi olan istem mühendisliği uygulamalarından doğmaktadır. İstem mühendisliğinden başka yalnızca tekel görseller veya aynı serinin devamı birçok görselden oluşan portfolyolar düzeyinde yapılan küratörlük, çalışmanın metinden görsele dönüşüm süreciyle ilgili diğer önemli uygulamalardır. Bu yeni yaratıcı etkinlikler ve çevrimiçi sanatçı toplulukları tarafından oluşturulan kaynaklar ile araçlar giderek büyüyen bir yaratıcılık ekosisteminin önemli bileşenleridir. Özellikle söz konusu çevrimiçi topluluklar ve bu toplulukların sağladığı çevrimiçi kaynaklar, çalışmanın metinden görsele dönüşüm sürecindeki yaratıcılığın insani boyutunu doğrudan etkileyen ve önemi giderek artan faktörlerdir.

Tüm bu bağlamda bu çalışma öncelikle metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modelleriyle ilgili bazı temel kavramları ele almakta, sonrasında yaratıcılık kavramını ve istemlerin metinden görsele dönüşüm sürecinde üretilen görsellerdeki yaratıcılığı Rhodes’un (1961) çok boyutlu yaratıcılık modeli eşliğinde incelemektedir. Daha sonra yaratıcılık süreçlerinde bir katalizör olarak işleyen metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modelleri ekosistemdeki çevrimiçi toplulukların artan önemine dikkat çekilmektedir. Bu topluluklardaki üyelerin üstlendiği rollerin ana hatları verildikten sonra sonuç kısmında metinden görsele dönüşüm sürecinde yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görsellerdeki yaratıcılığı ve bu yaratıcılığın insani boyutunu değerlendirmedeki zorluklar tartışılmakta ve gelecekteki araştırmacılar için olası fırsatlara değinilmektedir. Çalışmanın ana iddiası ise metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerinin bu üretim sürecindeki yaratıcılığın ve bu görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunun, uygulamacıların derin öğrenmeye dayalı bu modellerle istem mühendisliği yoluyla kurduğu etkileşiminde ve bu etkileşimden kaynaklanan ve söz konusu etkileşim sonrasında gerçekleştirdikleri görsel ve portfolyo düzeyinde küratörlük gibi yaratıcı uygulamalarda yattığı düşüncesidir.

METİNSEL İSTEMDEN GÖRSEL ÜRETEYEN YAPAY ZEKÂ MODELLERİYLE İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLAR

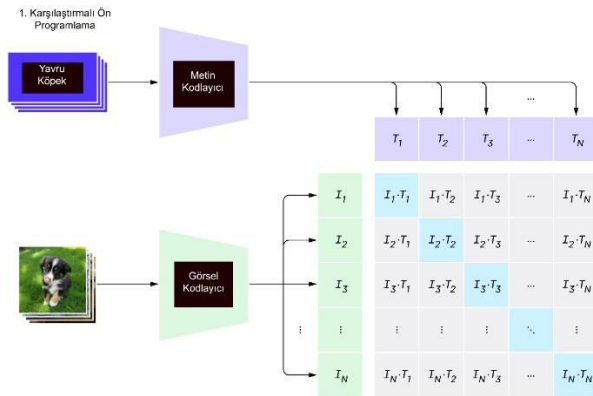
Derin öğrenme kullanılarak görsellerin metinsel istemlerden üretimi, 2014’te Üretken Çekişmeli Ağların geliştirilmesi (Goodfellow vd., 2014) ve 2018’de Google’ın Derin Rüya (Deep Dream) projesinin hayata geçmesi (Mordvintsev, Olah ve Tyka, 2015) ile çok önemli bir ilerleme göstermiştir. Gülaçtı ve Kahraman’a göre (2021) ÜÇA’lar (generative adversarial networks), özerk bir makine öğrenimi modelinin bir bileşenidir. Yapay zekâ ve derin öğrenme kavramları ile ilgili olan biri üretici, diğeri ayırt edici olan bu iki yapay ve yazılımsal ağ, birbirleriyle sürekli bir rekabet halindedir. Aşağıdaki görsel 1’den de anlaşılacağı gibi, bu rekabette üretici ağın görevi daha önceden kendisine tanımlanan ya da eğitildiği bir herhangi veri setinden gerçek örnekleri temel alarak ve kullandığı verinin özelliklerini rastgele değiştirerek girilen isteme mümkün olduğunca uyan ve gerçekçi görünen titizlikle oluşturulmuş yeni veri setleri üretmektir. Öte yandan ayırt edici ağın amacı, üretici ağ tarafından ürettiği görselleri sadece kendisinin erişimi olduğu ve üretici ağın kullandığından farklı bir veri setiyle karşılaştırarak gerçek olanlardan ayırmaktır. Bu şekilde kurgulanan rekabetin amacı ise gönderilen istem doğrultusunda birbirlerini alt etmek için uygulamacı tarafından kabul edilebilecek benzersiz veri setleri oluşturmaktır.

Görsel 1. ÜÇA'ların Yapısı ve Çalışma İlkesi

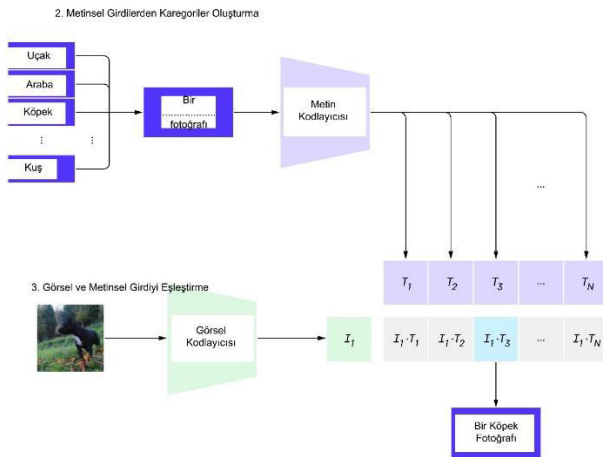
Kaynak: https://developers.google.com/machine-learning/gan/images/gan_diagram_generator.svg

Ancak metinsel istemden görsel üretmede asıl çığır açıcı ilerlemeyi sağlayan karşılaştırmalı dil-görsel işleme yöntemi (contrastive language-image processing) CLIP'in Ocak 2021'de piyasaya sürülmesi olmuştur. Radford vd. (2021: 2) CLIP'i "görsel kavramları doğal dil yoluyla verimli bir şekilde öğrenen bir yöntem" olarak tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle CLIP, ÜÇA modeline dayanarak görsel içerik bilgisinin yapay zekâ tarafından sınıflandırılması, bu bilginin yukarıda bahsedilen bu süreçte görsellerle eşleştirilip öğrenilmesi için tasarlanmış (Szegedy, 2014; Mahendran ve Veldadi, 2015) ve Duyu-Dil Programlama literatürüne dayanan karşılaştırmalı bir dil-görsel eşleştirme modelidir (Dosovitskiy ve Brox, 2016; Simonyan, Vedaldi ve Zisserman, 2014). İnternetin sağladığı devasa bir resim ve metin veri tabanı ile 'eğitilen' CLIP'in ana amacı, çeşitli görselleri ve metinleri alıp sınıflandırıp eşleştirerek birbirine bağlamaktır. Aşağıdaki görsel 2 ve görsel 3, CLIP'in bu çalışma mantığını özetlemektedir.

Görsel 2. CLIP'in Karşılaştırmalı Ön Programlanması

Kaynak: <https://openai.com/blog/clip/>

Görsel 3. CLIP'in Kategori Oluşturması ve Metin ile Görseli Eşleştirmesi

Kaynak: <https://openai.com/blog/clip/>

Erişimi olduğu ve eğitim amaçlı kullanılabileceği veri setlerinin çok geniş kapsamlı olmasından dolayı CLIP, herhangi bir görsel ve 'bir köpek fotoğrafı' gibi bir dizi metinsel istem verildiğinde, söz konusu istem ile eşleşme olasılığı en yüksek olan görseli tahmin edebilmektedir. CLIP'in ÜÇA'lara dayanan yapay zekâ modellerinde kullanılmasını

sağlayan da herhangi bir doğal dilde kendisine gönderilen metinsel istemleri eğitildiği görsellerle ilişkilendirme yeteneğidir. CLIP metinsel istemden görsel üretimi bağlamında ilk önemli uygulaması ÜÇA tabanlı görsel oluşturma modellerinde olmuştur. CLIP üretken derin öğrenme mimarisinde ayırt edici ağ olarak kullanıldığında belirli bir metin istemiyle en iyi eşleşen dijital görselleri üretmek için üretici ağı yönlendirebilmektedir (Colton vd., 2021). CLIP'in OpenAI tarafından 2021 yılında piyasaya sürülmesinden kısa bir sonra yapay zekâ ile ilgilenen birçok üretken sanat uygulamacısı ÜÇA ve CLIP'in bir arada kullanıldığı modelleri yenilikçi bir ifade olanağı olarak kullanıp özgün çalışmalar üretmeye başlamıştır. Nisan 2021'de sıradan ÜÇA'lardan çok daha güçlü bir derin öğrenme ağı olan VQGAN'ın CLIP ile entegrasyonu sağlandığında (Crowson vd., 2022) VQGAN'ın çevrimiçi olarak yayınlanan açık kaynaklı kodu sayesinde metinsel istemden görsel üretmenin en fazla tercih edilen yöntemi ve bu mecranın gelişmesinde de en belirleyici mecrâ olmuştur.

Günümüzde ise sanatçılar, metinsel istemden görsel üretmek için yukarıda da bahsedilen giderek artan çeşitlilikteki yapay zekâ modelleri arasından kendilerine en uygununu seçebilmektedir. Birçok modelin kullanımının bedelsiz ya da düşük fiyatlı ve kullanımlarının da daha önce de değinildiği gibi oldukça kolay olması uygulamacıların üretken sanat ekosistemine girişini kolaylaştırmıştır. Bu da herkesin bu modelleri kullanarak çalışmalar üretmesini sağlayarak daha fazla kişinin yaratıcı dijital sanat uygulamalarına erişiminin yolunu açmıştır. Bu durum da doğal olarak metinsel istemden görsel üretimine dayalı bu süreçteki yaratıcılığın insani boyutu hakkındaki soruları gündeme getirmektedir.

YAPAY ZEKÂ MODELLERİ TARAFINDAN METİNSEL İSTEMLERDEN ÜRETİLEN GÖRSELLERDEKİ YARATICILIK OLGUSUNUN DOĞASI

Metinsel istemleri temel alarak görseller üreten yapay zekâ modelleri bağlamında, yaratıcılığın yukarıda değinilen sosyokültürel olarak ürün veya sonuç odaklı tanımı, söz konusu modelleri kullanarak görsel üretme sürecindeki yaratıcılığı ve bu yaratıcılığın insani boyutunu tam olarak değerlendirebilmek için tam anlamıyla yeterli olmamaktadır. Bu tür bir yaratıcı süreçteki bireysel ve kolektif yaratıcılığın kapsamını daha geniş bir perspektiften inceleyebilmek için Rhodes'un (1961) çok yönlü yaratıcılık modelini dikkate almaya ihtiyaç vardır. Bunun en başta gelen nedeni ise gelişmiş makine öğrenmesi ve derin öğrenme teknolojilerini kullanan bu yapay zekâ modellerinin ne tür metinsel istem verilirse verilsin, o istemi görsele dönüştürmede son derece etkili ve başarılı hale gelmesidir çünkü bu modeller istemlerin görsele dönüşüm sürecinde görselleri sanatsal açıdan estetik kılan çeşitli karakteristikleri ve eğilimleri öğrenmelerini sağlayan büyük veri setleri ile eğitilmiştir. Ayrıca bu modeller, belirli bir tarza veya estetiğe uyarlanmış görseller üretmek için geliştirilebilmekte ve böylece üretim becerilerini daha da geliştirebilmektedir.

Bu durumu örneklendirmek için iki farklı durumu göz önüne almak uygun olur. Bu durumlardan ilkinde kişi, herhangi bir ansiklopedideki ya da kitaptaki rastgele sözcükleri ya da cümleleri alıp bunları seçtiği yapay zekâ modeline metinsel istem olarak girerken diğer bir durumda ise başka bir kişi dinlediği bir şarkının sözlerini yine aynı modele kelimesi kelimesine yazmaktadır. Bu iki durum aslında süreçlerdeki yaratıcılığın niteliği bakımından ilk bakışta olduğu kadar temelde de birbirinden farklıdır. İkinci durumda bilgi, bilgiyi yapay zekâ modeline istem olarak giren kişinin algı ve duygu sisteminden geçmektedir ve bu esnada yorum, yanlış anlama, önyargı ve diğer bilinçli ya da bilinçsiz etkenlerden etkilenme olasılığı oldukça yüksektir. Dolayısıyla bu örneklerdeki asıl soru, kişinin şarkı sözlerini doğru anladığını ve bunları yalnızca yapay zekâ modeline kelimesi kelimesine aktardığını varsayılırsa, bu eylemin yaratıcılık içerip içermediği olmalıdır. Örneklerden de görüleceği üzere, metinsel istemleri temel alarak yapay zekâ modelleri yoluyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutu, bu görsellere Csikszentmihalyi'nin (1996) sosyokültürel yaratıcılık modeli bağlamında 'son ürün' gözüyle bakıldığında, metinleri modele girmek için kullanılan çok temel okuryazarlık becerileri hariç ya çok az olmakta ya da böyle bir boyut söz konusu görsellerde nerdeyse hiç bulunmamaktadır. Aşağıdaki görsel 4'ten de fark edileceği gibi metinsel istem olarak yapay zekâ modellerine girilen şarkı sözlerinden ve rastgele metinlerden şaşırtıcı, ilginç ve estetik yönden ilgi çekici görseller üretilmektedir.

Görsel 4. Şarkı sözlerinin metinsel istem olarak kullanıldığı bir görsel
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Lin-Manuel Miranda'nın sözlerini Hamilton Müzikali için yazdığı (Woods, 2015) *Who Lives, Who Dies, Who Tells Your Story* isimli şarkının '*Let me tell you what I wish I'd known when I was young and dreamed of glory: You have no control who lives, who dies who tells your story.*' (*Keşke gençken ve zafer hayalleri kurarken bilseydim dediğim şeyi söyleyeyim: Kimin yaşadığını, kimin öldüğünü, kimin hikayeni anlattığını kontrol edemezsin.*) şeklindeki kısmının yapay zekâ modeli için metinsel istem olarak kullanıldığı ve son 'ürün' olarak değerlendirilebilecek görsel olarak modelden alınan yukarıdaki örnek, uygulamacıların günümüzün en ileri yapay zekâ modelleriyle görseller üretmek için hayal güçlerini zorlamalarına veya sıra dışı bir yaratıcılık sergilemelerine gerek olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde Andrew John Hozier-Byrne'nün *From Eden* isimli şarkısının '*Idealism sits in prison, chivalry fell on its sword. Innocence died screaming, honey, ask me, I should know.*' (*İdealizm hapiste; şövalyelik kılıcıyla, masumiyet ise çığlıklar içinde öldü tatlım, bana sor, bilirim.*) şeklindeki kısmının yapay zekâ modeli için metinsel istem olarak kullanıldığı ve yine son 'ürün' olarak değerlendirilebilecek aşağıdaki görsel de yapay zekâ modeliyle etkileşimin, insan-bilgisayar etkileşimi ya da insan-yapay zeka etkileşimi kapsamında hem üst düzey bir beceri gerektirmediğini hem de metinsel istemi yapan kişinin yaratıcılığının tüm bu süreçteki yaratıcılığın insani boyutu bakımından sorgulanmaya açık olduğunu göstermektedir.

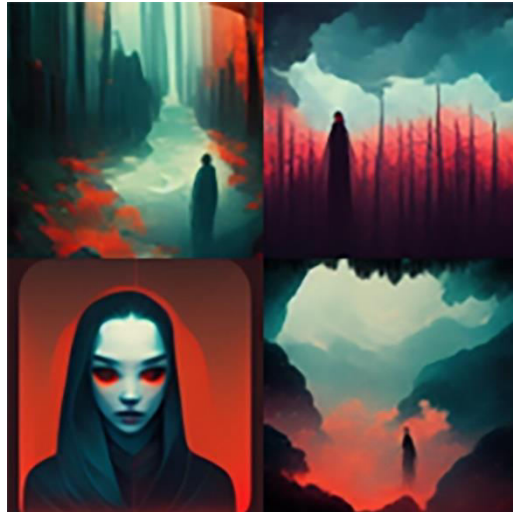

Görsel 5. Şarkı sözlerinin metinsel istem olarak kullanıldığı bir görsel
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Metinsel istemi temel olarak görseller üreten yapay zekâ modelleri, ressamlar, grafik tasarımcılar veya fotoğrafçılar gibi sanatçıların büyük çoğunluğunun günler hatta haftalar boyunca emek harcayarak oluşturdukları eserleri saniyeler içinde 'üretmektedir.' Zaten bu durum da söz konusu modeller ile üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutuna ilişkin eleştirilerin dayandığı ana nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre bu şekilde oluşturulan görseller estetik olarak etkileyici olsa da insan tarafından oluşturulan bir eserin olabileceği şekilde yaratıcı olamamaktadır çünkü yapay zekâ modelleri insani bağlamda hayal gücünü, duyguları ve özgünlüğü kullanmaktansa görseli oluşturmak için metin-görsel arasındaki ilişkiyi öğrenmekte, gerçekçi ve estetik görseller oluşturmalarına olanak tanıyan çok büyük görüntü ve metin veri setleri ile eğitilmekte, sonrasında da kendisine verilen istemi bu veri setlerine dayalı bir dizi eşleşme ve tanımlamayı takip etmektedir. Bu nedenle, metinsel istemi temel olarak yapay zekâ aracılığıyla oluşturulan görsellerin yaratıcılığı, istem metninin kalitesine ve kullanılan yapay zekâ modelinin erişebildiği görsel setine ve bu görsellerle nasıl bir eğitime tabi tutulduğuna bağlı olmaktadır. Bu durumu aşağıdaki görsel 6'da toplu bir şekilde verilen örnekler de göstermektedir. Bu görselde şekil a ve b fizik ve matematik alanından sembollerle; c ve ç tek harflerle; d ve e tek sözcüklerle; devamındaki görsel 7'de a ve b filmlerden repliklerle, c ve ç emojilerle herhangi bir tarz belirtilici, sınırlayıcı veya istem değiştirici sözcük girilmeden Midjourney'nin CLIP tabanlı yapay zekâ modeliyle oluşturulan dört sonucu bir arada vermektedir.

a. λ

b. Ω

c. O

ç. W

d. özgürlük

e. kabus

Görsel 6. Midjourney'nin CLIP tabanlı yapay zekâ modeliyle oluşturulan görseller
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

a. Tatlı rüyalar böyledir işte.

b. Geri döneceğim tatlım.

c. 😊

ç. 🤔

Görsel 7. Midjourney'nin CLIP tabanlı yapay zekâ modeliyle oluşturulan görseller
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yukarıda sunulan örneklerin gösterdiği ve daha önce de bahsedildiği üzere, metinsel istemi temel alan yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görseller, insanlar tarafından oluşturulan eserlerle aynı yaratıcılık süreçlerinden geçmemektedir. Sumner'e göre (2021), bunun nedeni modellerin görseli üretmek için hayal gücü, duygular ve özgünlükten beslenmek yerine eğitildikleri bir görsel veri seti ve bu veri setindeki eşleştirmeleri takip etmesidir.

Dolayısıyla üretilen görseller Csikszentmihalyi'nin (1996) sosyokültürel yaratıcılık modeline göre bir 'ürün' ya da 'sonuç' olarak somutlaşmaktadır. Ancak insanlar yapay zekâ modellerinin aksine sanatçı olarak yaratıcı bir süreçte ürettikleri esere kendi tarzlarını, fikirlerini, düşüncelerini, umutlarını ve korkularını katmaktadır. Buraya kadar tartışılan temalar ve verilen örnekler bir sonraki bölümde metinsel istemi temel alarak yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görsellerdeki yaratıcılığın doğasını ve bu yaratıcılığın insani boyutunu Rhodes'un (1961) çok yönlü yaratıcılık modelini temel alarak daha geniş olarak incelemek için gerekli zemini ve çerçeveyi oluşturmaktadır.

İNSAN-YAPAY ZEKÂ ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE YENİDEN TANIMLANAN YARATICILIK OLGUSU

Yaratıcılık, hakkında yazılan oldukça geniş kapsamlı literatürden de anlaşılacağı gibi (Boden, 1996; Kaufman ve Sternberg, 2010; Runco, 2014; Runco ve Jaeger, 2012; Sawyer, 2012; Sternberg, 2005; Özden, 2005; Craft, 2003; Rıza, 2000; Csikszentmihalyi, 1996; Weisberg, 2006), tanımlanması zor ve çok yönlü bir kavramdır. Türk Dil Kurumu yaratıcılık sözcüğünü "yaratma yeteneği, her bireyde olduğu kabul edilen, bir şeyi yaratmaya iten yatkınlık" olarak tanımlamaktadır (http 2). Çok sayıda ve farklı disiplinlerdeki çalışmalar, yaratıcılığın doğasına, yaratıcı süreçlere ve bu süreçlerin sonuçlarına ilişkin önemli ilerlemeler sağlamıştır. Tüm bu çalışmalar ve literatürde yer alan çok daha fazla yayım, yeni şeyler üretme yeteneği, özgün ve değerli fikirler üretme süreci olduğu değerlendirilen ve genellikle kalıpların dışında düşünerek ve sorunlara yenilikçi çözümler bulmakla ilişkilendirilen yaratıcılığın, çok bağlamli bir olgu olarak birçok farklı açıdan ele alınabileceğini ve tanımlanabileceğini göstermektedir. Gerçekten de yaratıcılık, tanımlanması ve ölçülmesi zor olabilen geniş ve karmaşık bir yapıdır. Özünde yeni ve değerli fikirler üretme yeteneği olan yaratıcılık, sanatsal çalışmalar, bilimsel keşifler, teknolojik yenilikler veya sorunlara benzersiz çözümler gibi birçok farklı biçimde tezahür edebilmektedir.

Özden'in (2005) aksaklıklara, problemlere ve sıra dışı durumların farkına varma, bunlara çözüm ve denemeler geliştirme, bunları defalarca sinama ve sonuçlandırma şeklinde ele aldığı yaratıcılık, esasında yeni, orijinal ve değerli fikirleri, kavramları veya çözümleri üretme veya bunları tanıma yeteneğini içermektedir. Bu yetenek besleyici koşullarda güçlenirken baskılayıcı durumlarda hızla körelebilmektedir. Hayal gücünü kullanmayı, alışılmışın dışında düşünmeyi ve ilk bakışta alakasız gibi görünen fikirler arasında bağlantılar kurmayı gerektiren yaratıcılık, yukarı da değinildiği üzere bilim ve teknolojiden sanat ve tasarıma kadar çok çeşitli alanlara ve etkinliklere uygulanabilmektedir (Rıza, 2000). Karataş ve Özcan'a göre (2010) yaratıcılığı tanımlamanın diğer bir yolu da yeni, orijinal ve değerli fikirleri, kavramları veya çözümleri üretme veya tanıma yeteneğidir. Böyle bir tanım, yaratıcılığın yalnızca yeni ve benzersiz değil, aynı zamanda bir şekilde değeri veya önemi olan fikirleri üretmeyi veya böyle fikirlerin farkına varmayı içerdiğini de ortaya koymaktadır. Yaratıcılığa dair bir başka tanım da alışılmışın dışında düşünebilme yeteneğidir (Craft, 2003). Bu tanım, yaratıcılığın geleneksel düşünceye meydan okumaya ve başkalarının göremeyebileceği bağlantıları ve kalıpları görme isteğine de dikkat çekmektedir. Öte yandan yaratıcılık, bir şeyi sadece sıfırdan üretmek de değildir (Oppenlaender, 2021) çünkü yeni bir durum ya da düşünce çoğunlukla ya daha önceden bilinen kavramların, düşüncelerin bir potada eritilmesidir ya da eski bir düşüncenin, uygulamanın yeni bir biçimde ve farklı bir şekilde düzenlenmesidir. Kaufman ve Beghetto'ya göre (2009) ise yaratıcılık, karmaşık ve çok yönlü bir olgudur ve kapsamına en başta giren konular arasında orijinallik, esneklik, akıcılık, detaylandırma ve sentez bulunmaktadır. Bu doğrultuda özgünlük, bir fikir veya çözümün yeni veya benzersiz olma derecesini ifade ederken, esneklik, bir soruna birden fazla fikir veya yaklaşım üretme yeteneğini ifade etmektedir. Akıcılık, üretilen fikirlerin veya çözümlerin sayısının bir ölçüsüdür, detaylandırma ise bir fikrin geliştirilme ve genişletilme derecesidir. Sentez, fikirleri veya çözümleri yeni ve yaratıcı bir şekilde birleştirme ve özünde bilinen düşünce ya da uygulamaları kullanarak onlara yeni, farklı ve özgün nitelikler kazandırma ve bilinen bilgilerden yeni çözüm veya uygulama sentezleri oluşturma etkinliğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tanımlardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı gibi hem duyuşsal hem de bilişsel yönleri bulunan yaratıcılığın tanımını kolayca ve net bir şekilde yapmak zordur. Genel olarak, yaratıcılığı ölçmenin tek bir 'doğru' yolu da yoktur ve çalışılan bağlama ve amaçlanan çıktılara bağlı olarak farklı yöntemler kullanılması gerekmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar yaratıcılığın ölçülemeyen doğal bir yetenek olduğuna inanırken, diğerleri eğitim ve deneyim yoluyla geliştirilip geliştirilebileceğine inanır. Yaratıcılığın son derece karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koyan tanımların ortak noktası ise hemen hepsinde yenilikçi fikir, farklı bakış açıları ve özgün bir sonuç gerekliliği vurgusudur (Yeşilyurt, 2020). Dolayısıyla yaratıcılık nerdeyse her zaman sonunda ortaya konan 'ürün' ya da 'buluş' üzerinden 'ölçülmüş' ya da değerlendirilmiştir. Runco ve Pritzker'e göre (2011) de bir eser ancak hem özgün, yeni, sıra dışı veya benzersiz hem de etkili veya kullanışlı ise yaratıcıdır. Yalnızca bu nitelikleri taşıyan fikir veya eserlerin taşınmasının uygun görüldüğü bu tanımlama, bu iki parçalı tanım ile yaratıcılık olgusunu ölçülebilir iki parçaya ayırmaya olanak tanıdığı için Csikszentmihalyi'nin (1996) sosyokültürel yaratıcılık modeliyle doğrudan ilgilidir ve bilimsel literatürde de bu haliyle geniş kabul görmüştür. Oppenlaender vd. de (2019) yaratıcılığın, literatürde aslında toplumsal bir yapı olarak kabul edildiğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre geleneksel 'yalnız

mucit' olgusu bir efsane olarak kabul edilmekte ve farklı ya da çok çeşitli geçmiş deneyimlere sahip insanların daha özgün fikirler sunup daha kaliteli bir performans gösterebildiği hatta iş birliğine daha açık oldukları ifade edilmektedir. Buna paralel bir şekilde bir işi beraberce iş birliği içinde yapmanın çok daha yaratıcı sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmektedir. Doğal olarak böylesi bir yaklaşım nihayetinde gözlemlenebilir bir sonuç gerektirmektedir (Dubina ve Ramos, 2016). Bu da yaratıcılığın merkezine ister istemez özgün bir 'ürün' ya da kullanışlı bir 'buluş' koyarak yaratıcılığı son kullanıcı penceresinden değerlendirmeyi gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle bir şeyin yaratıcı olup olmadığını belirlemek için en yaygın olarak kullanılan ölçüt yaratıcı sürecin gözlemlenebilir sonucu olmaktadır.

Sanat, kişinin hayal gücünü ve yaratıcılığını çok yoğun olarak kullandığı, his ve fikirlerini estetik kaygılar güderek ifade ettiği toplumsal bir iletişim mecrası olduğu için yaratıcılık kavramı ile doğrudan ilişkisi olan bir alandır. Bu kapsamda sanatsal bir çalışma veya eser de sanatçının kendi iç evreni, algıları, hisleri ve düşlerine göre hayat bulmaktadır. Yaratıcılık ve sanat da birbirleriyle yakından ilişkili ancak farklı iki kavramdır. Mumford'a göre (2003), yaratıcılık, yeni ve orijinal fikirler üretme yeteneği iken, sanat bu fikirlerin bireysel ifadesi veya pratikteki uygulamasıdır. Başka bir deyişle yaratıcılık, sanatsal süreci ateşleyen kıvılcım, sanat ise sonuçta ortaya çıkan ürün veya ifadedir. Sanat ise yaratıcılığın ifade edildiği ve paylaşıldığı ortamdır. Resim, heykel, müzik veya herhangi bir sanatsal mecra olsun, yaratıcı fikirlerin somut ve görünür biçimlere dönüştürülmesinin yolu sanattan geçmektedir. Diğer bir ifadeyle sanat, yaratıcılığa biçim ve içerik kazandırma yoludur ve yaratıcı fikirlerin paylaşılıp başkaları tarafından takdir edilmesi de yine sanat aracılığıyla olmaktadır. Bu, resim, çizim, heykel, müzik, dans, yazı veya birinin kendini yaratıcı bir şekilde ifade etmesini sağlayan herhangi bir mecra ile olabilmektedir. Örneğin, bir ressamın aklında bir tablo için fikri olabilir ve sonra bu fikri tuvalde hayata geçirmek için yaratıcılığını kullanabilir. Bir müzisyen, yaratıcılığını yeni bir şarkı bestelemek için kullanabilir veya bir yazar, yaratıcılığını bir roman yazmak için kullanabilir. Bu durumların her birinde, sanatçı yaratıcılığını yeni ve orijinal bir şey yaratmak için kullanmaktadır. Dolayısıyla yaratıcılık, sanatsal sürecin önemli bir parçasıdır. Yaratıcılık olmadan keşfedilecek veya ifade edilecek yeni fikirler hayat bulmakta zorlanabilir, sanatsal etkinlikler durgunlaşabilir ve kısa sürede ilgi çekiciliğini kaybedebilmektedir. Yaratıcılık, sanatçıların etraflarındaki dünyayı görmek ve yorumlamak amacıyla yeni ve yenilikçi yollar bulmasına ve bu fikirleri biricik ve bireysel yollarla ifade etmesine olanak tanımaktadır.

Zhou vd. (2019) ayrıca sanatın ve yaratıcılığın genellikle birbirlerinden ilham aldığını ve birbirlerinden beslendiğini belirtmektedir. Bu nokta biraz daha detaylı incelendiğinde birçok sanatçının yaratıcılıklarıyla tanındığı ve başkalarına ilham veren veya onları derinden etkileyen yeni ve orijinal fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, sanatçıların genellikle kalıpların dışında düşünmesi ve fikirlerini ifade etmenin yeni yollarını bulması gerektiğinden, eser yaratma eyleminin kendisi de yaratıcı bir süreç olabilmektedir. Gabora da (1997) yaratıcılık ve sanatın birbirleri üzerinde olumlu etkileri de bulunduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle sanat eseri yaratma eylemi yaratıcılığı geliştirmeye ve beslemeye yardımcı olurken, yaratıcılık da sanatsal sürece ilham vermekte ve sanatı çok daha farklı ifade olanakları ve mecralarına sürüklemektedir. Örneğin, bir ressam yeni bir tablo yapmak için bir şarkıdan veya danstan ya da bir müzisyen yeni bir şarkı yazmak için bir tablodan veya heykelden ilham alabilmektedir. Bu nedenle, sanat ve yaratıcılık birbirine bağlı ve birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir ve çoğu zaman biri diğerine ilham kaynağı olmaktadır. Sonuç olarak, yaratıcılık ve sanat birbirini güçlendirip geliştirerek daha da yaratıcı ve sanatsal çıktılara yol açan ve birbirleriyle çok yakından ilişkili iki kavramdır; yaratıcılık, sanatsal sürecin arkasındaki itici güç ve sanatsal etkinlik sürecini başlatan kıvılcım iken sanat, gözle görünmeyen yaratıcılığın görünür bir şekilde ifade edildiği ve başkalarıyla paylaşıldığı ifade ortamı ve bu paylaşımın "yaratıcı olan, daima beklenilmeyen" (Turani, 2014: 11) sonucudur. Böylesi bir durumun yukarıda bahsedilen sosyokültürel yaratıcılık modeliyle çok yakından ve somut olarak bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Rogers (2012: 13) tarafından "bilgisayar teknolojisinin tasarımına ve özellikle insanlar ve bilgisayarlar arasındaki etkileşime odaklanan çok disiplinli bir çalışma alanı" olarak tanımlanan insan-bilgisayar etkileşimi disiplini, insanların bilgisayarlarla ve bilgisayarların doğal bir uzantısı olan internet siteleri, uygulamalar, ürünler, hizmetler vb. nasıl etkileşime girdiğini gözlemlemek ve insanların bilgisayarlarla farklı şekillerde etkileşime girmesini sağlayan yeni teknolojiler tasarlamakla ilgilenmektedir. Bir disiplinin adı olarak ilk kez 1976 yılında kullanılan (Carlisle, 1976) insan-bilgisayar etkileşimi kavramı başlangıçta sadece bilgisayarlarla sınırlı olsa da (Dong, Hussain ve Chang, 2010) bilgi işlem teknolojileri ve bu teknolojilere dayanan ürünler günlük hayatımızın her yönüne nüfuz ettikçe günümüzde neredeyse tüm bilgi teknolojisi ve mimarisi tasarımlarını kapsayacak şekilde genişlemiştir. Alanın teknik uygulamalarının altında yatan değerler ve kuramlar da insanlar henüz farkına varamadan kültürün her katmanına yayılmaktadır. Sengers vd.'ne göre (2022) insan-bilgisayar etkileşimi, erken dönem grafik kullanıcı arabirimleri ve masaüstü ofis uygulamalarından, sayısız etkileşim teknikleri ve cihazları, çok modlu etkileşimler, yaşlılar, bilişsel ve fiziksel engelliler için erişilebilirlik yöntemleri, model tabanlı kullanıcı arabirimleri için destek ve acil ya da tıbbi durumlar için bağlama duyarlı etkileşimleri içerecek kadar genişlemiştir. Ana amacı geniş bir kullanıcı yelpazesi için kullanımı kolay, verimli ve etkili bilgisayar sistemleri tasarlamak ve geliştirmek olan insan-bilgisayar etkileşimi

disiplini, kullanıcıların fiziksel ve bilişsel yetenekleri, hedefleri ve motivasyonları ve bilgisayarları kullanarak gerçekleştirmeleri gereken görevler gibi faktörlerin dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Ancak hepsi insan-bilgisayar etkileşimi disiplininin araştırma alanına giren ÜÇA'lar, onlara dayanan metinsel istemden sanatsal ve estetik değeri olan görseller oluşturmak için giderek artan çeşitlilikteki yapay zekâ modelleri ve bu modelleri işletmek için gerekli olan istem mühendisliği alanlarının hızla gelişmesine karşın Frich, Biskjaer ve Dalsgaard'ın da (2018) belirttiği gibi yaratıcılık kavramına dair insan-bilgisayar etkileşimi bağlamında bilimsel literatürde bir ciddi belirsizlik bulunmaktadır. Genel olarak yapay zekâ modelleri, fikir üretmeye yardımcı olarak, ilham vererek ve görsel içerik üretmeyi kolaylaştırarak yaratıcı süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan yapay zekâ modellerinin uygulamacılar tarafından girilen metinsel istemden görsel oluşturmadaki rolü, kullanılan modele ve istemlerin niteliğine bağlı olarak değişmektedir ve bu durum doğal olarak yaratıcılık kavramına ilişkin söz konusu belirsizliği farklı boyutlarda arttıran etkenlerden biridir. Yukarıda değinilen CLIP modeli bağlamında olduğu gibi yapay zekâ modelinin eğitildiği büyük veriyi oluşturan metin ve görsel veri kümeleri de metinsel istemden görsele dönüşüm süreci sonunda ortaya çıkan çalışmayı derinden etkilemektedir. Bu modeller makine öğrenimi algoritmalarına dayandığından, etkinlikleri eğitildikleri veri setlerine doğrudan bağlıdır. Eğitim verilerinin kalitesi düşükse veya modelin görsel oluşturmak için kullanacağı görsel örneklemini içermiyorsa model gerçekçi olmayan veya istem metnini doğru şekilde yansıtmayan görüntüler üretebilmektedir. Bir diğer önemli nokta da yapay zekâ modellerinin metinden esere dönüşen görsellerin oluşturulmasında uygulamacılara görselleri süreç sonrasında düzenlemelerini sağlayan ve kolaylaştıran araçlar ve işlevler sağlamasıdır. Sonuçta yapay zekâ modellerinin sanatçılar ve tasarımcılar için yeni araçlar ve yetenekler sağlayarak girilen metinsel istemden karmaşık ve görsel olarak çarpıcı görseller oluşturmaları, yaratıcılığın insani boyutunu önemli ölçüde etkileme ve geliştirme potansiyeline sahiptir.

Yapay zekâ modellerinin metinsel istemden görsel üretmesindeki yaratıcılığın insani boyutuna ilişkin bir başka belirsiz nokta da bu şekilde üretilen görsellerin özünde yaratıcı kabul edilip edilemeyeceğidir. Böyle bir kabul temelde belirli bağlamlara ve görsellere bakan kişinin yorumuna bağlıdır. Bazı araştırmacılar benzersiz ve öngörülemeyen sonuçlar üretebilen algoritmik süreçler ve hesaplama teknikleri kullanılarak oluşturuldukları için üretken sanatın bir sonucu olan bu görsellerin yaratıcı olduğunu düşünmektedir (Nightingale ve Farrid, 2022). Ayrıca dijital görsellerin oluşturulmasında yapay zekâ modellerinin kullanılması, genellikle bir insanın elle oluşturması çok zor veya olanaksız olan görseller üretilmesini de sağlamaktadır. Ancak diğer bazı araştırmacılar da bir insan tarafından değil de bir makine veya algoritma tarafından üretildikleri için bu görsellerin yaratıcı olmadığına inanmakta ve yaratım sürecinde insan müdahalesinin olmamasının, görsellerin gerçekten yaratıcı olmayıp sadece yapay zekâ modeline istem mühendisliği yoluyla girilen istemlerin sonucunda gerçekleşen matematiksel hesaplamalar ya da üretken algoritmaların bir yansıması veya ürünü olduğunu ileri sürmektedir (Vallance, 2022). Bu hesaplamalar ve algoritmalar sanatçıların, bir görselin stilini başka bir görselin içeriğine uygulamasını sağlayarak birinin sanatsal öğelerini diğerinin görsel içeriğiyle etkili bir şekilde birleştirebilmektedir. Böyle bir uygulama ünlü bir tablonun stilini bir fotoğrafa uygulamak veya birden çok görselin üslubunu harmanlayan karma bir görsel oluşturmak gibi çeşitli sanatsal teknikler oluşturmak için kullanılabilir. Dolayısıyla yapay zekâ modellerinin metinsel istemden estetik açıdan değer taşıyan ve sanatsal beğeniye hitap eden görseller oluşturmada kullanılması, insani boyutuyla henüz tam anlamıyla üzerinde anlaşılammış yaratıcılık olgusuyla görsel içeriğin oluşturulma, kullanılma ve algılanma biçiminde çok ciddi dönüşümler yaratma potansiyeline sahiptir. Nihayetinde, yapay zekâ yardımıyla oluşturulan dijital görsellerin yaratıcı yönü, bu görsellere bakan her bir izleyicinin bireysel yorumuna ve bakış açısına bağlı olmaktadır.

ÜÇA ve yapay zekâ modelleri gibi yeni teknolojik araçların yüksek işlem kapasiteleri, hızları ve etkinlikleri ile insan-bilgisayar etkileşimi disiplini dahilinde istem mühendisliği gibi yeni etkinlik alanları gelişmektedir. Bu sayede sanatçılar ve uygulamacılar normal yaratıcı süreç kalıplarının dışına taşarak yorulmadan çok çeşitli ürünler, sonuçlar ve temalar üretebilmektedir. Tam da böyle bir bağlamda yukarıda değinilen 'ürün' veya 'buluş' kısacası gözlemlenebilir 'sonuç' merkezli bir yaratıcılık paradigması, metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modelleri söz konusu olduğunda görseldeki yaratıcılığın insani boyutunu değerlendirmek için yeterli gelmemektedir. Başta da belirtildiği üzere bu çalışma yukarıda bahsedilen iki parçalı sosyokültürel yaratıcılık olgusunun bu tür çalışmalardaki yaratıcılığın kapsamını tam olarak yansıtmakta başarısız olduğuna dikkat çekmeye çalışmaktadır. Yaratıcılık, daha önce de bahsedildiği gibi yeni ve alışılmadık dışında fikirleri tanıma ve bunları üretme yeteneğidir. Metinsel istemden görsel çıktı üreten yapay zekâ modelleri, görsel içerik oluşturmak için istem olarak doğal dili kullanmayı gerektirdiğinden, bu dönüşüm süreci bir tür yaratıcı bir etkinlik olarak değerlendirilebilir. Bu süreç sonunda ortaya çıkan görsellerdeki yaratıcılık, görselleri oluşturmak için kullanılan algoritmalar ve görsel-metin eşleşmeleri, yapay zekâ modellerinin eğitildikleri veriler ve kullanıcı tarafından modellere girilen istemler gibi çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Dolayısıyla bu görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunu değerlendirebilmek için sadece nihai ürüne ve sonuca bakmak yerine, bakış açısının değiştirilerek yaratıcı sürecin tümünü içerecek şekilde genişletilmesi

gerekmektedir. Buradaki yaratıcılık, yapay zekâ modellerinin metinsel bir istemi olarak istemin içeriğini görsel olarak çekici ve doğru bir şekilde temsil eden bir görsel oluşturma kapasitesinde ve sonrasında uygulamacıların gerçekleştirdikleri görsel ve portfolyo düzeyinde küratörlük ve ürettikleri görselleri paylaşarak diğer uygulamacılardan başka şeyler öğrendikleri çevrimiçi topluluklar gibi insani boyutu yoğun olan yaratıcı uygulamalarda yatmaktadır.

Rhodes'un (1961) ileri sürdüğü çok boyutlu yaratıcılık modeli ise bu çalışmanın cevaplamayı amaçladığı sorular ve dayandığı kavramsal çerçeve için uygun bir bağlam sağlamaktadır. Bu modele göre yaratıcılığın bir veya iki değil dört farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar kişi, süreç, çevre ve üründür. Metinsel istemden yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görseller bağlamındaki yaratıcılığı daha bir kapsama ele alabilmek için dört perspektifin tümünün aynı anda göz önüne alınması gereklidir. İlk boyut olan kişi, bir insanın kişiliği, zekâsı, alışkanlıkları, tutumları ve kişinin yaratıcılığını etkileyen diğer bireysel faktörlerle ilgilidir. Yaratıcılık tarihsel olarak zekâ ile ilişkilendirilen bir kavram olduğundan Oppenlaender (2021) yaratıcılık olgusuna ilişkin yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun bu boyut ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Rhodes'a göre (1961) ikinci boyut süreç, algılama, düşünme, motivasyon, öğrenme, vb. gibi bir kişiyi yaratıcı yapan fikir ve eser yaratma aşamalarını ifade etmektedir. Süreç boyutuyla ilgili temel sorular bazı kişilerin özgünlük çabasının nedenleri, düşünme sürecinin aşamaları, problem çözme ve yaratıcılığın aynı kavramlar olup olmadığı ve yaratıcılık süreçlerinin öğretilip öğretilmeyeceğidir. Üçüncü boyut olan çevre, kişiyi ve zihinsel ya da yaratıcı süreçleri etkileyebilen toplumsal bağlamı ifade etmektedir. Bunun nedeni ise yaratıcı üretimin bireylere yaşamları boyunca etki eden olan birçok toplumsal olgunun sonucu olmasıdır. Son olarak, ürün diğer insanlara iletilen şiir, resim, beste, heykel, vb. biçimindeki gözlemlenebilir bir "düşünce ürünü" (Rhodes, 1961: 311) olarak ifade edilmektedir. Bu yönüyle 'ürün' özünde kişinin belli bir zamandaki düşüncesinin ya da fikrinin somutlaştırılması ve kayıt altına alınmasıdır. Metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modelleri söz konusu olduğunda yaratıcılığa böyle bir yaklaşımın daha geniş ve esnek bir bakış açısını benimseyerek söz konusu modelleri yaratıcı süreçler için kullanılan bir 'araç' değil bir bu süreçlerdeki aktif bir 'ortak' olarak görmeyi gerektirdiği açıktır.

Dört boyutlu bu yaratıcılık modeli çalışmanın başında bahsedilen Csikszentmihalyi'nin (1996) özgün 'ürün' ya da kullanışlı 'buluş' şeklindeki gözlemlenebilir bir sonuca dayanan iki parçalı sosyokültürel yaratıcılık modelinden farklıdır. Bu modele göre yaratıcılık "insanların kafalarının içinde değil, kişinin düşünceleri ile sosyokültürel bağlam arasındaki etkileşimde" (Csikszentmihalyi, 1996: 126) gerçekleştiğinden herhangi bir ürün ya da sonucun yaratıcı olarak adlandırılabilmesi için toplumsal yönden kabulü ve onayı gereklidir. Böyle bir durumda Csikszentmihalyi'nin (1996) sosyokültürel yaratıcılık modeli, metinsel istemden yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunu tam anlamıyla ele alabilmek için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu durum uygulamacıların insan-bilgisayar etkileşimi bağlamında istem mühendisliği aracılığıyla gerçekleştirdiği yaratıcı sürecin birçok yönünü de açıklamakta başarısız olmaktadır. Böyle bir durumdan hareketle Rhodes'un (1961) çok yönlü yaratıcılık modelinden yararlanan bu araştırma, aşağıdaki bölümde girişte belirtilen araştırma sorularına yanıt bulmak için metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerine dayanan üretken sanatın ortaya çıkardığı görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutlarını ele almaktadır.

YAPAY ZEKÂ MODELLERİ TARAFINDAN METİNSEL İSTEMLERDEN ÜRETİLEN GÖRSELLERDEKİ YARATICILIK OLGUSUNUN İNSAN-YAPAY ZEKÂ ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE YENİDEN TANIMLANAN BİLEŞENLERİ

Yukarıda da değinildiği gibi çalışmanın bu kısmında metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerine dayanan üretken sanatın ortaya çıkardığı görsellerdeki yaratıcılığın boyutları ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışma söz konusu görsellerdeki yaratıcılığın, uygulamacıların yapay zekâ modelleriyle istem mühendisliği yoluyla gerçekleştirdiği metin tabanlı etkileşimi ile kullanıcılar ve yapay zekâ modeli tarafından ortaklaşa şekillendirilen insan-yapay zekâ ortak yaratıcılığında kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ayrıca bu modellere yönelik olarak kurulan çevrimiçi topluluklar, uygulamacıların çalışmaları için ilham aldıkları ve yapay zekâ modelleriyle etkileşimi sağlayıp metinden görsele uzanan tüm bu sürece yaratıcılık katan istem mühendisliğine ilişkin becerilerini geliştirdikleri çevrimiçi yaratıcı ekosistemin giderek daha önemli hale gelen bir sosyal bileşenini oluşturmaktadır. Aşağıdaki kısımlar, Rhodes'un (1961) kişi, süreç, çevre ve ürün bileşenlerinden oluşan çok yönlü yaratıcılık modelinden yararlanarak metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerine dayanan üretken sanatın ortaya çıkardığı görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutlarını incelemek için genel bir kavramsal çerçeve sağlamaktadır. İlk olarak üretken sanat bağlamında en somut ve ilgi çekici öge olan yapay zekâ modelleriyle üretilen görseller incelenmektedir. Sonrasında sırayla uygulamacılar, görsel ve portfolyo düzeyindeki küratörlük ve çevrimiçi topluluklardan oluşan yaratıcılık ekosistemi ele alınmaktadır.

Ürün: Görsel

Üretken sanat ve insan-yapay zekâ etkileşimi bağlamlarında metinsel istemden görsel üretme süreci özellikle 2021'den itibaren önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Üretken yapay zekâ modelleri, görsel çalışmalar oluşturmanın yaygın ve etkin bir mecrası olma yolunda hızla ilerlemektedir. Ancak tüm bu üretim sürecinin etkileşim olarak açık uçlu bir doğası vardır. Uygulamacılar her türlü metni modellere girip neredeyse sonsuz sayıda bir üretim olanağına erişebilirken, ortaya çıkan sonucun estetik kalitesi istedikleri düzeyde olmadığına deneme yanılma yöntemiyle ilerlemek zorundadır. Ancak Liu ve Chilton'a göre (2022) yapay zekâ modelleri, özellikle belli bir görsel tarz oluşturmak veya bir görselin görünümünü değiştirmek ya da çözünürlüğünü artırmak için bir tarz belirtici veya sınırlayıcı anahtar sözcükler kullanılıyorsa, yüksek estetik kalitede ve sanatsal nitelikte görseller üretebilmektedir. Csikszentmihalyi'nin (1996) ürün odaklı sosyokültürel yaratıcılık modeli çerçevesinden bakıldığında ortaya çıkan görseller kendi içinde yaratıcı bir 'ürün' olarak değerlendirilebilir ancak üçüncü bölümde örnekler eşliğinde tartışıldığı üzere bu görsellerin üretim süreci her zaman insanın etkin bir aktör olduğu bir boyut içermemektedir. Hatta bu görseller Colton ve Wiggins'e (2012: 21) göre "tarafsız gözlemcilerin yaratıcı sayacağı davranışlar sergileyen sistemlerin felsefesi, bilimi ve mühendisliği" olan bilgi işlemsel yaratıcılığın bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle bu görseller, bir fikir veya sonuç ortaya koymak amacıyla bilgi işlem sistemlerini ve yapay zekâ modellerini kullanan (Galanter, 2012) bilgi işlemsel yaratıcılığın disiplinler arası doğasına daha uygun olmaktadır. Davis'e göre (2013) böyle bir yaratıcılık genel anlamda insan ve bilgisayarın daha dar bağlamda da yapay zekâ modellerinin veya bilgi işlem teknolojilerinin yaratıcı süreçlerde bir ortak olarak iş birliği içinde çalışabilmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla metinsel istemler yoluyla yapay zekâ modelleri kullanılarak üretilen görseller, bireysel yaratıcılıktan farklı olarak insan-bilgisayar ortak yaratıcılığındaki etkileşimi içermektedir ve bir ürün olarak bu etkileşime eş ve etkin olarak katılan her iki katılımcının da izlerini taşımaktadır.

Sanat ve bilişimin kesişim noktasında günümüzün en yeni uğraş alalarından biri olan istem mühendisliği yoluyla girilen metinsel istemlerden üretken yapay zekâ modellerinin ürettiği çalışmalar, özellikle yüz ve göz gibi insan anatomisinin çok önemli parçaları söz konusu olduğunda son ürün hala kusursuz değildir. Üretilen görsellerde böyle durumlar meydana geldiğinde süreç sonrasında genellikle çeşitli düzenleme adımları gerekli olmaktadır. Ancak Nightingale ve Farid'in de (2022) işaret ettiği gibi yakın gelecekte bu şekilde üretilen görsellerin insanlar tarafından yaratılan eserlerden ayırt edilemeyeceği beklenmektedir. Bu nedenle, çalışmanın üçüncü bölümünde örneklerle incelendiği üzere, metinsel istemden yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görseller, bir son 'ürün' olarak değerlendirildiklerinde bu görsellerin üretim sürecindeki yaratıcılığın insani boyutunu incelemek için yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu görselleri en baştan ve başlı başına yaratıcı bir eser olarak kabul ya da reddetmek yerine, bunların üretim sürecindeki yaratıcılığın insani boyutun kapsamını daha doğru değerlendirmek için Rhodes'un (1961) çok yönlü yaratıcılık modelindeki diğer üç bağlama da bakılması gerekmektedir. Bunun nedeni ise yine Rhodes'un (1961: 309) sözünü ettiği gibi "yaratıcı sürecin doğasına ilişkin nesnel inceleme yalnızca tek bir yönde...üründen kişiye ve oradan süreç ve çevreye" doğru ilerleyecek olmasıdır.

Kişi: Uygulamacı

Liu ve Chilton'a göre (2022) bazı uygulamacılar çalışmalarını için yapay zekâ modellerine çok sayıda yaratıcı, yenilikçi ve sıra dışı metinsel istemleri sorunsuz bir şekilde sağlayabiliyorken bazıları da bu konuda ciddi sorun yaşamakta, adeta modellerle bir çekişmeye girmekte ve sonunda da kendilerini kısıtlanmış hissetmektedir. Araştırmacının kendi çalışmalarını oluşturma sürecinin başlarında da ilk elden deneyimlediği üzere bazı deneyimsiz uygulamacıların yapay zekâ modellerine girdikleri aşırı uzun ve kısıtlayıcı istemlerle sonuç almaya çalıştıkları ve bunda da genellikle başarısız oldukları durumlar çoğunluktadır. Öte yandan bazı diğer uygulamacılar ise oldukça minimalist istemlerle zahmetsizce zihinlerindeki görseli estetik ve sanatsal değer de taşıyacak şekilde üretebilmektedir. Oppenlaender (2022) ve Gabha'nın da (2022) ileri sürdüğü üzere, etkili ve istenen sonucu üreten istemler yazmak, kişinin en az kişisel sanat eğitimi geçmişi kadar yapay zeka modelinin eğitildiği veri seti, bu modellerde kullanılan ÜÇA temelli derin öğrenme ağlarının gizli alanı yani "birbirine benzeyen öğelerin birbirine daha yakın konumlandırıldığı" (Li vd., 2021: 58) ve "verilerin temel yapısını temsil eden çok boyutlu alan" (Liu vd., 2019: 67) hakkındaki bilgisine, kişinin istem değiştirici ya da sınırlayıcı sözcüklerle edindiği deneyimine bağlı bir beceridir. Dolayısıyla bu eğitim, bilgi ve beceriler bütünü kişinin yapay zekâ modelleriyle etkileşimini sağlayan yaratıcı ve etkili istem mühendisliği uygulamalarına beraberce temel oluşturmaktadır.

Bu beceri ve bilgi bütünü aynı zamanda uygulamacıların özgün metinsel istemler bulabilme yeteneğini aşmaktadır. Redford vd.'ne göre (2019), yapay zekâ modelinden üretmesi istenen bir görsel için hangi en-boy oranının estetik ve kavramsal olarak uygun olacağına ilişkin bilgi ve modelin eğitim verileri ile gizli alanındaki yapılandırma parametrelerinin anlaşılması sanatsal değeri yüksek çalışmalar üretmenin anahtarı olarak öne çıkmaktadır. Etkili istemlerin nasıl yazılacağı ve hangi anahtar kelimelerin ya da tarz belirtici sözcüklerin istenen estetik ve sanatsal nitelikte görsellerle sonuçlanacağı, belli bir deneme-yanılma süreci gerektiren ve deneyim yoluyla pekiştirilen beceriler olduğu için bu durum istem mühendisliğinin insan-bilgisayar ve hatta insan-yapay zekâ etkileşimi

bağlamında bizzat uygulamacılar tarafından çevrimiçi kılavuzlar, yapay zeka modellerinin yayınladıkları raporlar, çevrimiçi uygulamacı toplulukları tarafından oluşturulan kaynaklar veya üretken sanat yönelik olarak paylaşım yapan sosyal medya hesaplarındaki videolar ya da gönderiler yoluyla öğrenilmesi gereken bir beceri olduğunu göstermektedir. Örneğin metinsel istemden görseller üreten yapay zekâ modellerine yönelik olarak kurulan birçok çevrimiçi toplulukta yaygın biçimde kullanılan bir istem değiştirici sözcük öbeği ‘...platformunda şimdi popüler olanlar’ şeklindedir.

Bir diğer örnek olarak Liu ve Chilton da (2022) istem olarak bilgisayar oyunu şirketi Epic Games tarafından geliştirilen popüler ve yaygın bir görsel platform olan ve fotoğraf gerçekliğinde görünüm oluşturulan ‘unreal engine’ ifadesini kullanmanın üretilen görsellere çok detaylı üç boyutlu görünüm eklemelerini sağladığını belirtmektedir. Uygulamacılar Rhodes’un (1961) çok yönlü yaratıcılık modeline uygun bir şekilde yaratıcı süreçteki davranışlarını uyarlayıp bu değiştirici sözcük öbeğini yapay zekâ modeline girdikleri isteme ekleyebilmektedir. Böylece oluşturdukları görseller için istemdeki ... yerine koydukları deviantart, wikiart, artstation, vb. platformlar isimleri ile yapay zekâ modellerinin o an o platformlarda en çok beğenilen ve en fazla üretilen tarzlardaki çalışmaları dikkate almasını sağlayabilmektedir. Uygulamacılar bu sayede ürettikleri görsellerin estetik kalitesini de artırmaktadır. Ancak istem veya istem değiştirici sözcük oluşturma sürecinde uzmanlaşmak için uygulamacıların bilgilerini sürekli olarak güncellemesi ve farklı istem dizileriyle denemeler yapması gerekmektedir. Metinsel istemden görsel üretmek amacıyla yapay zekâ modellerine istem girişi sürecine odaklanan bir sonraki bölüm, yukarıda değinilen yapay zekâ modellerine metinsel istem girişi uygulamasının tekrara dayalı doğasını incelemektedir.

Süreç: Yinelenen İstemler ve Görsel ile Portfolyo Düzeyinde Yapılan Küratörlük

Yaratıcı süreç geniş kapsamlı ve çok sayıda farklı alt süreç, uygulama ve araçları içeren bir olgudur. Bu bağlamda metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerinin birçok yapay zekâ tabanlı yaratıcı uygulama ve süreci içeren bir ekosistemin henüz ilk yansımaları olduğu göz önünde tutulması gereken bir durumdur. Örneğin bir uygulamacı ilk taslağını bir yapay zekâ modelinde oluşturduktan sonra (Zhang vd., 2022) bu taslağın görsel kalitesini ya da tarzını iyileştirmek için özel olarak geliştirilmiş başka bir modeli kullanabilmektedir (Rombach vd., 2021) Tüm bu aşamaların ardından da son olarak çeşitli masaüstü görsel ve grafik düzenleme programları ile son düzenlemeleri yapabilmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ modellerine metinsel istemler girerek üretilen görseller bilgi işlemsel yaratıcılık kapsamına girmektedir ve yaratıcılığın sadece son ürüne ya da buluşa odaklanan alışlageldik tanımından daha farklı bir süreçten geçmektedir. Rhodes’a göre (1961) de yaratıcılığın süreç aşaması deneme-yanılmayla şekillenen bir aşamadır ve bu aşamada hedeflenen probleme ne kadar farklı açılardan bakılırsa ortaya çıkan çözüm de o kadar etkin ve kalıcı olmaktadır. Bu nedenle metinsel istemler yoluyla yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görsellerdeki yaratıcılık insani boyut göz önüne alındığında daha önce de değinildiği gibi özünde insan-yapay zekâ iş birliğinin yattığı bir ortak yaratıcılık sürecinin sonucudur.

Tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi yaratıcılık, insan-bilgisayar etkileşimi ve özellikle son dönemde de insan-yapay zekâ etkileşimi bağlamlarında en dikkat çeken olgulardan biridir. Özellikle insanların yapay zekâ aracılığıyla sanat eseri oluşturma sürecinde yapay zekâ modelleri ile ortaklaşa çalışmalar üretebilme insan-yapay zekâ etkileşimi kapsamında sıklıkla gündeme gelen bir konudur. Davis’in (2013: 10) “yaratıcı sürece karma bir şekilde katkıda bulunan birden fazla taraf” içerdiğini belirttiği ortaklaşa çalışabilme sonucu ortaya çıkan yaratıcılık, sürece katılanların ayrı görevleri tek başlarına tamamlayıp sonra bunları bir araya getirdiği iş bölümüne dayalı yaratıcı süreçlerden daha etkili sonuçlar üretebilmektedir. Rezwana ve Maher’e göre (2022) de böyle bir yaratıcılık sürecinde insan-yapay zekâ ortak yaratıcılığı hem insanların hem de yapay zekâ modelinin çalışma üzerinde birer ortak olarak iş birliği yapmasına dayanmaktadır. Bu iş birliğine yapılan katkının oranı, türü ve ortaklar arasındaki iletişim gibi etkileşimsel dinamikler yaratıcı sürecin başta gelen itici güçleri olmaktadır. Buradaki en önemli nokta ise yapay zekâ modelinin etkileşime girmek için önceden tanımlanmış bir komut dizisine ya da algoritmaya gereksinim duymamasıdır. Yapay zekâ modeli, uygulamacının girdiği metinsel istemlere uyum sağlamak ve gizil alanındaki eşleştirmelere dayalı olarak bu istemlere yanıtlar üretmektedir. Bu nedenle metinsel istemler girilerek yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılık hem insan hem de yapay zekâ modelinin ortak yaratıcı sürece birlikte ve aktif olarak katılıp etkileşimde bulunduğu, uygulamacı ile modelin yaratıcı yeteneklerini birleştiren bir doğaya sahiptir.

İnsan ve yapay zekâ modeli arasındaki etkileşime dayanan böyle bir ortak yaratıcı süreç doğal olarak son derece değişken yapıdadır. Bu yapının işleyişini anlamak için bu açık uçlu sürece özgü iki önemli bileşeni incelemek gerekmektedir. Bunlardan ilki ve tüm bu etkileşimli ortak yaratıcı süreci başlatan en önemli bileşen ve istem mühendisliğinin temeli olan yinelenen istemlerdir. Her türlü metin doğası gereği kendine özgü ve çok katmanlıdır. Bu nedenle yapay zekâ modeline girilen metinsel istemlerden üretilebilecek görsellere ilişkin olasılıklar da sonsuzdur. Dolayısıyla bu yaratıcı süreç çok büyük oranda uygulamacının yapay zekâ modeline girdiği istemler aracılığıyla yaptığı keşif ile ilerlemektedir. Ancak böyle bir durum doğal olarak yaratıcı sürecin neyin işe yarayıp

neyin yaramadığını görmeye yönelik bir deneme-yanılma yoluna kolayca kayabileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle süreç yinelemeli istemlerle ilerlemektedir ve yapay zekâ modeline girilen her bir istem sonraki istemlere fikrî olarak bağlıdır. İstem mühendisliğinin doğasına uyum olarak uygulamacının tatmin edici bulduğu bir sonuca ulaşmak için genellikle birçok tekrar gerekmektedir. Aşağıdaki görsel 8 bu durumu örneklemektedir.

a.

b.

c.

ç.

Görsel 8. 98 deneme ile elde edilen görselin dönüşümü
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Bu görselleri üretmek için Midjourney yapay zekâ modeliyle yapılan 98 deneme boyunca modele girilen istemler şöyle sıralanmaktadır: a için 'yere inen bir ufo', b için 'yere inen bir ufo, dagerreyotipi', c için 'yere inen bir ufo, dagerreyotipi, wikiart'ta şu anda popüler olanlar' ve d için 'yere inen bir ufo, dagerreyotipi, ivan ayvazovski tarzında, wikiart'ta şu anda popüler olanlar'. Yukarıda da görüleceği üzere belli bir görsel için hangi istemlerin veya istem değiştirici sözcüklerin daha etkili sonuçlar ürettiğini bilebilmek, çoğu zaman yinelemeli istemlerin, bir isteme istem değiştirici sözcükler ekleyerek yapay zekâ modelini üretilmesi istenen görsele yönlendirmenin (Reynolds ve McDonnell, 2021) dolayısıyla her defasında ortaya çıkan görseli deneme-yanılma yoluyla deneyimleyerek değiştirmenin sonucudur. Dolayısıyla istem mühendisliği kapsamında standart bir yöntem olarak yinelenen bu istemler aslında yapay zekâ modeliyle gerçekleştirilen ve uygulamacıların, yapay zekâ modelinin girilen istemleri dikkate alarak nasıl görseller üretebildiğini keşfettikleri bir karşılıklı konuşmaya benzemektedir. Ayrıca araştırmacının da bizzat deneyimlediği üzere tüm bu süreç şanstın ve sürecin kontrolünü yapay zekâ modeline bırakmaya ne kadar açık olduğundan da doğrudan etkilenmektedir.

Yukarıda değinilen ve örneklendirilen süreçte üretilen görseller, yapay zekâ modellerinden sergilemeye ya da paylaşmaya hazır bir şekilde ve en son hallerinde çıkmamaktadır. Sanılanın aksine her bir istemin ürettiği görsel aynı zamanda bir sonuç olarak bir sonraki istem dizisi için yapay zekâ modeline bir girdi teşkil etmektedir. Dolayısıyla görsellerin süre içinde nasıl dönüşerek ortaya çıktığı gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda, metinsel istemler yoluyla

yapay zekâ modelleri tarafından üretilen görsellerdeki yaratıcılık süreci olarak daha çok analog bir fotoğrafı karanlık odada tabetmeye ya da fiziksel olarak işleme benzetilmektedir. Aşağıdaki görsel 9 bu süreci göstermektedir.

a. 1. Deneme

b. 50. Deneme

c. 100. Deneme

d. 150. Deneme

Görsel 9. VQGAN-CLIP modeliyle 175 denemede üretilen görseller

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

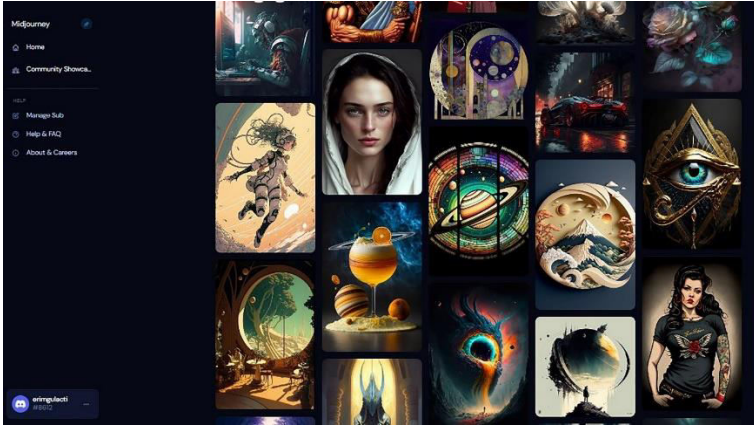
‘Açan çiçek, gerçeküstü bir dünya, pamuk, deviantart’ta şu anda popüler olanlar’ istem dizisiyle oluşturulan yukarıdaki görseller, ilk denemeden sonra yavaş yavaş ortaya çıkmış ve 100. denemeden sonra istenmeyen ve beğenilmeyen detaylar ortaya çıkmaya başladığı için 175. denemeden sonra araştırmacı tarafından süreç durdurulmuştur. Oluşturulan toplu koleksiyondan daha sonra araştırmacı tarafından ‘en iyi’ diğer bir deyişle ‘en ilginç’, ‘en sanatsal’ ve ‘en estetik’ görsel olarak 100. denemede üretilen görseller seçilmiştir. Dolayısıyla, süreç sonunda oluşturulan görseller arasında paylaşılacak ya da sergilenecek bir görsel seçmek zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır ancak ‘en iyi’ veya ‘estetik ya da sanatsal’ görsel her zaman sürecin son aşamasında oluşturulan görsel olmamaktadır. Bu nedenle, yapay zekâ modeline girilen metinsel istemlerden üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutu aynı zamanda daha geniş bir perspektiften bakıldığında metinden görüntüye dönüşüm süreci içinde görsel düzeyinde yapılacak olan küratörlük yaklaşımında yatmaktadır.

Ayrıca uygulamacıların portfolyo düzeyinde yaptığı küratörlük de metinsel istemlerden yapay zekâ aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani yönüne ilişkin yaratıcılığın bir diğer önemli bileşenidir. Oluşturulan her görsel, metinsel istemi yapay zekâ modeline sağlayan uygulamacının standartlarına ya da beklentilerine uygun olmayabilmektedir. Bu nedenle metinsel istemler girerek yapay zekâ modelleri aracılığıyla görsel üreten uygulamacılar, ürettikleri bazı görselleri silip hiç kullanmazken en iyi çalışmalarından oluşan bazı diğer görsellerden de kişisel bir portfolyo oluşturmaktadır (Roberts, Raffle ve Shazeer, 2020). Böyle bir süreçteki yaratıcı boyut ise bir fotoğrafçının daha geniş bir koleksiyondan kompozisyonunu ya da ışığını beğenmediği bazı fotoğrafları ayıklayıp koleksiyonunu iyileştirme sürecine benzetilebilir. Son olarak görsel oluşturma sürecinde uygulamacılar tarafından hem görsel hem de portfolyo düzeyinde benimsenen küratörlük yaklaşımının önemli bir rol oynaması nedeniyle, uygulamacıların genel sanat ve estetik kuramları ve küratörlük uygulamalarından haberdar olması gerekliliği

metinsel istemlerden yapay zekâ aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutuna dair bir diğer önemli noktadır.

Çevre: Metinsel İstemden Görsel Üreten Yapay Zekâ Modellerine İlişkin Yaratıcı Ekosistem

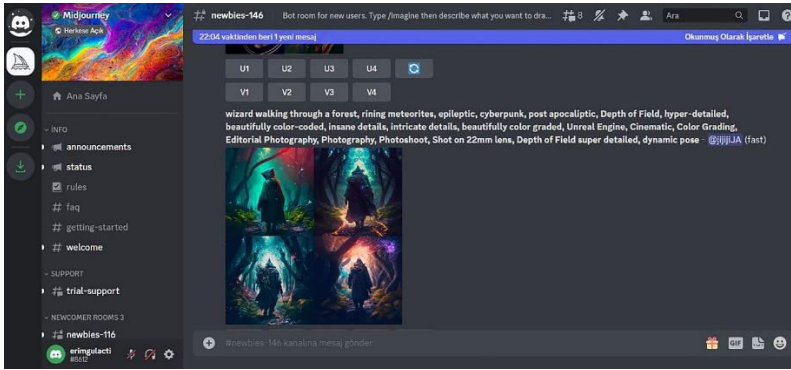
Metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerinin teknik yönden son yıllarda hızla artan popülerliğinin yanı sıra üretken sanatın bir parçası olan ve bu mecradaki çalışmalara yönelik olarak kurulan çevrimiçi topluluklar en önemli gelişmelerden biridir. Bu topluluklar söz konusu görsellerin merkezinde olduğu canlı ve üretken bir çevrimiçi ekosistem ortaya çıkarmıştır. Sanatçılar, uygulamacılar, amatörler ve programcıların yoğun ilgi gösterdiği bu topluluklar, teknolojik ve sanatsal bir mecra ve yenilikçi bir ifade olanağı yaratarak yapay zekâ modellerine ve bu modellerle üretilen görsellere olan ilginin hızla artmasını sağlamıştır. Ayrıca insan-bilgisayar etkileşimi alanındaki araştırmacılar, yapay zekâ modellerinin üretken sanat bağlamında çalışan sanatçıların yaratıcılığını desteklemek için edebiyat (Gero ve Chilton, 2019), grafik tasarım (Ghosh vd. 2019), müzik (Huang vd., 2020), moda (Jeon vd., 2021), vb. alanlarda nasıl kullanılabileceğini araştırmaktadır. Tüm bu ekosistem, ikinci bölümde açıklanan altyapısal teknolojik zemin sayesinde hayata geçmektedir ve hem Twitter, Reddit, Facebook, vb. gibi geleneksel sosyal medya platformlarındaki hem de yapay zekâ modellerine özgü olarak kurulmuş özel çevrimiçi toplulukları kapsamaktadır. Bu çevrimiçi topluluklar Twitter Spaces, Midjourney, Reddit'teki MediaSynthesis, AIart, bigsleep, deepdream, StableDiffusion ile Discord'ta varlık gösteren diğer birçok gruptan oluşmaktadır. Katılımcılar bu topluluklarda istemlerini, istem değiştirici sözcüklerini ve çizimlerini paylaşmakta hatta aşağıdaki görsel 10'da da görüleceği üzere çalışmalarını sergilemektedir.

Görsel 10. Midjourney topluluk alanı

Kaynak: <https://www.midjourney.com/showcase/recent/>

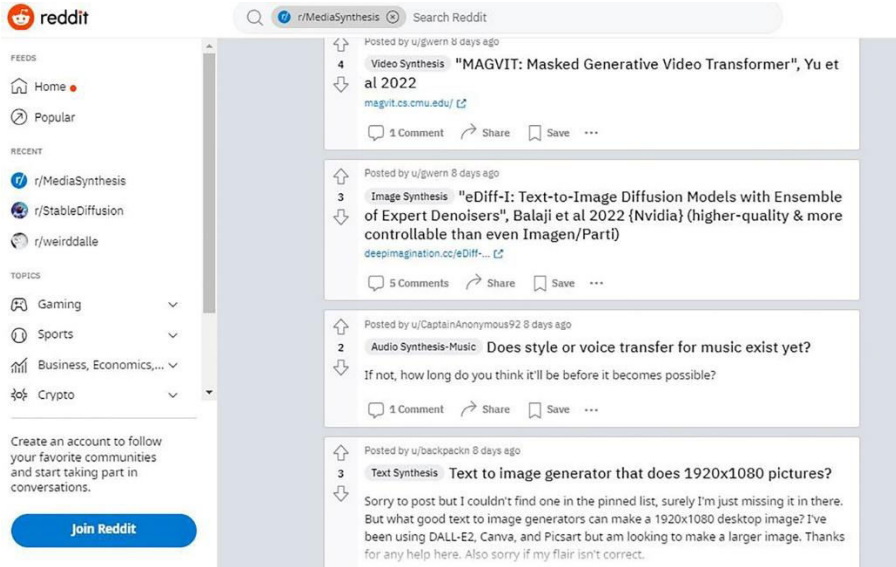
Özellikle Discord'ta herhangi bir konu hakkında hızlıca bir sohbet topluluğu oluşturulabildiği için bu özellik metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerine ilişkin yaratıcı ekosistemdeki toplulukların oluşumuna da önemli katkı sağlamıştır. Midjourney modelini kullanan topluluk üyeleri kendi istemlerini yine Discord tabanlı sohbet odalarında modele girerek görseller üretmektedir. Bu görseller aşağıdaki görsel 11'den de anlaşılacağı üzere sohbet odasında bulunan herkes tarafından eş zamanlı olarak görülebilmektedir. Böylece istemler o yapay zekâ modeli tarafından istemlere bağlı olarak üretilen görseller toplulukta paylaşılmakta, bu da o topluluğu verimli bir ortak öğrenme kaynağı haline getirmektedir. Sonuçta daha önce tek başına çalışan sanatçı ya da uygulamacı olgusu da böylece dönüşüme uğrayarak iş yapay zekâ modeli ile birliğine ve ortaklığa dayanan bir yaratıcılık modeli ortaya çıkmaktadır.

Görsel 11. Midjourney yapay zekâ modelinin Discord tabanlı sohbet odası

Kaynak: <https://discord.com/channels/662267976984297473/1008571139821412372>

Shneiderman vd.'ne göre (2006) bu topluluklarda yeni teknikler ve teknolojiler sunan ve kendi kodlarını ya da istemlerini açık kaynak olarak diğer topluluk üyeleriyle paylaşan kişiler toplulukların gelişmesine en büyük katkıyı sunanlar olmaktadır. Bu paylaşımın olmadığı ya da kısıtlı olduğu durumlarda ise topluluk üyelerinin gereksinimlerini hızlıca karşılamak için kendi geliştirdikleri ve denetimden geçmemiş kodları paylaşan kişiler devreye girmektedir. Kaynak sağlayıcılar ise kodlarını ya da istemlerini paylaşanların bu katkısını kullanarak bağımsız çevrimiçi kaynaklar ve uygulamalar oluşturmaktadır. Kendi aralarında çok fazla geçişkenlik barındıran bu roller, metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerini yaratıcı bir şekilde kullanmak için gerekli olan ve deneyimle ve önceki çalışmalarla ilgilenecek öğrenilen bir beceri olan istem mühendisliği gibi becerileri öğrenmenin en işlevsel yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çevrimiçi topluluklar, katılımcıları arasındaki yoğun ve çok çeşitli etkileşimle yapay zekâ modelleri aracılığıyla metinsel istemlerden üretilen görsellere dair yaratıcılığın insani boyutuna katkı sağlamalarına karşın topluluklardaki mesajlar ile etkileşimin düzensiz yapısı ve kesintili ilerleyişi, araştırmacının da deneyimlediği ve aşağıdaki görsel 12'de görüleceği üzere söz konusu topluluklarda araştırma yapmayı ve konuları takip etmeyi zorlaştırmaktadır.

Görsel 12. Reddit'teki MediaSynthesis topluluğunun mesaj ve konu takip arayüzü

Kaynak: <https://www.reddit.com/r/MediaSynthesis>

Rhodes'un da (1961) belirttiği gibi çok yönlü yaratıcılık modelinin çevre boyutu, insan ve etkileşime girdiği içsel ya da dışsal duyumlar ve maruz kaldığı algı ya da etkilerden oluşmaktadır. Herkesin farklı şekillerde tepki verdiği bu olgular, metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerine ilişkin yaratıcı ekosistemin ve bu ekosistemde üretilen görsellerin yaratıcılığını teşkil eden temel noktalarlardır. Bu kapsamda uygulamacıların kullandığı çok sayıda araç bulunmaktadır. Jansson ve Smith'in (1991: 3) "tasarım saplantısı" adını verdiği ve tasarımı sınırlayan bir dizi fikir veya konseptte körü körüne bağlılık olarak tanımladığı bu olumsuz durumun önemli oranda azaltılmasını sağlayan bu araçlar, yaratıcılığın doğasında bulunan düşünsel engelleri aşmakta uygulamacılara yardımcı olmaktadır. Metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modelleri kapsamında en çok tanınan modellerden biri olan Midjourney'in yanı sıra, uygulamacıların diğer uygulamacıların çalışmalarını yeniden yorumlamalarını sağlayan Artbreeder, NightCafe, Pollinations, farklı derin öğrenme modellerini denemek için bir model olan Visions of Chaos, WOMBO Dream, Starry AI ve multimodal.art başta gelmektedir. Bu çeşitli ve sayısı her geçen gün artan araçların beslediği yaratıcılık ekosistemi, metinsel istemden yapay zekâ modelleri aracılığıyla görsel üretmeyi çok teknik bir alan olarak görüp üretken sanatın bu yeni ifade olanağını deneyimlemekten çekinen uygulamacılar için tüm süreci daha erişilebilir ve katılımcı hale getirmiştir. Böylece söz konusu görsellerin üretildiği ve paylaşıldığı çevre; insan, yapay zekâ, yaratıcılığı destekleyen araçlar ve kaynakların özel bir birleşimi olarak hem bu görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutu bakımından daha demokratik olmaktadır hem de yeni uygulamacıları ekosisteme çeken olumlu bir nitelik kazanmaktadır. Bu nitelik de metinsel istemden görsel üreten yapay zekâ modellerini ve insan-yapay zekâ etkileşimini insan-bilgisayar etkileşimi alanından ayırarak farklı bir bilimsel alan olarak geliştirmektedir.

SONUÇ

Tarihte yeni teknolojilerin, özellikle de fotoğrafın ve sinematografin icadı başta olmak üzere, görsel sanatlardaki üretimi ve görüntü oluşturmaya otomatikleştirdiği anlar, sanatçıların bu yeni teknolojiler tarafından saf dışı bırakılma korkusunu en yoğun hissettiği dönemler olmuştur. Ancak bu yeni teknolojiler aslında hem sanatçılar için yeni ifade olanakları yaratmış hem de geleneksel sanatsal mecralarını canlandırmıştır. Dolayısıyla yeni teknolojilerin sanata ve sanatçılara fayda sağladığı, yeni ifade olanaklar ve biçimleri yarattığı açıktır. Ancak sanat ve bilim-teknoloji her iki

alanın da uygulamacıları tarafından uzun yıllar boyunca genellikle ayrı, hatta birbirlerine karşıt olarak konumlandırılmıştır. Oysa teknolojik gelişmeler ve bilimsel ilerlemeler, sanatçıların hayal gücünü beslemekte, sanatsal üretimin canlılığını artırmakta ve böylece sanat ekosistemi için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Günümüzün insan-bilgisayar etkileşimi disiplini ve bu kapsamındaki yapay zekâ modelleri de aynı eğilimi takip etmektedir ve yakın gelecekte de bu modeller geçmişte birçok başka bilimsel-teknolojik gelişmenin yaptığı gibi sanat için yeni ifade olanakları sağlayarak görsel kültürü de dönüştürmesi beklenmektedir.

Sanat öznel ve herkesten önce sanatçısı için anlamlıdır. İçsel motivasyon ve merak da üretken sanatın bir uygulama alanı olarak metinsel istemden yapay zekâ modelleri aracılığıyla görsel üretmenin temel itici güçlerindedir. Bu mecrada üretilen görseller günümüzün yaygın bir uygulaması olarak blok zincir üzerinde NFT formatında satılmaktadır (Kugler, 2021). Dolayısıyla metinsel istemlerden yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görseller NFT teknolojisi ile dijital yaratıcılık ekosisteminin ve sahiplik ekonomisinin (Gülaçtı, 2022) güçlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Önceki bölümlerde de incelendiği üzere artık herkes yapay zekâ modellerine girdikleri istemler ile görseller üretebilmektedir. Bu durum bu görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutu ve doğasına dair birçok soruyu gündeme getirmektedir. Rhodes'a göre (1961: 307) de çok boyutlu yaratıcılık modelinin her bir bileşeni "benzersiz bir kimliğe sahiptir, ancak dört bileşen yalnızca birlik içinde işlevsel olarak çalışmaktadır." Ancak yaratıcılık kavramının ve sanatsal üretimin sosyokültürel yönden ürün ve buluş merkezli işlevselleştirilmesine odaklanıldığında yaratıcılığa daha birey merkezli benzersiz bir perspektiften bakma fırsatı gözden kaçırılmaktadır. Bu çalışmada ele alındığı üzere özellikle metinsel istemden yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunun, 'standart' son ürüne dayalı sosyokültürel tanımının kapsamadığı kadar geniş olabileceğini unutulmamalıdır çünkü bu tek boyutlu ve sınırlı bakış açısı bu görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunu değerlendirirken bazı somut zorluklara da neden olmaktadır.

Yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görseller, girilen istemlerin yapay zekâ modellerinin gizil alanındaki eşleşmelerine göre şekillendiği için bu görsellerin yaratıcı süreçleri doğrudan ve açıkça gözlemlenemeyen bir niteliktedir. Bu da onları bilgi işlemsel süreçlerin ayrılmaz bir parçası olduğu üretken sanatın bir parçası yapmaktadır. Ayrıca yaratıcılık, tanımlanması ve ölçülmesi zor, geniş ve karmaşık bir kavramdır. Özünde ise yaratıcılık, yeni ve değerli fikirler üretme yeteneğidir. Bu üretim kendini sanatsal çalışmalar, bilimsel keşifler, teknolojik yenilikler veya sorunlara bulunan benzersiz çözümler gibi birçok farklı biçimde kendini gösterebilmektedir. Dolayısıyla metinsel istemlerden yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunu değerlendirirken, görselin yaratıcısı ve izleyicisi arasındaki bilgi eşitsizliğinden kaynaklanan model, istemler ve süreç olarak sınıflandırılabilir bazı zorlukları göz önüne almak gerekmektedir. İlk zorluk olarak yalnızca süreç sonunda üretilen görsele dayanarak görseli üretmekte kullanılan yapay zekâ modeli hakkında çok az çıkarım yapılabilmektedir. Bazı yapay zekâ modellerinde üretilen görselleri optimize etmek ya da düzenlemek için her biri ayrı ayrı ayarlanabilen birçok yapılandırma parametresi bulunmaktadır. İstem mühendisliği uygulamalarının standart bir parçası olan bu yapılandırma parametrelerini yapay zekâ modelinin istenen görseli üretmesini sağlayacak şekilde değiştirmek, metinden görüntüye sanatta belirli ve amaca yönelik görseli üretmekte çok önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca görsel üretmek amacıyla kullanılan yapay zekâ modellerinin tüm yaratıcı gücüne rağmen bu modeller bir dereceye kadar hala insan programlamasına muhtaçtır çünkü modellerin eğitimi için kullanılan veri setleri hala insanlar tarafından sağlanmaktadır. Bu da o veri setlerini hazırlayanlara özgü önyargıların ve sınırlamaların yapay zekâ modellerinin oluşturduğu görsellere yansyabileceği anlamına gelmektedir.

İkinci zorluk olarak istemler göz önüne alındığında ise uygulayıcıların kendilerine özgü birçok istemi paylaşmadığı gözlemlenmektedir. Özellikle ürettikleri görselleri gelir elde etme amaçlı kullanan bazı uygulamacılar istemlerini ticari bir sır olarak saklamaktadır (Oppenleander, 2022). Bu nedenle izleyiciler yapay zekâ modellerine metinsel istemler girilerek üretilen bir görselle karşılaştığında çoğu zaman görseli oluşturmak için kullanılan isteme ya da kullanılan istem değiştiricilere ilişkin fazla bilgi sahibi olamamaktadır. Oysa uygulamacılar tarafından kullanılan istemleri ve istem değiştiricileri bilmek görselin nasıl oluşturulduğunu ve bu bağlamda yaratıcı süreçteki insani boyutu anlamak için çok önemlidir. Benzer şekilde yapay zekâ modellerine metinsel istemler girilerek üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunun anlaşılmasını daha da karmaşık hale getiren bir diğer etken de bazı yapay zekâ modellerinin başka görselleri de metinsel istemlere ek olarak ya da doğrudan bir istem olarak kullanılacak şekilde kabul edebilmesidir (Rombach, Blattmann ve Ommer, 2022). Bu görseller, üretilmek istenen asıl görselin tasarımını yönlendirmek veya mevcut görüntüleri biçimsizleştirmek için kullanılabilir. Dolayısıyla uygulamacı tarafından açık bir şekilde belirtilmedikçe böylesi koşullar altında görsel üretmek için istem olarak metin, başka bir görsel veya metin ve görsel kombinasyonu kullanıldığını tespit etmek zor ve çoğu zaman imkânsızdır.

Son olarak süreç bakımından bakıldığında sadece üretilen görsel göz önüne alınırsa görselin oluşturulma süreci hakkında uygulamacıların süreci başlatan istemi ilk olarak nasıl buldukları konusu da dahil olmak üzere pek fazla şey bilinmemektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde de örneklendirildiği üzere istemler nerdeyse hiç özel ve

yaratıcı beceri gerektirmeyen bir eylemin sonucu olabileceği gibi uygulamacı istemleri ya da istem değiştirici sözcükleri tamamen şans eseri bir şekilde de bulmuş ya da daha kötüsü bir başkasının kopyalamış olabilir. Öte yandan üretilen görsel, özgün birçok istemin sayısız tekrarına dayanan yinelemeli bir yaratıcı sürecin sonucu da olabilir çünkü metinsel istemlerden görsel üreten yapay zekâ modellerinin verilen metinsel istemlerdeki nüansları ve ayrıntıları nasıl yorumladığı ve bunları üreteceği görsele süreç içinde nasıl yansıttığı henüz anlaşılammıştır. Webson ve Pavlick'e (2022) göre böyle bir 'yetenek' yapay zekâ modelinin, istemin altında yatan kavramları ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini derinlemesine anlamasını gerektirmektedir. Örneğin, 'tabaktaki üç kırmızı elmanın fotoğrafı' şeklinde girilen metinsel istem, yapay zekâ modelinin gerçekçi bir görsel oluşturmak için renk, şekil ve yerleşim kavramlarının yanı sıra fotoğrafın diğer görsel sanatlardan görünüm olarak farkını bilmesini gerektirmektedir. Ayrıca benzer şekilde istemlerde kullanılan ancak kolayca görselleştirilemeyen soyut kavramlar veya fikirler de yaratıcı süreçte zorluk yaratabilmektedir. Bu da modellerin istendiği şekilde görsel üretebileceği metinsel istemleri sınırlamaktadır. Bu nedenle yapay zekâ modellerine girilen istemler aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunu tam ve kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek için bu üç zorluğun daha fazla aydınlatılmasına gereksinim bulunmaktadır.

Tüm bu zorluklara karşın insan odaklı bilgi işlemsel yaratıcılığın merkezinde ve insan-yapay zekâ etkileşiminin doğrudan kapsamında yer alan dolayısıyla da "teknoloji, insan ve toplumun bir bileşimi" (Guzdial, 2013: 32) olarak metinsel istemler aracılığıyla yapay zekâ modellerince üretilen görseller, aynı zamanda birçok araştırma ve geliştirme fırsatı da ortaya çıkarmaktadır. Bu fırsatlardan ilki yapay zekâ modellerinin uygulamacıların tercihlerini şekillendiren niyetlerini daha iyi anlamalarını sağlamaktır. Bu niyetler kişilerin değer yargılarından ve arzularından etkilendiği için uygulamacıların yapay zekâ modelleri ile üretmek istedikleri görselleri ve bu görsellerdeki yaratıcılığın insani boyutunu doğrudan etkilemektedir. Snell'e göre (2021) günümüzde yaygın olarak kullanılan yapay zekâ modellerinin eğitildikleri metinsel ve bunlarla eşleştirdikleri görseller, bazen gerçek hayattaki kavramlarla tam anlamıyla örtüşmemektedir. Dolayısıyla yapay zekâ modelleri henüz metinsel istemlerin arkasındaki insani niyet ve arzuları tam kapsamıyla ve tüm farklılıklarıyla anlamaktan ve bunları yaratıcılığın bir ögesi olarak yaratıcı sürece yansıtmaktan uzaktır. Bu nedenle metinsel istemler aracılığıyla görsel üretimi bağlamında yapay zekâ modellerinin uygulamacıların niyeti, bu niyete göre oluşturdukları metinsel istem ve süreç sonunda üretilecek görsel arasındaki bağlantıyı daha iyi anlayabilmesi için Duyu-Dil Programlama, insan odaklı bilgi işlemsel yaratıcılık ve insan-yapay zekâ etkileşimi alanında daha fazla ilerlemeye ihtiyaç vardır.

Bir diğer önemli fırsat alanı ise istem mühendisliği uygulamalarını ve bu uygulamalarla hayat bulan insan-yapay zekâ ortaklığına dayalı yapay zekâ modellerinin tasarımını iyileştirmektir. Yapay zekâ modellerini kullanarak metinsel istemlerden görsel üretmek aslında istem mühendisliğinin ilk olarak uygulandığı alanlardan biridir. Bu tarz görsellerin üretim süreci özünde doğal dildeki istemleri yapay zekâ modellerinin işleyebileceği formata dönüştürmeyi içerdiği için istemleri daha etkili ve yaratıcı süreci daha etkili hale getirmek amacıyla büyük ölçekli dil modellerinin kullanılması gerekmektedir. Liu ve Chilton (2022) bu konuda çalışarak istem mühendisliği uygulamaları için bazı temel ilkeleri içeren kılavuzlar oluşturmuşlardır ancak çevrimiçi topluluklarda bu tarz görsellere odaklanan nasıl daha yaratıcı uygulamalar geliştirilebileceği, uygulamacıları yaratıcı süreçlerinde desteklemek için yapay zekâ modellerinin nasıl daha iyi tasarlanabileceği, istemlerin modellere girildiği ara yüzlerin özellikle görsel üretimi amacı için nasıl daha kullanıcı dostu yapılabileceği ve nasıl daha yüksek çözünürlüklü görseller üretilebileceği gibi konular da dahil olmak üzere araştırılması gereken birçok konu vardır.

Üçüncü bir araştırma fırsatı da insan-yapay zekâ ortak yaratıcılığının tam olarak hangi bileşenlerden oluştuğunun ve bu olgunun bir bütün olarak toplumsal etkisinin nasıl kendini göstereceğinin incelenmesidir. Neredeyse hiçbir ön deneyim ya da özel beceri gerektirmeyen yeni bir tür yaratıcılık olgusu ve buna bağlı farklı bir tür yaratıcılık hatta sahiplik ekonomisi doğmakta, bu da sanatsal etkinlik alanlarının ve bunlara bağlı yaratıcı üretimin giderek daha erişilebilir olması ve demokratikleşmesi anlamına gelmektedir. Toplumların hem görsel kültürünü hem de belleklerini aynı anda ilgilendiren böyle büyük çapta bir sanatsal paradigma kayması en son 19. Yüzyılda fotoğrafın icadının duyurulmasından sonra meydana gelmiştir. O zamana kadar gerçekliğin olduğu gibi kaydedilmesinin tek söz sahibi olan ressam ve gravür sanatçıları bu gelişmeden olumsuz biçimde etkilenip işlerini kaybederken fotoğraf çok daha fazla sayıda insana ve toplumsal ya da mesleki katmana yeni fırsatlar yaratmıştır. Böylece yaratıcılığın insani boyutu dönüşüme uğramış ve birçok yeni sanatsal ifade olanağı doğmuştur. Benzer şekilde toplumsal ve bilimsel hayatın her alanında kullanımı giderek artan yapay zekanın da insanlık tarihimizde benzer bir sosyokültürel ve düşünsel devrimi tetiklemesi kaçınılmazdır. Bu dönüşümün sanatçıların ve uygulamacıların gelenekselleşmiş rollerini de derinden etkilemesi beklenmektedir. Bu durum kuşkusuz bir bütün olarak toplumu ve birey olarak da insanın yaratıcı yönünü köklü bir şekilde değiştirecektir. Yapay zekâ modelleri ve bu modellere dayanan üretken sistemler insanın bilişsel yeteneklerinin bir uzantısı olarak işlevselleştirildiklerinde sanatsal yaratıcılığı artırma ve ifade olanaklarını geliştirme olasılıkları oldukça yüksektir. Ancak insan-yapay zekâ ortak yaratıcılığını esas alan bu modellerle her geçen gün artan etkileşim ve bu modellerin sağladığı olanakların giderek daha fazla toplumsal

katmana yayılması insanların davranış, dil, bilgi, kavrayış ve becerilerini de derinden etkilemektedir. Dolayısıyla insanların yapay zekâ ile kendi doğal dillerinde etkileşim kurması geleceğin dijital toplumunu, bilgisayarlarla etkileşim ve çalışma şeklini de yeniden şekillendirmektedir. Hatta uygulamacılar istemlerini yapay zekâ ve makine öğrenimi modellerine göre uyarlamaya alıştıkça kendi doğal dillerini kullanma ve diğer insanlarla bu dil üzerinden iletişim kurma şeklinin değişmesi de olasılık dahilindedir.

Sonuç olarak ürün ya da buluş merkezli sosyokültürel bağlamdaki yaratıcılık görüşü, girilen metinsel istemlerle yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın kapsamını ve bu yaratıcılığın insani boyutunu tam kapsamıyla inceleyebilmek için yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, bu önemli noktayı farklı örnekler ile araştırmaktadır. Bu yetersizliği bir dereceye kadar giderebilmek ve söz konusu yaratıcılığın insani boyutuna daha geniş bir perspektiften bakabilmek için üretilen görsellerin sadece bir son ‘ürün’ olarak değil uygulamacının bu görsellerin yapay zekâ modelleri ile iş birliğine dayanan üretim sürecindeki ortaklık konumunun ve çalışma şeklinin de göz önünde alınması gerekmektedir. Rhodes'un (1961) çok boyutlu yaratıcılık modelinden yararlanan bu çalışma, metinsel istemlerle yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görsellerdeki yaratıcılığın ve bu yaratıcılığın insani boyutuna yukarıdaki noktadan hareketle daha geniş bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu kapsamda metinsel istemlerden görsel üreten yapay zekâ modellerine ilişkin bazı temel kavramlar ele alındıktan sonra söz konusu boyut çeşitli örneklerle somutlaştırılmıştır. Daha sonra Rhodes'un (1961) çok boyutlu yaratıcılık modelinin ürün, kişi, süreç ve çevre bileşenlerini temel alan bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemede girilen metinsel istemlerle yapay zekâ modelleri aracılığıyla üretilen görsellerin hangi bağlamlarda ve hangi bileşenlerden dolayı insani yönden yaratıcılık içerdiği konusu ele alınmıştır.

Çalışmanın başında sorulan söz konusu görsellerin doğalarında yaratıcılık barındırıp barındırmadığı sorusu bu yaratıcılığın artık sadece ‘son ürün’ bazlı bir yaratıcılık olmayıp insan-yapay zekâ etkileşimiyle oluşan bilgi işlemsel ve ortak bir yaratıcılık olduğu şeklinde yanıtlanmıştır. Bir diğer soru olan metinden görsele uzanan bu dönüşümde üretilen görsellerin üretim sürecindeki yaratıcılığın özünde ne gibi bileşenler bulunduğu sorusu ise uygulamacıların kişisel istem mühendisliği uygulamaları ile oluşturdukları yinelemeli istemler, görsel ve portfolyo düzeyinde küratörlük ve yine uygulamacıların yaratıcılıklarını ifade etme ortamları olan çevrimiçi topluluklardaki etkileşim olarak yanıtlanmıştır. Yapay zekâ modelleri metinsel isteme dayalı görseller üretebilse de bu modellere istemi sağlayan da üretilen görseli anlamlandıran da insandır. Bu da oluşturulan görseldeki yaratıcılığın ve özgünlüğün aslında insanın kendi yaratıcılığı, özgünlüğü ve yapay zekâ modellerinin ürettiği görsellerle oluşturduğu kavramsal çerçeve ve anlatı tarafından belirlendiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla insan faktörü aslında yapay zekâ modellerinin başarısında kritik bir rol oynamaktadır ve doğal olarak tüm yaratıcı sürecin çok önemli bir unsurudur. Şu an için daha çok bir üretken sanat uygulaması olarak uygulama alanı bulan metinsel istemlerle yapay zekâ modelleri aracılığıyla görsel üretimi yakın gelecekte bu önemli noktaları da dikkate alarak insan-bilgisayar etkileşimi alanı için de çığır açıcı gelişmelerin yaşanacağı bir araştırma alanı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Boden, M. A. (1996). Chapter 9 - Creativity. M. A. Boden (Editör) *Artificial intelligence* içinde (s. 267-291). San Diego: Academic Press.

Boden, M. A. ve Edmonds, Ernest A. (2009). What is generative art? *Digital Creativity*, 20(1-2), 21-46. <https://doi.org/10.1080/14626260902867915> (Erişim Tarihi: 10.09.2022)

Carlisle, J. H. (1976). Evaluating the impact of office automation on top management communication., *National Computer Conference and Exposition (AFIPS '76)*, New York, ABD, 7-10 Haziran 1976. s. 611-616. <https://doi.org/10.1145/1499799.1499885> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

Colton, A., Smith, A., Berns, S., Murdock, R., ve Cook, M. (2021). Generative Search Engines: Initial Experiments. *12th International Conference on Computational Creativity ICC '21*, México City, México, 14-18 Eylül 2021. s. 237-246, https://computationalcreativity.net/iccc21/wp-content/uploads/2021/09/ICCC_2021_paper_50.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

Craft, A. (2003). Creative thinking in the early years of education, Early Years. *An International Journal of Research and Development*, 23(2), s. 143-154. <https://doi.org/10.1080/09575140303105> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

Crowson, K., Biderman, S., Kornis, D., Stander, D., Hallahan, E., Castricato, L., ve Raff E. (2022). VQGAN-CLIP: Open Domain Image Generation and Editing with Natural Language Guidance. *European Conference on Computer Vision 2022*, Tel Aviv, İsrail, 23-27 Ekim 2022. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2204.08583> (Erişim Tarihi: 20.10.2022)

- Csikszentmihalyi, M. 1996. *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York, ABD: HarperCollins Publishers,
- Dallery Gallery. <https://dallery.gallery/wp-content/uploads/2022/07/The-DALL%C2%B7E-2-prompt-book-v1.01.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.10.2022).
- Davis, N. M. (2021). Human-Computer Co-Creativity: Blending Human and Computational Creativity. *AAAI Conference on Artificial Intelligence and Interactive Digital Entertainment*, s. 9-12. <https://doi.org/10.1609/aiide.v9i6.12603> (Erişim Tarihi: 25.10.2022)
- Developers. (https://developers.google.com/machine-learning/gan/images/gan_diagram_generator.svg, (Erişim Tarihi: 02.10.2022)
- Discord. <https://discord.com/channels/662267976984297473/1008571139821412372>, (Erişim Tarihi: 20.10.2022)
- Dong, H., Hussain, K. F. ve Chang, E. (2010). A Human-Centered Semantic Service Platform for the Digital Ecosystems Environment. *World Wide Web*, 13, s. 75–103. <https://doi.org/10.1007/s11280-009-0081-5> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)
- Dosovitskiy, A. ve Brox, T. (2016). Inverting Visual Representations with Convolutional Networks. *IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, 27-30 Haziran 2016, Las Vegas, ABD, s. 4829-4837. <https://doi.ieeecomputersociety.org/10.1109/CVPR.2016.522> (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- Dubina, I. N. ve Ramos, S. J. (2016). Creativity Through a Cultural Lens: The Dichotomy of “The West” and “The East”. Igor N. Dubina ve Elias G. Carayannis (Editörler) *Creativity, Innovation, and Entrepreneurship Across Cultures: Theory and Practices* içinde (s. 29-24). Springer: New York.
- Frich, J., Biskjaer, M M., ve Dalsgaard, P. (2018). Twenty Years of Creativity Research in Human-Computer Interaction: Current State and Future Directions. *Designing Interactive Systems Conference DIS '18*, Hong Kong, Çin, 09-13 Haziran 2018, s. 1235–1257. <https://doi.org/10.1145/3196709.3196732> (Erişim Tarihi: 27.10.2022)
- Gabora, L. (1997). The Origin and Evolution of Culture and Creativity. *Journal of Memetics – Evolutionary Models of Information Transmission*, 1(1), https://jom-emit.cfm.org/1997/vol1/gabora_1.html (Erişim Tarihi: 08.10.2022)
- Galanter, P. (2003). What is generative art? Complexity theory as a context for art theory. *6th International Conference on Generative Art GA2003*. Milan, İtalya, 03 Eylül 2003. s. 1-21 http://philipgalanter.com/downloads/ga2003_what_is_genart.pdf (Erişim Tarihi: 13.10.2022)
- Galanter, P. (2012). Computational Aesthetic Evaluation: Past and Future., J. McCormack ve M d'Inverno (Editörler), *Computers and Creativity* içinde (s. 255-293). Springer: Berlin. https://doi.org/10.1007/978-3-642-31727-9_10 (Erişim Tarihi: 01.10.2022)
- Galanter, P. (2016). Generative Art Theory. C. Paul (Editör) *A Companion to Digital Art* içinde (s. 146-180). John Wiley & Sons: New Jersey, ABD. <https://doi.org/10.1002/9781118475249.ch5> (Erişim Tarihi: 03.10.2022)
- Gero, K. I. ve Chilton, L. B. (2019). Metaphoria: An Algorithmic Companion for Metaphor Creation. *Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '19)*, New York, ABD, 04-09 Mayıs 2019. s. 1–12. <https://doi.org/10.1145/3290605.3300526> (Erişim Tarihi: 23.10.2022)
- Ghosh, A., Zhang, R., Dokania, P. K., Wang, O., Efros, A., Torr, P. H. S., ve Shechtman, E. (2019). Interactive Sketch & Fill: Multiclass Sketch-to-Image Translation. *International Conference on Computer Vision (ICCV 2019)*, Seul, Güney Kore, 27 Ekim-02 Kasım 2019. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1909.11081> (Erişim Tarihi: 23.10.2022)
- Goodfellow, I. J., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., Courville, A., ve Bengio, Y. (2014). Generative Adversarial Networks. *NIPS 2014 International Conference on Neural Information Processing Systems*, s. 2234–2242. Montréal, Kanada, 08-13 Aralık 2013. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1406.2661> (Erişim Tarihi: 03.10.2022)
- Guzdial, M. (2013). Human-centered Computing: A New Degree for Licklider's World. *Communications of the ACM* 56(5), s. 32–34. <https://doi.org/10.1145/2447976.2447987> Erişim Tarihi: 18.10.2022)
- Gülaçtı, İ. E. ve Kahraman, M. E. (2021). The Impact of Artificial Intelligence on Photography and Painting in the Post-Truth Era and the Issues of Creativity and Authorship. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 7(2), s. 243-270. <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.994950> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)
- Gülaçtı, İ.E. (2022). Dijital Sanat Piyasasında Yeni Bir Sahiplik Modeli Olarak NFT. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(97), s. 1473-1489. <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62082> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)

- Huang, C. Z. A., Koops, H. V., Newton-Rex, E., Dinculescu, ve M., Cai, C J. (2020). AI Song Contest: Human-AI Co-Creation in Songwriting, *21st International Society for Music Information Retrieval Conference ISMIR 2020*, Montréal, Kanada, 11-16 Ekim 2020, s. 708-716. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2010.05388> (Erişim Tarihi: 25.10.2022)
- Jansson, D. G. ve Smith, S M. (1991). Design fixation. *Design Studies* 12(1), s. 3–11. [https://doi.org/10.1016/0142-694X\(91\)90003-F](https://doi.org/10.1016/0142-694X(91)90003-F) (Erişim Tarihi: 25.10.2022)
- Jeon, Y., Jin, S., Shihi P. C., ve Han, K. (2021). FashionQ: An AI-Driven Creativity Support Tool for Facilitating Ideation in Fashion Design. *Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '21)*. New York, ABD. s. 1–18. <https://doi.org/10.1145/3411764.3445093> (Erişim Tarihi: 21.10.2022)
- Karataş, S. Ve Özcan, S. (2010). Yaratıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşüncelerine ve proje geliştirmelerine etkisi, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), s. 225-243. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1493949> (Erişim Tarihi: 21.10.2022)
- Kaufman, J. C., ve Beghetto, R. A. (2009). Beyond Big and Little: The Four C Model of Creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), s. 1–12. <https://doi.org/10.1037/a0013688> (Erişim Tarihi: 21.10.2022)
- Kaufman, J. C., Sternberg, R. J. (2010). *The Cambridge Handbook of Creativity*. New York, ABD: Cambridge University Press.
- Kozinets, R. V. (2010). *Netnography. Doing Ethnographic Research Online*. Sage: Londra, İngiltere.
- Kugler, L. (2021). Non-Fungible Tokens and the Future of Art. *Communications of ACM*, 64(9), s. 19–20. <https://doi.org/10.1145/3474355> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)
- Li, Z., Tao, R., Wang, J., Li, F., Niu, H., Yue, M., ve Li, B. (2021). Interpreting the Latent Space of GANs via Measuring Decoupling. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence*, 2(1), s. 58-70, <https://doi.org/10.1109/TAI.2021.3071642> (Erişim Tarihi: 21.10.2022)
- Liu, P., Yuan, W., Fu, J., Jiang, Z., Hayashi, H., ve Neubig, G. (2022). Pre train, Prompt, and Predict: A Systematic Survey of Prompting Methods in Natural Language Processing. *ACM Computing Surveys*. <https://doi.org/10.1145/3560815> (Erişim Tarihi: 20.10.2022)
- Liu, V. ve Chilton, L. B. (2022). Design Guidelines for Prompt Engineering Text-to-Image Generative Models. *Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '22)*. New Orleans, ABD, 30 Nisan-4 Mayıs 2022. s.1-23. <https://doi.org/10.1145/3491102.3501825> (Erişim Tarihi: 21.10.2022)
- Liu, Y., Jun, E., Li, Q., ve Heer, J. (2019). Latent Space Cartography: Visual Analysis of Vector Space Embeddings. *Computer Graphics Forum*, 38, s. 67-78. <https://doi.org/10.1111/cgf.13672> (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- Lyons, J. (1991). *Natural Language and Universal Grammar*. New York: Cambridge University Press.
- Mahendran, A. ve Vedaldi, A. (2015). Understanding deep image representations by inverting them, *IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, 7-12 Haziran 2015, Boston, ABD. s. 5188-5196. <https://doi.org/10.1109/CVPR.2015.7299155> (Erişim Tarihi: 21.10.2022)
- Mel Rhodes. (1961). An Analysis of Creativity. *The Phi Delta Kappan* 42(7), s. 305–310. <https://www.jstor.org/stable/20342603> (Erişim Tarihi: 03.10.2022)
- Midjourney. <https://www.midjourney.com/showcase/recent/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2022)
- Mordvintsev, A., Olah C., Tyka, M. (2015). Inceptionism: Going Deeper into Neural Networks. Google AI Blog. <https://ai.googleblog.com/2015/06/inceptionism-going-deeper-into-neural.html> (Erişim Tarihi: 06.10.2022)
- Mumford, M. D. (2003). Where Have We Been, Where Are We Going? Taking Stock in Creativity Research, *Creativity Research Journal*, 15(2-3), s. 107-120, <https://doi.org/10.1080/10400419.2003.9651403> (Erişim Tarihi: 06.10.2022)
- Nightingale, S. J. ve Farid, H. (2022). AI-synthesized faces are indistinguishable from real faces and more trustworthy. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 119(8), <https://doi.org/10.1073/pnas.2120481119> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)
- OpenAI. <https://openai.com/blog/clip/>, (Erişim Tarihi: 04.10.2022)
- OpenAI. <https://openai.com/blog/clip/>, (Erişim Tarihi: 04.10.2022)

- Oppenlaender, J. (2021). *Crowdsourcing Creative Work*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Oulu, Finland: University of Oulu. <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2203.16495> (Erişim Tarihi: 16.11.2022)
- Oppenlaender, J. (2022). A Taxonomy of Prompt Modifiers for Text-to-Image Generation. <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2204.13988> (Erişim Tarihi: 21.12.2022)
- Oppenlaender, J., Mackeprang, M., Khiat, A., Vuković, M., Goncalves, J., ve Hosio, S. (2019). DC2S2: Designing Crowdpowered Creativity Support Systems. *Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI EA '19)*. Glasgow, İskoçya, İngiltere, 04-09 Mayıs 2021. <https://doi.org/10.1145/3290607.3299027> (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- Özden, Y. (2005). Öğrenme ve öğretme, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Radford, A., Wu, J., Child, R., Luan, D., Amodei, D., ve Sutskever, I. (2019). Language Models are Unsupervised Multitask Learners. https://cdn.openai.com/better-language-models/language_models_are_unsupervised_multitask_learners.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2022)
- Radford, A., Kim, J. W., Hallacy, C., Ramesh, A., Goh, G., Agarwal, S., Sastry, G., Askell, A., Mishkin, P., Clark, J., Krueger, G., ve Sutskever, I. (2021). Learning Transferable Visual Models From Natural Language Supervision. *38th International Conference on Machine Learning*, Çevrimiçi Konferans, 18-21 Temmuz 2021, (139), s. 8748–8763, <http://proceedings.mlr.press/v139/radford21a/radford21a.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)
- Reddit. (<https://www.reddit.com/r/MediaSynthesis/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2022)
- Reynolds, L. ve McDonell, K. (2021). Prompt Programming for Large Language Models: Beyond the Few-Shot Paradigm. *Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI'21)*. Çevrimiçi Konferans, 08-13 Mayıs 2021, s. 1-7 <https://doi.org/10.1145/3411763.3451760> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)
- Rezwana, J. ve Maher, M. L. (2022). Designing Creative AI Partners with COFI: A Framework for Modeling Interaction in Human-AI Co-Creative Systems. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*. <https://doi.org/10.1145/3519026> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)
- Rıza, E. T. (2000). Kalıplaşma ve yaratıcılık, *Yaşadıkça Eğitim*, (65), s. 4-7. <http://journals.iku.edu.tr/yed/index.php/yed/issue/view/80/77> (Erişim Tarihi: 07.10.2022)
- Roberts, A., Raffel, C. ve Shazeer, N. (2020). How much knowledge can you pack into the parameters of a language model? *2020 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, Çevrimiçi Konferans, s. 5418–5426. <https://aclanthology.org/2020.emnlp-main.437>. (Erişim Tarihi: 25.10.2022)
- Rogers, Y. (2012). Synthesis Lectures on Human-Centered Informatics, 5(2), s. 1-129. <https://doi.org/10.2200/S00418ED1V01Y201205HCI014> (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- Rombach, R., Blattmann, A., ve Ommer, B. (2022). Text-Guided Synthesis of Artistic Images with Retrieval-Augmented Diffusion Models. <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2207.13038> (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- Rombach, R., Blattmann, A., Lorenz, D., Esser, P., ve Ommer, B. (2021). High-Resolution Image Synthesis with Latent Diffusion Models. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2112.10752> (Erişim Tarihi: 14.10.2022)
- Runco, M. A. (2014). *Creativity: Theories and themes: Research, development, and practice* (İkinci Baskı). San Diego, ABD: Elsevier Academic Press.
- Runco, M. A. ve Pritzker, R., Steven. (2011). *Encyclopedia of creativity* (İkinci Baskı), cilt 1. Massachusetts, ABD: Academic Press.
- Runco, M. A. ve Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), s. 92-96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092> (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- Sengers, P., Boehner, K., David, S., ve Kaye, J. (2005). Reflective design. *4th decennial conference on Critical computing: between sense and sensibility (CC '05)*. Aarhus, Denmark 20 – 24 Ağustos 2005. s. 49–58. <https://doi.org/10.1145/1094562.1094569> (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- Shneiderman, B., Fischer, G., Czerwinski, M., Resnick, M., Myers, B., Candy, L., Edmonds, E., Eisenberg, M., Giaccardi, E., Hewett, T., Jennings, P., Kules, B., Nakakoji, K., Nunamaker, J., Pausch, R., Selker, T., Sylvan, E., ve Terry, M. (2006). *Creativity Support Tools: Report From a U.S. National Science Foundation Sponsored*. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 20(2), s. 61–77. https://doi.org/10.1207/s15327590ijhc2002_1 (Erişim Tarihi: 18.10.2022)

- Simonyan, Karen, Andrea Vedaldi, Andrew Zisserman. (2014). Deep Inside Convolutional Networks: Visualising Image Classification Models and Saliency Maps. *2nd International Conference on Learning Representations ICLR 2014*, Banff, Kanada, 14-16 Nisan 2014. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1312.6034> (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- Snell, Charlie. 2021. Alien Dreams: An Emerging Art Scene. <https://ml.berkeley.edu/blog/posts/clip-art/> (Erişim Tarihi: 25.10.2022)
- Sternberg, R. J. (2005). Creativity or creativities? *International Journal of Human Computer Studies*, 63(4), s. 370-382. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2005.04.003> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)
- Sumner, S. (2021). How Can We Talk about Creativity? *The Psychological Record*, 71, s. 503–507. <https://doi.org/10.1007/s40732-021-00505-7> (Erişim Tarihi: 05.10.2022)
- Szegedy, C. (2014). Building a deeper understanding of images. <https://ai.googleblog.com/2014/09/building-deeper-understanding-of-images.html#uds-search-results>, (Erişim Tarihi: 03.10.2022)
- TDK. <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- Turani, A. (2014). *Çağdaş Sanat Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Vallance, C. (2022). *Art is dead Dude – the rise of the AI artists stirs debate*. <https://www.bbc.com/news/technology-62788725> (Erişim Tarihi: 22.11.2022)
- Webson, A. ve Pavlick E. (2022). Do Prompt-Based Models Really Understand the Meaning of Their Prompts? *2022 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*, Seattle, ABD. 10-15 Temmuz 2022, s. 2300–2344. <http://dx.doi.org/10.18653/v1/2022.naacl-main.167> (Erişim Tarihi: 29.10.2022)
- Weisberg, R. W. (2006). *Creativity: Understanding innovation in problem solving, science, invention and the arts*. Hoboken, ABD: John Wiley & Sons.
- Woods, M. (2015). *Going H.A.M.: A Track-By-Track Review Of The 'Hamilton' Soundtrack*. <https://www.vibe.com/music/reviews/hamilton-soundtrack-review-382220/> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme: Tüm Boyut ve Paydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), s. 3874-3915. <https://doi.org/10.26466/opus.662721> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)
- Zhang, N., Li, L., Chen, X., Deng, S., Bi, Z., Tan, C., Huang, F., ve Chen, H. (2022). Differentiable Prompt Makes Pre-trained Language Models Better Few-shot Learners. 10th International Conference on Learning Representations, Çevrimiçi Konferans, 25-29 Nisan 2022. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2108.13161>
- Zhou, J., Wang, X. M., Bavato, D., Tasselli, S., ve Wu, J. (2019). Understanding the Receiving Side of Creativity: A Multidisciplinary Review and Implications for Management Research. *Journal of Management*, 45(6), s. 2570–2595. <https://doi.org/10.1177/0149206319827088>

İlkokulda Okuma Güçlünün Akran Öğretimi Aracılığıyla Giderilmesi

Elimination of The Strength of Reading in Primary School Through Peer Teaching

ÖZET

Bu çalışma ilkokul 4. Sınıf öğrencilerinin okuma güçlüklerinin akran eğitimi yoluyla giderilmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2022-2023 eğitim öğretim yılı içerisinde Afyonkarahisar ili Çobanlar ilçesi Çobanlar 15 Temmuz Şehitleri İlkokulu'na devam eden ve okuma güçlüğü çeken 4. Sınıf öğrencileri öğrenen akran Eslem ve öğreten akran Hatice ile yapılmıştır (etik nedenlerden dolayı gerçek isimleri kullanılmamıştır). Öğrenciler çalışma grubu tespit sonuçlarına göre belirlenmiş ve veli izinleri alınarak çalışmaya dahil edilmişlerdir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmanın deseni eylem araştırmasıdır. Araştırma esnasında öyküleyici betimleyici ve şiir gibi farklı metin türleri kullanılmış ve sonuçlar metin türlerine göre de analiz edilmiştir. Veriler gözlem ve görüşme yöntemleri ile toplanmıştır. Öğrencilerin okuma (doğru, akıcı okuma ve prozodi), okuduğunu anlama düzeyi, yanlış analizi envanteri ve Prozodik okuma ölçeği kullanılarak belirlenmiştir. Yine öğrencilerle ve velileriyle yapılan görüşmeler, uygulama esnasında alınan notlar ve tutulan araştırma günlükleriyle de veriler toplanmıştır. Veri analizleri içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Aileler ve öğrenciler ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler esnasında görüşme yapılan kişinin ortamdan etkilenmemesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Veri kaybını engellemek için kişilerin onayı alınarak görüşmelerde ses kaydı yapılmıştır. Elde edilen uygulama sonuçlarına göre akran eğitimi yönteminin okuma güçlüğü çeken öğrencinin okuma ve okuduğunu anlama becerilerini artırdığı tespit edilmiştir. Yapılan aile ve öğrenci görüşmeleri, araştırma esnasında alınan alan notları ve araştırma günlükleri de meydana gelen artış desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Öğretimi, Okuma, Akıcı Okuma, Okuma Güçlüğü

ABSTRACT

This study was carried out with the aim of eliminating reading difficulties of primary school 4th grade students through peer education. The study was conducted with Eslem and peer Hatice who had difficulty in reading at the Şehitleri Primary School in Çobanlar 15 Temmuz Şehitleri Primary School in Afyonkarahisar. Qualitative research method is used in the study design action research. Data were collected by observation and interview methods. Reading (correct, fluent reading and prosody), reading comprehension level, false analysis inventory and prosodic reading scale were determined. Data were also collected through interviews with students and their parents, notes taken during the application and research diaries. Data analysis was analyzed by content analysis method. According to the results, the peer education method has increased the reading and reading comprehension skills of the students with reading difficulties. Interviews, notes and research diaries also support this increase.

Keywords: Peer Teaching, Reading, Fluent Reading, Reading Difficulties

GİRİŞ

Okuma, okuyucuyla yazar arasında aktif ve etkili bir iletişime bağlı olan dinamik anlamlandırma sürecidir (Akyol, 2011). Aynı zamanda bilişsel davranışlar ile psikomotor becerilerin ortak eylemleriyle yazılı işaretlerden bir anlam çıkarmadır (Razon 1980). İnsan hayatındaki iki önemli unsur okuma ve öğrenmedir. Her ikisini de insan yaşamı boyunca sıklıkla kullanmaktadır. İnsan hayatındaki birçok faaliyet az veya çok okuma becerisini kullanmayı gerektirir. Bu yüzden eğitim programlarının temel amacı bu becerinin bireye kazandırılıp geliştirilmesidir. Günümüzde okuma güçlüğü yaşayan bu sorundan mustarip öğrenciler bulunmaktadır. Özellikle son zamanlarda hızlı bir şekilde artan bilgi, birlikte okumayı da daha önemli hale getirmiştir (Akyol, 2007; Güneş, 2012; Yılmaz, 2008). Okuma bilgi edinmede önemli bir unsurdur ve akademik hayatta başarı kazanabilmenin gerekliliklerindedir. Okuma becerisine yeterli düzeyde sahip olamayan bireylerin akademik başarılarının da düşük olacağı bir gerçektir (Sidekli 2005). Okuma öğrencinin bütün öğrenim hayatında ve bütün derslerde başarısına yön veren ve önemli derecede etkileyen bir faktördür. Doğru ve hızlı bir şekilde okuyup aynı zamanda okuduğunu anlayıp yorumlayabilen, sözlü ve yazılı anlatım becerisine sahip öğrencilerin öğrenim hayatlarında başarılı olacağı bilinmektedir (Çaycı ve Demir, 2006). Derslerin tamamına yakını okuma becerisi gerektirmektedir. Neredeyse her okulda hatta her sınıfta okuma güçlüğü çeken öğrenciler bulunmaktadır. Bu sebeple öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmek için okuma hatalarının tespit edilip okuma becerilerinin iyileştirilmesi için uygun yöntemlerin belirlenmesi bir gerekliliktir. Yoksa okuma hataları öğrenciyi okumaya karşı olumsuz tutum sergilemeye yönlendirmekte ve akademik başarısını ve diğer yaşantılarını olumsuz etkilemektedir (Dağ, 2010). Çünkü okuma güçlüğü çeken bir öğrenci okul başarısızlığının yanı sıra sosyal hayatında da sıkıntılar yaşayabilir ve kişi bağımsız olamaz (Vassaf, 2003). Akyol'a

Şeref Altundağ¹
Selçuk Kolsuz²

How to Cite This Article

Altundağ, Ş. & Kolsuz, S. (2023). "İlkokulda Okuma Güçlünün Akran Öğretimi Aracılığıyla Giderilmesi", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2214-2227. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOS HAS.67026>

Arrival: 13 November 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

(2007:2) göre okuma becerisi akademik, siyasal sosyal ve kişisel değerlere sahip bir beceridir. Çocuklar 1.sınıfa başladığında okumanın öğretilmesi üst sınıflara okuma becerisi kazanarak geçmesi büyük önem arz etmektedir. Özellikle ilkököl sürecinde okuma becerisine yeterli düzeyde sahip olamayan öğrenciler sonraki öğrenim dönemlerinde ve diğer alanlarda da başarısız olabilmektedirler. İlkokulundan mezun olduğu halde okuma ve yazmada güçlük yaşayan çok sayıda öğrenci bulunmaktadır. Yılmaz'a (2008) göre ilkököl öğrencilerinin %15 ila %20'si okuma ve yazmada güçlük çekmektedirler. Herhangi bir engelleri olmamasına rağmen okuma yazma becerisini yeterli düzeyde kazanamayan öğrenciler, her ne kadar diğer öğrencilerle aynı şart ve düzeyde eğitim alsalar da okuma ve yazmada akranlarına göre geri kalırlar. Dolayısıyla ders başarıları da yeterli düzeyde olmaz (Taşkaya, 2010; Yurdakal, 2014).

Okuma güçlüğü çeken öğrenciler, okuma becerisini istenilen düzeyde kazanamayan öğrencilerdir. Bu sorunun çözümünde akran öğretiminin etkisi araştırılmalıdır. Vygotsky'nin dil ve desteğe ile ilgili görüşü okuma becerisinin kazandırılmasında akran öğretimini öne çıkarmaktadır. Vygotsky (1978) sosyal çevre ile kültürün çocuğun dil becerisi kazanmasında önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Buna bağlı olarak, yetişkin veya deneyim kazanmış akranların, çocuğun gelişimine destek vermelerinin olumlu gelişmeler sağlayacağını savunmuştur. Bu yüzden özellikle ilkököl öğrencilerinin gelişim özellikleri de göz önüne alındığı takdirde akranları ve oyun gruplarına dâhil olan çocukların deneyimli akranlarından destek alması önemli görülmektedir (Demirel 2013). Yardım'a (2009) göre de akran öğretiminde, öğrenciler karşılaştıkları sorunlara diğer arkadaşları ile fikir alışverişinde bulunarak farklı çözümler üretebilirler. Bu tarz çalışmalar bir grup içerisinde gerçekleştiğinden grup üyeleri birbirilerini güdüler ve değer verir. Bu durum haliyle öğrencilerin özgüvenlerinin artmasını sağlar. İsteksiz olan ve okuma güçlüğü çeken bireyleri akran öğretimi yöntemiyle istekli hale getirebilir ve yapılan uygulamadan başarılı sonuçlar alınabilir. Aynı zamanda bu uygulama ile okuma güçlüğü çeken öğrencinin akademik ve sosyal hayatına bir destek verildiği için olumlu duygulara sahip olması sağlanabilir. Okuma becerilerinin iyileştirilmesine yönelik birçok çalışma yapılmış ve birçok yöntem kullanılmıştır fakat akran öğretimi yöntemi göz ardı edilmiştir. Bu çalışmada, akran öğretiminin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişimine etki durumuna odaklanılmıştır.

Literatür Taraması

Türkiye'de okuma güçlüğü çeken öğrencilerin bu sorunlarının çözülerek okuma becerilerinin kazandırılması için yapılan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bunlar, (Sidekli ve Yangın, 2005; Çaycı ve Demir, 2006; Yangın ve Sidekli, 2006; Yılmaz, 2006; 2008; Akyol ve Yıldız, 2010; Dağ, 2010; Sidekli, 2010a; 2010b; Özkara, 2010; Taşkaya, 2010; Yüksel, 2010; Duran ve Sezgin, 2012a; 2012b; Keskin, 2012; Yıldırım, Turan ve Bebek, 2012; Baştuğ ve Kaman, 2013; Kaman ve Şahin, 2013; Ulu ve Başaran, 2013; Uzunkol, 2013; Dündar ve Akyol, 2014; Yamaç, 2014; Aktepe ve Akyol 2015; Çeliktürk-Sezgin ve Akyol, 2015)'tir. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemler; eşli okuma, rehberli okuma, tekrarlı okuma, eko okuma, koro okuma, kelime tekrar, yapılandırılmış akıcı okuma, nörolojik etkileme ve 3p paragrafın önceden dinlenmesi gibi yöntemlerdir.

Çaycı ve Demir (2006) zihinsel veya fiziksel bir problem yaşamadığı halde okuma güçlüğü problemi olan iki öğrenci ile bu problemleri sebepleriyle beraber ortaya koymak ve belirlenen sorunları çözmek amacıyla çalışmalar yapmışlardır. Öğrencilerin anlama güçlüklerini gidermek için ELVES yöntemini kullanmışlardır. Çalışma öncesi okuma güçlüğü yaşayan öğrenci ön testte endişe düzeyindeyken, uygulamalar sonucunda bağımsız düzeye, diğer öğrenci ise endişe düzeyinden öğretim düzeyine geçmiştir. Yangın ve Sidekli (2006) okuma güçlüğü yaşayan 5. sınıf öğrencilerinin kelime tanıma ve okuma becerilerinin gelişimine yönelik, multisensori yaklaşımlardan Fernald tekniğinin etkinliğini araştırmıştır. Ön test neticesinde öğrencinin okuma düzeyi endişe düzeyinden öğretimsel düzeye çıkmıştır. Yılmaz (2006) doktora çalışmasında, ilkököl 3. sınıf öğrencilerinin sesli okuma hatalarını düzeltmede ve okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde, tekrarlı okuma yöntemini kullanmıştır. Deneysel bir çalışma yürütmüştür. Çalışmanın neticesinde öğrenciler 2. sınıf düzeyinden, 3. sınıf düzeyine çıkmışlardır. Yılmaz (2008) çalışmasında, ortaokul 8. Sınıf öğrencinin sesli okuma hatalarının giderilmesinde, okuduğunu anlama becerilerini geliştirip ve akıcı okumayı sağlamada kelime tekrar tekniğinin kullanmıştır. Yapılan deneysel çalışmanın sonunda öğrencinin okuma düzeyinde 5. Sınıf seviyesinde bağımsız düzeye, 6. ve 7. sınıf seviyesinde ise öğretim düzeyine çıktığı, okuma hatalarında önemli derecede azalma olduğu ve akıcı okuma becerilerinin geliştiği tespit etmiştir. Akyol ve Yıldız (2010) ise okuma bozukluğu olan bir ortaokul 5. sınıf öğrencisinin bu güçlüğüne giderilmesi için bireyselleştirilmiş okuma programı uygulamasından yararlanmışlardır. Çalışma sonunda programın başarılı olduğu, öğrencinin okuma ve yazma becerisinin fark edilir şekilde geliştiğini tespit etmişlerdir. Dağ (2010) çalışmasında, okuma güçlüklerini gidermek ve kelime tanıma becerilerini geliştirmek için kullanılan 3P (Pause, Prompt, Prise,) metodunun ve boşluk tamamlama tekniğinin etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda okuma hatalarında azalma olduğunu ve hem kelime tanıma hem de okuduğunu anlama becerisinde gelişme olduğunu tespit etmiştir.

Sidekli (2010) doktora çalışmasında; sesli okuma ve anlama güçlüğü yaşayan ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde yapılandırıcı yaklaşımın etkisini incelemiştir. Elde edilen sonuçlarına göre yapılandırıcı okuma ve anlama etkinlikleri, sesli okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Özkara (2010) çalışmasında, okuma güçlüğü olan ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin okuma düzeylerinin geliştirilmesi için birlikte okuma ve tekrarlayıcı okuma yöntemlerinden yararlanmışır. Araştırma sonucunda öğrencinin okuma düzeyinin endişe düzeyinden öğretim düzeyine çıktığını tespit etmiştir. Taşkaya (2010) çalışmasında, herhangi bir engeli bulunmayan bir öğrencide görülen okuma problemlerin çözümünde renkli metin kullanmanın etkisini araştırmıştır. İlkokul 4.sınıf öğrencisi ile çalışılan araştırmanın sonucunda okuma probleminin giderilmesinde iyileşme olduğu görülmüştür. Yüksel (2010) çalışmasında; herhangi bir engeli bulunmayan bir öğrencide görülen okuma problemlerin çözümünde “Kelime Kutusu Stratejisi” ile “Paragrafın Önceden Dinlenmesi Stratejisi” nin etkinliğini araştırmıştır. Uygulama sonucunda öğrencinin okuma ve anlama düzeyi endişe düzeyinden öğretim düzeyine yükselmiş ve okumasında ilerleme tespit edilmiştir. Karasu (2011), akıcı okumakta sıkıntı yaşayan ilkokul 3.sınıf öğrencisinin sorununun çözümüne ilişkin bir durum çalışması yapmıştır. Verileri gözlem, görüşme ve doküman incelemesi yöntemi ile toplamıştır. Çalışmada yankılı, eşli ve tekrarlayıcı okuma yöntemlerini; kelime tanıma yönteminde ise Fernald Tekniğini kullanılmıştır. Çalışma, öğrencinin ilk uygulamada endişe düzeyinde olan seviyesini öğretim düzeyine çıkarmıştır. Duran ve Sezgin (2012a; 2012b) çalışmalarında, rehberli okuma ve yankılayıcı okuma yöntemlerini kullanarak öğrencilerin kelime tanıma, anlama ve sesli okuma becerilerinin belirgin şekilde arttığını ortaya koymuştur. Öğrencinin okuma düzeyi dördüncü sınıf seviyesi endişe düzeyinden, öğretim düzeyine çıkmıştır.

Baştuğ ve Kaman (2013) farklı okuma düzeyindeki öğrencilerin, düzeylerine göre akıcı okuma ve anlama becerilerinin geliştirilmesinde “Nörolojik Etki” yönteminin etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, nörolojik etki yöntemi öğrencilerin akıcı okuma ve okuduğunu anlama başarılarına olumlu yönde etki ettiği belirtilmiştir. Ulu ve Başaran (2013) yaptıkları durum çalışmasında video öz değerlendirme tekniğinin okuduğunu anlama ve akıcı okuma becerisinin gelişimine katkısını incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin bu yöntemle geliştirilebileceği, tespit edilmiştir. Uzunkol (2013), okuma güçlüğü çeken bir ilkokul 3. sınıf öğrencisinin okuma hataların giderilmesine yönelik durum çalışmasında “bütüncül tek durum deseni”nde yürütmüştür. Uygulamada kelime tekrar, eko okuma, tekrarlı okuma, paylaşarak okuma, eşli okuma stratejileri kullanılmıştır. Başlangıçta endişe düzeyinde olan öğrencinin öğretim düzeyine çıktığı belirtilmiştir. Dündar ve Akyol (2014) çalışmalarında okuma ve anlama güçlüğü çeken ilkokul 2. sınıf öğrencisinin sorununun çözümüne ilişkin bir örnek olay çalışması yürütmüşlerdir. Okuma motivasyonunun sağlanmasından sonra “Tekrarlı Okuma Yöntemi” ile ve çalışmalar sürdürülmüştür. Uygulama sonucunda endişe düzeyinde olan öğrenci öğretim düzeyine çıkmıştır. Yamaç (2014), herhangi bir engeli bulunmayan ilkokul 4. Sınıf öğrencisinin akıcı okuma becerisinin gelişimine yönelik yürüttüğü çalışmasında, eşli okuma ve kelime inşası tekniklerini beraber kullanmıştır. Elde edilen sonuçlar eşli okuma ve kelime inşası tekniğinin okuma akıcılığının geliştirilmesine olumlu katkı sağladığı görülmüştür. Aktepe ve Akyol (2015) çalışmalarında, okuma güçlüğü çeken ilkokul 2. sınıf öğrencisinin okuma becerilerini geliştirilmesinde; eko ve tekrarlı okuma yöntemleri kullanmışlardır. Araştırmanın sonucunda, öğrencinin okuma ve anlamada yaşadığı problemlerin çözüme ulaştığı görülmektedir. Çeliktürk-Sezgin ve Akyol (2015) ise yaptıkları durum çalışmalarında, okuma güçlüğü problemi yaşayan bir ilkokul 4. sınıf öğrencisinin, problemin çözümü için tekrarlı okuma, eşli okuma ve okuyucu tiyatroları tekniklerinin etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, öğrencinin kelime tanıma ve anlama düzeyinin endişe düzeyinden öğretim düzeyine çıktığını göstermiştir.

Bu çalışmada da ilkokul 4. Sınıf öğrencisinin okuma güçlüğünün giderilmesinde akran yönteminin etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, uygulama sonunda öğrencinin okuma güçlüğünün endişe düzeyinden öğretim düzeyine çıktığını göstermiştir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ilkokul 4. sınıf öğrencisinin, okuma güçlüğünü gidermekte akran öğretimi yönteminin etkililiğini belirlemektir. Aynı zamanda özellikle sınıf öğretmenlerinin en çok karşılaştıkları sorunlardan biri olan okuma güçlüğünün giderilmesinde bir yol ve yöntem önerisi sunabilmektir. Bu amaç doğrultusunda alt amaçlar belirlenmiştir.

Bu çalışma esnasında, başta çekimserlik gösteren öğrenci ve veliler çalışma sonucunda çalışmanın veriminden ve memnuniyetlerinden bahsetmişlerdir. Çalışma öğrencilerde güdülenmeyi kolaylaştırmış farkındalığı arttırmıştır.

Akran eğitimi yönteminin okuma güçlüğünün giderilmesinde olumlu etkiye sahip olduğu çalışmanın öncesinde ve sonrasında alınan veriler neticesinde görülmüştür.

Araştırmanın Problemi

Akran öğretimi yöntemi okuma güçlüğü'nün giderilmesinde etkili midir?

Alt Problemler

1. "Akran Öğretimi" yöntemi ile okuma çalışmalarının akran grubu öğrencilerinin hızlı okuma becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir?
2. "Akran Öğretimi" yöntemi ile okuma çalışmalarının akran grubu öğrencilerinin doğru okuma becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir?
3. "Akran Öğretimi" yöntemi ile okuma çalışmalarının akran grubu öğrencilerinin prozodik okuma becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir?
4. "Akran Öğretimi" yöntemi ile okuma çalışmalarının akran grubu öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir?
5. "Akran Öğretimi" yöntemi ile okuma çalışmalarının yönelik akran grubu öğrencilerinin görüşleri nelerdir?
6. "Akran Öğretimi" yöntemi ile okuma çalışmalarının yönelik akran grubu öğrenci velilerinin görüşleri nelerdir?
7. Okuma becerilerinin geliştirilmesinde, akran öğretimi yöntemi uygulama süreci nasıl yürütülmektedir?

Araştırmanın Önemi

Okuma güçlüğü eğitimde özellikle ilkökul düzeyinde çözülmesi gerekli bir problemdir. Okulun ilk yıllarında okumaya tam anlamıyla geçemeyen öğrencilerin diğer sınıflarda ve diğer dersler de başarılı olmaları imkânsız hale gelebilmektedir. Türkiye'de okuma güçlüğü çeken öğrenci sayısının fazla olması (Acat, 1996; Sidekli, 2010a; Yılmaz, 2008) okuma öğretiminde, farklı yöntemlerin de kullanılmasını önemli kılmaktadır.

Özellikle ilkökul birinci sınıfta okuma becerisi kazanamayan öğrenci öğretmen içinde bir sorun oluşturmaktadır. Mevcut müfredat konularının yetiştirilmesi gerekirken, okuma güçlüğü çeken öğrenciye ayıracak zaman sıkıntısı çekebilmektedir. Akran yöntemi ile bu sorun daha rahat çözülebilmektedir. Bu araştırma bu yüzden önem arz etmektedir.

Buradan elde edilen bilgi kısıtlı zaman içerisinde öğrencinin probleminin çözülebilirliği açısından değerlidir. Buradan elde edilen bilgiler özellikle sınıf öğretmenlerinin müfredatı işlerken aynı zamanda akran vasıtasıyla öğrenme güçlüğü çeken öğrencisinin problemini çözebilmesine yardım edecektir.

Tanımlar

Okuma: Yazar ile okuyucu arasındaki iletişime dayanan, ön bilgilerin kullanıldığı, düzenli bir ortamda uygun yöntem ve amaç doğrultusunda gerçekleştirilen anlam kurma sürecidir (Akyol, 2007:1).

Okuma Güçlükleri: Sesi tanıma, doğru anlama, akıcı okuma ve kelime haznesinin yeterli seviyede olması gibi okuma becerilerinin tamamının veya herhangi birinin tam olarak kazanılamamasından dolayı okuma esnasında bireyin yaşadığı güçlüklerdir (Özsoy, 1984).

Akıcı Okuma: Kelimeleri tanımak için çok fazla çabalamadan, cümledeki anlamlara dikkat etmek suretiyle, doğru yerlerde vurgu ve tonlama yaparak verilmek istenilen duyguyu yansıtmak üzere yapılan okumadır (Zutell ve Rasinski, 1991).

Prozodik Okuma: Bir metni sesli olarak otantik, gerçek bir konuşma gibi seslendirebilme yeteneğidir (Rasinski, 2004).

Okuduğunu Anlama: Uygun metni, ortam, amaç, anlam geliştirip ve yorum yapmayı da içine alan aktif ve karmaşık bir süreçtir (National Assessment of Educational Progress [NAEP], 2008).

Akran Öğretimi: Sosyal olarak etkileşim içerisinde olan, dil, tutum ve davranış yönünden benzerlik gösteren iki kişi arasında bilgi, davranış ve tutum değiştirmek maksatlı gerçekleştirilen planlı bir eğitim yöntemidir (Falchikov ve Blythman 2002).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin eylem araştırması deseni kullanılmıştır. Uygulayıcının doğrudan kendisinin ya da bir araştırmacı ile birlikte gerçekleştirdiği ve uygulama sürecine ilişkin sorunların ortaya çıkarılması

ya da hali hazırda ortaya çıkmış bir sorunu anlama ve çözmeye yönelik veri toplama ve analiz etmeyi içeren bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim öğretim yılının 1. Dönemi içerisinde Afyonkarahisar ili, Çobanlar ilçesine bağlı Çobanlar 15 Temmuz Şehitleri İlkokulu 4.sınıfında öğrenim gören iki kişiden oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden biri öğrenen akran, biri de öğreten akran grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubu araştırma boyunca uygulamaya tam hâkim olabilmek için araştırmacının kendi okulundan belirlenmiştir. Çalışma grubu nitel araştırmanın amaçlı örnekleme yöntemlerinde biri olan ölçüt örnekleme yöntemine göre oluşturulmuştur. Ölçüt örneklemede temel mantık önceden belirlenmiş olan ölçüte uyan durumların ele alınmasıdır. Bu ölçüt önceden hazırlanmış olabileceği gibi araştırmacı tarafından da oluşturulabilir (Yıldırım ve Şimşek,2005). Çalışma grubunu oluşturacak öğrencilerin belirleneceği ölçüt listesi Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1:Çalışma Grubu Ölçütleri

Öğrenen Akran Grubu Ölçütleri	Öğreten Akran Grubu Ölçütleri
1.İlkokul 4. sınıfta okuma	1.İlkokul 4. sınıfta okuma
2.Akıcı okuma becerisinin düşük olması	2.Akıcı okuma becerisinin yüksek olması
3.Okuduğunu anlama düzeyinin düşük olması	3.Okuduğunu anlama düzeyinin yüksek olması
4. Gönüllü ve istekli olma	4. Gönüllü ve istekli olma

Çalışma grubu öğrencilerinin belirlenmesin de daha önce derslerinde karşılaşmadıkları “Çatlak Kova” isimli metin okutulmuştur. Metnin sonunda okuduğunu anlama üzerine hazırlanmış sorular öğrencilere uygulanmıştır ve sonuçlar Yanlış Analizi Envanteri ile Prozodik Okuma Ölçeğine işlenmiştir. Daha sonra elde edilen puanlara göre sınıfın puan sıralaması yapılmıştır. Elde edilen sıralama Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışma Grubu Tespit Puanları

Öğrenci Kod Adları	Hız(dk)	Doğruluk	Prozidi	Anlama%
1-Hatice	100	92	46	76
2-.....
3-.....
.....
20-Eslem	32	85	15	16

Elde edilen sıralamada birinci ve sonuncu olan öğrenciler alınmıştır. Bu seçim, çalışma sonucunun daha net bir şekilde ortaya çıkmasının amaçlanmasından dolayı bu şekilde yapılmıştır. Öğrencilere etik nedenlerden dolayı kod adı verilmiştir. Çalışmaya katılma noktasında öğrenciler gönüllü olduğu gibi ailelerinden de gerekli izinler alınmıştır.

Öğrencilerin özellikleri

Eslem ve Hatice’nin öğrenim gördükleri sınıfın mevcudu 20 kişidir. 9 erkek ve 11 kız öğrenciden oluşmuştur. 2.sınıfta mahallelerine yeni yapılan Çobanlar 15 Temmuz Şehitleri İlkokulu’na geçmişlerdir. Ayrı sınıflardan gelerek yeni okullarında bir sınıf oluşturmuşlardır. Bu durum aynı zamanda öğretmen değişikliğine de sebep olmuştur. Eslem 02.03.2013 doğumludur. 3 kardeşler ve Eslem en küçük kardeşidir. Annesi ev hanımı, babası asgari ücretle çalışan bir işçidir. Yani ailenin sosyo ekonomik düzeyi düşüktür. Annesi ve babası ilkokul mezunudur. Okuma güçlüğü çeken Eslem aynı zamanda MEB tarafından açılan İYEP kursuna da katılmaktadır. Hatice ise 13.07.2013 doğumludur ve 2 kardeşlerdir ve Hatice ailenin ilk çocuğudur. Annesi ev hanımı, babası çiftçidir. Annesi ve babası ilkokul mezunudur. Bu ailenin de sosyo ekonomik düzeyi düşüktür. İki öğrencide ilçe de ikamet etmekte ve okula yürüyerek gitmektedirler.

Çalışma Ortamı

Araştırmanın yapıldığı okul sekiz derslikli olup beş tanesi kullanılmaktadır. Kullanılmayan bir sınıf çalışma için ayrılmıştır. Sınıfın sıraları, yazı tahtaları mevcuttur. Sabah güneşini alan aydınlık bir sınıftır. Rahatsız edilmeyi engellemek için koridor sonundaki sınıf seçilmiştir. Böylece öğrencilerin kendilerini rahat hissetmeleri sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Yanlış Analizi Envanteri: Öğrencilerin doğru okuma, okuduğunu anlama ve okuma hızlarının ölçülmesinde Akyol’un (2011:98-103), Haris ve Sipay (1990), Ekwall ve Shanker (1988) ve May’dan (1986) Türkçeye çevirdiği “Yanlış Analiz Envanteri” kullanılmıştır.

Prozodik Okuma Ölçeği: Keskin ve Baştuğ'un (2011) geliştirdiği ölçek, okuma becerilerini ölçmek için kullanılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipindedir. Alınabilecek puan aralığı 0-60 puan arasında olup 30 puanın üzeri prozodik okuyabilir demektir.

Çalışma Metinleri: Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış ilkökul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler kullanılmıştır. Metnin seçiminde, kelime sayılarının sınıf düzeyine uygun olmasına özen gösterilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında hem nitel hem de nicel veri toplama yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veri toplamada gözlem (alan notları, araştırma günlükleri), görüşme formları, Yanlış Analizi Envanteri ve Prozodik Okuma Ölçeğinden yararlanılmıştır. Çalışma hafta içi okul derslerinden sonra ve iki ders saati(80 dk.) olacak şekilde planlanmıştır. Çalışma toplamda on gün sürdürülmüştür. Bu süre zarfında uygulanacak metinler belirlenmiştir. Metinlerin belirlenmesinde daha önce yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır. Metinler MEB onaylı Türkçe ders kitaplarından alınan bilgilendirici, öyküleyici ve şiir metinleridir ve öğrenci düzeyine uygun olmasına dikkat edilmiştir. Uygulamanın sonunda değerlendirme işlemleri yapıp, öğrenci ve velilerle görüşmeler tamamlanmıştır. Uygulamaya başlamadan önce öğreten akran konumundaki öğrenciye çalışma hakkında bilgi verilmiş ve öğrenen akran arkadaşına nasıl, hangi durumlarda ve ne şekilde müdahalede bulunacağı, müdahale esnasında hangi sözcükleri kullanması gerektiği uygulamalı olarak araştırmacı tarafından anlatılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilere, okuma akıcılıklarını ve anlama becerilerini ölçmek amacıyla öyküleyici bir metin olan "Çatlak Kova", bilgilendirici bir metin olan "İzcilik" şiir türü olan "Çiftçiler" parçaları okutulup değerlendirmesi yapılmıştır. Bu uygulamayla ön değerlendirme sonuçları elde edilmiş ve diğer basamaklara geçilmiştir.

Öğrencilerin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin nasıl bir değişim gösterdiği tespit etmek için ön, ara ve son değerlendirmeler yapılmıştır. Ön değerlendirme çalışmaya başlamadan iki gün önce yapılmıştır. Ara değerlendirme beşinci gün çalışması tamamlandıktan sonra, son değerlendirme ise çalışmanın bitiminde yapılmıştır. Üç metin türü de değerlendirmeler de kullanılmıştır. Değerlendirme için öğrenciler sınıfa tek tek alınmıştır.

Çalışmalar ders dışı zamanlarında yapılmıştır. Çalışma boyunca tek bir eylem planı uygulanmıştır. Bu eylem planı her çalışmada aynı şekilde uygulanmıştır. Uygulama planı şu şekildedir:

1. Uygulayıcı verilecek metni yüksek sesle okur.
2. Öğreten akran metni sesli okur, bu esnada öğrenen akran metni takip eder.
3. Öğreten ve öğrenen akranlar sırayla birer cümle okuyacak şekilde eşli okuma yaparlar. Öğrenen akranın zorlandığı durumlarda öğreten akran yardım eder.
4. Öğrenen akran metni tek başına okur, öğreten akran ise metni takip edip yanlış okunan kelimeleri tespit edip işaretler.
5. Öğrenen akran okumasını bitirdikten sonra arkadaşını eksik veya hatalı okuduğu kelimeleri öğrenen akranı gösterir ve öğrenen akran tekrar bu kelimeleri okur.
6. Yanlış okunan kelimeleri bir kâğıda yazan öğrenen akran bunları kelime kumbarasına atar.
7. Çalışmaların başında ve sonunda bu kumbaradan sırayla çektikleri kelimeleri hem öğrenen hem de öğreten akran okur. Bu şekilde kelime kumbarası oyununu oynayarak kelimeleri doğru okumaları sağlanır.

Kelime kumbarası oyunu bu çalışma için tasarlanan bir oyundur. Öğrenciler bu oyun sayesinde yanlışlarını rencide olmadan eğlenerek öğrenmektedirler. Çalışmanın sonunda öğrencilerle ve velileriyle ayrı ayrı bireysel görüşme yapılmış ve çalışma hakkındaki görüşleri alınmıştır. Görüşmeler çalışmanın yapıldığı sınıfta yapılmıştır. Sınıf ortamı görüşmelerden önce araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Uygulama esnasında çalışmayı aksatacak hiçbir durum yaşanmamıştır. Öğrenciler çalışmaya düzenli bir katılım sağlamışlardır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinin temel mantığı verileri açıklayacak kavramları belirlemektir. Betimsel analizle özetlenen veriler içerik analizinde detaylı olarak ele alınır. Betimsel analizde farkına varılmayan kavramlar içerik analizi le tespit edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Ayrıca ses kaydına alınan görüşme birebir yazılı bir formata dönüştürülmüştür. Yazıya dökülen veriler iki araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Genel bir kural olarak farklı kodlayıcılar tarafından kodlanan veri setinin, benzerlik oranı önemlidir (Fidan ve Öztürk, 2015). Daha sonra yapılan kodlamalar karşılaştırmasında %81 düzeyinde uyum bulunmuştur. İçsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994;

Patton, 2002). Sayısal olarak ifade edilmesi gereken verilerde ise yüzde kullanılmıştır. Yüzde hesaplamaları şu formülle yapılmıştır:

$$\text{(Son değerlendirme puanı - ön değerlendirme puanı)} \times 100$$

Değişim Yüzdesi =

Ön değerlendirme puanı

Nitel Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırılan konunun objektif bir şekilde gözlenmesi ve tarafsız hareket edilmesi nitel verilerin geçerliliği ve güvenirliliğini destekler. Yıldırım ve Şimşek'e (2005) göre yapılan görüşmeler, ayrıntılı bilgi toplama, araştırma ortamında bulunma, verileri uzun sürede toplama ve elde edilen bilgilerin teyit edilmesi nitel bir araştırmanın geçerliliğinin sağlanmasında büyük önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada geçerlilik ve güvenirliliği sağlamak amacıyla; veri çeşitlemesi, uzun süreli gözlem, ayrıntılı betimleme, katılımcı kontrolü ve uzman değerlendirmesi yapılmıştır.

Veri çeşitlemesi: Gözlem ve görüşme yöntemleri ile veriler toplanmış bu şekilde geçerlilik ve güvenirliliğe katkı sağlanmıştır. Süreç içerisinde çalışmalara yönelik alan notları, günlükler tutulmuş; öğrenci ve velileri ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme esnasında alınan ses kayıtları metne çevrilmiştir. Elde edilen çalışmalar içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Ayrıntılı betimleme: Çalışma esnasında tutulan not ve günlükler ile görüşmeler ayrıntılı olarak betimlenmiştir ve gerekli başlıklar halinde sunulmuştur.

Uzun süreli etkileşim ve sürekli gözlem: Çalışma esnasında ve verilerin toplanma sürecinde sürekli gözlem yapılmış ve uzun süreli etkileşimde bulunulmuştur. İki haftalık süreçte 20 ders saati boyunca etkileşimde bulunulup gözlem yapılmıştır.

Katılımcı onayı: Görüşmelerin sonuçları katılımcılara da gösterilip onayları alınmıştır. Çalışma tamamen gönüllük esasına göre yapılmıştır. Bunun da çalışmanın hem verimli geçmesine hem de görüşlerde gerçek düşüncelerin ifade edilmesine zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Alan uzmanı değerlendirmesi: Çalışma esnasında yapılan etkinlik ve kullanılan çalışma metinleri ve yöntemi, alan uzmanları tarafından görüş alınarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, akran gruplarının okuma becerileri, öğrencilerle ve velileriyle yapılan görüşmelere, tutulan not ve araştırma günlüklerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Okuma Hızı Becerisinin Gelişimine İlişkin Bulgular

Akran öğretimi yöntemi ile okuma etkinliklerinin akran grubu öğrencilerinin hızlı okuma becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir? Alt problemine ait veriler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Gruplarının Okuma Hızı Gelişim Sonuçları

Gruplar	Metin Türü	Ön Değerlendirme	Ara Değerlendirme	Son Değerlendirme	Değişim Yüzdesi
Öğrenen Akran Grubu	Öyküleyici	41	59	65	%58
	Betimleyici	37	56	65	%75
	Şiir	37	81	99	%167
Öğreten Akran Grubu	Öyküleyici	82	92	107	%30
	Betimleyici	80	91	101	%26
	Şiir	89	102	119	%33

Tablo 3'te akran okuma hızlarının gruplarının metin türüne göre ön değerlendirme, ara değerlendirme ve son değerlendirme sonuçları yer almaktadır. Tablo 3'teki verilere göre her üç metin türünde de öğrenen akran grubuna ait okuma hızı artmıştır. Bu artış öyküleyici metinde %58, bilgilendirici metinde %75 ve şiir de ise %167 olarak tespit edilmiştir. Öğreten akran grubunda da yine her üç metin türünde artış olmuştur. Bilgilendirici metin türünde %26, öyküleyici metin türünde %30 ve şiir türünde %33 artış olmuştur.

Doğru Okuma Becerisinin Gelişimine İlişkin Bulgular

Akran Öğretimi yöntemi ile okuma etkinliklerinin akran grubu öğrencilerinin doğru okuma becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir? Alt problemine ait bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Gruplarının Doğru Okuma Gelişim Sonuçları

Gruplar	Metin Türü	Ön Değerlendirme	Ara Değerlendirme	Son Değerlendirme	Değişim Yüzdesi
Öğrenen Akran Grubu	Öyküleyici	81	89	92	%13
	Betimleyici	82	88	91	%10
	Şiir	80	91	95	%18
Öğreten Akran Grubu	Öyküleyici	91	95	96	%5
	Betimleyici	92	93	96	%4
	Şiir	92	93	96	%4

Tablo 4'te akran gruplarının doğru okuma gelişimlerinin metin türüne göre ön değerlendirme, ara değerlendirme ve son değerlendirme sonuçları bulunmaktadır. Tabloda yer alan verilere göre öğrenen akran grubunda her metin türünde artış olduğu görülmektedir. Metin türlerinden öyküleyici metinde %13, bilgilendirici metinde %10 ve şiir türünde ise %18'lik bir artış olduğu görülmektedir. Öğreten akran grubunda ise öyküleyici metinde %5, bilgilendirici metinde %4 ve şiir türünde ise %4'lük bir artış söz konusudur.

Prozodik Okuma Becerisinin Gelişimine İlişkin Bulgular

Akran Öğretimi yöntemi ile okuma etkinliklerinin akran grubu öğrencilerinin prozodik okuma becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir? Alt problemine ait bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Gruplarının Doğru Okuma Gelişim Sonuçları

Gruplar	Metin Türü	Ön Değerlendirme	Ara Değerlendirme	Son Değerlendirme	Değişim Yüzdesi
Öğrenen Akran Grubu	Öyküleyici	14	26	33	%135
	Betimleyici	14	23	35	%150
	Şiir	14	29	34	%142
Öğreten Akran Grubu	Öyküleyici	46	52	54	%15
	Betimleyici	47	51	55	%14
	Şiir	47	52	54	%14

Tablo 5'te akran gruplarının prozodik okuma gelişimlerinin metin türüne göre ön değerlendirme, ara değerlendirme ve son değerlendirme sonuçları yer almaktadır. Tablo 5'teki verilere göre her üç metin türünde de öğrenen akran grubuna ait prozodik okuma puanı artmıştır. Bu artış öyküleyici metin türünde %135, bilgilendirici metin türünde %150 ve şiir türünde ise %142 olarak tespit edilmiştir. Öğreten akran grubunda da yine her üç metin türünde artış olmuştur. Bilgilendirici metin türünde %15, öyküleyici metin türünde %14 ve şiir türünde %14 artış olmuştur.

Okuduğunu Anlama Becerisinin Gelişimine İlişkin Bulgular

Akran Öğretimi yöntemi ile okuma etkinliklerinin akran grubu öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmedeki etkililiği nedir? Alt problemine ait bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Grupların Anlama Becerisi Gelişim Sonuçları

Gruplar	Metin Türü	Ön Değerlendirme	Ara Değerlendirme	Son Değerlendirme	Değişim Yüzdesi
Öğrenen Akran Grubu	Öyküleyici	43	50	66	%53
	Betimleyici	20	41	55	%175
	Şiir	32	56	61	%90
Öğreten Akran Grubu	Öyküleyici	70	71	79	%12
	Betimleyici	66	69	77	%16
	Şiir	66	75	77	%13

Tablo 6'de akran gruplarının okuduğunu anlama becerilerinin gelişimlerinin metin türüne göre ön değerlendirme, ara değerlendirme ve son değerlendirme sonuçları bulunmaktadır. Tabloda yer alan verilere göre öğrenen akran grubunda her metin türünde artış olduğu görülmektedir. Metin türlerinden öyküleyici metinde %53, bilgilendirici metinde %175 ve şiir türünde ise %90'lık bir artış olduğu görülmektedir. Öğreten akran grubunda ise öyküleyici metinde %12, bilgilendirici metinde %16 ve şiir türünde ise %13'lük bir artış söz konusudur.

Görüşmelerden Elde Edilen Bulgular

Bu bölümde akran öğretimi yöntemi ile okuma etkinlikleri hakkında akran gruplarıyla ve velileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu bulgular öğrenci görüşmelerinden ve veli görüşmelerinden elde edilen bulgular olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır.

Öğrenci Görüşlerine Ait Bulgular

Yapılan bu çalışma ile ilgili öğrenen ve öğreten akranla yapılan görüşmeler bu gölümde ele alınmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yardım, okuma güçlüğünün duygusal etkisi, okuma gelişimi, başarıma hissi temaları altında ele alınmıştır.

Yardım

Bu temanın bulguları, öğrencilerin akranları tarafından yardım görmeleri onların kendilerini mutlu hissetmelerini sağlamaktadır. Hatalarını düzeltmelerini kolaylaştırmaktadır. Bununla ilgili öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Eslem: “Yanlış okuduğum zaman arkadaşım bana yanlış diyordu ben de bakıyordum tekrar okuyordum o zaman doğru okuyordum. Arkadaşım bana yardım edince mutlu oldum.”

Hatice: “Arkadaşım yanlış okuduğu zaman onu uyarıyordum, oda düzeltiyordu. Ona yardım ettiğim için çok mutlu oluyordum.”

Okuma Güçlüğünün Duygusal Etkisi

Okuma güçlüğü çeken öğrencilerde düzgün ve doğru bir şekilde okuyamamak öğrencinin üzüntü kaygı gibi bir takım olumsuz duygulara sahip olmasına sebep olmaktadır. Bunun sebepleri ise yanlış yapmayı kabul edememe, arkadaşları tarafından yanlışın bilinip söylenmesi gibi duygu ve düşüncelerdir. Bu konudaki öğrenci görüşü şu şekildedir:

Eslem: “Fazla yanlışım olduğunda üzülüyordum. Fazla yanlışım olmazsa bir şey olmuyordu. Kelime oyununda tekrar okuyunca nasıl yanlış okudum diyordum. Doğru okuyunca seviniyordum.”

Okuma Gelişimi

Her iki öğrencide uygulamanın, okuma gelişimlerine olumlu yönde etki ettiğini belirtmektedirler. Buna göre her iki öğrencide hem okuma hızlarının artması, hem hatalarının azalması hem de okuduklarını anlamada daha başarılı olduklarını belirtmektedirler. Öğrenciler velilerden de bu yönde olumlu dönütler almaktadırlar. Bu duruma ilgili öğrenci görüşleri şu şekildedir.

Eslem: “Önceleri daha çok yanlış okuyordum. Şimdi yanlışlarım azaldı. Hem hızlı okumaya başladım. Annem çok sevindi.”

Hatice: “Benimde önceden bazen yanlışım olabiliyordu. Birde önceden daha yavaş okuduğumu fark ettim. Şimdi yanlışın da azaldı. Hem de daha doğru okuyabiliyorum. Annem senin öğretmenlik sana da yaradı diyor.”

Başarıma Hissi

Öğrenen akran grubunda yer alan öğrenci, okuma hatalarının azalması ve okuma hızının artmasına bağlı olarak bir başarıma duygusu hissetmekte ve mutlu olmaktadır. Öz güveninin artmasını da sağlayan bu iyileşme öğrenciyi bireysel okumaya yönlendirmektedir. Konu ile ilgili öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Eslem: “Yanlışım az olunca seviniyordum. Kumbarada daha az kelime oluyordu. Az yanlışım olunca kendim okuyup anlayabiliyordum.”

Veli Görüşlerine Ait Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin velilerine çalışma sürecinde ve sonunda çocuklarına ait gözlemleri sorulmuştur. Velinin gözünden çalışma incelenmiştir. Görüşmeden elde edilen veriler; evde okuma çalışmaları, okuma gelişimi, grup çalışmasına isteklilik temaları altında incelenmiştir. Görüşmeler öğrencilerin anneleri ile yapılmıştır.

Evde Okuma Çalışmaları

Veliler ile yapılan görüşmelerin sonucuna göre, öğrencilerin okuma çalışmalarını evde de devam ettirmek istedikleri görülmüştür. Bu konuya ilişkin veli görüşü şu şekildedir:

Eslem'in Velisi: “Evde çalışmak istiyordu. Kitap getirip benim takip etmemi söylüyordu. Hatta babası kartondan kelime kutusu yaptı.”

Hatice'nin Velisi: “Çalışmayı çok sevmiş evde de bizimle çalışıyordu. Bazen o yanlışları söylüyordu bazen de biz söylüyorduk”

Okuma Gelişimi

Öğrencilerin velileri, çocuklarının okumalarının ilerlemesinin, anlama becerilerinin artmasının diğer derslerdeki başarılarında olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda daha hızlı ve doğru okuyabilmelerinin onları kitap okumaya karşı daha istekli hale getirdiğini söylemişlerdir. Konu hakkındaki veli görüşleri şu şekildedir:

Eslem'in Velisi: “Önceden okuması iyi değildi. Birinci sınıf öğrencisi gibi okuyordu. Bu yüzden fazla kitap okumak istemezdi. Zorlanıyordu. Şimdi daha iyi. Öteki derslerini de daha iyi anlıyor gibi geldi bana.”

Hatice'nin Velisi: “Önceden de kitap okurdu ama bu çalışmadan sonra biraz daha arttı. Yeni kitaplar aldırdı bize.”

Grup Çalışmasına İsteklilik

Öğrenci velileri çocuklarının bu çalışmayı sevdiklerini, kendi akranları ile çalışmalarının onlara faydalı olduğunu dile getirmişlerdir. Konu ile ilgili görüşler şu şekildedir:

Eslem'in Velisi: “Okuma çalışacağız bugün diyordu, hevesli hevesli gidiyordu çalışmaya. Bence de çok faydalı oldu. Teşekkür ederim.”

Hatice'nin Velisi: “Çocuklar için çok faydalı oldu. Değişik bir çalışma oldu. Bitince üzüldü Hatice.”

Alan Notları ve Araştırma Günlüğü İle Elde Edilen Bulgular

Çalışma sürecinde önemli görülen noktalar araştırmacı tarafından not almak suretiyle kaydedilmiştir. Çalışma anında alınan notlar, alan notlarını ifade ederken; çalışma sonunda araştırmacının düşüncelerini de içeren notlar araştırma günlüklerini ifade etmektedir. Bu bölümde alan notları ile araştırma günlüklerinden elde edilen verilerin analiz sonuçlarından bahsedilmiştir. Bulgular belirli temalar altında toplanmıştır. Bu temalar, metnin seçimi, akranların eğitimi, dönütler ve düzeltmeler, kelime kumbarası oyunu, veli dönütleridir.

Metnin Seçimi

Çalışmalarda öyküleyici, bilgilendirici ve şiir metin türleri ile çalışılmıştır. Metinlerin özelliklerinin öğrenciler tarafından bilinmesi, okuma süresi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden öğrencilere hangi tür metin ile çalışma yapılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Üç metin türü de eşit şekilde ve düzenli olarak kullanılmıştır. Öğrencilerden Eslem şiir türünü Hatice ise öyküleyici türü sevdiğini belirtmiştir. Eslem'in şiir türünü sevme sebebinin uzun kelimeler içermeyen kısa metinler olması olduğu düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili alan notu şu şekildedir.

Şiir okunurken öğrenciler diğer metinlere göre daha rahat okuyorlar ve hata oranı daha az oluyor. Eslem galiba bu yüzden şiir okumayı sevdiğini söylüyor. (alan notu 19.09.2022)

Bugün çalışmaya hangi metin türüyle başlayalı dedim Eslem şiiri seçti (alan notu 26.09.2022)

Başlangıçta elde edilen bulgulara göre hata düzeyi en az olan metin türü şiir olarak tespit edilmiştir. Alınan notlar ile okuma envanterinin verileri birbirini desteklemektedir.

Akranların Eğitimi

Çalışmanın kilit noktalarından birisi öğreten akranın eğitimidir. Onun tutum ve davranış şekli öğrenen akran üzerinde etkili olacaktır. Bu yüzden öğrenen akran ile ciddi bir şekilde akran eğitimi yapılmıştır. Uygulama sürecinde de herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır. Bununla ilgili alan notları şu şekildedir.

Bugün öğreten akran eğitimi yaptık. Hatice'yi bu konuda başarılı buldum. Eğer çalışmada da aynı performansı gösterirse bu konu ile ilgili herhangi bir sorun yaşamayacağımızı düşünüyorum (alan notları 3.10.2022)

Öğreten akranın çalışmaları istediğim düzeyde. Öğrenen akranın davranışları da bir sorun olmadığını gösteriyor (alan notları 10.10.2022)

Dönütler ve Düzeltmeler

Dönüt ve düzeltmeler çalışmanın önemli bir parçasıdır. Oluşabilecek sorunlara erken müdahale şansı verir. Çalışma esnasında gerekli görülen yerlerde düzeltmeler yapılmıştır. Alınan dönütlere göre yapılan düzeltmeler çalışmanın verimine katkı sağlamıştır. Bu konudaki alan notu şu şekildedir:

Çalışma esnasında grubun başında olmam hızlı dönüt almamı gerekli hallerde hızlı düzeltme yapmamı sağlıyor (alan notu 14.10.2022)

Bazen grubu kendi başlarına bırakıp dışarıdan gözlemliyorum. Ben yokken dahi güzel bir çalışma ortaya koyuyorlar. (alan notu 21.10.2022)

Kelime kumbarası oyunu

Çalışmayı monotonluktan çıkarıp farklılaştırmak akran eğitiminde önem arz etmektedir. Bu yüzden kelime kumbarası oyununa başvurulmuştur. Öğrenci kendi hazırladığı kumbara ile etkinliğe katılmaktan hoşlanmıştır. Bu alanla ilgili notlar şu şekildedir:

Eslem'ya kelime kumbarası oyunu için bir kumbara yapmasını söylemişim. Ailesinin de yardımıyla güzel bir kumbara yapmış ve birde süslemiş (alan notları 13.10.2022)

Kelime kumbarası oyununu oynarken özellikle Eslem'yi gözlemledim. Kumbaraya yanlış okuduğu kelimeleri yazıp atarken mahcup olmuyor üzülmiş görünmüyordu. Buna sevindim hatalarını oyun içerisinde düzeltmesi onu rencide olmaktan koruyordu (alan notları 20.10.2022)

Veli Dönütleri

Okuma etkinlikleri veli ile koordineli bir şekilde sürdürülmesi gereken etkinliklerdir. Bu yüzden bu çalışmada da veliler ile etkileşim sağlanmıştır. Bu süreçte velilerden olumlu yönde dönütler alınmıştır. Konu ile ilgili alan notları şu şekildedir:

Bugün Eslem'in annesi okula ziyaretime geldi. Bana çok teşekkür etti. Eslem'in okumasının düzelmeye başladığını söyledi. Evde babasının Eslem'in okumasına destek veremediğini kendisinin ise ev işlerinden fazla zaman ayıramadığını fakat bu çalışmanın o eksiklikleri giderip Eslem'in okumasına katkı sağladığını söyledi. Böyle bir dönüt almak beni daha da motive etti. (alan notları 24.10.2022)

Bulguların Özeti

Okuma güçlüğüne akran öğretimi yöntemiyle giderilmesini amaçlayan bu çalışmada elde edilen bulgular; akran öğretimi yönteminin okuma güçlüğüne giderilmesinde olumlu bir etki ettiğini ön değerlendirme son değerlendirme sonuçları, öğrenci görüşleri, veli görüşleri ve alan notları göstermektedir. Aynı zamanda akran öğretimi yönteminin okuma motivasyonuna olumlu etkisi de tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın amacı, ilkokul 4. sınıf öğrencisinin, okuma güçlüğüne gidermekte akran öğretimi yönteminin etkililiğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar; okuma becerisi gelişim sonuçları, görüşme sonuçları ve alan notları ile günlüklerden elde edilen sonuçlar olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır.

Okuma Becerisi Gelişim Sonuçları

Okuma hızı, prozodik okuma, doğru okuma ve okuduğunu anlama becerilerine ait puanlar hem öğreten akran hem de öğrenen akran, üç metin türünde de artış göstermiştir. En fazla artış öğrenen akran olmuştur. Prozodik okumada %133, okuduğunu anlamada %105, okuma hızında %96 lık bir artış meydana gelmiştir. Bunun yanında öğreten akranın puanlarında da artış olmuştur. Okuma hızı %28, prozodik okuma %14, okuduğunu anlama %12 ve doğru okuma %3 lük bir artış göstermiştir. Bu sonuçlar öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerde, akran öğretimi yönteminin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişmesinde olumlu etki ettiğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar sadece öğrenen akranın değil öğreten akranında okumalarını ilerlettiği göstermektedir. Yani akran eğitimi iyi bir okuyucu olan öğreten akranın da başarısına olumlu etki etmiştir. Ünver ve Albayrak'a göre (2013) öğrenen akran gibi öğreten akran kazanım sağlamaktadır.

Görüşme Sonuçları

Çalışmada yer alan öğrencilerin ve velilerinin görüşlerine göre akran öğretimi uygulaması öğrencilerin okuma becerilerinin gelişmesine olumlu etki yapmıştır. Öğrenen akran okuma becerisini geliştirirken aynı zamanda mutluluk ve sevinç gibi duygular yaşamışlardır. Çalışmaya katılan öğrenciler evlerinde de okuma çalışmalarını sürdürmüş ve okumaya karşı olan motivasyonları artmıştır. Rahat ve güvenilir bir ortamda eğlenceli vakit geçirmişlerdir. Bu çalışma sayesinde iletişim becerileri, sosyal becerilerini ve sorumluluk duygularını olumlu yönde etkilenmiştir. Carter (2008) akran temelli uygulamaların öğrenciler arasında iletişimi geliştirdiğini ifade etmiştir (Akt. Demirel, 2013:92). Yine Taylı (2006) yaptığı çalışmada, lise öğrencilerinde akran yardımcılığının öğrencilerin kişisel ve sosyal sorumluluklarını attırdığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırma sonuçlarından biriside kelime kumbarası oyununun

öğrenciler tarafından sevilmesi ve yararlı olduğunu düşünceleridir. Akran eğitimi uygulamaları mutlaka zenginleştirilmelidir.

Alan notları ve Günlüklerden Elde Edilen Sonuçlar

Şiir türü okuma güçlüğü çeken öğrenci tarafından tercih edilen bir metin türüdür. Akyol'a (2011) göre ilköğretim öğrencileri şiirden daha fazla hoşlanırlar. Ancak süreçte yaşanabilecek olumsuz durumlar bu ilgilerini kaybetmelerine sebep olabilir. Öğretmenin uygulamaları şiire karşı ilgiyi etkileyebilmektedir. Bu yüzden öğrencilerin şiire olan ilgilerinin devamı için çeşitli etkinlikler yapılması onların okuma becerilerinin artmasına destek olabilir.

Öğreten akranın planlı ve iyi şekilde eğitilmesinin önemi görülmüştür. Çalışmanın kritik bir üyesi olan öğreten akranın performansı çalışmanın niteliğine etki edebilecek önemdedir. Ünver ve Albayrak (2013) öğreten akranların öğretim becerilerinin geliştirilebilmesi için planlı ve düzenli bir eğitim görmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Uygulama süresince araştırmacı tarafından yapılacak dönüt ve düzeltmelerin önemi görülmüştür. Bu düzeltmeler yanlış öğrenmelere mani olabilir. Demirel'e göre (2007:133) göre dönüt öğrenciye davranışlarının eğitim amaçlarına uygunluk düzeyinin bildirilmesidir; hedeflenen davranışı kazanma düzeyinin belirtilmesidir. Çalışkan (2015) öğrenciye öğrenmenin yanlılığı veya doğruluğu hakkında verilen dönütlerin etkili bir öğrenmeyi gerçekleştirebileceğini vurgulamıştır.

Araştırmanın bu bölümündeki diğer sonuçlar şöyledir: Öğrenciler çalışmaya karşı istekli bir tutum sergilemişlerdir. Kelime kumbarası oyununun çalışmayı daha eğlenceli bir hale getirdiği ve öğrenciye fayda sağladığı görülmüştür. Çalışmaya karşı takınılan tutum velilerden alınan dönütler ve kelime kumbarası oyunu sonuçları hakkında yapılan görüşmelerden alınan sonuçlar ile örtüşmektedir.

Sonuç olarak öğrencilerin akıcı okuma ve anlama düzeylerinin artış göstermesi, akran eğitimi yönteminin öğrencilere olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan akranlar arasındaki sorumluluk, sosyal etkileşim, kendine güven, sorumluluk, kendine güven, iletişim ve sosyalleşme gibi sosyal becerileri de gelişme göstermiştir. Ayrıca öğrencilerin çalışmayı eğlenceli bulmaları, okumaya karşı ilgili ve motive olmaları onların duyuşsal gelişimine de olumlu etkileri olmuştur. Kısaca, uygulanan yöntemin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerine olumlu katkıları olmuştur.

Öneriler

Akran yöntemi okuma güçlüğünün giderilmesinde uygulanabilecek bir yöntemdir. Özellikle uygulayıcının kısıtlı zamanlarda rahatlıkla başvurabileceği bir çalışma türüdür. Çalışma sonunda başarıyı elde etmek için öğrencileri güdülemeli, öğreten akran eğitimini iyi bir şekilde yapmalıdır. Veli ile iletişime geçilerek dönütler alınmalıdır. Çalışma ortamı olarak sessizce dikkat dağıtmayacak ortamların seçilmesinde fayda vardır. Çalışmayı eğlenceli hale getirip tekdüzelikten kurtarmalıdır. Özellikle ilköğretim ve ortaokulda akran eğitimi yöntemi kullanılabilir. Bu yöntemle çalışmaya katılan öğrencilerin iletişim becerileri, sosyalleşme becerileri ve sorumluluk duygularının artması sağlanırken derse karşı olan motivasyonları da artırılabilir.

Uygulayıcılara Öneriler

- ✓ Öğrencilerin okuma güçlüğünün giderilmesinde akran eğitimi yöntemi kullanılabilir.
- ✓ Akran eğitimi uygulamaları tekdüze yapılmamalıdır. Uygulamayı mutlaka zenginleştirmeye ve farklılaştırmaya çalışılmalıdır.

Araştırmacılara Öneriler

- ✓ Bu çalışmaya benzer bir çalışma deneysel olarak ta yürütülebilir. Böylece yöntem istatistiksel olarak test edilebilir.
- ✓ Okuma güçlüğü yanında, yazma güçlüğü gibi farklı alanlarda da akran eğitimi yönteminin etkinliği araştırılabilir.
- ✓ Farklı öğrenim kademelerinde de akran eğitimi yönteminden faydalanılabilir.
- ✓ Akran eğitiminin, okuma ve derse karşı tutum ve motivasyonları üzerine araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Açta, M. B. (1996). *Okuma güçlüğleri ile okuduğunu anlama becerisi arasındaki ilişki düzeyi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aktepe, V., ve Akyol, H. (2015). *Okuma güçlüğü ve giderilmesi: Tek örneklemliler bir durum çalışması*. International Journal of Eurasia Sciences, 6(19), 111-126.

Akyol, H. (2011). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Akyol, H. (2007). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. (6. Baskı). Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Akyol, H., ve Yıldız, M. (2010). *Okuma bozukluğu olan bir öğrencinin okuma ve yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir durum çalışması*. e-Journal Of New World Sciences Academy, 5(4), 1690-1700.
- Baştuğ, M., ve Kaman, ğ. (2013). *Nörolojik etki yönteminin öğrencilerin akıcı okuma ve anlama becerilerine etkisi*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(25), 291-309.
- Çalışkan, M. (2015). *Etkili dönüt verme yolları*. Electronic Turkish Studies, 10(11), 417- 430.
- Çaycı, B., ve Demir, M. K. (2006) *Okuma ve anlama sorunu olan öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4(4), 437-456.
- Çeliktürk-Sezgin, Z., ve Akyol, H. (2015). *Okuma güçlüğü olan dördüncü sınıf öğrencisinin okuma becerisinin geliştirilmesi*. Turkish Journal of Education, 4(2), 4-16.
- Dağ, N. (2010). *Okuma güçlüğüne giderilmesinde 3P metodu ile boşluk tamamlama (Cloze) tekniğinin kullanımı üzerine bir çalışma*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 11(1), 6374.
- Demirel, F. (2013). *Akran eğitiminin matematik dersinde kullanımının öğrenci tutumu, başarısı ve bilgi kalıcılığına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Demirel, Ö. (2007). *Öğretme sanatı*. (12. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Duran, E., ve Sezgin, B. (2012a). *Rehberli okuma yönteminin akıcı okumaya etkisi*. GEFAD / GUJGEF, 32(3), 633-655.
- Duran, E., ve Sezgin, B. (2012b). *Yankılayıcı okuma yönteminin akıcı okumaya etkisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(2), 145-164.
- Dündar, H., ve Akyol, H. (2014). *Okuma ve anlama problemlerinin tespiti ve giderilmesine ilişkin örnek olay çalışması*. Eğitim ve Bilim, 39(171), 361-377.
- Falchikov, N., ve Blythman, M. (2002). *Learning together: Peer tutoring in higher education*. New York: Routledge.
- Fidan, T. & Öztürk, İ. (2015a). *Perspectives and expectations of union member and non- union member teachers on teacher unions*. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research, 5(2), 191-220.
- Güneş, F. (2011). *İlköğretimde sesli okumanın önemi ve yararları*. Mili Eğitim Dergisi, 191,7- 23.
- Kaman, Ş. ve Şahin A. (2013). *İlköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinin okuma düzeylerinin geliştirilmesine akıcı okuma stratejilerini kullanmanın etkisi*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), 639-657.
- Keskin, H. K. (2012). *Akıcı okuma yöntemlerinin okuma becerileri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- NAEP (2008). [Reading framework for the 2009]. Web: <http://nces.ed.gov/nationsreportcard/pdf/main2009/2010458.pdf>
- Özkara, Y. (2010). *Okuma güçlüğü olan öğrencilerin okuma düzeylerinin geliştirilmesine yönelik bir uygulama*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 109-119.
- Özsoy, Y. (1984). *Okuma yetersizliği*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1), 17- 20.
- Rasinski, T. V. (2006). *Reading fluency instruction: Moving beyond accuracy, automaticity and prosody*. The Reading Teacher, 59(7), 704-706.
- Razon, Norma. *Okuma Bozuklukları ve Nedenleri*. İstanbul:/Pedagoji Dergisi, Sayı: 1, 1980.
- Sidekli, S. (2005), *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Öğretici ve Öyküleyici Metinlere Göre Okuduğunu Anlama Becerilerinin Sınanması*, (Gazi TÜBAR-XXVII-/2010-Bahar/Arş. Gör. Sabri SİDEKLİ)
- Sidekli, S., ve Yangın, S. (2005). *Okuma güçlüğü olan öğrencilerin okuma becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir uygulama*. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 11,393-413.
- Sidekli, S. (2010a). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuma ve anlama becerilerini geliştirme: Eylem araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Sidekli, S. (2010b). Eylem Araştırması: ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma ve anlama güçlüklerinin giderilmesi. TÜBAR, 27, 563-580.
- Taşkaya, S. M. (2010). *Okuma problemlerinin giderilmesinde renkli metinlerin etkisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(2), 21-36.
- Taylı, A. (2006). *Akran yardımcılığı aracılığıyla kişisel ve sosyal sorumluluğun artırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Türkmenoğlu, M, Baştuğ, M . (2017). *İlkokulda Akran Öğretimi Aracılığıyla Okuma Güçlüğüünün Giderilmesi*. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 5(3), 36-66.
- Ulu, M. ve Başaran, M. (2013). *Video öz değerlendirme tekniğinin akıcı okuma becerisinin gelişimine etkisi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 1-10.
- Uzunkol, E. (2013). *Akıcı okuma sürecinde karşılaşılan sorunların tespiti ve giderilmesine yönelik bir durum çalışması*. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(1), 70-83.
- Ünver, V., ve Akbayrak, N. (2013). *Hemşirelik eğitiminde akran eğitim modeli*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 6(4), 214-217.
- Vassaf, B. H. (2003). *Öğrenme yetersizliği*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Yamaç, A. (2014). *İlkokul dördüncü sınıf düzeyinde bir öğrencinin sesli okuma akıcılığını artırmaya yönelik bir uygulama*. K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(2), 631-644.
- Yangın, S., ve Sidekli, S. (2006). *Okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin kelime tanıma becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir uygulama*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16. Yardım, H. (2009). *Matematik derslerinde akran eğitimi yaklaşımının 9. Sınıf öğrencilerine etkisi üzerine eylem araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, K., Turan, S., ve Bebek, N. (2012). *Akıcı okumayı geliştirme dersi: farklı bir dil ve sosyokültürel kontekstte etkililiği*. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 3(9), 40-58.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2006). *İlköğretim 3. sınıf öğrencilerinin sesli okuma hatalarını düzeltmede ve okuduğunu anlama becerilerini geliştirmede tekrarlı okuma yönteminin etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, M. (2008) . *Kelime tekrar tekniğinin akıcı okuma becerilerini geliştirmeye etkisi*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(2), 323-350.
- Yurdakal, İ. H. (2014). *İlkokullarda okuma güçlüğünde yaşanan sorunlar ile eğitim uygulamalarına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Yüksel, A. (2010). *Okuma güçlüğü çeken bir öğrencinin okuma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir çalışma*. Kuramsal Eğitimbilim, 3(1), 124-134.
- Zutell, J., and Rasinski, T. (1991). *Training teachers to attend to their student's oral reading fluency*. Theory Into Practice, 30(3), 211-217.

Spor Bilimleri Alanında Eğitim Alan Üniversite Öğrencilerinin Akademik Öz-Yeterliklerinin İncelenmesi

Investigation Of Academic Self-Efficacy Of University Students Studying In The Field Of Sport Sciences

ÖZET

Bu araştırmada spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma grubunu; 2022-2023 güz eğitim-öğretim yılında, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören toplam 205 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” ile Jerusalem ve Schwarzer (1981) tarafından geliştirilen, Yılmaz vd., (2007) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “Akademik Özyeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Veri toplama süreci sonucunda elde edilen bulgular bilgisayar ortamına aktarılmış, verilerin çözüm ve yorumlanmasında betimsel istatistikler (frekans, aritmetik ortalama, standart sapma), t-testi, tek faktörlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

Yapılan analizler neticesinde; ölçek genelinden alınan puanlara bakıldığında cinsiyet değişkenine göre erkek katılımcıların lehine bir farklılık görülmüştür. Yaş değişkenine göre yapılan korelasyon testi sonuçlarına bakıldığında; yaş ile akademik özyeterlik arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki görülmüştür. Diğer bir ifadeyle katılımcıların yaş düzeyi arttıkça özyeterlik düzeylerinde de artış tespit edilmiştir. Sınıf değişkenine bakıldığında anlamlı farklılık görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Sportif aktiviteye katılım durumu değişkeni incelendiğinde öz yeterlik ölçeğinden alınan puanlar ile arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Bu farklılık sportif aktivitelere katılım sağlayan bireylerin lehine olarak sonuçlanmıştır. Sonuç olarak; katılımcıların özyeterlik düzeylerinin yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz Yeterlik, Akademik Öz Yeterlik, Üniversite Öğrencileri

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the academic self-efficacy of university students studying in the field of sports sciences.

The research group; It consists of 205 university students studying at Aydın Adnan Menderes University Faculty of Sport Sciences in the 2022-2023 Fall Academic Year. The “Personal Information Form” created by the researchers and the “Academic Self-Efficacy Scale” developed by Jerusalem and Schwarzer (1981) and adapted to Turkish culture by Yılmaz et al. (2007) were used as data collection tools in the research. The findings obtained as a result of the data collection process were transferred to the computer environment, and descriptive statistics (frequency, arithmetic mean, standard deviation), t-test, single-factor analysis of variance (One-Way ANOVA) and Pearson Correlation test were used in the analysis and interpretation of the data.

As a result of the analysis; Considering the scores obtained from the overall scale, a difference was observed in favor of male participants according to the gender variable. Considering the results of the correlation test performed according to the age variable; There was a moderate positive correlation between age and academic self-efficacy. In other words, as the age level of the participants increased, their self-efficacy levels also increased. Considering the class variable, it was concluded that there was a significant difference. When the variable of participation in sportive activity was examined, a significant difference was observed between the scores obtained from the self-efficacy scale. This difference resulted in favor of individuals participating in sports activities. As a result; It was determined that the self-efficacy levels of the participants were at a high level.

Keywords: Self-Efficacy, Academic Self-Efficacy, University Students

GİRİŞ

Bandura'nın kişilik kuramına göre Öz yeterlik kavramı, sosyal ve gözlemsel öğrenmenin rolünde önemini belirten sosyal bilişsel teorisinin odak almaktadır yer. Psikolog Albert Bandura'ya (1977) göre, öz-yeterlik, kişinin belirli bir durumda başarılı olma yeteneğine olan inancıdır. Kişinin öz yeterlilik duygusu, kişinin hedeflere, görevlere ve zorluklara nasıl yaklaştığında önemli bir rol oynayabilir. Bandura'nın teorisine göre, öz-yeterliği yüksek olan insanlar, zor görevleri kaçınılması gerekenden çok ustalaşılması gereken bir şey olarak görme eğilimindedir.

Öz yeterlik teorisine göre kişisel inançlar, bilişsel, motivasyonel, duygusal ve işlevsel süreçleri kontrol etmektedir. Bir çok ulusal ya da uluslararası araştırmaya göre yüksek düzeyde yeterlilik ile benlik saygısı, pozitif duygu ve durumlar ile motivasyon arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dumangöz, 2021).

Öz-yeterlilik, kişinin durumu hakkındaki görüşünü ve gerekli bir görevi yerine getirme ve görevden kaynaklanabilecek olası aksiliklerle başa çıkma becerisini tanımlayan bir terimdir. Öz yeterlik terimi, sosyal bilişsel

Hasan Güler¹

How to Cite This Article

Güler, H. (2023). “Spor Bilimleri Alanında Eğitim Alan Üniversite Öğrencilerinin Akademik Öz-Yeterliklerinin İncelenmesi”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(60):2228-2232.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JOS HAS.67557>

Arrival: 06 November 2022

Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Aydın, Türkiye

psikolog Albert Bandura tarafından 1977'de yayınlanan sosyal bilişsel teorinin (SCT) gelişiminin önemli bir parçası olarak kavramsallaştırıldı (Lopez-Garrido, 2020).

Öz yeterlik, karar verme sürecinin anlaşılmasını sağlar ve çeşitli disiplinlerdeki insan davranışlarına ilişkin içgörüyü sağlar (Bandura, 1997, s. 2-4). Böylece etki alanı hızla psikoloji alanının dışında sağlık gibi diğer alanlara da yayıldı (Williams ve Rhodes, 2014). Bireylerin bilgi ve becerilerine göre nasıl davrandıkları ve kendilerini motive ettikleri ile bağlantılıdır (Partanen 2011, 21).

Eğitimsel öz-yeterlik, öğrencilerin kendi yeterliklerine, öğrenen ve öğrenci olarak kendilerinin yanı sıra bilişsel kapasitelerinin ve akademik yeterliklerinin yeterliliğine ilişkin algıları olarak tanımlanmaktadır (Partanen 2011). Akademik eğitimde algılanan yeterliliğin anlamını vurgulamak için şu noktalara odaklanmalıyız: Banduras'ın, yalnızca bilgi ve becerilere sahip olmanın, kişinin bunları zor koşullar altında etkili bir şekilde kullanacağı anlamına gelmediğini açıkladığı notu. Bu, öğrencilerin aynı miktarda bilgi ve beceriye sahip olsalar bile akademik performanslarında önemli ölçüde farklılık gösterebilecekleri anlamına gelir. Algılanan yeterlik, motivasyonun, yıkıcı düşünce süreçlerinin ve itici duygusal tepkilerin öz düzenlemesini gerektiren akademik performansı etkiler. Bu nedenle yeterlik inançları, gerçek yeteneğin ötesinde akademik performansa katkıda bulunur (Zimmerman 1995, 202-226.)

Bu bilgiler ışığında bu araştırma spor eğitimi alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Spor eğitimi alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırma betimsel tarama modeli uygulanmıştır. Bu modelde daha önce yada şuan hazırda mevcut bulunan bir durumu var olduğu şekliyle belirtmeyi amaçlamaktadır. (Karasar, 2013).

Araştırma Grubu

Bu araştırma 2022-2023 eğitim-öğretim yılında yürütülmüştür. Araştırma grubunu Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen 205 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistik Dağılımları

Değişken	N	%	
Cinsiyet	Kadın	82	40
	Erkek	123	60
Sınıf	1.Sınıf	49	23.9
	2. Sınıf	54	26.3
	3. Sınıf	65	31.7
	4. Sınıf	37	18
Sportif Aktiviteye Katılım	Evet	135	65.9
	Hayır	70	34.1
Toplam	205	100	

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların kişisel özelliklerini ölçmek amacıyla, araştırmacı tarafından hazırlanan bu formda; cinsiyet, yaş, sınıf ve sportif aktiviteye katılım durumu gibi bilgileri içermektedir.

Akademik Öz-Yeterlik Ölçeği (AÖY): Katılımcıların öz yeterliliğini ölçmeye yönelik Jerusalem ve Schwarzer (1981) geliştirdiği, Türkçe geçerlilik güvenilirliği Yılmaz vd., (2007) tarafından yapılan bu ölçme aracı tek faktör ve 7 soru içermektedir. Ölçek, 4'lü derecelendirmeye sahip olup orijinal formunda C. Alfa katsayısı .87 olarak, Türkçe uyarlamasında .79 olarak tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2007).

Verilerin Analizi

Araştırma SPSS 26.0 programıyla analiz edilmiştir. Veriler çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak karar verilmiş ve bu işlem sonucunda çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2+2 katsayıları arasında olduğu görülmüş ve analizde parametrik testlerin uygulanmıştır (George ve Mallery, 2010). Verilerin değerlendirilmesinde testi, Anova ve Pearson Korelasyon testlerinden faydalanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2: Akademik Öz-Yeterlik Ölçeği'ne İlişkin Betimsel İstatistikleri

Değişken	Ort.	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Min.	Max.
AÖY	20.39	4.48	-0.433	-0.619	9.00	28.00

Tablo 2'de katılımcıların ölçekten elde ettikleri ortalama puanların 20.39 ± 4.48 olduğu tespit görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 3: Akademik Öz-Yeterliğin Cinsiyete Göre Farklılaşma

Değişken	Cinsiyet	n	Ort	Ss	Sd	t	p
AÖY	Kadın	82	18.19	5.06	203	6.235	0.00*
	Erkek	123	21.85	3.34			

* $p < 0.05$

Tablo 3'de katılımcıların Akademik Öz-Yeterlik düzeyleri ile cinsiyet arasında yapılan t-testi sonucu puanların anlamlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Analize göre, erkek katılımcıların (Ort.= 21.85, Ss=3.34) kadın katılımcılara (Ort.=18.19, Ss=5.06) oranla aldıkları puanların istatistiksel olarak erkek katılımcıların lehine farklılaştığı görülmektedir ($t_{203} = 6.235, p < 0.000$).

Tablo 4: Akademik Öz-Yeterliğin Yaşa Dayalı Farklılaşması

Değişken	Yaş		
	n	r	p
AÖY	205	,576**	0.00

$p > 0.05$

Tablo 4'de katılımcıların Akademik Öz-Yeterlik puanları ile yaş arasında uygulanan Pearson korelasyon analizi sonucu pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = ,576, p < 0.05$).

Tablo 5: Akademik Öz-Yeterliğin Sportif Aktiviteye Katılma Durumuna Göre Farklılaşması

Değişken	Aktiviteye Katılım	n	Ort	Ss	Sd	t	p
AÖY	Evet	127	21.44	4.07	203	2.691	0.00*
	Hayır	78	19.74	4.60			

* $p < 0.05$

Tablo 5'de katılımcıların Akademik Öz-Yeterlik Ölçeği'nden aldıkları puanlar açısından sportif aktiviteye katılım değişkenine göre bir ilişki olup olmadığı bağımsız t-testi ile incelenmiştir. Analizler katılımcıların sportif aktiviteye katılım değişkenine göre ölçek genelinden aldıkları puanların anlamlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Analize göre, aktiviteye katılan katılımcıların (Ort.= 21.44, Ss=4.07) katılmayan katılımcılara (Ort.=19.74, Ss=4.60) oranla aldıkları puanların istatistiksel olarak sportif aktiviteye katılan katılımcıların lehine farklılaştığı görülmektedir ($t_{203} = 2.691, p < 0.00$).

Tablo 6: Katılımcıların Akademik Öz-Yeterlik Düzeylerinin Sınıf Değişkenine Göre Farklılaşması

Boyutlar	Faktör	KT	Sd	KO	F	p	AF
AÖY	Gruplar arası	500,788	3	166,929	9.331	0.00	1-3,4
	Gruplar içi	3595,993	201	17,891			
	Toplam	4096,780	204				

AF: Anlamlı farklılık, Gruplar: 1: 1. Sınıf, 2: 2.Sınıf, 3: 3. Sınıf, 4: 4 Sınıf

Tablo 6'da katılımcıların Akademik Öz-Yeterlik Ölçeği'nden aldıkları puanların sınıf değişkenine göre farklılaşması One-Way ANOVA ile incelenmiştir. Analizler katılımcıların Akademik Öz-Yeterlik Ölçeği'nden ($F_{3,201} = 9.331, p < 0.05$) almış oldukları puanların anlamlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Farkın kaynağının tespiti için yapılan Tukey testi sonucu; 1. Sınıftaki katılımcılar ile 2. ve 3. Sınıftaki katılımcılar arasında 2. ve 3. Sınıftaki katılımcıların lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Nikodin (2018)'e göre akademik öz yeterlilik kavramı; öğrencilerin eğitim yaşantılarına ilişkin kendi algılarını içermektedir. Bu kavram Chun ve Choi (2005)'ye göre, öğrencilerin kişisel yaşantıların zevk almalarıyla ortaya çıkan bir inanç olarak görülmektedir. Toplam 205 öğrencinin katılım sağladığı bu çalışmada; spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin cinsiyet, yaş, sportif aktiviteye katılım ve sınıf değişkenleri açısından incelenmiştir.

İstanbul ili spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin akademik öz yeterlilik düzeylerini cinsiyet değişkenine göre inceleyen Jawad (2022) erkek öğrencilerin akademik öz yeterlilik düzeylerini kadın katılımcılara oranla daha iyi düzeyde olduğunu saptamıştır. Jawad (2022) tarafından ulaşılan araştırma sonucu çalışmamızın bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu ile ilgili olarak; erkek katılımcıların akademik yönelimlerinin daha fazla olduğu ve akademik

olarak başarılı olacakları konusunda motive olduklarını göstermektedir. Literatürde cinsiyetin akademik öz yeterlilik üstüne etkisinin olduğunu savunan çalışmaların (Durdukoca, 2010) varlığı kadar, etkisinin olmadığını savunan çalışmalarında (Zeldin ve Pajares, 2000; Shyu ve Hauang, 1999) yer aldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmada; spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin yaş değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların yaşlarının ilerledikçe mesleki iş kaygıları ve akademide kalma istekleriyle birlikte başarılı olma istekleri ve motivasyonlarını yükseltmeleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Balıkesir Üniversitesi, spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin akademik öz yeterlilik düzeylerini yaş değişkenine göre inceleyen Küçükler (2022) bu iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde spor bilimleri alanında yükseköğrenim gören öğrencilerin akademik öz yeterlilik düzeylerini yaş değişkenine göre inceleyen Güney (2021) 26 yaş ve üzerinde olan katılımcıların akademik öz yeterlilik düzeylerini, 25 yaş ve altında yer alan katılımcılara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güney (2021) ve Küçükler (2022) tarafından ulaşılan araştırma sonuçları araştırmamızın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Spor eğitimi alan ve almayan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliliklerini inceleyen Bayraktar (2021) amatör sporcuların akademik öz yeterlilik düzeylerini, serbest zamanlarına sportif faaliyetlere katılım sağlayan öğrencilere oranla daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Buna ek olarak Soyer ve Ark. (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, sportif aktivitelere katılım sağlayan spor bilimleri öğrencilerinin öz yeterlilik algısını da kapsayan yaşam doyum düzeylerinin katılmayanların düzeylerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Soyer vd., (2017) ve Bayraktar (2021) tarafından ulaşılan araştırmaların sonuçları mevcut araştırma bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada; spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin sportif aktiviteye katılım değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların spor bilimleri fakültesinde öğrenim görmeleri, spora katılımın bireyde hem fiziksel hem de zihinsel olarak iyi hissetmesini sağlayarak özgüvenlerinin ve motivasyonlarının artmasına katkı sağladığı düşünülmektedir. Sportif aktiviteye katılım ve akademik öz yeterlilik ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde mevcut araştırma bulguya benzerlik göstermeyen araştırmaların yer aldığı da görülmüştür. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sportif aktiviteye katılım durumlarına göre akademik öz yeterliliklerini inceleyen Kural (2022) bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını saptamıştır. Benzer şekilde Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin akademik öz yeterlilik düzeylerini spora katılım değişkenine göre inceleyen Yılmaz (2022) milli sporcuların akademik öz yeterlilik düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin akademik öz yeterlilik düzeylerini sınıf değişkenine göre inceleyen Küçükler (2022) bu iki değişken arasında istatistiksel açıdan farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Kural (2022) 4. Sınıf öğrencilerinin akademik öz yeterlilik düzeyleri diğer sınıflara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada da spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterliklerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Araştırmamızda elde edilen bu bulgu; Küçükler (2022) ve Kural (2022) tarafından ulaşılan sonuçlar ile benzer göstermektedir. Araştırmamızda elde edilmiş bulgu ile ilgili olarak; 1. sınıftaki katılımcıların akademiye yeni gelmiş olmaları ve henüz mesleki bilgi ve birikimlerinin yeterli olmaması, 2. ve 3. Sınıftaki katılımcıların akademiye alıştıkları ve akademik başarının ve kendilerini geliştirme konusundaki düşüncelerinin olduğu düşünülmektedir.

Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrenciler ile gerçekleştirilen bu çalışmada sonuç olarak spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin akademik öz yeterlikleri cinsiyet, yaş, sportif aktiviteye katılım ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı farklılık olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan analizler katılımcıların akademik öz yeterlikleri alanla ilgili bilgileri, deneyimleri, başarı istekleri ve motivasyonları ile birlikte daha yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir.

Öneriler

Spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerin akademik öz yeterlik hakkında 1. sınıftan başlayarak oryantasyon eğitimi verilmesi, daha sonraki yıllarda konuyla ilgili akademik hayat ve başarılı bir kariyer planlaması için seminerler düzenlenmesi, alanla ilgili kongrelere öğrencilerin katılımlarının sağlanması ve sunumlar yaptırıp öz güvenlerini kazanmalarına ve akademik motivasyonlarını arttırmalarına katkı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Bandura Albert and Nancy E. Adams Analysis of self-efficacy Theory of Behavioral Change 1977 available at, <http://des.emory.edu/mfp/Bandura1977CTR-Adams.pdf> Accessed February 22, 2012.

- Bayraktar, S. (2021). Spor Eğitimi Alan ve Almayan Üniversite Öğrencilerinin Akademik Öz-Yeterlilikleri ile Benlik Saygılarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Trabzon.
- Dumangöz, P. D., ve Sanlav, R. (2020). Voleybol Antrenörlerinin Mesleki Öz Yeterlik Düzeylerinin Bazı Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 4(2), 251-264.
- Durdukoca, F. Ş. (2010). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Akademik Öz Yeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi 10 (1), 69-77.
- George, D. & Mallery, M. (2010). Spss for windows step by step: A simple guide and reference, 18.0 update, (11th ed.) Boston: Pearson.
- Güney, C. (2021). Spor Bilimleri Alanında Yükseköğrenim Gören Öğrencilerde Akademik Öz Yeterlilik ve Akademik Başarı İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Çorum.
- Jawad, M.F. (2022). Spor Bilimleri Öğrencilerinin Spor Okuryazarlığı Akademik Öz Yeterlilik ve Sosyalleşme İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antrenörlük Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karasar, N. (2013). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel.
- Kural, S. (2022). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencileri ile Diğer Öğretmenlik Branşı Öğrencilerinin Eleştirel Düşünce Düzeyleri, Akademik Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Bartın.
- Küçüker, K. (2022). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Yordanmasında Akademik Motivasyon, Öz Yeterlilik ve Mükemmeliyetçiliğin Etkisinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Lopez-Garrido, G (2020). Self-efficacy. Simply Psychology. Retrieved 11.10.2020 from <https://www.simplypsychology.org/self-efficacy.html>
- Nikodin, J. (2018). Self-efficacy of immigrant students: Experiences in a preparatory education project. Retrieved From <https://www.theseus.fi/handle/10024/155774>
- Partanen, A. (2011). "Kyllä minä tästä selviän." Aikuisopiskelijat koulutustarjinnassa kotojensa ja koulutuksellisen minäpystyvyytensä rakentajina. (Kasvatustieteen väitöskirja, Jyväskylän Yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius). 2, 4, 21, 184-219. Retrieved from <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/27071/978-951-39-4273-1.pdf>
- Shyu, H. ve Huang, L. (1999). Therelation of academic self-efficacy to academic out comes for senior high school students. Journal of Educationand Psychology. 22 (2), 267-294.
- Soyer, F., Yıldız, N. O., Demirel, D. H., Serdar, E., Demirel, M., Ayhan, C., & Demirhan, O. (2017). The investigation of the relationship between the factors that prevent university students from attending to the recreational activities and the life satisfaction of the participants. Journal of Human Sciences, 14(2), 2035-2046.
- Williams DM, Rhodes RE. (2014). The confounded self-efficacy construct: conceptual analysis and recommendations for future research. Health Psychol Rev. 2016 Jun;10(2):113-28. doi: 10.1080/17437199.2014.941998. Epub 2014 Aug 12. PMID: 25117692; PMCID: PMC4326627
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2014). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (9. Basım). Ankara: Seçkin Yayınlar.
- Yılmaz, Ü. (2022). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Öz Yönetimli Öğrenme ve Akademik Öz-Yeterlilik İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Trabzon.
- Zeldin, A.L. ve Pajares, F. (2000). Against the odds: self-efficacy beliefs of women in mathematical, scientific and technological careers. American Educational Research Journal 37, 215-246. 64.
- Zimmerman, B. J. (1995) Self-efficacy and educational development. In Bandura A. (Ed.), Self-efficacy in Changing Societies. Cambridge University Press. 202-226 Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Barry_Zimmerman/publication/247480203_Self-efficacy_and_educational_development/links/549b6770cf2b80371371ad5/Self-efficacy-and-educationaldevelopment.pdf

Okul Müdürü ve Müdür Yardımcılarının Yöneticilik Alanında Motivasyonlarına Etki Eden Etmenler ile İlgili Görüşleri

Opinions of School Principal and Deputy Principal on the Factors Affecting Their Motivations in Management

ÖZET

Okul yöneticileri eğitim sisteminin sağlıklı ve verimli işleyebilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Eğitim sisteminin sürdürülebilir bir başarıya ulaşması ancak okul yöneticilerinin motivasyonlarının sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Sunulan bu çalışmanın amacı okul yöneticilerinin görevlerini yerine getirirken çalışma isteklerini ve motivasyonlarını olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyen etkenleri incelemektir. Araştırma sonuçları okul yöneticilerinin görevlerini gerçekleştirme kabiliyetlerini ortaya koyma, yöneticilerin çalışma koşulları ve insan kaynakları yönetimi açısından değerlendirilmesi açısından katkı sağlayacaktır. Bu araştırma nitel araştırma yönteminden olgu bilim deseni ile planlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu 36 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma, çevresel ve kamusal temalardan türetilen birçok parametrenin okul yöneticilerinin motivasyonları üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Okul yöneticileri için en olumlu motivasyon unsurlarının "ödül" olduğu, ancak "adaletsizlik" motivasyonu azaltan unsurlar olduğu görülmektedir. Okul yöneticilerinin motivasyonunun artırılması, yönetim-çalışan ilişkisi, çalışma ortamlarında barış, çalışanların çalışmaya istekliliği-verimlilik; Motivasyonun azalması ise yönetim sorunları-çalışan ilişkileri, çalışanların çalışmaya istekliliği ve verimlilik gibi temalar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Motivasyon kaynakları ve bunların okul yöneticisinin başarılı ve üretken olmasına ve bunun sonucu olarak görev yaptığı eğitim sisteminin amaçlarına ulaşma başarısına etkileri eğitimin kalitesinin artırılması açısından önemli bir konudur

Anahtar Kelimeler: Okul Yöneticisi, Motivasyon, İç Faktörler, Dış Faktörler.

ABSTRACT

School administrators are of critical importance for the healthy and efficient functioning of the education system. Sustainable success of the education system can only be achieved by ensuring the motivation of school administrators. The aim of this study is to examine the factors that positively or negatively affect the motivation and willingness of school administrators to work while fulfilling their duties. The results of the research will contribute in terms of revealing the ability of school administrators to perform their duties, evaluating the administrators in terms of working conditions and human resources management. This research was planned and implemented with a phenomenological design from the qualitative research method. The participant group of the research consists of 36 school administrators. Questionnaire method was used in data collection. The research reveals that many parameters derived from environmental and public themes have positive or negative effects on the motivation of school administrators. It is seen that the most positive motivational elements for school administrators are "rewards", but "injustice" is the elements that reduce motivation. Increasing the motivation of school administrators, management-employee relationship, peace in working environments, employees' willingness to work-productivity; Decreased motivation has negative effects on themes such as management problems-employee relations, employees' willingness to work and productivity. Motivation sources and their effects on the success and productivity of the school administrator and as a result the success of the education system in which he works is an important issue in terms of increasing the quality of education.

Keywords: School Administrator, Motivation, Intrinsic Factors, Extrinsic Factors

GİRİŞ

Motivasyon genel olarak insan hal ve davranışlarının istenilen yöne iletilmesi şeklinde tanımlanabilir. Motivasyon insan faaliyetlerinin verimliliğini ve sürekliliğini sağlayan ve bir amaç doğrultusunda harekete geçiren etkenlerin bir bütünüdür. Dolayısıyla motivasyon bir süreçtir. Bu süreci tanımlarken üç ana unsur öne çıkmaktadır (Özgener, 2000: 176):

- Belli bir davranış göstermeye zorlayan güç,
- Davranışın bir doğrultuda yönlendirilmesini sağlayan güç,

Mustafa Köksal¹
Murat Özkan²
Cengiz Revi³
Celal Otlak⁴
Sinan Sarıcaoğlu⁵

How to Cite This Article

Köksal, M., Özkan, M., Revi, C., Otlak, C. & Sarıcaoğlu, S. (2023). "Okul Müdürü ve Müdür Yardımcılarının Yöneticilik Alanında Motivasyonlarına Etki Eden Etmenler ile İlgili Görüşleri", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2233-2240. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOS HAS.67688>

Arrival: 13 November 2022
Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

* Bu çalışma Ahmet Yesevi Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Bölümünde tezsiz yüksek lisans dönem proje ödevi olarak hazırlanmıştır.

¹ Okul Müdürü, Şehit Polis Demet Sezen Özel Eğitim Anaokulu, Samsun, Türkiye
²⁻³⁻⁴⁻⁵ Müdür Yardımcısı, MEB, Samsun, Türkiye.

c) Ortaya çıkan bir davranışın yapılabilmesi ve sürdürülmesi için gerekli istek. Olarak ifade edilmektedir.

Bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde nasıl davrandıkları ve sürdürdükleri görevler hakkında neler hissettikleri genel olarak motivasyon ile ilgilidir (O'Driscoll ve Beehr, 1994). Motivasyon kavramı bireyin davranışını oluşturan, bireyi bu davranışa iten etkenleri ve davranış için enerji düzeyini belirleyen, davranışlara yön veren ve devamlılığını destekleyen iç ve dış sebepleri ve bu mekanizmaların oluşma aşamalarını içermektedir. Davranışlardan kaynaklanan mutluluk, gösterilen gayret, gelişmeye ya da değişmeye karşı olan tutum, süreklilik gibi durumlar davranışların motive edildiklerini işaret etmektedir.

Her ne kadar motivasyonun tanımı için farklı ifadeler olsa da temelde hepsinde öncelikli olarak insan ihtiyaçlarının önemli olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca insani ihtiyacı karşılama amaçlı eylemin örgütsel bir hedefe de hizmet ettiği görülmektedir (Pekel, 2001: 4). Diğer taraftan Motivasyon üzerine kuramlar temel olarak iki başlıkta incelenebilir a) İçerik kuramları b) Süreç kuramları. İçerik kuramları genellikle bireyin ihtiyaçları ile ilgilidir. İçerik kuramı farklı kuramlar ile açıklanmaktadır. Bunlar arasında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı yaygın olarak uygulanan ve incelenen kuramdır. Süreç kuramları ise daha çok insanın eyleme hazırlanma ve gerçekleştirme şekli üzerinde durur. Süreç kuramı ile ilgili kuramlar ise pekiştirme kuramı, beklenti kuramı, eşitlik kuramı ve amaç kuramıdır (Koçel, 1993:54). Maslow kuramı insan davranışlarının açıklanmasında en çok kabul gören motivasyon kuramlarındandır. Buna göre çalışanların değeri ve gücüyle ilgilenen gerçekçi klinik psikolog Maslow sağlıklı ve sağlıklı kişileri inceleyerek kişilerin refahlarını ve hayat kalitelerini yükseltebilecek olumlu güce sahip olduklarını önermektedir. Maslow, insan davranışını çözümlenmede fizyolojik, güvenlik, sosyal, saygınlık ve kendini gerçekleştirme olmak üzere beş temel ihtiyaçtan oluşan güdülenme kuramını oluşturmuştur (Çetinkanat, 2002).

İnsan iç ve dış kaynaklı olarak davranışları değişen bir yapıdadır. Bu durumla ilgili olarak motivasyon faktörleri içsel ve dışsal olarak iki grupta incelenebilir. Eğer birey motivasyonu ile başarmak ve bir doyuma ulaşmak istiyorsa bu içsel güdülenmedir. İçsel güdülenme bireyin ilgi, merak, ihtiyaç gibi içinden gelen etkilere bağlıdır. Bireyin motivasyonu dışsal faktörlere bağlı olarak özendirici amaçlar ya da ödüller seçilerek düzenlenirse buna da dışsal güdülenme adı verilir. Yapılan araştırmalarda içsel motivasyon ve başarı arasında kuvvetli bir olumlu ilişki olduğu görülmüştür. Motivasyondaki artış, öğretmen ve öğrencilerin başarısını artırır ve dolayısıyla doyuma ulaşmalarına imkan sağlar (Öncü, 2004: 169). Mitchell (1997: 57) güdülenmiş bireylerin işlerine odaklandıklarını, üstün gayret gösterdiklerini ve bunu sürdürebilir şekilde uyguladıklarını ve elde ettikleri başarılı performansın güdülenme kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Eğitim sistemi açısından sürekli ve sürdürülebilir şekilde okulun eğitim kalite ve performansını geliştirmek amacıyla etkili, yaratıcı, vizyon sahibi, motive edici, bilgili ve ilkeli lider yöneticilerin varlığı kritik öneme sahiptir. Motivasyonu yüksek olan çalışanlar örgütsel amaçlara ulaşmada başarılarını önemli derecede arttırmakta ve karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmaktadır (Ercan, 2003).

Bu araştırmada okul yöneticilerini oluşturan müdür ve müdür yardımcılarında oluşan bir grubun yönetsel faaliyetler çerçevesinde doğrudan motivasyon kaynağı veya motivasyonunda etkili olan durumlar ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Sunulan bu araştırmanın temel konusu okul yöneticilerinin motivasyonlarını etkileyen durumlar ile ilgili görüşlerinin alınarak değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Bu araştırmada okul yönetimini oluşturan müdür ve müdür yardımcılarının yönetsel faaliyetlerine etki eden iç ve dış motivasyon kaynaklarının belirlenmesine yönelik bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir. Bu araştırmada okul yöneticilerinin okul içinden ve dışından motivasyonlarına olumlu ve olumsuz etki eden unsur incelenecektir. Bu amaçla okul yöneticilerinin görüşlerine bağlı olarak aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- ✓ Okul yöneticilerini motive eden içsel durumlar nelerdir?
- ✓ Okul yöneticilerini motive eden dışsal durumlar nelerdir?
- ✓ Okul yöneticilerinin motivasyonuna olumsuz etki eden içsel durumlar nelerdir?
- ✓ Okul yöneticilerinin motivasyonunu olumsuz etki eden dışsal durumlar nelerdir?

Kurumsal ortamla ilgili araştırmalarda çalışanların işte karşılaştıkları olumsuz durumların en önemli nedenlerinden biri olarak kurum yöneticilerinin davranış ve tutumlarının olduğunu göstermektedir. Eğitim kurumları üzerinde yapılan çalışmalarda, okul yöneticilerinin yönetim ve liderlik davranışları ile öğretmenlerin istek, gayret, güdülenme, moral ve motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Akkaya, 2021). Örgütsel motivasyon, iş gören bireyi çalışmaya başlatan ve bunun devamını sağlayan etkiler bütünü olarak açıklanmaktadır (Bursalıoğlu, 1994). Bireyin kendi hedefleri doğrultusunda güdülenmesi doğal bir süreçtir. Bununla birlikte örgütsel amaçlara güdülenmesi doğal olarak gerçekleşmez ve yapay bir süreç olarak tanımlanabilir (Başaran, 1991:98). Eğitim kurumlarında işler öğretmenler ve okul müdürleri tarafından yürütülmektedir. Eğitim sisteminde, eğitim yöneticiliği, öğretmenlik mesleğinin beraberinde yapılan bir ek görevdir. Eğitim ortamında meydana gelen ve yoğun stres yaratan

durumlar, öğretmenlik mesleğini sürdüren bireylerin ruhsal sağlıklarının ve buna bağlı olarak da çalışma yaşamlarını olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle öğretmenlik mesleği risk taşıyan bir meslek grubu olduğu öne sürülmektedir (Işıkhani, 2004: 147).

Bireyin sorumluluklarını gerçekleştirmesinde ve görevlerini başarılı şekilde yerine getirmesinde, bireyin işte elde ettiği doyumun ve hissettiği kaygının etkisinin belirlenmesi önemlidir. Bireyin çalışmasından aldığı iş doyumunu motivasyonunu olumlu etkileyerek çalışma azmini artıracaktır. Ters durumda ise motivasyonun düşmesi ile çalışma isteği azalacaktır. Bireyleri motive eden gereksinimlerin neler olduğu belirlenebilirse, motivasyon dereceleri artırılabilir. Bireyin duyguları ve heyecanı başarı ve verim açısından büyük önem taşımaktadır (Alıç, 1996).

Eğitim sistemi farklı kademede yer alan birçok okuldan meydana gelmektedir. Bu okulların yönetimindeki başarı eğitim sisteminin hedeflerine varması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle okul yönetimini oluşturan müdür ve müdür yardımcılarının motivasyonu ve çalışma isteği eğitim sistemi üzerinde büyük etki olacaktır. Araştırmanın sonuçlarının karar vericilerin yapacakları değerlendirmelerde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın sonraki bölümünde başvuru metodolojik süreçle ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma deseni genel olarak araştırmaların yaklaşımını belirleyen ve farklı aşamalarının bu yaklaşım içerisinde tutarlı olmasını sağlayan bir strateji olarak açıklanabilir. Kavram olarak "araştırma deseni" sistematik, sınırları ve aşamaları belirli bir süreci ifade eder. Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilimi deseni kullanılmıştır. Olayların detaylarını inceleyen ve bu yaklaşımla olgulara odaklanan olgu bilimi (fenomenoloji) deseni olarak adlandırılmaktadır. Olgu bilimi olaylar ve ilişkiler hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 72).

Çalışma Grubu

Bu araştırmada nitel araştırmanın doğasına uygun şekilde seçilen örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Bu amaca yönelik olarak farklı kademede bulunan okullarda yöneticilik yapan bireylerden oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Maksimum çeşitlilik örnekleme ile ulaşılmak istenen hedef, öncelikle dar ve küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme uygulanan problem için taraf olma potansiyeline sahip bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 108). Bu amaçla çeşitlilik yöneticinin çalışma kıdemine, öğretmenlik branşına ve okulun bulunduğu bölgeye göre belirlenmiştir.

Buna göre araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim bünyesindeki Anaokulu, İlkokul, Ortaokul, Özel Eğitim Okullarında görev yapmakta olan ve amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine uygun olarak belirlenen 39 Okul Müdürü ya da Müdür Yardımcısı olarak belirlenmiştir. Veriler Google Form özelliğinden yararlanılarak oluşturulan görüşme formu yardımıyla toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu toplam 39 müdür ve müdür yardımcısından oluşmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak çalışma grubu oluşturmak üzere İli ilçesi Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı farklı kademelerdeki okullarda görev yapan okul yöneticilerine ulaşılmıştır. Araştırmada nitel araştırma geleneğine uygun amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine uygun olarak okul yöneticilerinden çalışma grubu seçilmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemeindeki amaç, küçük bir çalışma grubu ile örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan konuyu kişilerin maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 108). Bu amaçla çeşitlilik çalışma kıdemine, öğretmenlik branşına, okulun bulunduğu yere, okul türüne göre alınmıştır. Çalışma grubundaki yöneticilere ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubundaki Yöneticilere İlişkin Veriler

Demografik değişken	Kategori	%
Okul Türü	Özel Eğitim	33,3%
	Anaokulu	8,3%
	İlkokul	36,1%
	Ortaokul	13,9%
	Lise	8,3%
Okul Bölge	Merkez İlçe	86,1%
	Köy	13,9%
Branş	Özel eğitim	22,2%
	Okul öncesi	16,7%
	Sınıf öğretmeni	36,1%
	Branş öğretmeni	25,0%
Yöneticilik Kıdem	1-5 yıl	41,7%
	6-10 yıl	11,1%
	11-15 yıl	27,8%
	16 ve üzeri	19,4%
Yöneticilik Unvanı	Müdür	44,4%
	Müdür yardımcısı	55,6%
Öğrenci Sayısı	50'den az	22,2%
	50-200	44,4%
	201-500	8,4%
	501-1000	16,7%
	1000 ve üzeri	8,3%
Yaş	25-30	8,3%
	31-35	13,9%
	36-40	36,4%
	41-45	27,8%
	46-50	22,2%
	51 ve üzeri	8,3%

Araştırma grubunun oluşturan okul yöneticileri farklı kademelerde bulunan okullarda görev yapmaktadırlar. Bu grupta en yüksek katılım %36.1 ile ilkököl yöneticileri olurken lise seviyesi okul yöneticilerinin katılım oranları ise %8.3 olarak belirlenmiştir. Araştırma grubundaki okul yöneticilerinin görev yaptıkları okullar %86.1 gibi bir oranla merkez/merkez ilçe bölgelerinden oluşmuştur. Okul yöneticileri genel olarak Branş öğretmeni, sınıf öğretmeni, okul öncesi ve özel eğitim öğretmenleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Sınıf öğretmeni branşındaki okul yöneticileri ise %36.1 ile en yüksek orana sahiptir. Okul yöneticilerinin görev yılları incelendiğinde 5 yıldan az süredir yöneticilik yapanların %41.7 gibi bir oranla en büyük paya sahip olduğu gözlenmiştir. Müdür ya da Müdür Yardımcısı olarak yaptıkları görevler değerlendirildiğinde müdür pozisyonunda görev yapan yöneticiler %44.4 lük bir dilimi oluştururken müdür yardımcıının ağırlığı ise %55.6 olarak meydana gelmiştir. Diğer taraftan okul nüfusu olarak 50-200 kişi aralığındaki okulların payı %44.4 olarak belirlenmiştir. 1000'den daha fazla öğrenciye sahip büyük okulların payı ise %8.3 olarak tespit edilmiştir. Son olarak farklı kademe ve büyüklükteki okullarda görev yapan ve araştırma grubunu oluşturan okul yöneticilerinin yaş dağılımına bakıldığında büyük payı %27.8 ile 41-45 yaş aralığındaki yöneticiler oluşturmaktadır. Genç yönetici sayılabilecek 25-30 yaş aralığındaki yöneticilerin oranı ise %8.3 olarak gerçekleşmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından literatür bulgularına ve alan uzmanlarının görüşlerine dayalı olarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Veriler elektronik ortamda katılımcılara ulaştırılmıştır. Verileri depolama, toplama ve değerlendirme kolaylığı nedeniyle bu yöntem tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, özellikle pandemi nedeniyle mevcut şartlar düşünüldüğünde araştırmacılara kolaylık sağlayan bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bu tür form tekniği ile erişim imkânı artmaktadır. Araştırmaya ilişkin veriler belirlenen okul müdürü ve yardımcılarından yarıyapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği bu araştırmada kullanılmıştır. Bu teknik ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar sert ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnek; ikisi arasında yer almaktadır (Karasar, 1995: 165). Araştırmada geçerliliği sağlamak için çalışmanın metodolojisinin ve sonuçlarının açık ve tam olarak sunulmasına dikkat edilmiştir. Güvenirliğin sağlanması için kodlamalar araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılmış ve daha sonra karşılaştırılmıştır. Ayrıca verilerin analizi sırasında kategori ve tasarımın geçerliliğini sağlamak için elde edilen sonuçlar araştırma konusunda hakim bir uzman görüşüne sunulmuş ve bu şekilde geçerlilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda düzenlenmiş şekilde “içerik analizi” oluşturulmuştur. Veriler genel olarak dört aşamada incelenmiştir.

1. Verilerin kodlanması,
2. Kodlanan verilere bağlı olarak temalarının tasarlanması,
3. Gerekli düzenlenmelerin yapılması,
4. Araştırma sonunda bulguların belirlenmesi ve değerlendirilmesi (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 228).

Analiz sürecinde öncelikle, Google Formlar uygulaması ile toplanan yazılı formlardan veriler çözümlenmiştir. Okul yöneticilerinin görüşlerinin analizinde, ifadelerin benzerliğine göre gruplamalar ve kodlamalar yapılmıştır. Çözümlemelerde görüşüne başvuru okul yöneticilerine birer kod numarası verilerek (X1,X2,X3....) şeklinde açıklamalar eklenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Sunulan bu çalışmada eğitim-öğretim faaliyetlerinin temelini oluşturan farklı kademelerdeki okullarda yönetici olarak görev yapan müdür ve müdür yardımcılarının okul işlerinin ilerleyişi sürecindeki iç ve dış motivasyon kaynakları ile motivasyonlarını bozan etkenler incelenmiştir. Gerçekleştirilen görüşme ile katılımcılarda elde edilen yanıtlardan hareketle farklı parametreler belirlenmiş ve cevaplar gruplandırılmıştır. Tablolarda sunulan “faktör (f)” genel olarak verilen cevabın sıklığını göstermektedir.

✓ Göreviniz Esnasında Sizi Motive Eden İçsel Durumlar Nelerdir?

Araştırma kapsamında okul yöneticilerine içsel motivasyon kaynakları soruluş ve çeşitli cevaplar alınmıştır. Yaygın verilen cevaplar gruplandırılarak Tablo 2 de sunulmuştur. Buna göre “başarma isteği” en yaygın etken olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Okul Yöneticilerini Motive Eden İçsel Durumlar

Sıra no	Kodlanmış motivasyon kaynakları	f
1	Başarma isteği	8
2	Takdir edilme beklentisi	5
3	İç huzur	4
4	Meslek sevgisi	5
5	Çalışkanlık	5
6	İdealist olma	4

İç motivasyon kaynakları ile ilgili görüşüne başvuru yöneticilerden en yaygın verilen cevaplara bağlı olarak elde edilen bazı değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

X11: *Yönetimimle ilerlettiğim okulları görmenin gururu,*

X12: *Çalışmalarım için söylenen güzel sözler mutluluk duyarım,*

X18, X29: *Takdir edilmek, beğeni almak*

X8: *İç huzur*

X25: *İdealist olmak ve çalışkanlık*

✓ Göreviniz Esnasında Sizi Motive Eden Dışsal Durumlar Nelerdir?

Araştırma kapsamında okul yöneticilerine dışsal motivasyon kaynakları soruluş ve çeşitli cevaplar alınmıştır. Yaygın verilen cevaplar gruplandırılarak Tablo 3te sunulmuştur. Buna göre “kurum başarısı ve ödül/takdir mekanizmaları” en yaygın etken olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Okul Yöneticilerini Motive Eden Dışsal Durumlar

Sıra no	Kodlanmış motivasyon kaynakları	f
1	Ödül ve takdir	5
2	Kurum başarısı	6
3	Çalışma ortamındaki huzur	5
4	Veli, öğrenci ve öğretmenlerden olumlu geri dönüşler	5
5	Sevgi ve değer görmek	4
6	Ücret iyileştirme ve görevde yükselme	3
7	Üstlerden değer görme	3
8	Sorumluluk bilinci	2

Dışsal motivasyon kaynakları ile ilgili görüşüne başvurulanan yöneticilerden en yaygın verilen cevaplara bağlı olarak elde edilen bazı değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

X7, X12, X31: Ödüllendirilme, ödül ve değer görmek, üstlerim tarafından desteklenmek

X21, X30, X38: Okul ortamı

X2: Sorumluluk bilinci gelişmiş personel

✓ **Göreviniz Esnasında Sizi Motivasyonunuzu Olumsuz Etkileyen İçsel Durumlar Nelerdir?**

Araştırma kapsamında okul yöneticilerine dışsal motivasyon kaynakları soruluş ve çeşitli cevaplar alınmıştır. Yaygın verilen cevaplar gruplandırılarak Tablo 4 de sunulmuştur. Buna göre “kurum başarısı ve ödül/takdir mekanizmaları” en yaygın etken olarak belirlenmiştir.

Tablo 4: Okul Yöneticilerinin Motivasyonunu Olumsuz Etkileyen İçsel Durumlar

Sıra no	Kodlanmış motivasyon kaynakları	f
1	Başarısızlık hissi	4
2	Zihinsel yorgunluk ve tükenmişlik hissi	6
3	Adaletsizlik	2
4	Huzursuzluk ve stres	5
5	Zaman yetersizliği ve angarya iş yükü	4
6	Personel isteksizliği ve yetersizliği	6
7	Göreve bağlı sağlık problemleri	2
8	Veli ve yönetici ilgisizliği	4

İçsel motivasyon bozucu kaynaklar ile ilgili görüşüne başvurulanan yöneticilerden en yaygın verilen cevaplara bağlı olarak elde edilen bazı değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

X1, X2, X4: Başarısızlık korkusu, başaramama hissi

X7, X10, X12: Tükenmişlik ve zihinsel yorgunluk

X8, X11: Ümitsizlik, isteksizlik, çözümsüzlük

✓ **Göreviniz Esnasında Sizi Motivasyonunuzu Olumsuz Etkileyen Dışsal Durumlar Nelerdir?**

Araştırma kapsamında okul yöneticilerine dışsal motivasyon kaynakları soruluş ve çeşitli cevaplar alınmıştır. Yaygın verilen cevaplar gruplandırılarak Tablo 5te sunulmuştur. Buna göre “kurum başarısı ve ödül/takdir mekanizmaları” en yaygın etken olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: Okul Yöneticilerinin Motivasyonunu Olumsuz Etkileyen Dışsal Durumlar

Sıra no	Kodlanmış motivasyon kaynakları	f
1	İş yükü ve yoğunluk	5
2	Adaletsizlik	4
3	Olumsuz ve haksız geri dönütler	5
4	Ücret yetersizliği	4
5	Yüksek beklentiler	2
6	Maddi ve fiziki yetersizlikler	3

Dışsal motivasyon bozucu kaynaklar ile ilgili görüşüne başvurulanan yöneticilerden en yaygın verilen cevaplara bağlı olarak elde edilen bazı değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

X2, X4, X5, X9: Adaletsiz, hakkaniyetsizlik, liyakatsizlik ve haksızlıklar

X34, X32, X33: Olumsuz ve haksız dönütler

X28, X29, X31: Önyargı ve haksız eleştiriler, gereksiz ve sürekli eleştiri

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tartışma

Araştırma grubuna uygulanan görüşme formu ile belirlenen etkenler genel olarak değerlendirildiğinde motivasyon süreçleri üzerinde en önemli etkinin kurum içi ve dışı insan kaynağı olduğu gözlenmiştir. Okul yöneticileri öğretmen, öğrenci ve velilerden oluşan büyük bir gruba karşı sorumlu olup bu grubun en iyi şekilde idare edilmesi ve taleplerin çizilen çerçeveler içinde karşılanması temel görevidir. Dolayısıyla bu tür bir insan kaynağının tutum ve davranışları yöneticilerin motivasyonlarını büyük oranda olumlu ve olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu durum eğitim-öğretim sisteminin temel yapısını oluşturan okullarda okul yöneticileri ve diğer unsurların etkileşimli yapısının önemini göstermektedir.

Bireyin karakterinin yapısına bağlı olarak gerçekleştirdiği davranışlar ya da tavırlar genel olarak bireyin içinden gelmekte olup bu tür motivasyon bireylerin kendi ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişir (Wu, 2003). İçsel motivasyonun en önemli kaynakları ilgi ve yetenektir. Yüksek düzeydeki içsel motivasyon başarı ile doğru orantılıdır (Lin vd., 2003). Okul yöneticilerinin ve dolayısıyla okulda eğitim-öğretimin başarıyla yürütülebilmesi açısından kritik öneme sahip yöneticilerin içsel motivasyon kaynakları en başta kişisel ya da kurumsal başarıya ulaşma güdüsü ile ilgili olarak görülmektedir.

Farklı kademelerdeki okullarda görev yapmakta olan ve görev süreleri, yerleri, branşları gibi farklı özelliklere sahip okul yöneticilerinin oluşturduğu araştırma grubu üzerinde yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre okul yöneticileri açısından önde gelen motivasyon kaynakları genel olarak başarıya olan arzu, mesleğe duyulan sevgi, huzurlu çalışma ortamı, mesleğe ve öğrencilere olan sevgi ve takdir edilmek gibi konulardır. Farklı kuruluşlarda görev yapan kamu çalışanları üzerine yapılan incelemelerde çalışanların büyük bölümünün takdir edilmenin kendileri açısından bir tatmin duygusu oluşturduğunu ve yaptıkları işe karşı motivasyonlarının arttığını belirtmişlerdir (Öztürk ve Dündar, 2003).

Sonuç

Bu çalışmada eğitim-öğretim sürecinin temel basamağı olan okullarda yönetici pozisyonunda görev yapan okul yöneticilerinin görevlerini yapma sürecindeki iç ve dış motivasyon kaynakları ile motivasyonlarını bozan etkenler incelenmiştir. Bireyin çevresinden kaynaklanan etmenlere bağlı olarak etkilenen davranışı dışsal motivasyon olur. Yöneticilerin görevlerini yerine getirdiklerinde takdir edilmeleri, kurum çalışanlarından ya da öğrenciler ile velilerden olumlu dönüşler almaları, farklı ödül ya da cezalar dış motivasyon türleri olarak örnek gösterilebilir.

Araştırma kapsamında katılımcıların verdikleri cevaplara bağlı olarak farklı motivasyon kaynakları belirlenmiştir. Buna göre 36 katılımcının okul yöneticilerinin kişisel görüşlerine bağlı olarak farklı kodlanmış motivasyon kaynakları olduğu görülmüştür. Okul yöneticilerinin motivasyon kaynaklarının başında okul başarısı, personelin davranışları, öğrencilerin gayreti ve başarısı ve kurum içinde sağlık bir iletişim gelmektedir. Araştırmanın sonunda ile okul yöneticilerinin içsel motivasyon kaynakları için en yaygın şekilde belirtilen 6 farklı kodlanmış parametre olduğu görülmüştür. İçsel motivasyon kaynakları genel olarak en yaygın şekilde meslek sevgisi, huzur ve görevde başarı olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında okul yöneticilerinin dışsal motivasyon kaynakları için en yaygın şekilde belirtilen 8 farklı etken olduğu belirlenmiştir. En yaygın şekilde okul yöneticileri için dışsal motivasyon kaynakları öğretmenler, öğrenciler ve velilerden olumlu dönüt almak, takdir edilmek ve kurum başarısının gerçekleşmesidir. İnsanların yaptıkları işlerde başarılı olmasının temeli yaptıkları işi ya da yerine getirdikleri görevi sevmeleri ile ilgilidir. BU sayede işinde gerekli yetkinliğe ulaşan insanın özgüveni artar ve bu da kişisel gelişiminde büyük katkı sağlar.

Dinamik ve interaktif yapılarından dolayı sürekli gelişim ve değişim içinde olan okullarda okul yöneticilerinin görevlerini yapma motivasyonunu bozan farklı etkenler vardır. Yapılan görüşmelerde araştırma grubunun verdiği cevaplara bağlı olarak en yaygın şekilde belirtilen 8 farklı kodlanmış kaynak olduğu belirlenmiştir. Motivasyon bozucu etkenler genel olarak kurum içinde gayret ve birliktelik eksikliği, olumsuz tutum ve davranışlar, maddi destek yetersizliği ve takdir edilmemek gelmektedir.

Araştırma grubuna sorulan sorular neticesinde okul yöneticilerinin motivasyonunu bozan ve en yaygın şekilde belirtilen 6 adet kodlanmış içsel motivasyon bozucu kaynak olduğu belirlenmiştir. İçsel motivasyon bozucu kaynaklar genel olarak sağlık, bezginlik, kendine zaman ayıramamak olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamında okul yöneticilerinin görevlerini yaparken motivasyonlarını düşüren ve bozan WW dışsal kaynak grubu belirlenmiştir. Bu bozucu etkenlerin en başında maddi yetersizlikler ve okulun fiziki durumu, olumsuz dönütler ve takdir görememek gibi etkenler belirlenmiştir. Benzer etkenlerin motivasyon bozucu özelliklerini destekleyen literatürde başka çalışmalar da sunulmaktadır (Yıldırım, 2011).

Çalışmanın genel sonuçları olarak eğitim-öğretim sisteminin temel yapısını oluşturan okulların verimli ve etkili yönetimi açısından kritik öneme sahip olan okul yöneticilerinin iç ve dış motivasyon kaynaklarının birçok etkene bağlı olduğu belirlenmiştir. Okulların en önemli hedeflerden olan başarıya ulaşmada okulu oluşturan öğretmen, öğrenci ve hatta velilere yön verici role sahip okul yöneticilerinin görevlerini başarı ile yürütebilmeleri açısından bu etkenlerin dikkatli şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma sonuçları incelendiğinde en önemli motivasyon kaynaklarının başında başarıya olan arzu geldiği görülmektedir. Bu nedenle motivasyon ihtiyaçlarına bağlı olarak bu başarıların uygun şekilde takdir edilmesi ya da ödüllendirilmesi yönetici motivasyonunu artırarak kurum başarısına katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, S. (2021). Okul Müdürünün Personel Gelişimi ve Motivasyon. Genç Mütefekkirler Dergisi, 2 (1), 157-172.
- Alıç, M. (1996). Eğitim sisteminin amaçlarının gerçekleştirilmesinde eğitim yöneticisinin işlevleri. Çağdaş Eğitim Dergisi, 2(17), 12-16.
- Başaran, İ.E. (1991). Örgütsel davranış insanın üretim gücü (1. Baskı). Ankara: Gül Yayınevi.
- Bursalıoğlu, Z. (1994). Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çetinkanat, A. C. (2002). İş doyumu ve tükenmişlik. EurasianJournal of EducationalResearch, (9), 186-193.
- Ercan, L. (2003). Motivasyon. Sınıf Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar, (1. Baskı). Ankara, Nobel Yayınevi.
- Işıkhan, V. (2004). Çalışma hayatında stres ve başa çıkma yolları. Ankara: Sandal Yayınları
- Karasar, N. (1995). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koçel, T. (1993). İşletme Yöneticiliği Yönetim, Organizasyon ve Davranış. İstanbul: Beta Yayınları.
- Lin, Y. G.,McKeachie, W. J., & Kim, Y. C. (2003). Collegestudentintrinsicand/orextrinsicmotivationandlearning. Learning andindividualdifferences, 13(3), 251-258.
- Mitchell, T. R. (1997). Matchingmotivationalstrategieswithorganizationalcontexts. Research in organizationalbehavior. JAI Pres Inc. London
- O'Driscoll, M. P., & Beehr, T. A. (1994). Supervisorbehaviors, role stressorsanduncertainty as predictors of personaloutcomesforsubordinates. Journal of organizationalBehavior, 15(2), 141-155.
- Öncü, H. (2004). Motivasyon. Sınıf Yönetimi. Ankara, Nobel Yayınevi
- Özgener, Ş. (2000). Gelişmekte olan ülkelerde işgörenin güdülenmesi ve TKY'ninişgörenin güdülenmesine katkıları. S.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 4(1), 1-33.
- Öztürk, Z., & Dündar, H. (2003). Örgütsel motivasyon ve kamu çalışanlarını motive eden faktörler. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(2), 57-67.
- Pekel, H. N. (2001). İşletmelerde Motivasyon- Verimlilik İlişkisi Devlet Hava Meydanları İşletmesi Antalya Havalimanı Çalışanları Arasında Bir Örnek Olay Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Wu, X. (2003). Intrinsicmotivationandyounglanguagelearners: Theimpact of theclassroomenvironment. System, 31(4), 501-517.
- Yıldırım, A., & Şimşek H. (2008). Nitel araştırmada desenleri. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (1. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, N. (2011). Okul müdürlerinin motivasyonları üzerine nitel bir inceleme. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1), 71 - 85.

Sendika Üyesi Kamu Çalışanlarının Sendika-Siyaset İlişkisi Algısı Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği

A Research on Perception of Public Employees Who Are Union Members on Union-Politics Relationship: Instances of Kocaeli

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, sendika-siyaset ilişkisinin sendika üyesi kamu çalışanlarınca nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma tekniği ve amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya Kocaeli ilinde farklı meslek gruplarından ve farklı sendikalara üye 29 kamu çalışanı katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme sonuçları içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Veriler yorumlanırken 3 ana tema kullanılmıştır. Daha sonra bu temalar kategorilere ayrılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre çalışanlar, sendikal mücadelenin kamu çalışanlarının özlük haklarının genişletilmesinde ve hukuksal mücadelede çok önemli bir yere sahip olduğunu düşünmektedirler. Araştırmaya katılanlar kamu çalışanlarının işveren ile muhatap oldukları düşüncesiyle sendika-siyaset ilişkisinin doğal olduğunu düşünmekte ancak sendika-siyaset ilişkisinin kamu çalışanlarının özlük hakları mücadelesi ile sınırlı kalmasını gerektiğini savunmaktadırlar. Kamu çalışanlarının sendika seçiminde çoğunlukla siyasi görüşe yakınlığın etken olduğu görülmüştür. Kamuda yapılan atamalarda atanacak personelin hükümetlere yakın sendikaların üyeleri arasından seçildiği, bu durumun da kamuda liyakat algısını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Siyaset, Kamu Çalışanları

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal how the union-politics relationship is evaluated by union member public employees. Qualitative research technique and purposive sampling method were used in the study. 29 public employees from different occupational groups and members of different unions in Kocaeli participated in the study. Semi-structured interview technique was used to collect the research data. The interview results were analyzed with the content analysis method. Three main themes were used while interpreting the data. These themes were then divided into categories. According to the results obtained in the study, the employees think that the union struggle has a very important place in expanding the personal rights of public employees and in the legal struggle. The participants of the research think that the union-politics relationship is natural with the idea that public employees are in contact with the employer, but they argue that the union-politics relationship should be limited to the struggle for the personal rights of public employees. It has been observed that closeness to political views is mostly a factor in the selection of unions of public employees. It has been concluded that the personnel to be appointed in the public appointments are selected from among the members of the unions close to the governments, and this situation negatively affects the perception of merit in the public.

Keywords: Union, Politics, Public Employees

GİRİŞ

19.yüzyılın sonların başlayan ve temelde üretimde makinanın kullanılması olarak özetlenen sanayi devrimi ile sadece insanoğlunun var olduğundan bu yana yaşamını sürdürme tarzı değişmemiş; aynı zamanda ülkelerin gelirlerinde en büyük pay sahibi olarak endüstri sektörü öne çıkmıştır. Bu dönüşüm bir taraftan sosyo-ekonomik anlamda birçok değişimi hazırlarken diğer taraftan da çalışma ilişkilerinde yeni iş piyasalarının doğması, yeni iş alanlarının ve mesleklerinin ortaya çıkması, işgücünün yapısal ve niteliksel olarak gelişmesi gibi pek çok yeniliğe sebep olmuştur (Yıldırım ve Demirkan, 2007: 69). Sendikalar ve sendikacılık da bu yaşanan sürecin ve beliren yeniliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sendikanın ve sendikacılığın ilk yurdu İngiltere'dir. Bu ülkede ilk sendikalar 18. yüzyılda kurulmuş; ABD ve diğer Avrupa ülkelerinde sendikalar daha sonraki yıllarda ortaya çıkmıştır. Sendikaların gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkışı ise oldukça uzun zaman almıştır. Tüm ülkelerde sendikaların devlet ve işverenler tarafından kabul edilmesi uzun mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir. İşçilerin bir araya gelerek oluşturdukları örgütler önce yasaklanmış; ancak yasaklara rağmen örgütlenmenin devam etmesi üzerine sendikalar ve devlet tarafından hukuken tanınmak zorunda kalmıştır. İngiltere'de 1824, ABD'de 1842, Almanya'da 1869 ve Fransa'da 1884 yıllarında sendikaların serbestçe kurulmalarına olanak tanıyan yasalar çıkarılmıştır. Sendikaların işveren tarafından sosyal taraf olarak kabul edilmeleri ise yasal tanımadan sonra gerçekleşmiş ve oldukça uzun bir zaman almıştır (Tokol, 2000: 25).

Ülkemizde ise, bazı yazarlar tarafından "Amele-i Osmani Cemiyeti" ilk sendika olarak kabul edilir. Bu cemiyet 1894-1895 yıllarında İstanbul Tophane Fabrikası'nda gizli olarak kurulmuştur. Ancak fazla uzun yaşamamış, kuruluşundan

Gökhan Mermer¹

How to Cite This Article

Mermer, G. (2023). "Sendika Üyesi Kamu Çalışanlarının Sendika-Siyaset İlişkisi Algısı Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60):2241-2256.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67735>

Arrival: 17 November 2022

Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Uzman Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Kocaeli, Türkiye

bir yıl sonra yöneticileri tutuklanarak, söz konusu cemiyet kapatılmıştır (Türkiye Sendika Ansiklopedisi, 1996: Cilt 1, 40.).

Aslında ülkemizde sendikal tarih olarak 1947 yılı bir milat olarak düşünülebilir. Zira 5 Haziran 1946 yılında sendikacılığın yasallık kazandığı ülkemizde 17 Aralık 1946 yılında sıkıyönetim kararıyla tekrar süreç sekteye uğramış; nihayet “5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunu” ile birlikte sendikalar yasal bir işleve kavuşmuştur. Bu tarihten itibaren darbeler ve sıkıyönetimler nedeniyle zaman zaman kesintiye uğramış olsa da bugün gelinen noktada sendikalar ve sendikacılık gerek özel sektörde gerekse kamu iş hayatında vazgeçilmez unsurlara dönüşmüştür.

Türkiye’de ve dünyada memur sendikacılığı çok geç teşekkül etmiş ve yaşanan siyasi süreçlerden çok fazla etkilenmesi dolayısıyla zaman zaman kesintiye de uğramıştır. Son otuz yıl baz alındığında hem sendikacılık hem de sendikaya üyelik noktasında ciddi gelişmeler yaşansa da, ülkemiz açısından hala memurun grev hakkının bulunmaması, en çok üyesi olan konfederasyonun masada söz sahibi olması gibi pek de demokratik olmayan düzenlemeler söz konusudur. Hatta bugün dahi birçok ülkede memur statüsü içerisinde olup da görevlerinin mahiyeti itibarıyla hala sendika üyesi olamayan bazı kamu personeli de mevcuttur.

Başlangıçta aynı meslek grupları içerisinde çalışanların sosyal ve ekonomik haklarını korumak ve zenginleştirmek amacıyla kurulan sendikaların yıllar içerisinde güçlenmesi, sendikacılığın siyasetle ilişki kurmasının da önünü açmıştır. Gerek üyelerinin taleplerini yerine getirmede hükümete ihtiyaç duyulması, hatta kimi zaman bu noktada hükümetlere baskı oluşturma yoluna gitmeleri gerekse hükümetlerin sivil toplum kuruluşu olarak sendikaların gücünden faydalanmak istemeleri ister istemez sendikaları politik bir taraf olmaya itmiştir. Bu durum sendikal anlayışın ve işleyişin farklı bir eksene kaymasının yolunu açmıştır.

Bu çalışma, sendika ve sendikacılık tarihi üzerinden memur sendikacılığının mahiyetini ortaya koyma, sendika-siyaset ilişkilerinin sebepleri ve sonuçları; nihayetinde Kocaeli ili özelinde kamu görevlilerinin sendika-siyaset ilişkisine bakışı noktasında dört büyük konfederasyondan toplamda yirmi dört denek seçilerek sendika-siyaset ilişkilerini sorgulama, irdeleme ve bir sonuca varma üzerine bir amaç güdülerek yapılmıştır. Dört büyük konfederasyona bağlı farklı mesleklerden seçilen üyelerle yüz yüze ve kayıt alınarak sorular sorulmuş, sonrasında verilen tüm cevaplar değerlendirilmiş; sonuç bölümünde tüm değerlendirmeler üzerinden Kocaeli özelinde yargılara ulaşılmıştır.

SENDİKA VE SENDİKACILIĞA GENEL BAKIŞ

Sanayi devriminin ortaya çıkışı sonucunda sendikacılığı doğuran nedenler iki başlık altında incelenebilir. Birincisi, işçi-işveren ayrılığı ve emekçilerin özgürleşmesi, ikincisi de alın teriyle hayatını idame ettirenlerin sayılarının artmasıdır. Köy yaşamı içerisinde sınırlı imkânlarla yaşamını sürdüren insanlar hem sermaye hem de emeğin sahibi idiler. Bu insanlar daha çok beslenmeye dayalı kısıtlı ihtiyaçlarını bu şekilde karşılarken ürettiğinin fazlasını da satarak üretmediği temel ihtiyaçlarını karşılamış; Sanayi Devrimine kadar da bu döngü böylece devam etmiştir. Sanayi Devrimi ile baş döndürücü bir değişime doğru yol alan dünyamız, bir yandan ihtiyaç listesinin zenginleşmesine bir yandan da üretimin fabrikalaşmasına vesile olmuştur.

İşçi-işveren kavramlarının ortaya çıkması, bu ikisi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, daha çok işçi sınıfının ekonomik ve sosyal haklarının iyileştirilmesi ihtiyacını doğurmuş, bunun sonucu olarak aynı meslek grubundaki çalışanların örgütlenmesiyle sendikalar ortaya çıkmıştır.

Sendika Kavramı

Latince’de "Syndicus", Fransızca "Syndicat", İngilizce’de ise "Trade (Labour) Union” olarak adlandırılan (Adal,1998:463) sendika, bir ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal yapısı ile hukuk sistemi ve yürürlükteki mevzuatına göre ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte, genel bir ifade ile; çalışanların hak ve menfaatlerinin korumak için kurulmuş sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilebilir. Gökçe’ye göre sendika, “çalışanların ekonomik, yasal ve anayasal değişikliği gerektirecek kısmi politik haklarını kazanmak amacı ile çalışanlar tarafından ve kendiliğinden oluşturulan bir örgütlenme modelidir” (Gökçe, 1993: 68).

Türk İş Hukuku’nda 6356 sayılı yasada sendika “işçi ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar” olarak tanımlanmıştır. Sendikalar, belirli bir iş kolunda çalışan tüm çalışanları kucaklamayı hedef alır ve herhangi bir ayırım yapmaksızın örgütlü olduğu alandaki tüm çalışanların ortak çıkarlarını ve taleplerini savunmayı amaç edinir. Sendika, işçi sınıfının en eski, en yaygın ve en kitlesel sınıf örgütüdür. Aynı zamanda, sendikalar çalışanların bir sınıf olarak ortak ekonomik, toplumsal ve demokratik çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurdukları mücadele örgütleridir (Aydoğanoglu, 2011: 17).

Sendika kavramı, ilk olarak İngiltere’de bir şehir veya bölgede çalışan işçilerin genel çıkarlarını korumak için kalfalar arasında kurulan örgütlerinin ortak eylemlerini anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Daha sonra işçilerin mesleki örgütlerine “Sendika Odaları” adı verilmiş, günümüzdeki anlamını ise 1839 yılında kazanmıştır (Tokol, 2013b: 76). Mazisi itibariyle henüz iki yüz yıllık bir tecrübe içermekle birlikte sendikalar, önceleri işçi ve işveren, sonraları ise memur-hükümet ilişkilerinde çok ciddi bir rol üstlenir hale gelmiştir.

Marksist düşüncede ise sendikalar sadece ekonomik çıkarlarını ve haklarını savunmak için bir araç olarak görülmez. Marksist düşünceye göre sendikalar bundan çok daha fazlasını ifade eder (Özüğurlu, 1998:344). Zamanla işlevi ve etki alanı ziyadesiyle genişleyen sendikacılık, XX. yüzyılın başından itibaren sendikaların işlevlerinin artması, sadece işçiler değil işçilerin dışında da tüm çalışanların ve işverenlerin örgütlenmeye başlaması kavramın içeriğinin değişmesine sebep olmuştur (Tokol, 2013a: 20). Yani ilk noktada işçilerin çalışma koşulları ve ücretleri üzerinden başlayan bu süreç, zamanla sadece işçilerin değil, birçok çalışan kesimin ve hatta işverenlerin de örgütlenmesi ve sendikalaşmasının önünü açmıştır.

Farklı meslek gruplarında ve iş alanlarında ortaya çıkan sendikalar, gerek iş, gerek siyasi düşünce gerekse diğer nedenler vesilesiyle bir araya gelerek daha büyük ve güçlü sendikal yapılar oluşturdular. Egemenliklerini kaybetmeden birden fazla parçaların oluşturduğu bu yapıya Fransızca kökenli “konfederasyon” tabiri kullanılmıştır. 2821 Sayılı Sendikalar Kanununa göre konfederasyon, “değişik iş kollarında en az beş sendikanın bir araya gelmesi suretiyle meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip üst kuruluşlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu manada konfederasyonlar sendikaların üst örgütleridir. Yine 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu’nda konfederasyonlar “değişik hizmet kollarında bu kanuna tabi olarak kurulmuş en az beş sendikanın bir araya gelerek oluşturdukları tüzel kişiliği olan üst kuruluşlar” şeklinde tanımlanmıştır.

Ülkemizde bugün itibariyle sayıları 12’yi bulan konfederasyon içerisinde dört büyük konfederasyon şunlardır:

Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (TÜRKİYE KAMU-SEN),

Kamu Emekçileri Konfederasyonu (KESK)

Memur Sendikaları Konfederasyonu (MEMUR-SEN)

Birleşik Kamu İş görenleri Sendikaları Konfederasyonu (BİRLEŞİK KAMU İŞ).

Sendikanın Kuruluş Esası ve Amacı

Sendikal kuruluşlar, çalışanların ve işverenlerin çalışma ilişkilerinden doğan müşterek ekonomik, sosyal ve kültürel hak menfaatlerini korumak ve geliştirmek için, tüzel kişiliğe haiz mesleki teşekküller altında ve konfederasyonlar halinde teşkilatlanırlar (Turan, 1979:7). Bugün demokrasimizin vazgeçilmezleri arasında yerini alan sendikaların temelde kuruluş amacı, sanayileşme sonrası ortaya çıkan çalışan-işveren ilişkisinden doğan sorunların çözümü ve çalışanların daha iyi şartlarda üretim yapabilmelerinin sağlanmasıdır. Sendika, tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan ve emeğinin karşılığını alamadığı için de mücadele etmek zorunda olan çalışan kesimin taleplerini daha güçlü ve daha sistematik duyurabilmektir.

Sendikaların önceliği hak arama ve sorun çözme mücadelesidir. Kitleleri örgütleyerek mücadele veren sendikalar, üyelerinin ve tüm çalışanların gerek sosyal hakları gerekse hukuksal haklarının takibi yapmak durumundadır. Bu anlamda sendikalaşmanın gerçek amacı bu hakları savunabilmek için bir baskı unsuru oluşturmaktır. Ayrıca sendikaların genel manada sosyal adaletin sağlanması, demokratikleşmenin kökleşmesi anlamında da siyasal etkileri göz ardı edilmemelidir.

Burada dayanışma bilincine ayrıca değinmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Zira bir sendika gücünü genellikle üyelerinin sayısından alsa da, örgütsel bağlılık ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Ortak sıkıntılar için bir arada mücadele yürütmek ve bu mücadelede başarılı olmak sendikal bağlılığın derecesiyle yakından ilişkilidir.

Sonuç itibariyle sendikal bağlılık, üyenin birçok davranış ve sosyal reflekslerinde kendini belli edecektir. Üyenin sendikalı olmaktan dolayı duyduğu gurur, üye olduğu sendika için harcadığı emek ve sendikasının yönetim mekanizmalarında görev alma isteği de bunun en bariz göstergesi olacaktır. Bunlarla birlikte sendikanın amaç ve değerlerini gönülden benimsemiş, adeta bir inanç derecesinde kabullenmiş üyelerde bu bağlılık daha güçlü ve vazgeçilmez olacaktır.

Memur Sendikacılığı

Memurların ya da daha genel ifadeyle kamu görevlilerinin sendikalaşma süreci tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de işçilerin sendikalaşma hareketine oranla daha geç teşekkül etmiştir. Zira kamu alanında memurların sendikalaşmasına pek sıcak bakılmamıştır. Aslında bu durum kamu hizmetini yine kamu gücünü kullanarak yerine getiren memurların gerek toplu sözleşme gerekse grev haklarının bağlı olduğu otoriteye yani hükümete karşı

kullanmalarıyla bağdaşmayacağı anlayışıyla değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır. Yani devletin hizmet karlarının kendi hak ve çıkarları için yine devlete karşı sendikalaşması bir tezat gibi düşünülmüştür.

Tüm bunların yanında Sanayi Devrimi sonrası işçilerin hızla sendikalaşması, elbette kamu çalışanlarını da etkileyecektir. Statüsü ve çalışma koşulları farklı, hizmet ettiği otorite devlet olsa da kendine has usuller ve uygulamalar arz etse de kamu çalışanları da tarihi süreç içerisinde sendikalaşmaya başlamıştır. Hatta bu durum sendikalaşma süreci başlamasından sonra memurların işçilere göre farklı imtiyazlara, hak ve yükümlülüklerle sahip olmasıyla kendini göstermiştir. Bugün memur sendikacılığı ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap verecek işlevselliğe olmaması, hatta bugün dahi bazı kamu çalışanları grubunun sendika üyesi olamaması gibi eksiklikler barındırır da bu konuda geçmişe nazaran ciddi yol alındığı rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye’de Memur Sendikacılığı

Osmanlı’da memurluk mesleği halk için büyük saygınlık ve itibar göstergesiydi. Devlet kademelerinde görev yapmak son derece önemliydi. Osmanlı toplumunda devlete verilen önem diğer toplumlara göre çok daha üst düzeydeydi. Bu durum devletin kurumlarında çalışanların halk nazarında saygınlığının da en üst düzeye çıkmasını sağlıyordu. Osmanlıda memur statüsünde görev yapanlar diğer tebaaya göre ekonomik olarak da daha iyi durumda yer alıyordu. Kısacası memurlar o dönemde elit olarak tabir edilebilir bir zümreyi temsil ediyorlardı. Cumhuriyetin ilk yıllarından tek partili dönemin sonuna kadar sendikacılık faaliyetleri Osmanlı dönemindeki örgütlülüğün fazla bir miras almamıştır (Işıklı,1994:64).

Yeni Cumhuriyetin öncelikli meseleleri arasında memur sendikacılığı da söz konusu değildir. Siyasi birliğin sağlanması, sanayileşme, yeni devlet düzeninin sağlanması ve iç kargaşalar daha önem arz eden hususlar olması nedenleriyle devlet tüm enerjisini ve mesaisini bu alanlara harcamış, dolayısıyla memur sendikacılığı gündemiyle ilgilenmemiştir. Zaten Doğuda patlak veren ayaklanmaların bastırılması sırasında her türlü muhalefetle beraber sendikacılık da uzun bir süre fiilen ortadan kaldırılmıştır (Işıklı, 2005: 479).

Cemiyetler Kanunu ile “sınıf esasına veya adına dayalı” cemiyetler kurulması 1938’de yasaklanmış sendikaların ve siyasal partilerin kurulması bu yasaya tabi olduğu için engellenme yoluna gidilmiştir (Makal, 2008: 4). Yani bu süreçte devlet, siyasal ve sendikal yönden ağır bir suskunluk dönemine girmiş, hiçbir muhalefeti bünyesinde kabul etmez bir anlayışı yönetim tarzı olarak benimsemiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ülkemizde çok partili hayata geçiş ile birlikte Cemiyetler Kanunu değiştirilerek sendika hakkı da yasal hale getirildi. Bu dönemde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sosyal devlet anlayışı hakim olmaya başladı. İşçi kesiminin örgütlenmesi hız kazanmaya başladı (Evren,1995:25).

1946-1950 yılları arası, tek parti iktidarına karşı muhalif hareketlerin arttığı dönem olarak göze çarpmaktadır. Tek parti döneminde işçilerin hakları tamamen ellerinden alınmıştı. İnsanların yaşam biçimlerine ve düşünsel hayatlarına müdahalenin yoğun olduğu dönemlerdi. Özellikle savaş yıllarında, hayat pahalılığı, kıtlık, enflasyon hayatı olumsuz etkilemekteydi. İşçiler ve memurların yaşam koşullarının güçleştiği bir dönemdi (Çavdar, 2004: 15-16).

Türkiye’de sendikalar ilk defa 1947’de yasal olarak tanınmıştır. Ancak, sendikalara grev ve toplu sözleşme hakkı verilmemiştir. Bu dönemin işçi sınıfının hakları noktasında kazançlı çıktığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Ancak memurlar için aynı şey söylenemez. Zira bu dönemde memurların gelirleri ve gelirleri nispetinde satın alma güçleri zayıflamıştır. Bu dönemde demokrat parti sendikal hareketlerin bastırılması konusunda, kanunların devlete verdiği yetkileri kullanarak işçi hareketlerinin önüne geçen politikalar izlemiştir. (Makal, 2000: 7-8).

Türkiye’nin sendikal tarihinde çok önemli bir dönemeç olan 1961 Anayasası, sadece çalışma hayatında değil, ülkemizin hem siyasi hem de iktisadi hayatında da önemli dönüşümlerin ve değişimlerin belirleyicisi olmuştur. Memurların sendikalaşma hakları, işçilerin sendikalaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Memurlar 1965 yılında Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ile kendilerine ait sendikalarına kavuşmuştur (Gülmez, 2002: 39). 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ile birçok sendika kurulmaya başlamış; memurlar tarafından kurulan ilk sendika 18 Haziran 1965’te “Türkiye Devlet Büro Görevlileri Sendikası” olmuştur. (Gülmez, 1998: 368).

Sendikalaşma hareketlerinde daha bilinçli hareket eden öğretmenler birçok ilde kısa zamanda örgütlenmişlerdir. Diğer memurların örgütlenme konusunda yaşadıkları gecikme esasen, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda yer alan “*Devlet, hususi idareler, belediyelerle Devlete bağlı kurumlardan bir hizmet karşılığı maaş ve ücret alanlar, buldukları işin sıfat ve mahiyeti ile cemiyet kuramazlar.*” maddesine dayanmaktadır. Öğretmenler, bu madde hükmü içerisinde yer almadığı için örgütlenebilmişlerdir (Kutal, 1969: 172).

1961 Anayasasında işçiler³ ve memurlara sendikalaşma hakkı tanınmıştı. Anayasanın 46.maddesi gereğince 1965 yılında çıkarılan 624 sayılı “Devlet Personeli Kanunu” nda grev ve toplu sözleşme hakkı içermemesine rağmen statü, meslek ve iş yeri bağlamında örgütlenmenin önünü açıyordu. Bu dönemde Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)

kurulmuştur.

12 Mart 1971’de gerçekleşen Askerî Muhtıra ile beraber Demirel hükümeti sona ermiş, Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştır. Yeni hükümet kurulmuş, giderek artan toplumsal olaylar nedeniyle memurlara birinci dönemde verilen sendikal örgütlenme hakkı bu dönemde meclis tarafından geri alınmıştır.

1961 - 1971 dönemi, başlangıçta sendikal hakların kullanılması anlamında çok geniş imkanlara sahne olmuş, ancak zamanla sendikal faaliyetlerin kısıtlandığı, sendikaların kapatıldığı, grev ve toplu sözleşme haklarının sınırlandırıldığı ve hatta sendikacıların tutuklandığı bir dönem olmuştur (Işıklı, 1967: 191).

1980 sonrası ise Türkiye’de askerî darbenin getirmiş olduğu olumsuzluklar toplumun tüm kesimlerine olduğu gibi kamu emekçilerinde de büyük hak kayıplarına neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan baskılar sonucu kamu emekçileri de sistemli bir şekilde sindirme siyasetinden nasibini almıştır. 1982 Anayasasında yasa koyucu, ülkeyi askeri darbeye götüren koşulların sonucunda hazırlanması, darbe öncesi yaşanan toplumsal olayların tekrarının yaşanmaması için, bazı temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında çekinceli davranmıştır. 1982 Anayasası’nın 51. maddesi ile “işçiler ve işverenlere” sendika kurma hakkı tanınmış, ancak memurların sendikalaşması bu dönemde gündeme gelmemiştir (Gülmez, 1998: 149).

1980 sonlarında uluslararası sözleşmelerin ve farklı çevrelerin örgütlenme ile ilgili kamuda çalışanların önünde herhangi bir engel olmadığını ifade etmeleri memur sendikacılığında yeni bir döneme girilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda kamu görevlileri çeşitli dernekler kurmuş ve sendikal çalışmalar yürütmüş ve kamu çalışanları sosyal ve ekonomik hakları için bir araya gelmiş ve eylemselliğin arttığı bir döneme girilmiştir (Öz, 2010: 57).

1991 yılı sonlarında Doğru Yol Partisi (DYP) - Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) Koalisyon Hükümeti kurulmuş ve kamu görevlilerine sendikal hakların verileceği hükümet programında yer almıştır. Hükümet Anayasa’nın 51. maddesinin kamu personelini de içerip içermediğini konusunda Danıştay’dan görüş istemiş, Danıştay 1. Dairesi, 22 Nisan 1992 tarihinde oy birliği ile verdiği karar ile kamu görevlilerini de içereceğini belirtmiştir. Bu karar kamu görevlilerine sendikalaşma hakkının verilmesi anlamında önemli bir aşama olmuştur (SHP, 1991: 28-DYP, 1991:7 7-78).

14 sendikanın bir araya gelmesiyle kamu görevlileri sendikalarının ilk üst örgütü olan Türkiye Kamu Sen, Haziran 1992’de kurulmuştur. 1992’de çeşitli hizmet kollarında kurulan on sendika 1993’te bir araya gelerek yeni bir üst örgüt kurma girişimiyle Haziran 1995’te Memur-Sen’i kurmuşlardır. Kamu Çalışanları Platformu, adını Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu olarak değiştirerek bünyesindeki 25 örgütü konfederasyonlaşma sürecini başlatarak 1995 yılının aralık ayında KESK’ i kurmuşlardır.

Kamu görevlileri sendikacılığı özel bir kanuna 57.Hükümet döneminde kavuşmuştur. 2001 yılında “Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu” TBMM’de kabul edilerek yasalaşmıştır (Resmi Gazete,12 Temmuz 2001, Sayı: 24460). Anayasası’nın “sendika kurma hakkı”nı düzenleyen 51. maddesinde, 2001’de 4709 sayılı kanunla, yapılan değişikliklerle “işçiler ve işverenler” ifadesi yerine “çalışanlar ve işverenler” ifadesi kullanılmıştır. Bu madde, şu şekilde düzenlenmiştir:

“Çalışanlar ve işverenler üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme hakkına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.” (T.C. Anayasası, Madde 51).

Anayasamız, sendika kurma hakkının ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ve başkalarını hak ve özgürlüğünün korunması gibi sebeplerle sınırlanabileceğini ve bu sınırlamanın da ancak kanunla yapılabileceğini belirtmiştir. Anayasanın 51.maddesi bir kişinin aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olamayacağını hüküm altına almıştır. 2001 yılında kabul edilip yürürlüğe giren 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu ile memurların sendika kurma ve örgütlenme haklarının genel hatlarını belirlemiştir (Mahiroğulları,2009:18).

4688 sayılı yasaya genel olarak bakıldığında uluslararası sözleşmeler ve sendikal haklar ile uyumlu ve uyumsuz taraflarının olduğu gözlemlenmektedir. Yasa aynı zamanda birtakım yasak ve kısıtlamalar içermektedir. Bu bağlamda en çok dikkat çeken noktalar, yasada grevli toplu pazarlık hakkının olmaması ve sendikalara üye olamayacak kamu görevlilerinin çok geniş olmasıdır (Mahiroğulları, 2009: 22).

Yasanın 20. maddesi, sendikalara getirilen yasak faaliyetleri sıralamıştır. Yasaklar belirtildikten sonra, aynı maddede “dar kapsamlı” bir siyaset yasağından bahsedilmiştir. Siyaset kurumu ile organik ilişki kurma yasağı getirilmiştir (Mahiroğulları, 2009: 29). Sendika ve konfederasyonlara siyasi partilerle karşılıklı maddi yardım yapma yasağı getirilmiştir. Yasada grev yasağından söz edilmemiş; bu yasağı 657 sayılı Kanun’un 27. maddesindeki “Devlet

memurlarının greve karar vermeleri, grev tertiplenmeleri, ilan etmeleri bu yolda propaganda yapmaları yasaktır” hükmü ile sürdürmüştür (Mahiroğulları, 2009: 31). 4688 sayılı Kanunda “toplu pazarlık yöntemi” olarak memur sendikalarına “toplu görüşme” yolunu öngörmüştür.

SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

Sendika-Siyaset İlişkisine Teorik Bakış

Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olan fabrikalaşmanın ortaya çıkardığı işçi sınıfının sosyal ve ekonomik hakları üzerinden başlattığı sınıfsal bir refleks diyebileceğimiz sendikalar, zamanla sosyal hayatımızın vazgeçilmez bir unsuruna dönüşmüştür. Öncelikle işçi sınıfı üzerinden başlayan ve güçlenen bu süreç, sonraları kamu çalışanı kavramı kapsamı içerisinde tüm memurların da haklarını sendikalar aracılığıyla koruma ve iyileştirme hareketine dönüşmüştür.

Ancak kamusal hizmet alanında emek üreten kamu çalışanlarının üyeliğiyle teşekkül eden memur sendikacılığıyla beraber işçi sendikacılığı gerek nitelik gerekse işçi-işveren tarafları bakımlarından farklılıklar içermektedir. Bu durum uzun ve zorlu bir mücadele sonucunda sendikal örgütlenme hakkını elde eden memurların aynı zamanda devlet erkini kullanan ve bu vesileyle işveren konumunda olan siyasi iktidarla karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple devletin kamu görevlilerinin örgütlenmesi konusundaki katı tutumu, sendikacılığın gelişmesini engelleyen önemli nedenlerden biri olmuştur (Tokol, 2000: 29). Ancak bu engellemeler sadece süreci yavaşlatmış; ama sendikaların büyük bir sivil toplum gücü olmasına mani olamamıştır.

Sendikaların, emekçilerin büyük uğraşları neticesinde yasal statüye kavuşması siyasi partilerin ilgi alanına girmelerine neden olmuştur. Zira bir çatı altında örgütlenen sendikalar siyasi partilerin propagandaları için elverişli zeminler olarak görülmüştür. Bununla birlikte sendikalaşma oranlarının artması iktidar mücadelesi veren siyasi partiler için bulunmaz bir oy potansiyeline dönüşmüştür. İlk olarak işçi örgütlenmelerinden kaynaklı sol siyasi akımların ilgisi çeken sendikalar, sonraları sendika kurma haklarının tüm meslek gruplarını kapsayacak şekilde genişlemesi tüm siyasi partilerin sendikalara ilgisini arttırmıştır.

Sendikaların ilk ortaya çıkışı ile gelişim sürecinde siyasi otoriteye karşı verdiği mücadele ve sonrasında siyasal partilerle kurulan ilişkiler, sendikaların siyasi faaliyetlerinin tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur (Aydoğanoglu, 2009: 17). Özellikle de kamu çalışanları için bu durum daha fazla sorgulanmış ve eleştiri konusu olmuştur. Dolayısıyla mevcut hükümetin hukuki bir yöntemle belirlediği kamu çalışanlarının çalışma koşullarına karşı yine kamu çalışanlarınca yürütülecek bir mücadelenin mevcut erk tarafından zaten hoş karşılanmayacağı açıktır. Ancak siyasetin aldığı birçok kararın ve devleti yönetme tarzının başta kamu çalışanları olmak üzere toplumun her kesimini ve sendikaları oluşturan işçi-emekçi gruplarını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, sendikaların siyasi faaliyet içerisinde olmaları ve siyasi yapılarla ilişki kurmalarını kaçınılmaz yapmaktadır. Dolayısıyla sendikaları siyasetin dışında değerlendirmek doğru değildir. Sendikaların doğal misyonu gereği siyaset ile ilişki kurmaları kaçınılmaz bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Burada önemli olan kurulan ilişki değil, ilişkinin ne seviyede olduğudur. Sendikalar güç kazandıkça siyasi partilerden daha çok destek alacak, siyasi partiler de güçlü sendikaların talepleri konusunda daha hassas olmak zorunda kalacaklardır.

Aslında sendika-siyaset arasında bazen ideolojik bazen de amaçlar ve faydalar noktasında birtakım ilişkilerin kurulması, her iki yapının da beklentileri, hedefleri ve amaçları doğrultusunda kaçınılmaz bir durum gibi gözükmektedir. Bu kaçınılmaz durum daha önce sendikacılığın ortaya çıkma yazgısı, yapısı ve yapmak istedikleri mahiyetinde ortaya çıktığı gibi siyaset kavramı ve bu kavram bünyesinde tezahür eden tüm siyasi teşekküller için de bir gerçekliğe dönüşür.

Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi

Türkiye’de sendikalar XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun sahip olduğu sosyal, ekonomik, siyasi, hukuk ve düşünsel koşullar işçilerin örgütlenmesi için gerekli ortamın II. Meşrutiyet’e kadar ortaya çıkmasını engellemiştir (Tokol, 1994:1). Sonrasında II. Meşrutiyet Döneminde bir işçi sınıfının doğması söz konusu olsa da Tatil-i Eşgal Yasası, Takrir-i Sükun Kanunu gibi düzenlemelerle bu süreç 1960 yıllarına kadar sürekli kesintiye uğramış ve Türkiye’de sendikacılık bir türlü kemale erememiştir. Tabii özellikle 1909 yılından başlayarak yaklaşık on üç yıl sürecek savaşlar dolayısıyla ülkede yaşanan sıkıntılar da ciddi bir gerekçedir. Aslında gerek Sanayi Devrimi’ne çok geç kalması gerekse yönetim şekli itibarıyla sendikacılığın yeşermesine ve geniş bir taban bulmasına çok da elverişli olmaması dolayısıyla bu durum çok da şaşırtıcı değildir. Yine bu doğrultuda mevcut yönetim şekli itibarıyla bir sendika-siyaset ilişkisinin varlığından söz etmek de çok mümkün değildir. Zira hem işçi sınıfının hem de kamu çalışanlarının sosyal ve ekonomik hakları için mücadele edilebilecek, bu noktada çeşitli ilişkiler kurabilecek bir sendikacılık mevcut değildir. Dolayısıyla Türkiye’de sendika-siyaset ilişkisini I. Dünya Savaşı sonrası 1918 yılından itibaren değerlendirmeyi daha uygun görüyoruz. Kısaca dönem dönem yapılacak

olan bu değerlendirmede, ülkemizde hem siyasi ve askerî olaylarla yaşanan değişimler hem de bu değişimlerin sendikal hareketlere yansımaları ölçüt alınmıştır.

1918-1923 Arası Dönem

Osmanlı İmparatorluğu 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile aslında son bulmuş, sonrasında oluşan ortam neticesinde birçok dernek ve siyasi oluşum örgütlenmiştir. Mücadele dönemi Anadolu'sunda (1919-1922 yıllarında) meydana gelen grevlerin, Osmanlı'da gerçekleşenlerden farklı olarak, anti-empyralist bir nitelik taşıdıkları ve çoğunun yabancı sermayeye ait kuruluşlardan gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu yıllarda 3'ü İstanbul'da olmak üzere 19 grev gerçekleşmiştir. İzmir, Zonguldak, Eskişehir, Edirne, Konya, Bursa ve Adana gibi illerde de grevlere rastlanmaktadır. Grevlerin çoğu; ulaştırma sektöründe, özellikle de yabancı sermayenin etkinliğindeki demiryolu işletmelerinde örgütlenmiştir (Unsur, 2003:33).

Tüm bu sendikal hareketlilik ve grevlerin olması bir yana, sendikaların siyasetle veya siyasetin sendikalarla herhangi bir fayda ilişkisi kurmadığını söyleyebiliriz. Hatta dönemin totaliter rejimi dolayısıyla birçok sendika yardım ya da hayır derneği olarak kendini göstermek zorunda kalmıştır.

1923-1946 Arası Dönem

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda zanaat sahibi insanların kendi iş yerleri bulunmaktadır. Bununla birlikte çiftçilik yapan insanların toprak ile meşgul olması ve ülkedeki eli kalem tutan eğitimli kesimin memur olması nedeniyle bir sendikalaşma gereği ve talebi olmamıştır.

Cumhuriyetin ilanından önce başlayan üst örgüt kurma girişimleri de önceleri devam etmiş ancak bu girişimler siyasi otoritenin zaman içinde artan baskı nedeniyle fazla uzun ömürlü olamamıştır. 1924 yılında Türkiye Umum Amele Birliği dağılmak zorunda kalmıştır. Onun yerine İstanbul'da çeşitli işçi örgütlerinin bir araya gelmesiyle aynı yıl Amele Teali Cemiyeti Kurulmuştur. Cemiyet 1 Mayıs kutlamalarından sonra dağılmış, yerine İstanbul İşçi Yardımlaşma Derneği kurulmuştur. Bu dernek 1927 yılında kapatılmıştır (Tokol,1994:20).

1938 yılında Cemiyetler Yasası ile cemiyetlerin kurulması yasaklanmış, örgütlenmenin önü tamamen kapanmıştır. Dolayısıyla 1923-1946 yılları arası dönemde de sendikal süreç ciddi kesintilere uğramış, sendikalar ülke menfaatlerine zararlı görülmüş; bu noktada özellikle işçi örgütlenmelerinin her fırsatta önü tıkanmıştır. Yani bu dönem siyasetin sendikalarla ilişki kurduğu bir dönem değil, sendikaların tehdit olarak görüldüğü bir dönemdir.

1946-1960 Arası Dönem

1946 yılında Dernek Kanunu'nda değişiklik yapılarak sınıf esaslı örgütlenme yasağı kaldırılmış ve işçi örgütlenmelerinin önü açılmıştır. İşçilerin örgütlenmeleri önündeki yasal engellerin kalkmasına müteakiben yoğun bir örgütlenme dönemine girilmiştir. Ancak, hızlı başlayan örgütlenmeler, yine hızlı bir şekilde 21 Aralık 1946'da sıkıyönetim tarafından durdurulmuştur (Delican,2006:14). Muhalefetteyken Grev Yasası'nı destekleyen ve iktidara geldiğinde grev hakkı sözü veren DP, hem bu sözü yerine getirmemiş hem de kendisine yakın olmayan sendikaları baskı altında tutmaya çalışmış; bu durum işçilerde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu durum ise DP'ye küsenlerin 1953'te CHP'yi desteklemesine yol açmıştır. Sadece tek taraflı ve partilerin inisiyatifinde olmasına rağmen sendika-siyaset ilişkilerinin bir yansıması olarak 1946-1960 yılları arasında TBMM'ye sendikacılık kökenli DP listelerinden 13, CHP listelerinden 4 olmak üzere toplam 17 milletvekili seçilmiştir. Daha sonraki tarihlerde yapılan seçimlerde de birçok sendikacı farklı siyasi partilerden milletvekili seçilerek meclise girmiştir.

1960-1980 Arası Dönem

27 Mayıs darbesinin ardından ülkemiz, yeni bir anayasa ile "demokratikleşme sürecine" başlamıştır. Yeni anayasa ile sendikacılığın gelişmesi için oluşan engellerin bazıları kaldırılarak, çalışanların fikrini serbestçe savunabileceği bir döneminin başlangıcı olmuştur. Hazırlanan yeni anayasa ile beraber dönem içerisinde değişen ekonomik ve siyasal yapının sonucu, toplumsal ilişkileri düzenleyen yasal çerçevede de köklü değişiklikler yapılmıştır. 1961 Anayasası temek haklar kapsamında sosyal ve iktisadi hakları da güvenceye alarak, yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır (Cerev, 2014: 24).

Sendikal alanda ciddi gelişmelerin ve hareketliliğin yaşandığı bu dönemde işçi hareketinin konfederasyonlar noktasında bölünmeler yaşadığını da görüyoruz. Bu bölünmeler daha çok ideolojik tercihlerle açığa çıkarken bu manada Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İŞ) ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) adı altında üç büyük Konfederasyon kurulmuştur (Aktay vd., 2011:262-263). Bu dönemde de birçok sendikacı seçimlere katılarak farklı partilerden meclise girmiştir.

1980 Sonrası Dönem

1982 Anayasasının 52. maddenin I. bendinde; "Sendikaların siyasi amaç güdemeyecekleri, siyasi faaliyette

bulunamayacakları, siyasi partilerden destek göremeyecekleri, onlara destek olamayacakları" belirtilmiştir. Ayrıca temel yasalar başlıklı maddesinde:

"Sendika ve konfederasyonlar siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden yardım ve bağış alamazlar, siyasi partilerle ilişki kuramazlar ve işbirliği yapamazlar ve bunlarla hiç bir konuda müşterek hareket edemezler, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar, bunlardan yardım ve bağış alamazlar, yardım ve bağışta bulunamazlar. Sendika ve konfederasyonlarla, derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla siyasal amaçla ortak hareket edemezler, bir siyasi partinin adını, amblem ve işaretlerini kullanamazlar. Sendika ve konfederasyonların üyelerinin münhasıran ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapacakları mesleki faaliyetler siyasi faaliyet sayılmaz." şeklinde hüküm yer almaktadır. Madde metninden de anlaşıldığı gibi meclis, sendikalara, siyasi partilerle ilgili geniş kapsamlı yasalar getirmiştir.

1980 sonrası sendikalar ile siyasi partiler arasındaki ilişkiler her zaman sorun oluşturan konulardan olmuştur. Sendikaların kendilerini iyi ifade edememeleri ve bir sendikal devamlılık oluşturmamaları, sendikaları siyasi partiler tarafından tesir çevresi olarak görülmemesine sebep olmuştur. Ancak siyasi partiler her zaman sendikalarda söz sahibi olabilmek için sendikalar nüfuz etmeye çalışmıştır. Aynı şekilde sendikalar da siyasete etki edebilmek için siyasi partilerden uzak durmamışlardır. Bu dönemde önceki dönemlere göre daha az sayıda sendikacı milletvekili olarak TBMM'ye girmiş olması da sendika-siyaset ilişkilerinde geriye gidişin bir göstergesidir.

2002 yılında iktidara gelen AK Parti, 2001 yılında yayımladığı "Kalkınma ve Demokratikleşme Programı"nda sendikalaşmanın teşvik edileceğini ve örgütlenme özgürlüğünün önünü açacağını ifade etse de işçi sendikacılığının gücü ve sendikalaşma oranını bu dönemde gözle görülebilir bir artış göstermemiştir. Ancak bununla beraber AK Parti dönemi kamu sendikacılığının adeta zirve yaptığı bir dönemdir. Hatta bu dönem sendika-siyaset ilişkileri, daha ziyade memur sendikacılığı-siyaset ilişkisine dönüşmüştür.

Günümüzde AK Parti iktidarı süresince yirmi beş kat büyüme gösteren Memur Sen, yaklaşık son on yıldır yetkili sendika olmasına rağmen gerek eylemleriyle gerek basın açıklamalarıyla gerekse Toplu Sözleşme süreçlerinde iktidar ile yakın bir tavır sergilemiştir. Hatta iktidarın birçok siyasi etkinliklerinde de aktif rol alması da bu durumun bir yansımasıdır. Kamu Sendikacılığı açısından sendika-siyaset ilişkisi noktasında sadece Memur Sen değil, ideolojik yakınlık başta olmak üzere farklı siyasi partilerle bazen siyasi bazen de fikrîsel bağ kuran Kamu Sen, KESK ve Birleşik Kamu İş gibi konfederasyonlarını da burada zikredebiliriz.

Son olarak 2002-2015 yılları arasında TBMM'ye giren sendika kökenli milletvekili sayısının AK Parti'de 23, CHP'de 27, MHP'de 17, HDP'de 14, BDP'de 1, Bağımsız 2 olmak üzere toplamda 84 olması, bu dönem itibarıyla sendika-siyaset ilişkisinin nitelik ve nicelik açısından bir göstergesidir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden "durum çalışması" deseni kullanılarak yapılmıştır. Durum çalışmaları karmaşık istatistikî analizlerle bulguların elde edildiği deneysel çalışmalar yerine bir kişi, olay ya da kurumun derinlemesine araştırılmasını mümkün kılan ve sosyal bilimler alanında çokça kullanılan bir araştırma yöntemidir (Paker, 2017:34).

Çalışma Grubu

Tablo 1: Çalışma Grubu

Üye No	Cinsiyeti	Mesleği/Unvanı	Üye Olduğu Sendika	Üyelik Süresi (Yıl)	Sendikadaki Konumu
1	Kadın	Okul Müdürü	Memur-Sen	4	Üye
2	Erkek	Şef	Memur-Sen	13	Üye
3	Erkek	Öğretmen	KESK	23	Üye
4	Erkek	VHKİ	KESK	26	Üye
5	Kadın	Akademisyen	KESK	22	Üye
6	Erkek	Şef	KESK	22	Yönetici
7	Kadın	Memur	KESK	13	Üye
8	Kadın	Doktor	KESK	11	Üye
9	Erkek	Din Görevlisi	Türkiye Kamu-Sen	14	Yönetici
10	Erkek	Öğretmen	KESK	23	Üye
11	Erkek	Akademisyen	Türkiye Kamu-Sen	13	Üye
12	Kadın	Öğretmen	Birleşik Kamu-İş	17	Yönetici
13	Erkek	Doktor	Memur-Sen	17	Üye
14	Erkek	Mühendis	Türkiye Kamu-Sen	18	Üye
15	Erkek	Memur	Memur-Sen	26	Üye
16	Kadın	Akademisyen	Türkiye Kamu-Sen	8	Üye
17	Erkek	Memur	Türkiye Kamu-Sen	12	Üye
18	Erkek	Okul Müdürü	Memur-Sen	14	Yönetici
19	Erkek	Memur	Birleşik Kamu-İş	7	Yönetici
20	Erkek	Mühendis	Birleşik Kamu-İş	13	Üye
21	Erkek	Öğretmen	Birleşik Kamu-İş	5	Yönetici
22	Kadın	Öğretmen	Memur-Sen	16	Yönetici
23	Erkek	İtfaiye Eri	Memur-Sen	9	Üye
24	Erkek	Sağlık Memuru	Türkiye Kamu-Sen	7	Üye
25	Kadın	Öğretmen	Birleşik Kamu-İş	13	Üye
26	Erkek	Öğretmen	Birleşik Kamu-İş	23	Yönetici
27	Kadın	Doktor	Birleşik Kamu-İş	10	Üye
28	Kadın	Hemşire	Türkiye Kamu-Sen	11	Üye
29	Erkek	VHKİ	Türkiye Kamu-Sen	13	Yönetici

Bu araştırmanın çalışma grubu, araştırmacının görev yapmakta olduğu Kocaeli ilinde bulunan 4 büyük konfederasyona bağlı sendikadan 29 üye ile oluşturulmuştur. Çalışma grubu belirlenirken, katılımcıların gönüllü olması ve mümkün olduğunca farklı meslek guruplarından alınmasına dikkat edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan kamu çalışanlarının 14'ü ile daha sonra ayrıntılı görüşme de gerçekleştirilmiştir. Üyelerin 11'i kadın 18'i ise erkektir. 20 kamu çalışanı bulunduğu sendikada üye, 9 kamu çalışanı ise yönetici konumunda bulunmaktadır. Üyelerin sendika üyelik süreleri ise 3 yıl ile 25 yıl arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri “yarı yapılandırılmış görüşme formu” yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın amacı ve alt problemlerine uygun olarak belirlenen sorular, daha sonra alan uzmanları ile paylaşılmış ve onlardan olumlu görüş alınmıştır. Sonrasında 1'i yönetici konumunda 3 üye ile deneme amaçlı uygulama yapılmıştır. Anlaşılmayan sorulara son halleri verilerek form uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

Araştırmanın amacının, sendika üyesi kamu çalışanlarının sendikaların siyaset ile olan ilişkilerinin üyeler açısından nasıl değerlendirildiğinin incelenmesi olduğu için görüşme soruları aşağıdaki kapsamda hazırlanmıştır.

1. Sendikalara üyelik ve sendika tercihleri konusunda etkili olan unsurlar nelerdir?
2. Siyasi görüşlerin sendika tercihi ve sonrasında sendika üyeleri üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?
3. Sendikaların siyasi partilerle ilişkileri olmalı mıdır? Sendika üyeleri bu durumu nasıl değerlendirmektedir?
4. Sendika-siyaset ilişkisinin kamu çalışanları üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri konusunda sendika üyesi kamu çalışanları neler düşünmektedir?
5. Sendikaların iktidar dahil siyasi partilerle ilişkileri sendikal hakları nasıl etkiler?
6. Sendikalaşma oranları iktidar değiştiğinde anlamlı bir değişim gösterir mi?

Verilerin Toplanması

Araştırmanın yapıldığı dönemde Covid-19 pandemisi olması nedeniyle yüz yüze görüşmelerin sağlık açısından sorun yaratması ve kamu çalışanlarının esnek çalışma modeliyle çalışması sonucunda veriler iki aşamalı olarak toplanmıştır. İlk olarak hazırlanan görüşme formu çalışma grubunda yer alan 29 kamu çalışanına uygulanmıştır. Gelen cevaplar ile ilgili olarak seçilen 14 kamu çalışanının 6'sı ile yüz yüze 8'i ile de görüşmelerini ayrıntılandırmaları

amacıyla telefon üzerinden bir görüşme daha gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kayıt programı aracılığı ile kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel veri analizinin yapılabilmesi için verilerin nicel analizde olduğu gibi saflaştırılması gerekmektedir. Bunun için verilerin dökümleri alınp daha sonra kodlama işlemi yapılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Temalar ve Kategoriler

Araştırmada veriler 3 tema ve buna bağlı olarak belirlenen kategoriler altında toplanmıştır. Tema ve kategoriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2 : Çalışmanın Tema ve Kategorileri

Tema	Kategoriler
Sendikaya Üye Olma Nedenleri ve Sendika Seçimini Etkileyen Unsurlar	*Özlük Hakları *Örgütlenme ve Dayanışma *Dünya Görüşü ve Siyasi Tercihler
Sendikaların Siyasi Partilerle İlişkileri ve Kazanımlara Etkileri	* Siyasi Partilerle İlişki ve Görüşmeler * Sendikaların Bağımsız Olmaları * Özlük Hakları ve Kazanımlar * Liyakat
Sendika – Hükümet İlişkilerinin Kamu	* Sendika-Hükümet İlişkileri
Çalışanlarının Hakları Üzerindeki Etkileri	* Kamu Çalışanlarının Talepleri * Adalet ve Liyakat * Sendikalaşma Oranları

TEMA: Sendikaya Üye Olma Nedenleri ve Sendika Seçimini Etkileyen Unsurlar

Sendika Üyeleri ile yapılan görüşmelerde, sendikaya neden ihtiyaç duydukları ve üye olmayı düşündüklerinde sendika seçimlerini etkileyen unsurların neler olduğuna ilişkin görüşleri alınmıştır. Verilen cevaplar 3 kategori altında toplanmaktadır.

Kategori: Özlük Hakları

Görüşme yapılan sendika üyeleri sendikaların asıl işlevlerinin üyelerinin haklarını gözetmek ve bu hakların gelişmesine destek olmak olduğunu söylemektedir:

“Birlik olmak ve haklarımızın korunmasında birlikte hareket etmek için sendikaya üye oldum”. (Üye 1-Memur-Sen)

“Hak arama mücadelesine katkı vermek için üye oldum” (Üye 9- Türkiye Kamu-Sen)

Sendika üyeleri ekonomik ve sosyal haklarının savunulmasının sendikaya üye olmalarının gerekçeleri arasında saymalarının yanı sıra sendika tercihlerinde de önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir:

“Özlük haklarımızın ve sosyal haklarımızın geliştirilmesi ve savunulması amacıyla sendikaya üye oldum.” (Üye 22-Memur-Sen)

“Haklarımı diğerlerine göre daha iyi savunacağını düşündüğüm için üye oldum. Haklarımı diğerlerine göre daha iyi savunacağını düşündüğüm için sendikamı tercih ettim”. (Üye 27-Birleşik Kamu-İş)

“Daha iyi çalışma koşulları, yaşanabilir ücret ve sosyal haklarımızın oluşturulması için sendikaya üye oldum”. (Üye 17- Türkiye Kamu-Sen)

Kategori: Örgütlenme ve Dayanışma

Yapılan görüşmelerde sendikalara üye olma ve sendika tercihlerinde, sendikaların örgütlü mücadelesinin etkili olduğu görülmektedir. Hak arama noktasında örgütlü mücadelenin, kamu çalışanlarını sendikalaşmaya yönelten başlıca unsurlardan olduğu bulgularına ulaşılmıştır:

“Örgütlü insan, mutlu toplum, güçlü karşısında güç biriktirme ve dayanışma ihtiyacını gidermek için sendikaya üye oldum. Söz yetki ve karar alma sürecinin tabanda olması, her üyenin talebinin ve kararının kıymetli olma anlayışını benimsemesi, kararlarını tüm üyelerin mutabakatıyla alması ve sendikacılığı meslek gibi görmeme ve güce eğilmeye karşı gerekli tedbirleri alarak faaliyet sürdürmesi nedeniyle sendikamı tercih ettim.”(Üye 6 - KESK)

“İnsanların örgütlü bir yapının içinde bulunmasının, içinde bulunduğu zümrenin faydasına olacağını düşündüğüm

için üye oldum. Ayrıca herhangi bir hak talebinde birlik olmanın güce güç katacağını düşündüğüm için üye oldum.”(Üye 21- Birleşik Kamu-İş)

“Birlik olmak ve haklarımızın korunmasında birlikte hareket etmek için.”(Üye 1- Memur-Sen)

Kategori: Dünya Görüşü ve Siyasi Tercihler

Çalışmamızda kamu çalışanlarının dünya görüşü ve siyasi tercihlerinin sendikalaşma ve sendikal faaliyetlere katılım anlamında önemli bir etken olduğu görülmektedir:

“Laik, bilimsel ve demokratik bir yapısı olduğundan sınıf ve kitle sendikacılığı temelinde meşru fiili mücadele esasları kabul ettiği için üye oldum” (Üye 3 - KESK)

Kamu çalışanlarına sendika tercihlerinin nedeni sorulduğunda aşağıdaki cevaplara ulaşılmıştır:

“Düşüncelerime, inançlarıma olan yakınlık” (Üye 1 8- Memur-Sen)

“Sendika tercihimin nedeni siyasi tercihlerim”(Üye 20- Birleşik Kamu-İş)

“Üyenin sendikal tercihi ile siyasal aidiyetini de belirliyorsunuz”.(Üye 9- Türkiye Kamu-Sen)

“Atatürkçü, çağdaş, laik ve bilimsel eğitimi savunan bir sendika olduğu için öncelikle. Onun dışında sendikayı oluşturan bireyler ile dünya görüşlerimizin büyük oranda uyduğuna, haksızlığa karşı sesini yükselten insanların olduğunu gördüğüm için üye oldum.”(Üye 21 - Birleşik Kamu-İş)

“Sendikaların temel ilkeleri ve direkt bağlantılı olmasalar da yakın durdukları siyasi görüş.”(Üye 28 - Türkiye Kamu-Sen)

TEMA: Sendikaların Siyasi Partilerle İlişkileri ve Kazanımlara Etkileri

Bu tema kapsamında sendikaların siyasi partilerle ilişkileri incelenmiştir. Bu tema 4 kategoriden oluşmaktadır. Sendikaların siyasi partilerle olan ilişkilerine sendika üyelerinin bakışları ve değerlendirmelerini içermektedir. Bu tema 4 kategoriden oluşmaktadır.

Kategori: Siyasi Partilerle İlişki ve Görüşmeler

Çalışma grubunda yer alan sendika üyeleri arasında en yaygın görüş sendikaların siyasi partilerle ilişkileri olmaması gerektiği yönündedir. Siyasi partilerle olan ilişkinin liyakate verilen önemi azaltacağı görüşü ağırlık kazanmaktadır:

“Sendikaların siyasi partilerle ilişkisi olmaması daha uygun olur çünkü olursa eğer siyasi faktörlerin etkin olduğu, liyakatin minimum seviyede olduğu, kayırmacılığın tavan yaptığı bir yapı ortaya çıkar; bugün olduğu gibi... “(Üye.1 – Memur-Sen)

“Siyasetle bağlantılı olmamalı. Siyasal aidiyet sendikacılık ruhunu ve eylem yönünü zayıflatıyor.”(Üye 9- Türkiye Kamu-Sen)

“Sendikaların siyasi partilerle ilişkisi olmamalı. Çünkü sendika emekçinin hak mücadelesidir, işveren siyaset olduğu yerde mücadele olması için sendikalaşmada siyaset olmamalı ana görevden ayrılmamalıdır. Hak ve adaletten ödün verilmemeli.”(Üye 19- Birleşik Kamu-İş)

“Siyasal parti, örgüt ve kuruluşlardan örgütsel olarak bağımsız olmalıdır, Emekçilerin hakları konusunda kendi öz güçleri ile mücadele etmelidir.”(Üye 3- KESK)

Kamu çalışanlarının bazıları da siyasi partilerle görüşmeler yapılmasının normal olduğunu ancak sendikalarla siyasi partiler arasında organik bir ilişki olmaması gerektiğini savunmaktadır:

“Sendikalar, özelde üyeleri genelde tüm çalışan sınıfın çıkarlarını koruma ve kazanımlarını artırma mücadelesi vermek durumundadırlar. Bu sebepten siyasal iktidarlardan güç, etki ve daha da öte yetki talep etmeleri bana göre doğaldır”..(Üye 22- Memur-Sen)

“Organik bağının olmaması, üye ve yöneticilerinin bireysel tercihleri kimi partilerden yana olabilir, ama kesinlikle sendikayı herhangi bir siyasi partinin arka bahçesi haline gelmemeli!”.(Üye 26 – Birleşik Kamu-İş)

“Sendikaların ister istemez siyasetle bir bağlantısı olacaktır. Ancak bu ilişkinin sınırlı olması gerekir. Sendikalar öncelikle üyesinin hangi siyasi görüşte olduğuna bakmadan onun haklarını savunması gerektiğini unutmamalıdır.”(Üye 11- Türkiye Kamu-Sen)

“Sendikalar üyelerinin hak talepleri doğrultusunda görev yapmalı bunu yaparken de bir siyasetin arka bahçesi olmamalı. Türkiye’deki yapılanma bunun en temel örneğidir. Hak alma mücadelesinde siyasi iktidarlara karşı

mücadele içinde olduğu için ve hayattan kopuk olamayacakları için siyasetten bağımsız oldukları düşünülemez.”(Üye 7- KESK)

Kategori: Sendikaların Bağımsız Olmaları

Çalışmamıza katılan kamu çalışanlarının tamamı sendikaların bağımsız olmaları gerektiğini savunmaktadır:

“Siyasal parti, örgüt ve kuruluşlardan örgütsel olarak bağımsız olmalıdır, emekçilerin hakları konusunda kendi öz güçleri ile mücadele etmelidir..”(Üye 3- KESK)

“Sendikalar siyasi partilerden bağımsız olmalı. İçinde bulunduğum sendikanın bu konuda hassasiyeti olduğuna inanıyorum. Yalnız ortada şöyle bir durum var: Biz aynı dünya görüşüne sahip insanların bulunduğu bir sendikayız. Bir araştırma yapılırsa üyelerimizin yüzde 80 i aynı partiye oy veriyor olarak çıkar. Bu durumda mevcut düzendeki aksaklıklara kendi dünya görüşümüzle, kendi doğrularımızla çözüm arayışına giriyoruz. Bu gibi durumlarda bize destek veren siyasi partilerin olması sendikanın siyasi bir partiyle ilişkisi olduğu anlamına gelmiyor. Bu durum yanlış olarak bakıldığında sendikanın siyasetle ilişkisi olduğunu düşündürür.... Şunu açık ve net ifade edebilirim ki içinde bulunduğum sendikanın herhangi bir siyasi parti ile ilişkisi yoktur.”(Üye 21- Birleşik Kamu-İş)

“Siyasi partilerle doğrudan ilişki sendikanın politik, pratik faaliyetini daraltır. Sınıf ve kitle sendikası olma özelliğini ortadan kaldırır”.(Üye 4-KESK)

Sendikaların siyasi partilerle ilişkilerinin farklı noktalarda olabileceğini savunan kamu çalışanları da bulunmaktadır:

“Siyasi partilerle ilişki olmamalı. Şöyle ki; herhangi bir partiye aidiyet içeren ilişki biçimi yanlıştır. İlişki olmalı. Evet olmalı. Şöyle ki; Siyasi partiler toplumla ya da bir meslek kuruluşu ile ilgili kararlar alan kanunlar ve yönetmelikler hazırlama yetkisini elinde bulunduran-yönetim erkini elinde bulunduran kuruluşlardır. Bu anlamda sendikalar alınacak karar ve yönetim süreçlerinde siyasi partilere görüş ve öneri sunmalı. Sendikaları dizayn eden, siyasallaştıran partiler yerine, Siyasal partilere yön veren sendikalar ve sivil toplum kuruluşları olmalı.” (Üye 25- Birleşik Kamu-İş)

Kategori: Özlük Hakları ve Kazanımlar

Sendikaların temel işlevi çalışanların ücret, terfi, sosyal yardımlar gibi özlük haklarını savunmak ve çalışma hayatını kolaylaştıran kazanımlar elde etmektir. Sendika üyesi kamu çalışanlarının, siyasi partilerle ilişkilerin sendikal kazanımlara etkisi konusunda görüşlerine de başvurulmuştur. Çalışmaya katılanların çoğunluğu bu durumun kamu çalışanlarına bir faydası olmadığını ifade etmektedir:

“Zararı vardır. Liyakat sahibi kişiler her zaman görev alamamakta kurum ve devlet zarara uğramaktadır. Çalışabileceğin ekipte ki insanlarla da uyusabilmek, işleri hızlandırabilir bu yönüyle de faydalı olarak değerlendirilebilir”. (Üye 16- Türkiye Kamu-Sen)

“Siyaset ile ilişkinin kamu çalışanlarına bir faydasını görmedim. İktidar yanlısı sendikaların da bu halleriyle kamu çalışanlarına pozisyonları dolayısıyla fazladan bir faydası olmamıştır. Sendikaların ülkemizde gerçek anlamda kurumsallaşamamalarının nedeni sol sendikaların pkk etkisinden kaçamamaları ve bu nedenle meşrulaşamamalarıdır”. (Üye 20- Birleşik Kamu-İş)

“Örneğin iktidar ile yakın ilişkiler içinde olan bir sendikadan çalışanın haklarını savunması beklenemez”.(Üye 23- Memur-Sen)

Sendikaların siyasi partilerle ilişkilerinin normal olduğunu hatta bu durumun kamu çalışanlarının yararına olduğunu ifaden üyeler de bulunmaktadır.

“Sendikalar siyasetle bağlantılarını kamu çalışanlarının haklarını savunmakta ve yeni haklar elde etmekte kullanabilir. Siyasetle bağlantılarını kullanarak işleri hızlandırabilir, seslerinin daha gür çıkmasını sağlayabilir. Bu faydalı olacaktır. Ancak ilgili sendika sadece ilgili olduğu siyasi yapının direktiflerini uyguluyorsa veya sadece ilgili siyasi partinin sözcülüğünü yapıp, üyelerinin isteklerini dikkate almıyorsa, sendikalaşmaya ve sendika üyelerine zararı olur”. (Üye 11- Türkiye Kamu-Sen)

“Sendikaların en büyük gücü eylemdir. Eylemlerine ne kadar insan toplayabilirse o kadar sesleri çıkar. Bir öğretmen maaşının düşüklüğü sadece öğretmenin sorunu değil ayrıca ülkenin de sorunudur. Doğal olarak bu ve benzer konularda bir eylem yaptığınızda alanda daha güçlü olmak için diğer STK'ların katılımı sizin için önemlidir. Siz davet etmeseniz de birçok STK'nın katıldığı yerde bir siyasi partinin olması kaçınılmazdır. Bu durum eyleminizin daha geniş kitlelere duyulmasını sağladığı için önemlidir”.(Üye 21- Birleşik Kamu-İş)

Çalışmaya katılan bir kamu çalışanı ise siyasi partilerin kamu çalışanlarına bir faydası ya da zararını görmediğini söylemiştir.

Kategori: Liyakat

Türk Dil Kurumuna göre liyakat, layık olma, yaraşma, uygunluk anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ise yeterlik, yetenek olarak ifade edilmektedir. Kamu çalışanlarının bir göreve getirilmesi ya da görevde yükseltilmesi liyakat esasına göre yapılmaktadır. Yani bir kişinin bir göreve getirilmesi için o görev uygun ve yeterli olmasına bağlıdır. Sendikaların siyasi partilerle ilişkilerinin liyakat anlamında da etkileri görülmektedir. Görüşlerine başvurduğumuz kamu çalışanlarının çoğunun bu durumun liyakatsiz kişilerin göreve gelmesinin önünü açtığını düşünmektedir:

“Sendikaların siyasi partilerle ilişkisi olmaması daha uygun olur. Çünkü olursa eğer siyasi faktörlerin etkin olduğu, liyakatın minimum seviyede olduğu, kayırmacılığın tavan yaptığı bir yapı ortaya çıkar; bugün olduğu gibi....” (Üye 1- Memur-Sen)

“Siyasi partilerle ilişkilerin zararı vardır. Liyakat sahibi kişiler her zaman görev alamamakta kurum ve devlet zarara uğramaktadır. Çalışabileceğin ekipte ki insanlarla da uyuşabilmek, işleri hızlandırabilir bu yönüyle de faydalı olarak değerlendirilebilir”.(Üye 17- Türkiye Kamu-Sen)

TEMA: Sendika-Hükümet İlişkilerinin Kamu Çalışanlarının Hakları Üzerindeki Etkisi

Kategori: Sendika Hükümet İlişkisi

Çalışmamıza katılan kamu çalışanlarının çoğunluğu sendikaların hak mücadelesi veren örgütler olduğu için hükümetlerle ilişki kurmalarının doğal olduğunu söylemektedir. Ancak bu ilişkinin kamu çalışanlarının haklarını aramakla sınırlı kalması gerektiğini düşünmektedir:

“Sendikalar siyasetle bağlantılarını kamu çalışanlarının haklarını savunmakta ve yeni haklar elde etmekte kullanabilir. Siyasetle bağlantılarını kullanarak işleri hızlandırabilir, seslerinin daha gür çıkmasını sağlayabilir. Bu faydalı olacaktır. Ancak ilgili sendika sadece ilgili olduğu siyasi yapının direktiflerini uyguluyorsa veya sadece ilgili siyasi partinin sözcülüğünü yapıp, üyelerinin isteklerini dikkate almıyorsa, sendikalaşmaya ve sendika üyelerine zararı olur”.(Üye 11- Türkiye Kamu-Sen)

“Sendikalar genelde üyelerinin veya çalışanların çıkarlarına uygun yasaların çıkarılması ve özellikle maaşlarda iyi bir artış olması için hükümetlere baskı uygularlar”.(Üye 22 -Memur-Sen)

Kategori: Kamu Çalışanlarının Talepleri

Kamu çalışanları taleplerini sendikalar aracılığıyla hükümete iletirler. Bu noktada hükümetlerle ilişkiler önem arz etmektedir. Görüştüğümüz kamu çalışanlarının büyük çoğunluğunun sendikaların hükümetlerle yalnız talepler konusunda görüşmeleri gerektiğini savunmuştur:

“Elbette ki kamudaki birçok sorunun çözüm yeri hükümet ve siyasettir. Dolayısıyla siyasetle iletişim kanalları açık değilse derdinizi anlatamaz, sorunları çözemezsiniz. Örneğin Kocaeli bağlamında haksız bir soruşturmaya maruz bırakıldığınızda Bürokratik sorumlulardan ziyade siyasi aktörler sorunu daha hızlı ve kolay çözebilir”.(Üye 13- Memur-Sen)

“Sendikaların hükümetler ile yakınlığı kamu çalışanlarının haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Sendikalar siyasi iktidarlara karşı üyelerinin hak ve özgürlüklerini savunacak pozisyonda yer almalıdır”.(Üye 17- Türkiye Kamu-Sen)

Çalışmamıza katılan kamu çalışanlarının büyük çoğunluğu sendikaların hükümetlerle aynı siyasi görüşe yakın olmalarının kamu çalışanlarının talepleri noktasında olumsuz sonuçlar doğuracağını söylemektedir:

“Hükümet işveren sendika ise işçinin hakkını işverene karşı korumak ve kollamakla yükümlü dernek ve STKlardır. Yakınlık bu ilişkiyi zedeler”.(Üye 29- Türkiye Kamu-Sen)

“Demokrasi kültürünün gelişmediği az gelişmiş ülkelerde görülen bir tablo. Doğrular ve ilkeler üzerine bir ilişki biçimi yerine çıkarlar üzerine kurulu bir ilişki biçimi kurulmuş olur ki bu geniş çalışan kitlelerini her anlamda olumsuz etkiler. Sendikalar bağımsız olmalıdır”.(Üye 25- Birleşik Kamu-İş)

“İktidara yakın bir sendika, çalışanlar için herhangi bir hak kazanımı sağlayamaz”.(Üye 23- Memur-Sen)

Bir kamu çalışanı katılımcı ise sendika-hükümet yakınlığının doğru ve yerinde kullanılırsa faydalı olacağını ifade etmektedir:

“Bence eğer bu yakınlık doğru ve yerinde kullanılabilir ise fayda sağlar kanaatindeyim. Ancak bu yakınlık, birkaç koltuk uğruna hükümetler ile ahlaksız bir yakınlık kurarsanız birçok kazanım heba olur ve masada ses çıkaramaz bir pısrıklığa bürünürsünüz. Ki bugün bunun maalesef en canlı örneğine şahit oluyoruz”.(Üye 13- Memur-Sen)

Kategori: Adalet ve Liyakat

İktidarda bulunan partiler kamu gücünü elinde bulunduran siyasi otoritelerdir. Sendikalar hak taleplerini kamu çalışanlarının tümü adına siyasal iktidarlardan talep etmektedir. Hükümette bulunan partilerin siyasi yakınlık nedeniyle herhangi bir sendikaya yakın kamu çalışanlarına ayrıcalıklı davranması, kamuda kadrolaşmanın artması, kamu çalışanlarının adalete olan inancını zayıflatmaktadır. Yaptığımız görüşmelerde de katılımcıların çoğunluğunun adalet ve liyakat konusunda benzer görüşleri olduğu görülmektedir.

“Siyasal iktidarlar doğası gereği icra ve karar mekanizmalarını mümkün olduğu kadar daraltıp gücü kendi tekelinde tutmak ister. Çoğu zaman bunu kararların hızlı alınması gerektiği ile açıklar. Ayrıca bence siyasi iktidarlar, sendikaları iktidar oluncaya kadar yanlarında, iktidar olduktan sonra ise yedeklerinde tutmak amacındadır. Bu sıkıntının çözümü ise sendika ve sivil toplum örgütlerinin karar süreçlerine doğrudan katılacakları mekanizmaların oluşturulmasıdır”. (Üye 22- Memur-Sen)

“Sendika ile hükümet aynı tarafta olmamalıdır. Aynı görüşte olurlarsa sendika siyasetin gölgesi altında kalacak ve üyelerinin haklarını istenildiği gibi savunamayacaktır. Yapı gereği sendika ve hükümet yakınlığı belli sınırlar içinde kalmalıdır. Eğer bu sınır aşılsa toplu sözleşme gibi durumlarda sendika istediği hakları elde edemeyebilir”. (Üye 11- Türkiye Kamu-Sen)

“Liyakat esaslı yerine yandaş sendika üyeliği esaslı bir atama görevde yükselme iktidar yanlısı sendika üyeliğinin artmasına neden oluyor”. (Üye 25- Birleşik Kamu-İş)

Kategori: Sendikalaşma Oranları

Çalışmamızda kamu çalışanlarının büyük çoğunluğu siyasal iktidarların değişmesinin sendikalaşma oranlarını etkilediği söylemektedir. İktidara gelen partiye yakın olan sendikanın üye sayısını arttıracacağı, herhangi bir iktidar değişikliğinde sendikaların üye sayılarının da ciddi değişiklik göstereceği bulgularına ulaşılmıştır:

“Bugün tüm kamuda Memur-sen gücünü hükümetten alıyor olmasının baskı, şantaj ve cömertliğiyle yetkilidir. Hükümet değiştiğinde aynı Memur-sen çok kısa bir sürede mevcut sayısının en az on katı küçülecektir. Bu durum sendikalar açısından çirkin bir örnek olsa da maalesef hakikattir”. (Üye 13- Memur-Sen)

“İktidarın değişmesi sendikalaşmayı etkiler. Özellikle çekinik üyeler, üye olduğu sendikanın fikir ve misyonuna uzak olduğunu düşündüğü bir iktidar olursa o sendikadan ayrılma ya da iktidara yakın olduğunu düşündüğü başka bir sendikaya üye olma eğilimi gösterebiliyor”. (Üye 22- Memur-Sen)

“İktidarın değişmesi sendika üye sayılarını fazlasıyla etkiler. Çünkü bir kısım insan iktidara yakın sendikalarda yer alarak işlerini daha kolay halledeceğini ve kişisel çıkarlarını daha rahat elde edeceğini düşündüğü için iktidara yakın sendikaya geçişler hızlanacaktır”. (Üye 29- Türkiye Kamu-Sen)

“Ülkemizde üye sayıları kesinlikle etkilenecektir. Çünkü ülkemizde üyeler kendi çıkarları gereği (daha hızlı yükselebilmek, makam sahibi olabilmek için) iktidara yakın sendikalara üye olmaktadır. İktidar değiştiğinde çıkar peşinde koşan, kendi değerlerini geri planda bırakan üyeler iktidara yakın sendikaya geçiş yapacaklardır”. (Üye 11 - Türkiye Kamu-Sen)

“Türkiye’de iktidarlara karşı göstermelik sözler söyleyen asla fiili mücadeleye geçmeyen sarı sendikalar var Türkiye’nin siyasi tarihini düşününce de iktidarlar ve yandaşları şeklinde devam edecektir sendikal hayat diye düşünüyorum “. (Üye 8- KESK)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın sonuçları şu şekildedir:

1. Kamu çalışanlarının siyasi tercihlerinin sendikalara üyeliği ve sendika tercihi büyük etken olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan kamu çalışanları sendikaların farklı görüşlere sahip olmasının normal olduğu, herkesin kendi görüşüne yakın sendikaya üye olduğunu beyan etmişlerdir.
2. Kamu çalışanları örgütlenme ve dayanışmanın yapılan mücadelenin gücünü arttırdığını düşünmektedir.
3. Katılımcı kamu çalışanlarının tamamı sendikaların siyasi partilerle doğrudan ilişkisi olmaması gerektiğini savunmaktadır. Sendikaların bağımsız olması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır.
4. Sendikaların siyasi partilerle ilişkilerinin özlük hakları talebi konusunda desteklerini istemekle sınırlı olması gerektiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.
5. Katılımcılar, sendikaların temel amacının kamu çalışanlarının özlük haklarını savunmak ve yeni kazanımlar elde etmek olduğu görüşündedir.

6. Herhangi bir sendikanın iktidarda bulunan bir siyasi parti ile yakınlığının kamu çalışanlarına bir fayda getirmediği gibi zararı olduğu görüşü de dile getirilmiştir.
7. Siyasi partilerle ilişkilerin adalet ve liyakati olumsuz etkilediği, adam kayırmacılık ve kadrolaşmanın önünü açtığı görüşü ağırlık kazanmıştır.
8. Siyasi partilerin sendikalara müdahil olduğu, bazı sendika yöneticilerinin sonradan siyasi partilerden milletvekili seçildiği dile getirilmiştir.
9. İktidar partisi ile yakınlığın bir sendikaya sendikalaşma anlamında ciddi katkılar sağladığı, bu nedenle iktidarların değişmesinin sendika üye sayılarında da ciddi değişiklikler meydana getireceği ifade edilmektedir.

Sonuç olarak sendikalar hak mücadelesi veren sivil toplum kuruluşları olmaları nedeniyle üyelerinin hak ve menfaatlerini savunmak ile yükümlüdürler. Bunu yaparken de çeşitli ilişkiler kurması gerekir. Bu ilişkilerin en önemlisi de siyaset kurumu ile olan ilişkidir. Araştırmamızın sonucunda kamu çalışanları da sendikaların siyaset ile ilişkileri olduğunu, bu ilişkinin kamu çalışanlarının hak ve menfaatleri için kullanması gerektiğini savunmaktadır.

Araştırmamızda sendikaların tüm iş kollarından üye ve yönetici konumunda bulunan kişilerden görüşleri alınmıştır. Araştırmacılar iş kolları özelinden ayrı ayrı araştırma yapabilir. Ayrıca siyasetin sendikalara bakış açısı değerlendirilerek araştırmamızın tam tersi yapılarak, farklı bir değerlendirme yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adal, Z. (1998). İşçi-işveren İlişkileri, İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul.
- Aktay, N., Arıcı, K., Kaplan T. S. (2011). İş Hukuku (Dördüncü Baskı). Ankara, Gazi Yayınevi.
- Aydoğanoglu, E. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi (1. Baskı). Ankara, Mattek Matbaacılık.
- Aydoğanoglu, E. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Sendika - Siyaset İlişkisi (İkinci Baskı). Ankara, Mattek Matbaacılık.
- Baltacı, Ali (2017). “Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (1), 1-15.
- Cerev, G. (2014). Türkiye Kamu Çalışanlarının Örgütlenme Mücadelesinin Hukuksal Gelişim Süreci: 6289 Sayılı Kanun ve Sendikal Haklara Etkileri”, Çalışma İlişkileri Dergisi, (C:5, 24-39).
- Çavdar, T. (2004). Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, Ankara, İmge Kitabevi.
- Delican, M. (2006), “Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri: İşçi Sendikalarının Dünü, Bugünü”, Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi, .4-45.
- Evren, S. (1995). Eğitim Emekçileri Tarihi, İstanbul, Bireşim Yayınları.
- Gökçe, Y. K. (1993). Sendikal Bürokrasi ve Çözüm Önerileri Araştırma-Röportaj, Ankara, Başak Yayınları.
- Gülmez, M. (1998). Memur Sendikacılığı, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (C: II). Ankara, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayımları.
- Işıklı, A. (2005), Sendikacılık ve Siyaset, Ankara, İmge Kitabevi.
- Kutal, G. (1969). Devlet Personeli (Memur) Sendikalarının Hukuki Esasları ve Sınırları, Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap, İstanbul, 1969, s. 172.
- Mahiroğulları, A. (2009). Gelişim Süreci ve Yasal Çerçevesi ile Memur Sendikacılığı. Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF., <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/12.pdf>
- Makal, A. (2000). Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Öz, Ü. (2010). Bir siyasal Katılma Aracı Olarak Memur Sendikaları: Isparta Örnek Olayı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özüğurlu, M. (1998). Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, (Cilt: 2). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul.
- Paker, T. (2017). “Durum Çalışması” Şu kitapta: Ed. F. N. Seggie & Y. Bayyurt. Nitel Analiz: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Resmi Gazete, 12 Temmuz 2001, Sayı: 24460

Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1991, s. 28, Doğru Yol Partisi, 1991, s. 77-78.

Tarih Dergisi, Popüler Haziran 2001, Sayı 13, s. 28.

T.C.Anayasası

Tokol, A. (1994). Türkiye'de Sendikal Hareket, Bursa, Ezgi Yayınevi.

Tokol, A. (2000). Sosyal Politika (2.Baskı). Bursa, Vipaş Yayınevi.

Tokol, A. (2013b). Sosyal Politikanın Tarafları (4. Baskı). (Editörler: Tokol, A. ve Alper, Y.). Bursa, Dora Yayıncılık.

Tokol, A. (2017). Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler (7. Baskı). Bursa, Dora Yayıncılık.

Turan, K. (1979). Milletlerarası Sendikal Hareketler, Ankara, Kalite Matbaası.

Unsur, O. (2003) Şefik Hüsnü Değmer: Türkiye'de Sol Hareketleri İçindeki Yeri ve Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi.